

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ltm
✓ 518

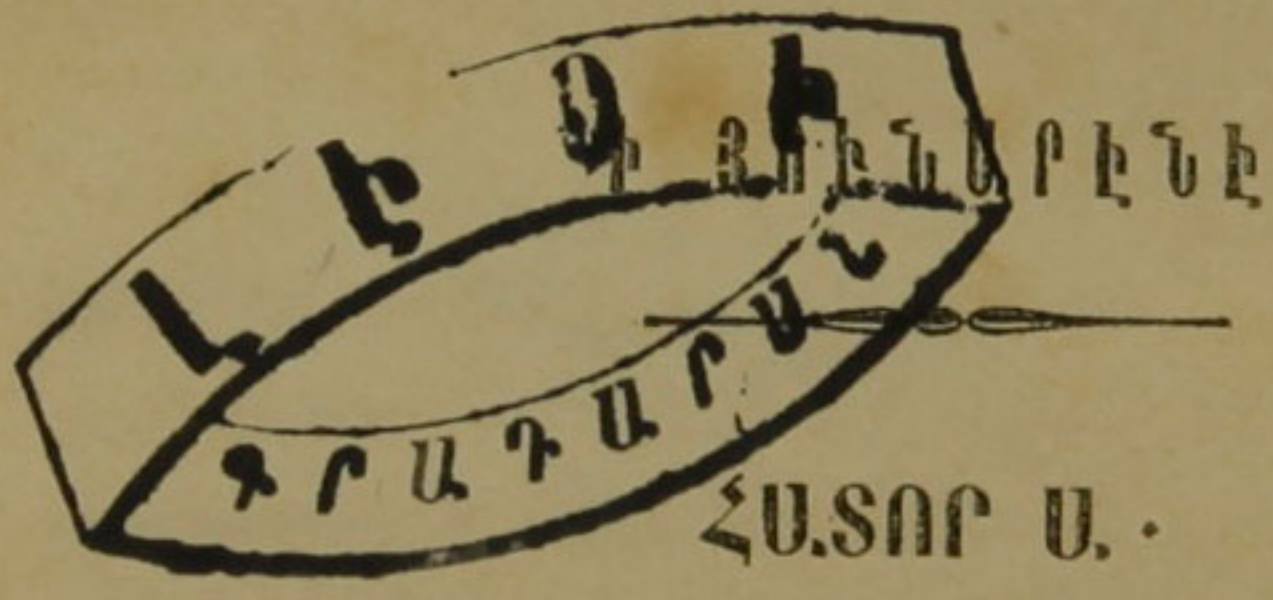
77.

ԵՒՆԻՉԵՐԻՔ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՎԵՊ

36

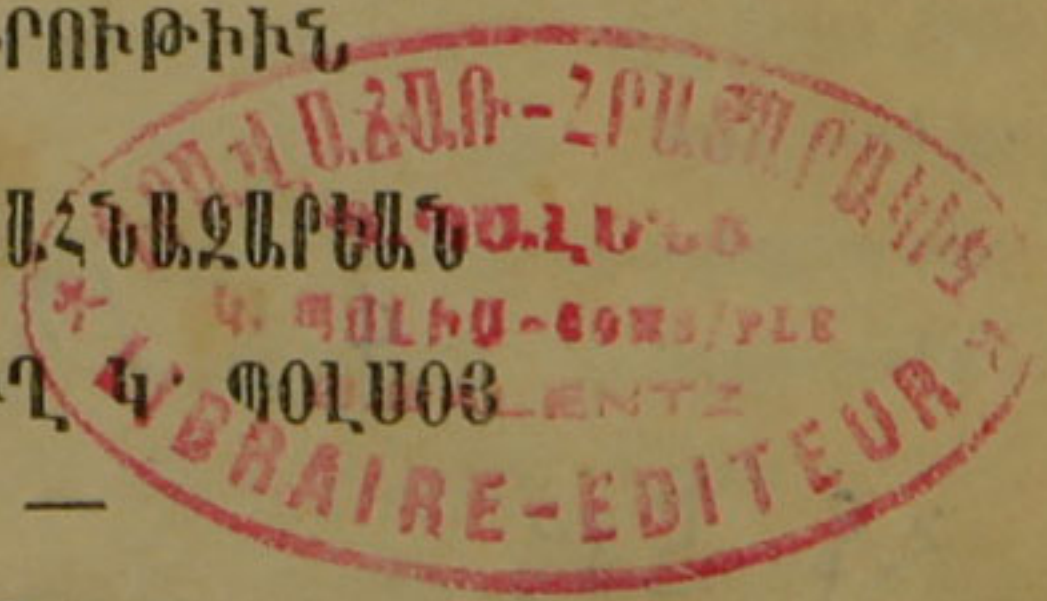
ԹԱՐԳՄԱՆԵԱԼ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ա. Ն. ՁԱՆՆԱԶԱՐԵԱՆ

Ի ԽԱՍԳԻՒՂ Կ՝ ՊՈԼՍՈՅ

1870

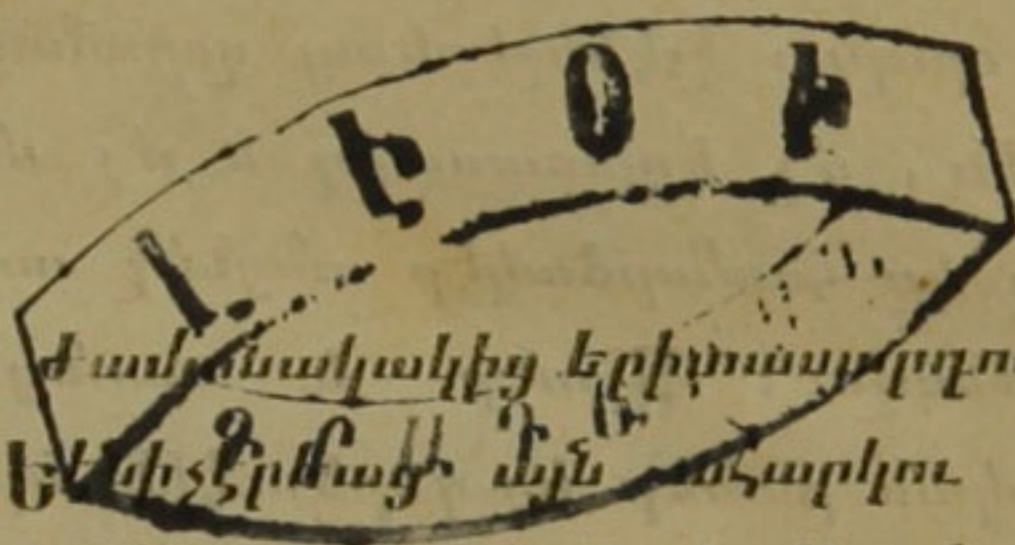
10

4518-60

28. 519

ՁԵԿ ՈՒՅ ՈՒՄ

Մեր ժամանակակից երիտասարդութիւնն երբ
կը տեսնէ Եւփօլիֆագի մէջ ահարկու արձաններն
որք տասն և հինգ տարիներէ ի վեր նախնի Հիւ-
ստորիօնին (Սր-մէյրաւի) մէջ ի տես դրուած են ,
կը զարմանայ անտարակոյս նոցա տարօրինակ զգես-
տուց , անհեթեթ սարքներուն , խոժոռ և հսկայա-
կան դիմաց նկարագրոյն վրայ , և թերեւս զանոնք
բանաստեղծական երեւակայութեան արարածներ կը
կարծէ , իրեն անհաւատալի գալով թէ հաղիւ քա-
ռասուն երկու տարիներէ յառաջ Կ . Պօլսոյ մէջ
նոցա նախատիպը կ'ապրէին և կը շարժէին իրենց
բոլոր կատաղութեամբն , որոց վայրի հայեցուածոյն
և առ ձեռն ունեցած եւրասիական առջև կը դողա-
յին չէ թէ միայն դժբաղդ յայեաններն , այլ նոյն իսկ
Վեհապետն , ասոնք միանգամայն ծառաները
(գուլարը) կը գոչէին դիրենք : Մայրաքաղաքիս այս
ինքնակոչ ախոյանները մէկ կողմէն կը կողոպտէին
անխղճաբար զրայեաս և միւս կողմէն նոցա բռնա-
կան պաշտարան կը հռչակէին դիրենք : Սրդային գոր-
գըն (իսպրն) ամէն նշանաւոր տօնի օրեր կը փրո-

ուէր բերդադրանց և բաղմամարդ սլողոտայներուն
մէջ ստակ հաւքելու դիտմամբ :

Եթէ յայնան հանդիստ օր անցընել ուղեր , կը
պարտէր կաշառել զԵնիչէրիս թէ իր և թէ ա-
նոնց տօնի օրերը : Ենիչէրեայ զօրանոցներուն առ-
ջէն ո՛չ կին , ո՛չ երիտասարդ և ո՛չ մաքուր հագ-
ուած մարդ կը համարձակէր անցնել առանց քսա-
կը լի ունենալու : Ասոնք և ասոնցմէ բիւրիցս
բարբարոտական բաներ կը գործուէին երեք հարիւր
եօթանասուն և երեք տարիներ շարունակ նոյն իսկ
կառավարութեան առջև Ենիչէրիներէն՝ որոնց
ջնջմանն համար միայն քսան վայրկեան բաւեցան , և
միայն մէկ կամքով մը՝ ուժգին հողմոյ առջև գլու-
նուած յարդի նման ցիր ու ցան եղան , իրենց ե-
տեւ թողլով զզուելի՝ յիշատակ և անա՛րդ անուն :
Սակայն այն երկաթեայ և անխոփոխ կամքը , որ
ծնունդ առաւ արքայական դիակի մ'առջև , տասն
և իննամեայ միջոցի մէջ կրցաւ ուժ ստանալ , և
ինչպէս սառն և երեք դար յառաջ ալ Մեծն
Յուսոխանոս Պրասխեօսներն ու Վեմետացիները ջրն-
ջելու համար Հիպսօտրօմի հրտարակին մէջ երե-
սուն հազար դիակներ փռեց՝ զԲէլիսսար գործակից
ունելով , նոյնպէս և փառահեղ և յաւերժայիշա-
տակ Սուլթան Մահմուտ իւր զահայիցը սլահալանու-
թեանն ու հպատակացն անդորրութեանն համար
Ենիչէրեայ թագին կործանումը հռչակեց՝ անվե-
հեր գործակցութեամբ Հիւսէին Փաշային և իւր

ԵՒՆԻՉԻՐԻՔ

Ա.

ԹԱԳԱՒՈՐԱԿԱՆ ԳԷՈՐԳ ԱՆՈՒՆ ՆԱԻԻՆ ՄԱԿՈՅԿԸ

ՈՒՇԱԴՐՈՒԹԵԱՆ արժանի և տարօրինակ տեսարան մը 1807 մարտ 1 ին կը ներկայանար ի Կոստանդնուպօլիս, ուր դեռ սուալին անգամ տեղի կ'ունենար այսպիսի տեսարան մը այն օրէն ի վեր՝ յորում Մէհմէտ Բ. իւր առիւծային եղունգներն՝ ըրած աշխարհալուծեանը վրայ դնելով՝ Քրիստոնեայ աշխարհին առջև հռչակեց թէ Բիւզանդիոնի Ստամպօլ կը յաջորդէ, խաչին՝ մահիկ, և Կոստանդիանոսի սերունդին՝ Օսմանի սերունդը։ Ինչպէս երբեմն Արևելեան կայսրութիւնն՝ այնպէս ալ հիսկայ Օսմանեան պետութիւնը՝ զեղխութիւններէ թուլացած՝ և անոր պէս թէ՛ անիշխանութենէ և թէ՛ եղծումներէ տկարացած՝ և իւր անդօրութեան հիւանդութիւնն զգալու միջոցին յանկարծ տարաոնացեալ գտնուեցաւ բուն իսկ իւր մայրաքա-

զաքին մէջ՝ այնպիսի հզօր թշնամիէ մը՝ որ աւելի
 փառասիրութեամբ իրեն դէմ կ'ենէր՝ քան թէ
 թշնամութեամբ : Անգղիացի նաւատորմիղը՝ Սըր
 Ճօհն Տիքուօրթըն ծովասպետին հրամանաց տակ՝
 անանցանելի սեպուած Հելլեսպոնտոսն անցաւ , և
 քանաչի ծովու (Քիլիս-իւլ-սլահր) սոսկալի անունը
 կրող բերդէն իրեն դէմ ուղղուած տկար թնդանօթ-
 ներն արհամարհելով՝ Սուլթանաց գահոյիցն առջև՝
 Խշխանաց կղզիներուն մօտ՝ խարխա ձգեց :

Սուլթանի ակրային մէջ սարսափ մը տարածուե-
 ցաւ երբոր Բրիտանական դրօշակաց Պրոսպերտիսի
 մէջ ծածանիլը տեսնուեցաւ : Քիչ մնաց որ կա-
 նանց ճիշն ու ներքինեաց հեծեծանքն համոզէին
 զՍուլթան Սէլիմ Գ. առանց արիւն թափելու
 անձնատուր ըլլալ իւր թշնամեացը . այլ այն ա-
 տենուան Գաղղիոյ դեսպանը՝ Սէպրասդիէն՝ դիտ-
 նալով որ Անգղիացիք լոկ վախցունելու համար ե-
 կած էին՝ և չէ թէ Օսմանցւոյ մնասելու՝ զամենքը
 քաջալերեց՝ և ժողովրդեան հայրենասիրութիւնը
 վառելով՝ Դրան պաշտօնեայքն ստիպեց կարևոր
 միջոցներ ձեռք առնել՝ թշնամին վանելու համար :
 Այս զօրապետն ու իր դեսպանատան պաշտօնեայքն՝
 այնչափ յաջողութեամբ զրգռեցին զՕսմանցիս՝ և
 այնչափ լաւ կարգադրեցին տաճկական կառավարու-
 թեան գանձին ու նաւարանին մէջ գտնուած պատե-
 րազմական մթերքը՝ որ Անգղիական տորմիկին Խշ-
 խանաց կղզիներն հասնելէն երեք օր ետքը՝ Արտ-

առանդնուալօլսոյ դիմադրելու յարմար ափուռքներն
հաղար երկու հարիւր թնդանօթներով ամրացան :

Արդարեւ հետաքրքրական բան մ'էր այն աղ-
մուկն ու ջանքն՝ որ յաջորդեց դանդաղ լռութեան
մը՝ յորում դարերէ ի վեր կը քնանար ամուրն Ըս-
տամալօլ : Խալամութեան այժմեան մայրաքաղաքն ,
որ այսպէս յանկարծակի պաշարուեցաւ թշնամիէն ,
խիստ շատ շփոթեցաւ՝ ինչպէս նաեւ Բիւզանդիոնը
գրեթէ երեք հարիւր յիսուն տարի առաջ՝ երբ
Թրքաց խուժանը Ա. յիս-Սօֆիոյ դմբէթին վրայ մա-
հիկը սրարդեց : Ճամփներու մէջ իմամները՝ և հասա-
րակաց մուսէտիկներն հրապարակաց ու փողոցաց
մէջ՝ արքունական Խաթթի-Շէրիֆին հրամանաւը՝
դէնքի կը կանչէին բոլոր հաւատարիմ Միւսլիման-
ներն՝ իրենց հայրենիքն ու կրօնքը պաշտպանելու :
Ասոնք ամեն կողմէ զանազան զէնքեր ի ձեռին կը
դիմէին և կը հաւաքուէին ծովեզերեաց ամրութեանցը
մէջ՝ զանոնք պաշտպանելու և կատարելագործելու
համար . նաև Յոյն , Հայ և Հրէայ հաւատակներն՝
իրենց եկեղեցական գլուխներէն առաջնորդեալ ու
քաջազերեալ՝ թնդանօթները կը քաշէին , կամ քար ,
տիղմ , խոխու ու ճիւղ կը կրէին՝ ամրոցներ կանգնե-
լու համար ⁽¹⁾ : Ասյսերական սէրային դռները բաց-

(1) Հայոց Աստուածաբան Յովհաննէս Ս . Պատրիարքն՝ ինչպէս
նաև Յունաց Գլխորդիոս Ս . Պատրիարքն իրենց եպիսկոպոսնե-
րովն հանդերձ՝ բա՛հ ի ձեռին մարտկոցներուն մէջ բանեցան՝ քը-
լխատոնէից սյուլէս օրինակ տալով :

ուեցան և արքունական պարտէզը զինուորներով ու
բաղաքայիներով լեցուեցաւ, որոց հաստատո որոշ-
մունքն էր մեռնիլ իրենց վեհապետին վերջին ա-
պաստանարանին պսոտնէշներուն վրայ: Իսկ պաշ-
տօնեայք ու զօրապետք իրենց գրասենեակներն ամ-
րոյներու մէջ փոխադրեցին՝ և անտի հրամաններ
կուտային:

Անգղիացւոյ ի Կոստանդնուպօլիս ըրած ար-
շաւանքին նպատակն էր Քաղղիական ազդեցութիւ-
նը ջնջել Թուրքիոյ մէջէն՝ և Սուլթան Սէլիմը
Նաբօլէօն կայսեր դէմ հաստատուած Եւրոպական
նիզակահայութեան միանալու ստիպել: Այս նիզա-
կահայութիւնը թէև կը յիշէր՝ թէ Գուռը Քաղղիոյ
նոր վեհապետը չուղեց ճանչել նախ, և թէ՛ Կոս-
տանդնուպօլիս խրկուած (հռչակաւոր) զօրապետ
Պրին՝ դատարկածեռն Բարիդ դարձաւ. այլ հիմայ
կը տեսնէր որ 1804 էն ի վեր իրերն ուրիշ կերպա-
րանք առին, և Աւսդէրլիցի մէջ Ռուսաց պար-
տութիւնը (2 դեկտեմբեր 1805) անբայատրե-
լի ուրախութեամբ լցուց Օսմանցւոյ սիրտը: Սէ-
պասդիէն զօրապետը Սուլթանին մտերիմն ըլլալով՝
թէ իւր ճարակիութեամբն և թէ հաստատամտու-
թեամբն յաջողեցաւ նիզակահայութեան մեքենայու-
թիւնքն ունայնացնել, և Քաղղիոյ օգտակարագոյն
ըլլալ զբաղմունք մը տալով անոր՝ համոզեց զՍէլիմ՝
որ Ռուսիոյ դէմ պատերազմ հրատարակէ:

Այն ատենները՝ Ռուսիա դաշնադրութիւններն

տոնակոխ ընելով՝ ինքնակամ Վլադիմիր ու Մուրա-
 լիոյ մէջ հաստատեց այն Հօսթօտարներն՝ ⁽¹⁾ զորս
 մերժած էր Սուլթանն առաջուց, Անգղիա ալ
 ղէնք առնելով՝ Ռուսիոյ պահանջմանցը նեցուկ ե-
 ղած էր : Անգղիա՝ Նաբօլէօնի դէմ իւր ունեցած
 հակակրօթենէն կուրացած՝ չի տեսաւ բուն իր օ-
 զուտը, և իւր այն ատենուան նիզակակցին հա-
 մար կը պահաջէր ընդլայնումն սահմանաց, պա-
 հանջմունք մը՝ որուն համար յետոյ շատ զղջա-
 ցաւ . յանձնումն Մօլտօ-Վալաքէան իշխանու-
 թեանց ի ձեռս Ռուսաց, վանումն դեսպանին Գաղ-
 ղիոյ՝ ի Արստանդնուպօլսոյ, յանձնումն Հելեսպոն-
 տոսի բերդերուն ու Օսմանեան նաւատորմին՝ առ
 Մեծն Բրիտանիա, ահա՛ զատոնք պահանջելու և
 հաստատալու հրամանն ունէր Անգղիացի ծովա-
 պետը :

Այս պահանջմանց վրայ բանակցելով՝ իւր նա-
 շանդատին մէջ կը հանգչէր Անգղիական տոր-
 միդը, որ կը բաղկանար 8 երկայարկ, 2 ֆրէկատ, 2
 քօրվէզ և 2 ումբակիր նաւերէ : Ճօ՛հն Տիբուօր-
 թըն ծովապետը անմիջական կերպով կը կառավա-
 րէր Թագաւորական Ֆէորգ անուն նաւը, իսկ իրեն
 փոխանորդ Լէվի ծովապետը կը կառավարէր Քա-

(1) Սլաւերէն բառ է . (Պօսթօղ, իշխան) այս անունը կը տըր-
 ուի ընդհանրապէս Վլադիմիր ու Մուրալիոյ այն իշխաններուն՝
 որք հսկատակ են Սուլթանին :

նօթօն ըստած երկայարկը , որ 80 թնդանօթ կը
կրէր : Պնդասկետն ալ էր ԱԸՐ Սիտնէյս Սմիթ :
Բոլոր նաւերը պատերազմի սխաւրաստ էին : Իւր
նաւուն տախտակամածին վրայ լուռ ու անշարժ
կեցած՝ դիտակով կը նկատէր Տիքուօրթըն պաշտ-
պանողական սխաւրաստութեանց ճամբայները . այլ
փոխանորդին սրինգն իւր այս զբաղմանէն ետ կե-
ցուց զինքը՝ խմաց տողով թէ նաւակ մը մօտեցաւ
նաւուն : Յիանամեայ այր մը նաւակէն դուրս ելնե-
լով՝ Թագաւորական Քշորգին վրայ ելաւ :

— Ուրեմն , սլարո՛ն ասպետ . հարցուց ծովա-
պետը վեր ելնողին , Դուռը վերջապէս մեր արդար
պահանջմունքն ընդունիլ վճռե՞ց :

— Պարօն ծովապետ , սխաւսխանեց այն մար-
դը , որ իւր հագուստին օղակին վրայ Մելիտինէի
(Մալթա) ասպետաց կարգին փորրիկ խաչը կը
կրէր , բռնութիւնը միայն կրնայ տիվանին յամա-
ռութիւնը պատրել : Չէ՛ թէ միայն Նաբօլէօնի
դեսպանը Առաւմանդնուպօլսէն ետ չի խրկուիր՝ այլ
և ինքը կը կարգադրէ այն ամբողջիւնքը՝ զոր
Թուրք կը կանգնեն յապահովութիւն : Սպանիոյ
դեսպան Տալմենարա մարբիղն ալ անոր հետ հա-
մաձայն կը դործէ : Ատոնք իրենց հպատակներն ու
նաւաստիները զինեցին , և ծովեզերաց ամբող-
թեանցը մէջ հոսկէ ալ կրնամք որոշել զանոնք :
Այլ եթէ ձեր վսեմութիւնը իւր հրամանաց տակ
զտնուած նաւերուն հրամայէ յառաջ ընթանալ՝

անտարակոյս մէկ վայրկեանի մէջ այն անկարգ ու
անարի խուժանը պիտի զրուի :

— Ար հաւատա՞ս, յորեց ծովապետը՝ տարա-
կոյս ցուցնող ժպիտով մը :

— Օսմանեան բանակին զօրաւորագոյն մասը,
սրատասխանեց ասպետը, հիմայ Աղբիանօւլօլա կը
գտնուի մեծ վեզիրին հրամանացը տակ : Պաշտօն-
եայք ալ անոր կ'ընկերանան՝ հոս իրենց երեսփո-
խանները ձգելով : Քանի որ անոնք հոն կը յու-
սան որ Ռուսների բաշային հետ միանալով՝ Ռա-
նուրի մօտերը պիտի ջնջեն Միքէլսօն զօրապետին
ներքեւ դրուած Ռուսական բանակը՝ հոս յարմար
ատենն է որ ձեր վսեմութիւնը իրեն մայրաքաղա-
քին մէջ տակու՛մ ձգէ : Յիշեցէ՛ք, ծովապե՛տ,
թէ ո՛րչափ դիւրութեամբ անցաք Հելլեապօնոսի
այն հռչակաւոր նեղուցը, որ ցայն վայր անմատոյց
էր համարուած, քարուտան փաշան վախու՛ն անսի-
ջապէս չի թողո՞ւց իւր դիրքը, Նէնիչէրիք ալ ծո-
վը չի նետեցի՞ն իրենց հրադինուց սրբիչներն ու
սուիններն, և չէ՛ թէ միայն Պաղղիացուց քաջալե-
րութեանցն առջեւ խլացան՝ այլ և երդում՝ ըրին
ապրաններ՝ ղիրենք փախուստէ ետ դարձունել փոր-
ձողները :

— Յաջողութիւնն իմ յանդգնութիւնս ասու-
գիւ արդարացուց, սրատասխանեց Սըր Ճօհն Տի-
քսօրթըն, այլ եթէ այսօր Նէնիչէրեաց այն աւ-
րուած բանակը՝ այնչափ անհնազանդութեամբ չի

վարուիր ու չի վտխէր, քաջ գիտէք որ իմ յան-
դըղնութիւնս անպատճառ կործանարար օխտի ըլլար
մեզ: Նաեւ չեմ ծածկեր քեզ թէ մեծ անհան-
գստութիւն ունիմ մեր վերադարձին վրայ: Փորձը
դուցէ Թրքայ սովրեցուց: Սէսլասդիէն Տէլասքուր-
սի զօրապետին թիկնապահը Հելլեսպոնտոս մնաց:
Զարմանալի չէ որ նեղուցին երկու կողմերն պատ-
նէչներ կանգնեն, ու բերդերն ամրացունեն, որ-
պէս զի մեր նաւերուն մեծ մասս հասցունեն մեր
վերադարձին:

— Ուրեմն կ'երեւայ թէ միտք ունիս, պարոն
ծովապետ, չտպասել այլ ևս քու առ Դուռն ըրած
վերջին պահանջմանդ պատասխանին, այլ գործն
ստիպել՝ Կոստանդնուպոլսոյ և իւր արուարձանացը
դէմ յարձակում մ'ընելով:

— Անտարակոյս, յարեց ծովապետը՝ իւր ժա-
ժամացոյցը նայելով, սյլ ալետք է այն լուրերուն
համեմատ վարուիմ որոյ այսօր առտու ընէ ի վեր
կը սպասեմ:

Յետոյ դառնալով քիչ մը հեռուն անկածու-
թեամբ կեցող սլաշտօնակալաց՝

— Պարօնայք, ըսաւ, դեռ քնաւ նշան մը
չըրա՞ւ այն նաւակը՝ զոր ցամաք խրկեցի. ամե-
նեին չերևի՞ր:

— Դեռ ո՛չ, ծովապետ, պատասխանեցին:

Սըր Ճոհն Տիքուօրթըն դարձեալ դիտակն
առնելով՝ իւրն նկատեց Եւրօպիոյ ու Ասիոյ եր-

կու ափուները : Իր առջև մեծ վայելչութեամբ կը
սրարգուէր Առաքանդնուարօլիս , և իբր անտառ կը
ներկայանային անոր սալիտակ միևարէներն ու ար-
քունական ճամիներուն փալիլուն գմբէթներն , ու
րոնք ասդիս անդին սփռեալ՝ անսահման քաղրին
բազմադիմի ճակտին վրայ իբր սլաակներ կ'երևէին .
անոր բերաւոր գոյնզգոյն տուները՝ սօսեաց ու
նոճեաց պուրակներովն ընդհատեալ՝ հնոյն Բիւ-
ղանդիոնի եօթը բլուրքը կը ծածկէին՝ իբր երփ-
ներանգ գորգ մը : Չախ կողմը վաճառականու-
թեան գանձիւքը լի՝ և սէրային հրադէններէն
պահպանեալ նաւեր՝ Ոսկեղջեր խորերը կը յառա-
ջանային . և աջ կողմը կը տարածուէր Պոսիոր ,
որուն բերանը Օսմանեան նաւուց շարքովն ընդհա-
տեալ էր , նաւեր՝ որք Թօլիսանէի մարտկոյները
Խրիսուպօլսոյ (Իւսկիւտար) մարտկոյներուն կը
միացունէին , այսինքն Ասիոյ վեհապետութիւնը
Եւրոպիոյ վեհապետութեանն հետ . և այս պատե-
րադմական տեսքը այն մոզսկան ուրուագրութեան
նոր դեղ մը կ'աւելցնէր :

— Փառաւոր կողոսկուտ , գոչեց ծովապետը
դիտակն անութը դնելով . այլ ցաւալի է , որ լոկ
պատերազմական ցոյց մ'ընելու կուգանք հոս . սա-
կայն այս գեղեցիկ ծաղկիկը խիստ արժանի էր վե-
րաբերիլ Մեծին Բրիտանիոյ Միայեալ Թագաւո-
րութեան նախնի թագին : Այլ , պարօն ասպետ ,
աւելցուց ծովապետը , դու Մելիտինէի նաւարանին

մէջ պաշտօն վարած ես՝ այդ նշանոցն Բրիտանա-
կան ստացուածոց միանալէն առաջ . ուստի բռնա-
կանաբար կը հասկընաս թէ հոսանաց ընդդիմա-
թիւնն ու օղին գէշութիւնը բոլորովին կը դըժ-
ուարացունեն ձեռնարկութիւնս : Եթէ մինչև Պոս-
տի թերանը չը յառաջանամ՝ և յարձակմանս
կեդրոնը Խրիստոսոսոյ , սէրային ժարտկոցներուն
ու Թօփիսանէի նաւագրանէին միջոցը չը դնեմ՝ ան-
կարելի է որ յաջողիմ :

— Ձեր վսեմութիւնը , սրատառխտանեց պերճա-
քանութեամբ Մելիտինէի ասպետը , շատոնց հը-
րաշքներու վարժեցուց զմեզ . քանզի Անգղիոյ բա-
րեկամներն ալ մեծ համոզում ունին թէ՛ չէ՛ թէ
միայն մեր թշնամեացը վրայ ալիտի յաղթանա-
կէք՝ այլ և նոցն իսկ բնութեան վրայ , որն որ
որքան ձեր ձեռնարկութիւնը տարժանելի հանդի-
սուցունէ՝ այնքան մեծագոյն փառօր պիտի ալսակէ
ձեր յաջողութիւնը :

— Թող փոխուի հովը , սրատառխտանեց ծովա-
պետը , և ես անմիջապէս կը շարժիմ . տակայն
ամեն բանէ առաջ պէտք է որ լուր առնեմ Պ .
Դանքրէտ Պէմէնկհիմէն , զոր երեք օր առաջ
խրկեցի , ինչպէս որ գիտես , քննելու համար թէ
ինչ կ'ըլլայ ի Հելլեսպոնտոս ,

Նոյն վայրկենին՝ ծովապետին դրօշակիրը գին-
քըն ընդմիջեց՝ ձեռքովը ցոյց տալով անոր՝ առա-
ջատառօր մակոյկ մը՝ որ Ասիոյ ծովեզերքէն դէպ

խնաւատորմիլը կը յառաջանար :

— Մեր մակոյկն է , պօռայ ՍԸՐ ՃՕՀՆ ՏԻ .
քուօրթըն մեծ ուրախութեամբ .

Եւ դիտակը յայն ուղղելով՝

— Պէմէնկհիմը կը բերէ մեզ , յարեց . վեր-
ջապէս իրմէ պիտի առնեմ ա՛յն լուրերն՝ որոյ
ա՛յնչափ ատենէ ի վեր կ'սպասեմ :

Յետոյ ասպետին դառնալով՝

— Պէմէնկհիմը , ըսաւ , կարծեմ բարեկամդ է :

— Այո , պարոն ծովապետ :

— Աղնիւ երիտասարդ մ'է նա : Իմ պաշտօ-
նակալս անվտանգ չի կրնալով ի Հելլեսպոնտոս
խրկել՝ և հոն մեզ դէմ եղած սլաւորաստութեանց
վրայ լուր մ'առնել փութաբերելով՝ դինքը յօժարա-
միտ դտայ այս պաշտօնս ընդունելու : Եւ որով-
հետեւ Աւսդրիան ո՛չ Քաղղիոյ՝ ո՛չ Դրան հետ
սլատերազմ ունի այսօր , Պէմէնկհիմ , իբր Աւս-
դրիացի՝ և Արատանդնուսօլսոյ Աւսդրիական դես-
պանին գործակալ , դիւրաւ ու անկասկած կրնայ
ցամաքի կողմէն յառաջանալ մինչև նեղուցը :
Վերադարձին ձգած ըլլալու է իւր ձիերը Մաւ-
դէրէ գիւղը , զոր դիմացդ կը տեսնես . նաև իմ
մակոյկս գտած է ժայռի մը ստորոտն՝ ուր իրեն
կ'ընսպասէ , քիչ հեռի Օսմանցոյ տուներէն , և ոհմ
հիմայ մեզ կուգայ :

— Քանի՞ ժամէն , ծովապետ , հարցուց ասպե-
տըն՝ անհանգստութեամբ , կը յուսաս որ մեր տոր-

միողին հասնի մակոյկը :

— Վեց լաւ թիեր ունի , և է՛ն չատը մէկ քառորդէն կը հասնի Թագաւորական Քէորգին : Այլ ի՞նչ կը նշանակէ այդ անհանգստութեամբ խառն հարցումդ :

— Տաճկական նաւակ մը կը նշմարեմ՝ որ քիչ մ'առաջ Մալդէթէ - Պուրնու ըստած հրուանդանին ետին սլահուըտեցաւ , և հիմայ կ'երեւայ թէ ձեր մակոյկին ճամբան կտրել կ'ուզէ :

— Ստուգի՛ւ , ստուգի՛ւ , գոչեց ծովապետը . բայց ո՛րչափ ծաղրելի բան : Բաւական յանդուգն չէն անոնք որ մակոյկս ձանձրացունել կը ձեռնարկեն մեր տորմզին հրադինուցը տակ : Սակայն դեռ չատ հեռու է գայրդը . ընդհակառակն՝ հրաշալի կերպով կը յառաջանայ իւր առադաստովն ու թիւերովը , և չեմ կարծեր որ անոր հասնի : Տեսէք , հաղիւ տասը վայրկեան հեռու է մենէ :

— Սակայն գայրդը վերջապէս պիտի հասնի աւոր , կրկնեց ասպետը՝ երկայարկին շրթանցը վրայ կոթնելով . իւր ընդարձակ առադաստովը ծովուն վրայ կը սահի , և ծովու բադի պէս ջրին վրայ կը թռչի :

Նաւուն բոլոր բազմութիւնը տախտակամածին վրայ խռնեցաւ , և ակնապիշ ու լռին՝ երկու նաւակները կը նկատէին : Արդէն տաճկական գայրդը մերձեցած էր Անգղիական նաւակին : Ծովապետն հրամայեց թնդանօթ մ'արձակել և պատժել յան-

դուզն թշնամին՝ այլ այս հրամանը չի կատարուած ։
 գայլոզը մակոյկին վրայ ինկաւ , և այնպէս իւր սուր
 քիթն անոր առաջաստին մէջ մխեց՝ որ ձեղքեց
 զայն ։ Նոյն սլահուն Անդիական դիօշակն այս հա-
 րուածէն ցնցուելով՝ ծովն ինկաւ ։ Թագաւորական
 Քէորգին նաւաստիները կատաղութեան ճիշ մը
 բարձին ։

— Արա՛կ ուրեմն , դոչեցին թնդանօթածիզնե-
 րուն ։

Այս երկու նաւակներն այնչափ իրարու կից է-
 ին՝ որ անհրաժեշտ էր գայլոզը զարնել՝ առանց մա-
 կոյկին ալ մնասելու ։

Սակայն ծովապետին հրամանաւը տասն և հինգ
 նաւաստիք անոր մակոյկը մտան , և արագ թիավա-
 րութեամբ ծովը սլատուելով՝ ընկճեալ նաւաստեաց
 օգնութեան փութացին ։

Գայլոզը կը վարէին ութ ցնցոտիներ հագած Օս-
 մանցիք , որք ատրճանակ , սուր և դաշոյն կը կրէին ։
 Շատ շքեղ հագուած պատանի մ' ալ , որ թան-
 կադին Լահօրէ գօտի ու սարըք կը կրէր , գայլոզին
 մէջի այն յանգուզն անձինքը կ'առաջնորդէր ։ Ու-
 րոնք սլատերազմելու սկսած էին ։ Առաջին կրա-
 կին երկու Անգղիացի նաւաստիք միրաւորուեցան ։
 Պէմէնկէիմ քաջութեամբ դէմ դրաւ՝ երկիցս կը-
 րակով՝ և Օսմանցիներէն մին ծովը նետելով , որն
 ուր ինկած ատեն՝ իրենց գլխաւորին Լահօրէ գօտին
 պատուեց ։ Յետոյ մակոյկին նաւաստիքը՝ գայլոզին նա-

ւաստեացն հետ մօտանց խառնուեցան և կռուի ըս-
կան . այլ ուրիշ զէնք չունէին՝ բայց եթէ իրենց
սովորական դանակներն ու թիերն . իսկ Թուրքերն
իրենց սուրերն անոնց գլխին վրայ ձօճելով՝ յաղ-
թական ճիւղեր կ'արձակէին : Մովուն երերուն ա-
լիքներն ալ յաճախ իրարմէ զատելով երկու նա-
ւակները՝ կ'արգիլէին կռուին առաւել եւս արիւն-
ռուշտ ըլլալն . այլ Օսմանցիք վերջապէս յաղթել
սկսան : Պէմէնկէիմ նոյն ժամուն իրենները խրա-
խուսելով՝ զոչեց .

— Ահա ծովապետին մակոյկը օդնելո՛ւ կուգայ :

Արդարեւ Թագաւորական Քէորգին մակոյկը կը
մօտենար՝ անբացատրելի արագութեամբ ալիքները
պատռելով : Սարըք կրող և Տաճկական նաւակը
կառավարող պատանին՝ իրեններուն աչք ըրաւ հե-
ռանալու , և Պէմէնկէիմը ձեռքով բարեւելով՝ ը-
սաւ անոր Քաղղիարէն :

— Ձեզ կ'սպասեմք սէրային մարտկոցներուն
մէջ . կը յուսամ որ մեր հրաւերը պիտի ընդունիք :

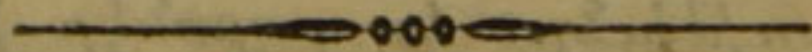
Գայըզին մէջինները թիերնին ձեռք առնելով
Արստանդնուպօլիս ուղղուեցան , իսկ ծովապետին
մակոյկին մէջի Անգղիացիք՝ անոնց փախուսող
տեսնելով՝ ետենուն կրակ ըրին . այլ ասով ու-
րիշ բան ըրած չեղան՝ բայց եթէ գայըզին արա-
գութիւնը կրկնապատկել տուին : Անգղիացիք ա-
նոնց ետեէն սնդեցան , այլ շուտով հասկցան թէ
օդին մէջ թռչուն հալածելու պէս բան մ'էր ըրած .

նին : Երբոր երկու Անգղիական մահուկները տոր-
միդին կը մօտենային , զայնզը Պրոպանտիսի վրայ
կետի մը սկէս կ'երևէր :

Դանքրէտ Պէմէնկէիմ Սըր Ճօն Տիքուօրթը
նի նաւուն տախտակամածն ելաւ : Ծովապետը՝ ե-
րիտասարդին երթ եւեկութեանը վրայ անմիջապէս
լուր առնել փափագելով՝ իւր սենեակը տարաւ
զայն . Մէլիտինէի ասպետն ալ՝ ծովապետէն մեկ-
նելու հրաման առնելով՝ հրամայեց որ իւր թիա-
վարներն պատրաստուին :

— Եթէ թոյլտուութիւն ընէք , պարոն Քին-
նստօք ասպետ , կը փափագիմ ձեր նաւակովը
Առատանդնուօլիս վերադառնալ , ըսաւ Պէմէնկ-
էիմ . քանզի նորին վսեմութեան նաւակները , յա-
րեց ծովապետին երեսն ի վեր ժպտելով , ասպա-
հովութեան բաւական նշան չունին այսօր :

— Բոլորով որտիւ , սիրելիդ իմ Դանքրէտ ,
պատասխանեց ձեր ասպետը , ուրեմն կ'ապաստեմ
ձեր խօսակցութեան վախճանին :

ԱՆՁԻՆՔ ԵՒ ՆԿԱՐԱԳԻՐՔ

Բերայի վայտաշէն գեղեցիկ տան մը սենեկին մէջ՝ երկու կանայք՝ զանազան ձեռագործներով , գրքերով ու ձերմակեղէններով լի վայելուչ սեղանի մը քով նստած ցած ձայնով կը խօսակցէին՝ մերթ Ընդ մերթ անհանգստութեան նայուածքներ նետելով կիսաբաց սլատուհանէ մը : Առտու էր , և երկնից երեսը կապուտակ ամպերով ծածկուած , այլ ատեն ատեն բացուելով արեգակնային ճաճանչներ կը տեղային , որոնք հեռուէն կը լուսաւորէին Մարմարայի ծովուն վրայի Անգղիական տորմզին թնդանօթները :

Այս կիներէն մին , որ գրեթէ 36 տարեկան էր , արդարեւ տեսնելու արժանի գեղեցկութեան տիրուար մ'էր : Իւր դիմաց նկարագիրքը գաղտնի կըսկիծ մը կ'արտայայտէին , այլ և բոլորովին կը պահէին այն մեծվայելչութիւնն ու հրապոյրքը՝ որոնցմով կը դատուի Հայոց իգական սեռը : Եւրոպական հագուստ կը կրէր , և իւր գեղեցկութեան չքնաղ վայելչութիւնը կը յայտնէր թէ այս կինը լոկ յարեւել չէ ասլրած , այլ և ուրիշ տեղեր ալ տեսած է : Իւր պայծառ ու սափտակաւիայլ գոյնը ևս առաւել կը փայլեր՝ իւր մետաքսանման ու սևաթոյր հերոց թանձրախիտ հիւսքերէն , որոնք

բոլորակաձև կը շրջապատէին իւր ձուլած գէմքը :
 Իւր խոշոր աչերը , որոց վրայ ստուեր կը ձգէին
 երկայն ու սևուկ թարթիչներն , զգացմանց ու ա-
 նուշութեանց անսպառ աղբիւր մը կ'ստանային՝ երբ
 կիսավաակ աչերով՝ շողշողուն ու հրասփիւռ նայ-
 ուածներ կ'արձակէր :

Իրեն հետ խօսակցողը 18 ամեայ երիտասար-
 դուհի մէր , նուազ գեղեցիկ անկէ՝ այլ աւելի
 փափկիկ : Բարձրահասակ ու վարդի պէս թարմ
 ըլլալով՝ վառվռուն և ուշիմ բնաւորութիւն մ'ու-
 նէր , բոլորովին տարբեր իւր ընկերակցին լուրջ ու
 վեհ ձևէն : Հերմինիա Քիննատօք , ինչպէս որ կը
 կոչուէր այս երիտասարդուհին , կատարեալ տիպն
 էր այն գեղեցիկ խառնուածքին որ , Անգղիական
 ու արևելեան արեանց միութենէն յառաջ կուգայ :
 Իւր գլխին խարտիշագեղ գանգուրները այտերէն
 կձեայ ուսերուն վրայ թափթփելով՝ առաւել հըրա-
 պուրիչ կ'ընէին իւր մեծ , սևաթոյր ու կլորակ ա-
 չերը՝ գունոց հակադրութեամբը :

Հերմինիա ծնաւ ի Մէլիտինէ , և կ'ըսուէր թէ
 այս ծնունդը մահ պատճառեց իւր մօրը : Հօրն
 համար ալ կ'ըսէին թէ Հնդկաստանի մէջ սպառննուե-
 ցաւ՝ հոն տեղի Անգլօ-Հնդկական ընկերութեան
 ծառայելու միջոցին : Ուստի Քիննատօք ասպե-
 տը , իբր եղբայր անոր սպաննուած հօրը , Հերմի-
 նիայի բնական խնամակալն եղած էր : Սակայն ճշ-
 մօրիտ էր թէ՝ Մէլիտինէի մէջ ոչ ոք կը ճանչէր

այս երիտասարդուհւոյն հայրն ու մայրը, և քանզի միշտ ամէն գաղտնի բան սխալ կամ ուղիղ կըլտուի և կը մեկնուի, չարալեզու մարդիկ կը պնդէին թէ ասպետը Հերմինիայի հարազատ հայրն էր, և թէ՛ ուրիշ շատ ասպետաց պէս՝ սրբոյն Յովհաննու զինուորական կարգին լուծմանէն և ամուրիութեան իր վրայ դրած պարտուց խափանմանէն վերջն ալ՝ ստասպատիր պատուասիրութենէ ըստիպեալ՝ չէր համարձակեր խոստովանիլ իւր մեղքը, որ լոկ իւր խիղճը կը ծանրացունէր ⁽¹⁾ :

Մարդոց սխալ գաղափարն ու հարեանցի դատաստանը՝ այդ անհաւանական պատճառին կուտար Մէլիտինէի ասպետին մեղամաղձութիւնն ու խղճի խայթը, որն որ պէտք եղածէն շուտ ծերացած էր՝ աւելի վշտերէն՝ քան թէ տարիքէն, այլ անոնք որ գիտէին անոր երիտասարդութեան ատեն ըրած արութիւնքն ու քաջագործութիւնքը՝ համոզուած էին թէ զանազան առիթներու տալու էր իւր այս մեղամաղձութիւնը :

Ինչ և իցէ՝ ասպետը հայրական գորով կը ցուցընէր այդ երիտասարդուհւոյն, զոր իւր եղբորոր-

(1) Ուխտաւորք սրատշպանեւու և խնամեւու համար՝ սրբոյն Յովհաննաւ ասպետք կամ Հիւանդախնամք ըսուած կրօնական կարգը նախ յՆրուսաղէմ հաստատուեցաւ 1099 ին՝ խաչակրաց արշաւանաց ատեն. երբ Սալահ—էտ—Տին երուսաղէմն առաւ՝ Աքքեա փախան ասոնք, անկէց ալ Հոռոս՝ 1310 ին. երբ Սիւրէյման հոնկից ալ գիւրենք հալածեց՝ Մէլիտինէ հաստատուեցան :

դին կը կոչէր. և երբ Անգղիացիք Մէլիտինէի տի-
րեցին, ինքն ալ Ռուսիա գնաց ասպետաց մեծ
կարգին մնացորդացն հետ՝ և մին եղաւ այն վե-
րակացուներէն՝ որք Պօղոս Ա. Ջարին յանձնեցին
այդ կարգին նախագահութիւնը, որն որ այրիացած
էր Հոմաբէնիոսի (1) հրաժարելէն յետոյ :

Քիննատօք ասպետը յիրլանտա ծնաւ, և էր
Ջերմեռանդ Հռովմէադաւան, ինչպէս է նաև այն
կղզւոյն բնակչաց մեծ մասը : Եւ որովհետեւ Բեղըրս-
պուրկի կծու կլիման իւր եղբօրորդւոյն առողջութեա-
նը կը փնասէր՝ նախ Իդալիա գնաց, յետոյ Պիոս
Է. Պապին հետ ուղևորեցաւ ի Բարիդ՝ Նաբօլէօն
Ա. վեհապետին թագառութեան ատեն, և հոն
Հերմինիայի դաստիարակութիւնը կատարելագործեց :
Ճամբորդութիւն շատ սիրելուն և նուազ մառախլա-
պատ երկնից տակ ասլրիլ փափագեւուն՝ Արևելք
եկաւ : Երուսաղէմ, Ասորւոյ երկիրն ու Յունաս-
տան ակտեղէն վերջը՝ եկաւ Աոստանդնուսլօլիս հաս-
տատուեցաւ՝ նոյն կարգին նախնի թշնամիքը՝ Թուր-
քերը լրտեսելով և առթի մը սպասելով՝ որպէս զի
Ռուսիոյ հետ միացած՝ Արշիպեղագոսէն կղզի մը
խլէ, ուր դարձեալ հաստատուի ասպետական կար-
գը՝ ինչպէս որ եղած էր երբեմն ի Հռոդոս :

— Սիրելիդ իմ պարօնուհի Պէնֆէլտ, կ'ըսէր
ընկերուհւոյն՝ երկու կանանց երիտասարդագոյնը,
զորս նստած տեսանք իրենց ձեռագործի սեղանին

(1) Այս կարգին վերջին գլխաւորն էր :

շուրջը . սրտիս կսկիծը քեզ վստահելէս ի վեր , ինք
դինքս թեթեւցած կ'զգամ , և այլ ևս առանձին չի
պիտի տրանջամ բախտիս դէմ :

— Ի՞նչ եղար , Հերմինիա , ըսաւ ընկերուհին .
եթէ ուրիշ մը ըսածներդ իմանար՝ անտարակոյս
պիտի ըսէր թէ մեծ յուսահատութեան մէջ կը գըտ-
նըւիս , և թէ հազիւ աշխարհ եկած՝ անոր վշտաց
բաժակը ցմրուր քամեցիր :

— Աւա՛ղ , սիրելի՛ դիմ պարոնուհի , ըսաւ երի-
տասարդուհին՝ հառաչելով . կա՞յ արդեօք բան մը որ
սաւելի ցաւալի ըլլայ՝ քան թէ սիրել մէկը և չի կըր-
նալ զայն արտաբերել , մանաւանդ երբ քաջ
դիտնայ թէ բոլորովին անկարելի է միանալ անոր
հետ՝ որուն համար կ'ապրի աշխարհի մէջ :

— Երբ հիւանդ մը իւր ախտին տեսակը կը
ճանչէ , սրատասխանեց պարոնուհին՝ ժպտելով , կի-
տով չափ դարմանուած կ'ըլլայ այն , հաւատարի եմ
որ եթէ անգամ մը սիրտդ ընդունէր այն խօսքերը
դորս կրնաս յաջողութեամբ լուծել , անշուշտ պի-
տի թողուիր այն յիշատակը . . . :

— Շատ անգամ փորձեցի զայդ , ըսաւ Հերմի-
նիա՝ պարոնուհին ընդմիջելով , դեռ երեկ կը յու-
սայի թէ ի՞ր բացակայութիւնը պիտի երկարի և թէ
տառով՝ դիւրաւ պիտի կրնամ զայն մոռնալ . այլ այս
ամբողջ ամառ նամակդ բոլոր կասկածներս վերանո-
րոգեց , և կը խոստովանիմ ալ թէ սիրահարութեա-
նըս բոլոր ուժգնութիւնը գրգռեց : Ար վերադառ-

նայ ուրեմն, սիրուհիդ իմ, և գուցէ վաղը հոս պիտի ըլլայ նոյն ժամուն :

— Այլ այն ամուսնութիւնը՝ զոր հօրեղբայրդ, ասպետը, այնքան եռանդեամբ որոշեց . :

— Ա՛լ երբէք վախճանին չի պիտի հասնի :

— Զգուշացիր, Հերմինիա, զի պարոն Դանք, բէտ Պէմէնկհիմ . . . :

— Սիրտս չի տանիր զայն :

— Սակայն քու վրադ հայրական իրաւունք ունեցող անձէն խօսք առաւ :

— Բայց ոչ երբէք ինձմէ :

— Այլ քու լռութիւնդ . . . :

— Կը վկայէր բաւական . թէ ինձի ո՞րչափ ճանճրալի ու ատելի էր իւր յամառութիւնը, ինչո՞ւ չուզէց հասկնալ զայն :

— Բայց զիս մտիկ ընել խոստացար, ըսաւ պարոնուհին՝ յայտնի զայրացմամբ, և դարձեալ կը տեսնեմ թէ հիմայ նորէն ձեռք կ'առնես քու առջի ցնորքներդ :

— Շատ աղէկ . ըսէ՛, մտիկ կ'ընեմ :

— Դո՛ւ ալ գիտես որ քեզ անկարելի է անոր հետ ամուսնանալ, և երբէք չեմ կարծեր որ այնչափ անխոհեմ ըլլաս . ընդհակառակն՝ աղէկ գիտեմ որ քու պարտքդ կը ճանչես, և չի պիտի ուզես յամառիլ այն յարաբերութեան վրայ՝ որ հաւանապահաբար խիստ գէշ հետեանք պիտի ունենայ : Բայց որովհետեւ անգամ մը պարոն Պէմէնկհիմ խնդրեց

ձեռքդ՝ և հօրեղբայրդ ալ այս բանը վճռեց, պէտք է որ դու ալ ուրիշ միջոցներ ձեռք առնես : Ամուսնացիր անգամ մը, իմա Հերմինիա, և պիտի տեսնես թէ քու գաղափարքդ ու միտումներդ ուրիշ ընթացք պիտի առնեն :

— Բայց ահա՛ ինքը կը վերադառնայ, տիկին, և եթէ նորէն զինքը տեսնեմ, և չի կրնայ ինքը հետս խօսիլ՝ նայուածքո՞վս ինձ յիշեցունէ խոստմունքս, զորս, աւա՛ղ, լաւ պահեցի ցայսօր . . . :

— Ես յանձն կ'առնեմ զինքն հեռացունել, պատասխանեց պարոնուհին ջերմութեամբ : Եւ իւր աչերն սրահիկ մի կենդանացան, այլ քիչ ատենէն իրենց սովորական մեղմադձութիւնն զգեցան :

— Պո՛ւ, դոչեց երիտասարդուհին՝ շփոթած :

— Պիտի հնազանդի ինծի, այո՛, պիտի հնազանդի : Հերմինիա գլուխը ծռեց՝ նոյն սրահուն անվրս տահալութեան նայուածքներ ձգելով իւր բարեկամուհւոյն վրայ : Պարոնուհին ձայնը վրիսեց՝ և վայելչագոյն ձեւ մ'առաւ :

— Հոգ մ'ընէր, հրե՛շտակս, ըսաւ՝ երիտասարդուհւոյն ճակատն համբուրելով . հոգ մ'ընէր . նայինք քիչ ատենէն ընելիք ծառայութեանս համար շնորհակալ չպիտի՞ ըլլաս ինձ :

Հերմինիա՛ Պէնֆէլտի պարոնուհւոյն պիշ պիշ նայելով՝

— Քեզմո՛ւ, տիկին, զինքը ճանչցայ, ըսաւ, և քեզ բիւրաւոր շնորհքներ կը պարտիմ, քանզի

միտքդ դրիր հօրեղբօրս ներկայացնել այդ երիտա-
սարդը՝ երբ Բարիզ էինք։ Միշտ դինքը գովելով
կը խօսէիր ինձ։

— Խաբեցի՞ր դքեզ։

— Ա՛յ, և երախտագէտ եմ ասոր համար .
այլ այսչափ ատեն անցնելէն յետոյ սրտիս վիճակը
քեզ ծանուցած ատենս՝ ինչո՞ւ խօսքը կը փոխես։
Այո՛, երբ խօսքն ամբար վրայ է՝ կը նկատեմ թէ
անտարբերութեամբ ու պաղուկ պաղուկ կը խօսիս,
և քանի որ այնչափ ջերմութեամբ անոր վերագտու-
նալը կը փափագէիր՝ հիմայ ինչո՞ւ կուզես որ չի վե-
րադառնայ երբէք։

— Սիրելիդ իմ Հերսինիա, քեզի համար,
քեզի համար միայն . քանզի դքեզ կը սիրեմ, քան-
զի ամեն բանէ աւելի քու երջանկութիւնդ կ'ուզեմ,
և համոզուած եմ թէ իւր բացակայութիւնը միայն
կրնայ դարմանել այն չարիքը՝ զոր քեզ համար կը
նախատեսեմ։ Քենէ աւելի ապրած եմ, սիրելի
աղջիկս, յաւելցուց Պէնֆէլտ պարօնուհին՝ հառա-
չելով, և իմ բոլոր կեանքս ինձ համար երկարա-
տեւ ու տաժանելի զոհողութիւն մ'ելած է։ Գուցէ
որ մը կարենամ ըսել քեզ ինչ որ կրեցի, և այն
ատեն ուշագրութեան արժանի կայութիւնդ ըզգա-
լով պիտի խրախուժուիս։

Այս երկու կանանց խորհրդաւոր խօսակցութիւ-
նը՝ ծերունի ասպետին ներս մտնելովն ընդմիջեցաւ։
Տեսանք արդէն թէ ինքն առաւօտուն դուրս էր ե-

լած՝ լուր առնելու համար :

Տիկին Պէնֆէլտ պարոնուհւոյն աջը կը համ-
քուրեմ ըսաւ՝ զպարոնուհին և իւր եղբօր աղջիկն
բարեւելով :

— Ի՞նչ լուրեր ունիս , պարոն տապետ , հար-
ցուց պարոնուհին՝ հետաքրքրութեամբ :

— Լուրս ան է որ՝ քիչ ատենէն Սըր Ճօն
Տիքուորթընի Անգղիական տորմիդը Թրքաց մայ-
րաքաղաքը պիտի ումբակոծէ :

— Եւ իւր ասլարդիւն յարձակումները պիտի ը-
նէ Խրիստոսոլսոյ պատնէշներուն դէմ , այնպէս չէ՞ :

— Այսօր առտուընէ հովը փոխուեցաւ , պարո-
նուհի :

— Բայց , հօրեղբայր , ըսաւ Հերմինիա , եթէ
ըսածիդ պէս պիտի ըլլայ՝ պէտք է շուտով մտածել
մեր անձին ապահովութեանը վրայ . քանզի բոլոր
այս փայտեայ տունները հրոյ ճարակ պիտի ըլլան :

— Տուի հրամաններս , պատասխանեց տապե-
տը : Մեր բոլոր ծանրագին կահ կարասիքը ստո-
րերկրեայ մառանը դնել ու փակել տուի . երկու
ձիեր պատրաստ՝ քեզ ու պարոնուհւոյն կ'ըստա-
սեն : Այսօր կուին սկսելուն պէս՝ ես ինքնս զբեղ
Պէյլիւք-Տէրէ գիւղը պիտի տանիմ , և նորէն ետ
պիտի դառնամ՝ պարոն Ղանքրէտ Պէմէնկհիմին
հետ հոս տեսնուելու համար . . . :

— Այսպէս , ինքզինքդ վտանգի մէջ պիտի դը-
նես . և ի՞նչու , ըսաւ ջերմութեամբ երիտասար-

դուհին՝ ասպետն ընդմիջելով ։

— Ասրի՛ս , եղբորորդին . միթէ Մէլիտինէի
ասպետ չե՞մ . և քանի որ Թրքաց դէմ պատե-
րազմ կայ . . . :

— Նախ , յարեց Քիննատօքի եղբորորդին ,
ներէ՛ քնձ որ քեզ յիշեցունեմ թէ Մէլիտինէի
կարգը չի՛ք այլ ևս . . . :

— Չիկա՞յ այլ եւս , մամռաց ծերունին՝ դուռ-
դարբար ձեռքերը կուրծքին վրայ խաչաձև դնելով ։

— Հետեւաբար , շարունակեց Հերմինիա՝ իւր
հօրեղբոր բարկութեանն համար ժպտելով , ո՛րքան
«հարկու ալ ըլլայ սուրդ , ապայն կը տաքակու-
սիմ . . . :

— Շատ ծե՞ր եմ , ըսել կ'ուզես Հերմինիա՛ ։

— Եթէ մեծն Սիտ (1) ալ ըլլայիր՝ չէիր կըր-
նար 500000 մարդու առանձինն գիտադրել , ո՛չ
ալ՝ Պ . Ղանքրէտ Պէմէնէհիմի օգնութեամբն ու
գործակցութեամբը ։ Վերջապէս , հօրեղբայր իմ ,
յայտնասպէս կ'ըսեմ քեզ թէ՛ շատ կը սիրեմ զքեզ
և զքեզ երբէք չեմ թողուր՝ ու է կերպով՝ վը-
տանդի մէջ դնելու կեանքդ , որ թնձ այնչափ կա-
րեւոր է երջանկութեանս համար ։

Եւ այս վերջին խօսքերն այնպիսի շնորհալի ժպի-

(1) Սիտ էր Քասդիլիացի դիւցազն , (ծն . 1060 ին . մեռ .
1099 ին) , որ անուանի եղաւ Սևերուն դէմ ըրած շահատակութե-
ամբը ։

« Երբ մ'ընկերացած էին՝ որ ծերունին իւր դժկա-
մակութիւնը մոռնալով՝ ծռեցաւ համբուրեց Հեր-
միինիայի ճակատը՝ հոն այնպիսի ներողութիւն մը
դրոշմելով զոր երբէք չէ՛ր զլացած անոր :

Նոր անձ մը սրահը մտաւ . ասի Դանքրէտ Պէ-
մէնկհիմն էր :

— Հօրեղբօրմէս մանրամասնաբար իմացայ ձեր
նաւամարտը , ըսաւ Հերմիինիա՝ քաղաքագէտ երի-
տասարդին . չիմացա՞ք ձեր այս օրուան ոսոխին ա-
նունը :

— Ո՛չ , օրիորդ . ոչ ոք չայն գիտէ :

— Գուցէ խորհրդաւոր ապետ մ'է , Ոսկեդա-
րու կըր Սեղանին կամ Սուլթան Սալահ-էտ-տինի
ապաւաներուն պէս , յաւելցուց երիտասարդունին .
Եւ հետդ գողղիարէ՞ն խօսեցաւ այն Թուրքը :

— Այո՛ , օրիորդ :

— Արդարեւ արտաքոյ կարգի բան : Եւ հիմայ
թո՛ղ հօրեղբայրս ըսէ՛ թէ Թուրքերն երբէք չե՛ն
աղնուանար :

— Պարոն ապաւետը շատ իրաւունք ունի , ը-
սաւ Պէմէնկհիմ : Ի՞նչ կրնաս յուսաւ , օրիորդ ,
այնպիսի մարդերէ՛ որք զլուսնին կը սափրեն Եւ մօ-
րութնին կը սնուցանեն . այնպիսի մարդերէ՛ որք կը
հաւատան թէ լուսինը Մուհամմէտի թեւ մտաւ ,
Եւ թէ Իլ-Պօրաք մատակ ձին երկինք տարու այս
հոյակապ հրաշագործը . վերջապէս ի՞նչ կը յուսաս
այնպիսի մարդերէ՛ որք մատերով կերակուր կու-

տեն , կքած կը նստին , և որ չարագոյն է՝ կիներն հարէմներու մէջ կը բանտարկեն , և յաւիտեան զանոնք կը ծածկեն բարակ քիչսկէտներով :

— Թրքաց անկումը լո՛ւկ իրենց կրօնքէն յառաջ կուգայ , ըսաւ ասպետը :

— Այլ սակայն , ըսաւ Պէնֆէլտի պարօնուհին , այս կրօնքը ո՛չ Արաբ Խալիֆայից քաղաքականութեանը խոչընդոտն եղաւ , ո՛չ հարաւային Սաւանիոյ տիրող Մաւրիտանացի թագաւորաց , ոչ ալ բուն իսկ Օսմանեան աշխարհակալութեան : Օսման Ա. էն սկսեալ՝ մինչև ցՄեծն Սիւլէյման , որ Վիէննան սլաշարեց՝ և Գաղղիոյ Ֆրանսուս Ա. քրիստոնեայ թագաւորին հետ նիզակակցութեան դաշինք կուեց՝ ընդդէմ Կարոլոսի Ե. :

— Քաջամարտիկ վեհապետաց փոխադարձ յաջորդութենէն յետոյ , որն որ գրեթէ 120 տարի մը տեւեց , ըսաւ Պէնֆէլտի , Մեծին Սիւլէյմանի յաջորդները զինուորական կեանքը լքին՝ հարէմներու հեշտութիւնքը նախամեծար համարելով , և իշխանութիւնն անիրաւ ու անօրէն հարկաժողով իշխանաց ձեռքը թողլով՝ ուշադրութիւն չըրին այն զեղխութեան ու երկպառակութեան գարշահոտ վերքին հսկայական աճմանն , որն որ բնականաբար այս երկրին անթիւ գանձերը երկցած չերեցած կը լափէ : Ահա Օսմանցւոյ անկման համառօտ պատմութիւնը :

— Վերջապէս կը կարծես թէ անդարմանելի՞ է

ասիկայ , ըսաւ Հերմինիա : Օսմանցւոց պէս հզօր
ու խոհեմամիտ աղդ մը անշուշտ անասնութեան
մէջ կորսուելու չէ նախաառաջմանուած : Մանաւանդ
որ հիմայ անոնցմէ ոմանք ալ Եւրոպա դաստիա-
րակուեցան , և արդարեւ , հօրեղբայր իմ , յիշէ՛ սոյն
երիտասարդը՝ զոր Սուլթան Սէլիմ անցեալ տարի
Պաղդիա խրկեց . Նէճիպ էֆէնտին ըսել կ'ուզեմ ,
զոր Բարիզ ճանչցանք՝ շնորհիւ Պէնֆէլտի պարո-
նուհւոյն :

— Միայն պարոնուհին յարգած ըլլողու համար
դայն տունս ընդունեցի , ըսաւ ասպետն՝ իւր եղբօ-
րորդին ընդմիջելով :

— Հօրեղբայր իմ , անաչառ խօսէ՛ , դո՛ւ , որ
իրր կրօնամուլ կը յանդիմանես դժուրքս , դո՛ւ ալ
կրօնական նախապաշարմունքդ մէկդի՛ ձգէ :

— Զգմարիտ , պատասխանեց ասպետը , մեր
սրբազան հաւատքին վրայօր այսպէս խօսիլդ լսողը՝
պիտի կարծէ թէ հեթանոս ես , կամ ջերմ հետեւ-
որդ Աթղէական դպրոցին :

— Ի՞նչ ըսեմ քեզի , յաւելցուց երիտասար-
դուհին . այո՛ , թէեւ օտար եմ այս երկրին՝ այլ կը
սիրեմ դայն՝ թէ՛ իւր բնական գեղեցկութեանն՝ և
թէ՛ անանուանելի սրատահարացն համար : Տեսած
բաղաքներէս և ո՛չ մէկը վրաս այսչափ տալաւորու-
թիւն ըրաւ . հիմայ կարծես հեթանոսի մը պէս հո-
գեփոխութեան կը հաւատամ , և կ'երեւակայեմ թէ
երբեմն Պոսիտրի զովադին ծործորացը մէջ շնչած

ըլլամ՝ սա մեղաւորական նոճինքուն ներքե՝ ուր
դուցէ՛ անծանօթ նախահարցս նուիրական մնացորդ-
ները կը հանդէին : Այլ կը տեսնեմ, յաւելցուց
Հերմինիա՝ նկատելով որ ասպետին մտախոհ ճակա-
տը տխրիլ կ'ըսկաի, կը տեսնեմ՝ որ երբէք չես հա-
նիր եղերերդացս : Ասոր համար ալ չե՛ս ուղեր եր-
բէք հետս շրջագայիլ այդ մեծփայելուչ Օսմանեան
գերեզմատանց մէջ, որք թէ՛ ինձ և թէ՛ բոլոր տե-
ղացւոց՝ տիեզերաց հրապուրիչ բուրատանները կը
թուին :

— Ընդհակառակն Մէլիտինէի ասպետներն, Ը-
սաւ Պէմէնկէիմ, շնորհակալութեամբ պարտին նը-
կատել ուն տեղերն՝ որք իրենց փառաց յազթա-
նադներէն մին կը կաղմէն (1) . քանզի այդ տա-
րանները . . . :

Այլ Պ . Պէմէնկէիմ անմիջապէս խօսքն ընդ-
հատեց . քանզի ինքն ալ դիտեց՝ առանց պատճառն
խմանալու՝ թէ այս խօսակցութիւնը տանտէրը կը
վըշտացունէր, որն որ ցաւալի յիշատակի մը մէջ
ընկղմած կ'երևէր :

— Ճշմարիտ չէ՞, պարոնուհի՛, փութաց յաւե-
լուլ Հերմինիա՝ խօսակցութեան նիւթը փոխելով,
ճշմարիտ չէ՞ որ Նէճիպ էֆէնտին շնորհալի, սրբա-
միտ ու յուսովից երկտաւարդ մ'էր :

(1) Հեղինակը՝ 1203—4 ին Արստանդնուսուլուսը՝ Խաչապուրաց
ձեռքով առումը կ'ակնարկէ :

— Հերմինիա օրիորդն ալ այնքան բարի ու նե-
րազամիտ է, ըսաւ Պէմէնկէիմ՝ երիտասարդութիւն
ընդմիջելով։

— Այլ ո՛չ միշտ, պարմն, ըսաւ Հերմինիա՝
Ս. Լատրիական գեոպանաստան սրաշտօնէին դառնալով։

— Նէճիպ էֆէնտին արդարեւ Հերմինիայի գո-
վեառիցն արժանի է, ըսաւ Պէնֆէլտի պարօնու-
հին, և ստոյգ է որ երեք տարի Քարիզ կենալով՝
չէ՛ թէ միայն իւր ուսմունքն աւարտեց՝ այլ և աշ-
խարհի մէջ սրահանջուած կատարեալ կրթութիւնն
ստացաւ։ Ա՛րսուի նաեւ թէ Ն. Վ. Կէսափառութիւ-
նը դիմքն հրաւիրեց իւր քովը դառնալու, և թէ
չուտով դիմքը պիտի տեսնեմք նշանաւոր դիրք մը
բռնած՝ և աջակից եղած ա՛յն վերանորոգութեանց՝
դորս իւր վեհապետը մտադիր է գործադրել՝ տե-
րութեան վերածնութեանն համար։

— Վերանորոգութի՛ւն, վերանորոգութի՛ւն,
ամեն տեղ միայն այս բառս կը լսուի այսօր, ըսաւ
Մէլիսիմէի տապետը՝ ծաղրելով։

— Քանդի, ինչպէս որ կ'երևի, պատասխա-
նեց պարօնուհին, մինչև հիմայ բաղմադիմի և ան-
տանկի չարաչար դեղծում՝ եղած են։

— Ստուգիւ թղթաց արդի ինքնակալն ալ ժա-
քօպէնաց (¹) հետ միացա՛ւ, ըսաւ Մէլիսիմէի տա-
պետը՝ ծաղրելով։

(¹) Գանաւոր ու վրէժխնդիր Կաթիկոսեպետականք՝ 1789 թ Պատշ.
գլխական յեղափոխութեան ստեղծ։

— Համբերե՛նք ուրեմն, դռչեց անպետք՝ դուրսը չարժեւելով, եթէ Բրիտանական տորմիզը ղինքը՝ ճամբու չի կարենայ բերել՝ Նէնիշէրիք աղէկ խելքը գլուխը կը բերեն անոր . . . :

— Ապց մի աճապարէք, պարտնայք, ըստ պարտնուհին՝ չի կրնալով լուծած կել խը այս խօսքերէն ստացած դրդիւք, կրնա՞ք առաքինի ու լուսաւորեալ վեհապետի մը գէժ դրդուել ա՛յն վատարարոյ մարդոց վրէժ խնդրութիւնն՝ որոնք առաւել սորժանի են կոշտիլ շարադործաց ու ոճրագործաց դաւակիցք՝ քան թէ կանոնաւոր զօրք, իբր թէ աշատ ըլլային դործել ամեն աւսակ եղեռն :

— Սակայն ասոնք ալ, պարտնուհի՛, ըստ անպետք, մեծ զինուորական մարմին մ'եղած են ամենով, և այս տէրութեան ամեն յաղթանակացը կը կցի Նէնիշէրի տնունը :

— Այլ դուն ինչ աղէկ գիտես, պարտն անպետք, ըստ պարտնուհին, թէ այժմ ասոնք զգուշի վատութեանց տունն դիրենք, և թէ այս տեղերուն թշուառ ժողովուրդն, որ աւանայ ճիտ կը ծըռէ այդ խաժամաճ կարգին ահագի լուծին, անտարակոյս պիտի օրհնէ ա՛յն մարդուն ձեռքն՝ որ անոնց բռնութիւններէն զանի ազատելու պիտի դորժած է :

— Շատ Սաւթմաններ այդ գողտխորն տնեցան, և անմիտն Սէլիմ . . . :

— Ա'աղաչեմ, պարտն, ըստ պարտնուհին՝ ոտք

«Ելեալ, ձգենք այս խօսքը ։

Պէնֆելտի պարունուհին պատուհանէն վար նայեցաւ . մեծ շփոթութիւն մը նկարուեցաւ երեսին վրայ ։

Իսկ Ղանքրէտ Պէմէնկէիմ՝ երիտասարդուհւոյն նստած աթոռին յենդով՝ փութաց առիթը ձեռքէ չի հանել . և Հերմինիայի քանի մը սովորական վայելուչ խօսքեր ուղղեց , զորս մեծ անտարբերութեամբ մտիկ ըրաւ Հերմինիա ։ Ըստ որում այս մասին փորձառու մէկն էր Պէմէնկէիմ , իւր ձեռնարկութեամբ անցածողութիւնը՝ ժամանակին անպատեհութեանը տուաւ , ուստի դռնէց յարմարապէս ժամու մը սպասել անոր հետ խօսելու համար ։

Յանկարծ դուրսէն շատ մը ձայներու խառն ի խառն մեծ շշմիտց մը լսուեցաւ՝ թմրուկներու դուռովն հետ խառնուած ։ Ապրիտն ու Պէմէնկէիմ պատուհանները վազելով՝ տեսան որ Անգղիական տարմիզը առաջատաները պարզած՝ Արապոնատի ծոփուն մէջ կը շարժի . կ'երեւար թէ Ատատանդնուպոլիս դարմել պիտի սկսի ։

— Աերջապէս յարձակելու վճիռ տուած է ծառապետը , դռնէց Ղանքրէտ ։

— Փախչի՞նք , ըստ Հերմինիա՝ պարունուհւոյն թէր յափշտակելով ։

— Այո՛ , այո՛ , քրատախտանէց Պէնֆելտի պարունուհին . քանզի քաղաքը պաշտպանող Նէնիշէս իւր առաւել ահարկու են քան թէ յարձակողք ։

— Մի աճապարէք, քոյա Քիննատօք սասկաւոր,
ահա կը դառնայ տորմիդը, և կ'երևի թէ ծովապե-
տը միտքը փոխեր է. որչա՛փ հետաքրքրութեամբ
կ'ըստպասէի որ ումրակօծէ: Անչ գծրախտութիւն:

Խուժանին ճիշերէն հաւատաց սասկաւոր՝ թէ չէ
սխալած իւր դատաստանին մէջ: Արդարեւ Քրիստա-
նական տորմիդը քիչ ատենէն հեռացաւ՝ և չուտով
հօրիզօնին մշուշներուն մէջ աներևութացաւ:

Քանի մը փայրկեանէն նոր աղմուկ մը լսուե-
ցաւ Քերայի մեծ փողոցն. այն ատեն ալ ժողո-
վուրդին խառնաշփոթ ժխտին հետ կը լսուէին նաեւ
հրացան սլարակելու ձայներ, հեծկըտանք ու հեծե-
ծանք: Ասպետին ծառաներէն մին ալ՝ սարսափա-
հար սրահը փաղկեց և սփռաց:

Փախէ՛ք, կորսուեցանք: Օգուգալիրք մեր թա-
ղը կը զարնեն:

— Բոլոր դռները կղզեցէ՛ք, շո՛ւա, գոչեց սա-
սկաւոր. լեցուցէ՛ք հրացաններն, և սրատուհանաց ե-
տեք սահուրտեցէ՛ք: Նկիւ, սրարօն Ալէմէնկէիմ,
նախ մեր գիտեանցը վրայ թող կոխեն վատերն՝ և
սարս հոս մտնեն:

ՕՃԱԳ

Օդուզպիր՝ երեսունումէկ ըսել է թրքերէն , եւ այս անունը կը կրէին իրենց այն հռչակաւոր խումբին մէջ՝ երեսունումէկերորդ խմբեակին կամ օդուզպին Եէնիչէրիներն : Այս խմբեակն այնչափ հռչակաւոր եղաւ իւր անկարգութեամբքն ու անգլխութեամբն՝ որ անոր ջնջմանէն 15 տարի վերջն ալ կը դողային ռէպէք՝ (հսլատակք) երբ այն անունը լսէին :

Թող ներուի ինձ՝ որ այս պատմութիւնը չի շարունակած՝ կարճառօտ կերպով մը Եէնիչէրիներուն այն հռչակաւոր օճագին ⁽¹⁾ պատմութիւնն ու կազմակերպութիւնը յիշատակեմ, որոնք երկար ատեն Օսմանեան Սուլթանաց հզօր նեցուկներն եղան , այլ հուսկ յետոյ միասակարագոյն հանդիսացան՝ իրենց սարսափելի ոճիրներովն :

Եէնիչէրիք հետեւակ զինուորներ էին՝ իրենց կազմութենէն սկսեալ կոյր ու խստակիր հնազանդութեան ենթակայ : 1330 ին՝ Օրխան ⁽²⁾ թագաւոր

(1) Օճագ՝ վառարան ըսել է թրքերէն , ըստ Եէնիչէրեացի իրենց ամբողջ մարմինը կը նշանակէ :

(2) Ոմանք կ'ըսեն թէ Մուրատ Ա. ին ատեն (1362) հաստատութեան Եէնիչէրիք , ոմանք ալ՝ Պալադիտ Ա. ին ատենները (1389) :

րին ատենը՝ սուրբ համարուած հաճի Պէթթաշ ա-
նուն տէփրիշ մը՝ յանուն Մուհամմէտի օրհնեց զայն
գունդն , և Նէնիչէրիներուն , այսինքն նորգնդե-
րուն երկնից պաշտպանութիւնը խոստանալով՝ ա-
նոնց առաջին գլխաւորացը գլխուն վրայ դրաւ իւր
ասուի վերարկուն թւը : Այն ատենէն ի վեր բո-
լոր Նէնիչէրիք արարողութեանց ատեն այն այլան-
դակ սքռֆաները կը կրէին , որոնք թաղիքէ միայն
կը շինուէին , և որոց վերի մասին ծայրը քա-
ռանկիւնի ձեով կտրուած՝ ուսերուն վրայ կ'իջնէր՝
ճիշդ տէփրիշին թւին ձեովն :

Երկար ատեն Նէնիչէրեաց խումբն անխտիր՝
Օսմանեան պետութեան հպատակ երիտասարդ Քը-
րիստոնեայներէ և Եւրոպացի թրքացած գերիներէ
ալ կը կազմուէր . այլ յետոյ վճռուեցաւ որ լոկ
Միսրիսման երիտասարդներ ընդունուին :

Երկար ատեն Քրիստոնէից դէմ ըրած պատե-
րազմներնուն մէջ՝ Թրքաց քաջայաղթ ու հզօր հան-
դիսանալուն պատճառն էր այս կանոնաւորապէս
կազմակերպեալ հետեակ զօրաց խումբն բազմու-
թիւնն , որով դիւրաւ կը յաղթէին Եւրոպացի աւա-
տական ձիաւորացն ու այն գէշ զինեալ հարկաա-
ռաց գնդերուն՝ զորս թշնամիք իրենց դէմ կը
հանէին : Այլ երբ Եւրոպացիք հաստատուն ու կա-
նոնաւոր հետեակ գունդեր կազմեցին ժէ . դարուն
սկիզբներն՝ Օսմանցոց ներշնչած սարսափը նուա-
զեցաւ , և քանզի ասոնք սաղմագլխաւ թեան նորա-

նոր գիւտերը ո՛չ կ'ընդունէին և ո՛չ կը սովորէին՝
տակաւ առ տակաւ իրենց կատարեալ անկարողութիւնն իրենք ալ զգացին . ասի իրենց հնազանդութիւնը վերուց՝ և խօստասրտութիւնն անեցուց ,
այնպէ՛ս որ՝ անդադար կ'ապստամբէին իրենց գըլ-
խաւորացը դէմ՝ անսլափօ մնալիքնին քաջ գիտ-
նալով :

Մարդուս միտքը չի կրնար ըմբռնել թէ ի՞նչպէս
այս դիւցազնական ու քաջարի ժողովուրդը գոռո-
ղութեամբ ու ծուլութեամբ մինչև այն աստիճան
հասաւ՝ որ չէ՛ թէ միայն արհամարհել սկսաւ ռազ-
մագիտութեան յառաջադիմութիւնքը , որք ա՛յնչափ
հարկաւոր էին իր զօրութեան պահպանութեանն
համար՝ այլ և իւր նախահայրներէն ժառանգած ար-
հեստն ալ մոռցաւ : Այսօր ո՞վ կը տարակուսի թէ
Թուրք հնարեցին բերդերու վրայ յարձակելու հա-
մար ա՛յնչափ սխալանի ըլլող խրամներն ու օձապը-
տոյտ պատնիշափակներն , և թէ նախ իրենք գոր-
ծածեցին արշաւանաց ատեն գետերէն անցնելու
համար սկէտք եղած նաւելի լաստերն :

Նէնիչէրեայ օճազը 199 օրդայներէ կաղմուած
էր , որք թէ՛ մայրաքաղաքին և թէ՛ գաւառաց մէջ
սխալուած էին՝ առանց երբէք իրենց դիրքը փոխե-
լու : Իւրաքանչիւր օրդա՝ անհաւասար թուով ան-
ձերէ կաղմուած էր , և տարբեր ատեններու մէջ կը
փոխուէր բոլոր խումբը . նոյն իսկ Նէնիչէրեայ ա-
ղան՝ կամ տղիտութենէն և կամ խորամանկութե-

նէն՝ չէր կրնար երբէք կառավարութեան իմացու-
նել՝ իւրաքանչիւր օրդայի՝ կամ Եէնիշէրեայ ցու-
ցակին մէջ արձանագրուածներուն իրական թիւը :
Մինչդեռ օրդաներէն ոմանք Հազիւ երկերկու հա-
րիւր զինուոր ունէին՝ հռչակաւորն օրուզ-պիրք 10000
էն աւելի զինուոր ունէր :

Մէհամմէտ Բ, Եէնիշէրեայ թիւը 12000 ի հա-
տուց . Սիւլէյման Ս. 40000 ի . Մուրատ Գ. 60000 ի
և Մէհամմէտ Գ. ամբողջ 100000 ի հանեց : Մէ-
համմէտ Ե. ի ատեն 200000 Եէնիշէրի կար . այլ վեր-
ջը յաջորդող թագաւորք կիսով չափ նուազցուցին
այս թիւը , որ արդարեւ չափազանց կը թուի՝ երբ
մտածենք թէ Թուրքական հետեակ զօրքը միայն կը
կազմէր զանի , զի հետեակը բաղդատմամբ բազմա-
թիւ էին գաւառաց անկանոն զինուորներէն ու ծի-
աւորներէն :

Աղաէն՝ այսինքն Եէնիշէրեայ կառավարչէն յե-
տոյ բարձրաստիճաններն էին Սէյմէն-Պաշըն ու Քեսի-
նա-Պէյը , որ անոր տեղասպահն ըլլալով՝ հրամաններ
կը հանէին ու սլաշտօնները կը կարգադրէին . Ստամ-
պուլ-Աղասըն , որ մայրաքաղաքիս օրդաներուն մաս-
նաւոր կառավարիչն էր . Եէնիշէրի էֆէնտին , այսին-
քըն Եէնիշէրեայ դատաւորն , որոյ վճիռները միայն
Աղան կրնար քննութեան առնուլ . Մէօհիւր-Աղասըն ,
այսինքն Եէնիշէրեայ երեսփոխանը՝ Բ. Դրան քով .
Պաշ-Չատըը , որ ցուցակներուն վերատեսուչն էր , և
նոր զինուորները կ'արձանագրէր . ամենէն վերջը կու

գար Պրքա-Չառչը, որ գործադիրն էր վճիռներու :

Իւրաքանչիւր օրդա մէյմէկ Զօրպաճի ունէր, այսինքն ապուրի տեսուչ : Ասի զարմանալի չ'է զի քաղաքները դրօշներէն աւելի նուիրական էին իրենց համար : Սաա-Պաշըն, այսինքն սենեկաց տեսուչը, իւրաքանչիւր օրդաի երկրորդական աստիճանաւորն էր, որոյ կը յաջորդէր Վէքիլ-Խարճը, այսինքն մատակարար : Երկրորդական աստիճանաւորաց կարգէն էր Սըճը-Պաշըն, այսինքն խոհարարապետը, որ ամենէն սրատկառելի էր, զի նուիրական կաթսայից ամենէն յաճախ մօտեցողն էր, և գերազանց էր բան Պայրաքտարն, այսինքն դրօշակիրը : Միւղէվէյին կամ յիանապետը՝ Գարա-գուշուքճիներէն մէկ աստիճան միայն վեր էր : Վերջապէս Սաքաներն, այսինքն ջրկիրները, որք նուիրապետական սանդուխը կը ներկայացնէին :

Արքունի պահապան զինուորներն ալ Նէնիչէրլիներէ բաղկացած էին, և վերնագոյն աստիճանի Զօրպաճիներէ կը կառավարուէին : Ասոնց արտաքին տեսքը համանման էր : Նոյնպէս էին Պօստանճիք ալ, դունդ մը՝ 2500 հոգիէ բաղկացած, որ բացարձակապէս սահմանեալ էին ի սրաշտպանութիւն արքունի Սէրայներու, պարտէզներու, և ագարակաց : Անոնց գլխաւորն զՎոսբոր կը կառավարէր, և հոգարարձու էր ջուրց, անտառաց, որսի, ձկնորսութեան միանգամայն արքունի տան զատաւորի սրարաքերն ալ իր վրայ ունէր : Այս մահու զատապարտութեան

բարձր պաշտօնեայն ցորեկ ատեն դուրս չէր ելներ
 քնաւ . միայն դիշերները կը շրջէր պետութեան
 գործակալաց վրայ հսկելու : Այսպէս էին Պարսաճիք
 ալ , այսինքն կայնակիրք , գունդ մը՝ 400 հոգիէ
 քաղկացեալ , որոյ յանձնուած էր արքայազանց
 պահպանութիւնը : Քնդին պահապանները , Փէյիք
 ու Սորաք կոչուած , իրենց գլխոյն վրայ կը կրէին
 փետրաւոր սաղաւարտներ . երկայն ոսկեհուռ պատ-
 մուճան կը հագնէին՝ նախնի Բիւզանդիոնի ար-
 քունեաց սովորութեանը հետեւելով : Արսորգու-
 թեան վերակացուները , ազաւներու , բուերու ,
 շուներու տեսչին պէս Նէնիչէրեաց օրդաներ կը
 կառավարէին , և բարձրագոյն տիտղոսներ ու աս-
 տիճան ունէին :

Սնագին դինուորներն 3 կարգերու կը բաժնուէին .
 այսինքն՝ նախ պաշտօնի մէջ եղողներն , որք մի-
 այն թուակ կ'ընդունէին . երկրորդ՝ պաշտօնի սալա-
 ւողները , որք թուակ չ'էին առներ տակաւին , ու
 իրենց մասնաւոր արհեստից արդեամբ կամ որ և է
 կերպով կ'ապրէին . ասի Նէնիչէրեաց նախնական
 օրինաց դէմ զեղծում մ'էր . և երրորդ՝ ակնկա-
 լութ , որք արհեստաւոր քաղաքացիներ ըլլալով՝ Նէ-
 նիչէրեաց ցանկին մէջ գրուած էին , սարք կրելով՝
 և անոնց առանձնաշնորհութեանց մասնակցելու ար-
 ւոյնութիւնն ունէին :

Նէնիչէրեաց թուակը խիստ չափաւոր էր , այն-
 պէս որ աստիճանաւորք չ'էին կրնար իրենց սալ-

բուստը հայթայթել՝ եթէ յափշտակութեան ու
 ժողովուրդէն արտաքոյ կարգի անիրաւ տուրքեր
 առնելու չըդիմէին : Նախնի օրէնք արգիլած էին
 Նէնիչէրեաց ամուսնանալ, հերկադրելով զանոնք
 զօրանոցներու մէջ բնակիլ, այլ բաւական ատե-
 նէ ի վեր շատ օրինաց պէս այս օրէնքն ալ ոտնակոխ
 ըրած էին :

Այս դունդին մէջ անկարգութիւն մտնելուն
 պէս՝ աններելի թողտուութեամբ մը զանց առ-
 նուեցան նախնի թագաւորաց ու մասնաւորա-
 բար Սուլթան Սիւլէյմանայ կանոնները : Նէնի-
 շէրիք այլ ևս զինուորական զօրութիւն մը չ'էին,
 այլ զինեալ ու մնայուն խուժան՝ տարբեր մարդոց
 մէջ բազկացած, որք օրդաներու մէջ կը դասուէին՝
 յափշտակութեան փափաքով, հաւաստի ըլլալով որ
 ամուր ասլաստանարան տղիտի գտնեն՝ որչափ մե-
 ղասլարտ ալ ըլլան : Եւ ո՛չ պաշտօն մ'ունէին այն
 նորընծայք . ո՛չ վարձ կ'ընդունէին և ո՛չ զօրա-
 նոցներու մէջ կ'երեւէին երբէք . այլ Նէնիչէրեաց
 սքուֆաին տակ՝ միանգամայն իրենց տան ու բազ-
 կաց վրայ դրոշմեալ իրենց օրդային յատկանիշնե-
 րէն սլառասլարեալ՝ կրնային անպատիժ դործել ա-
 մէն ոճիր, բաւ էր թէ ասլաստամբութեան ու աղմուկի
 ատեն սլառաստ ըլլային յարձակման, ու իրենց
 ուսերուն վրայ րիֆէնք կրէին՝ երբ խմանային թէ
 կաթսաները դուրս ելած էին : Նէնիշէրիք, իրենց
 ուրիշ արտօնութիւններէն զատ ունէին նաեւ իրենց

մեծաւորներէն միայն դատուելու և տուրք չը վճարելու արտօնութիւն :

Հիմայ նորէն ձեռք առնենք մեր պատմութեան թելը : Արստանդնուպօլսոյ Տաճիկ ժողովուրդը ճակիները վազեց՝ շնորհակալ ըլլալով Աստուծոյ՝ Անգղիական տորմիդին հրաշիւք իմն մեկնելուն . նոյն պահուն մուէզիւք (1) ալ մինարէից բարձունքէն կ'աւետէին կէսօրեայ աղօթից ժամը : Ամեն կողմէ կը լսուէին էգանք , այսինքն աղօթից հրաւէրը կըրկնողայ երկարածիւք ու ներգաշնակ ձայներուն յ'օդագանդիւն տալը : Բարեպաշտագոյն միադիւնանք՝ իշուպի նախասրատիւ մզկիթը կը դիմէին , որ այդ անունն առած է այն մարտիրոսէն՝ որ Արստանդնուպօլսոյ առաջին պաշարման ատեն սպաննուեցաւ . և Մէհամմէտ Բ . էն դասեցաւ ի կարգս սըրբոյ իսլամեան կրօնի :

Այս նշանաւոր ճակին Ստամպօլի նաւահանգրատին խորերը հեռաւոր թաղի մը մէջ կը գտնուի : Երբ անոր արարողութիւնքը վերջացան և ժողովուրդը յամր ու ջախաւոր քայլերով դուրս ելնելով՝ բարձրագոյն թաղերը տանող ուղիները ձեռք առաւ՝ երկու արք միւսներէն բաժնուելով՝ նոճաստան մը մտան , որ Սէլիմ Գ . վեհապետին մօտ՝ Ալաիտէ-Սուլթանին շիրիմը կը հովանաւորէր , և յառաջ ընթանալով՝ փոքրիկ սրճարանի մը առջև կեցան :

(1) Այսպէս կը կոչուի այն իմամը որ մինարէին շէրիֆէն՝ աղօթից հրաւէրը կը կարդայ :

որն որ գեղատեսիլ կերպով կառուցուած էր այն դամբարանաց մէջ՝ որոց կոնաձև սիւներուն վրայ քանդակեալ սարքքներն ասդին անդին սփռուած կ'երևային բարձրագլուխ խոտերու և վայրի բոյսերու երեսն , որոնք բնականաբար կը բուսնին գերեզմանաց վրայ :

Սրճավաճառը դուրս ելաւ խանութէն՝ զանոնք ընդունելու համար խորին յարգանքներ ընելով . զի կ'երևար թէ յարմար չէր դատեր որ այն նշանաւոր օտարականքն ալ խառնուին այն ամբօխին հետ՝ որ խանութին բոլոր նստարանքը գրաւած կը ծխէր . նաև դրան դուրսը փսիաթ փռեց , որու վրայ եկան նըստան . յետոյ չպուք ու քահվէ բերաւ անոնց : Այս երկու օտարականաց մին շահօրէ սարքք կրող պատանին էր , որ , ինչպէս որ տեսանք , յանդգնեցաւ ընկղմել թագաւորական Պէորգին նաւակը՝ տորմըդին թնդանօթներուն ներքեւ , և որ Սըր Ճօհն Տիքուօրթընի նաւապետական մակոյկին մերձենալու ատենը՝ մեկնելով Քանքրէտ Պլէմէկհիմի Պաղղիարէն շնորհաւորութիւն ըրաւ : Թէ և մեծ ազնուութիւն կը փայլէր այս օտարականին դիմացը վրայ՝ այլ սրճավաճառը քողաքովարական խօսքեր չըրաւ անոր , այլ ընկերակցին ըրաւ , որուն սալիտակ թաղեայ գլխանոցէն , որ մինչև իւր կռնակը կ'իջնէր , և հաստաբետ մուշտակէն , որ ծածկուած էր արծաթասլոտ սղնձաձուլ տախտակներով , կ'իմացուէր թէ Նէնիչէրական օրդաներէն մէկուն խոհարարա-

ալետն էր : Չէշէնկի կամ փետրոյ տեղ՝ իւր գլխա-
 նոցին ճակատը պղնձեայ պատեանի մէջ մխուած էր
 փղոսկրեայ դգալ մը՝ փոքրիկ բուստերով պճնեալ :
 Երկու ձեռքով ալ դիւրաւ հանելու համար խաչա-
 ձև դրուած ատրճանակներով ու եադադաններով լի
 դինարան մը գրեթէ իւր մէջքը կը գօտեպնդէր . աս-
 կից ալ կախուած էր բայ ի ոսկեթել մետաքսեայ
 անձեռոցէ մը՝ պղնձաբուն խարազան՝ 15 փոքր նը-
 շաններով ձեւացած , որուն ծայրը կապարեայ գըն-
 տակներ կային : Մուշտակին տակ կրած երկար վե-
 րարկուին քղանցքը դօտիլին մէջ ամփոփեալ էին ,
 որուն ծայրէն կախուած 7 — 8 կարծ շղթաները հա-
 մակեղրոն կիսաշրջանակայ նման փորին վրայ կ'իյ-
 նային : Ոչճի-Պաշիին սպիտակափառ մօրուքը մերկ
 կուրծքին վրայ կը ծածանէր՝ և այլանդակ հակադ-
 րութիւն մը կ'ընծայէր իւր այն թաւ պեխերուն նը-
 կատմամբ՝ որք սեւթոյր երենագոյն նկարուած՝
 և աղեղնաձև մինչև աչքերը կը բարձրանային :
 Վերջապէս՝ այս պատկերը լրացունելու համար
 կապուտակ սպի մը իւր դէմքը կը բաժնէր ձախա-
 կողմեան քունքէն սկսեալ մինչև աջակողմեան այտը :
 — Փա՛ռք Աստուծոյ , որդեա՛կ իմ , ըսաւ խո-
 հարարապետը սրատանուցն՝ լուրջ լռութենէ մը վեր-
 ջը . ահա՛ անհաւատից երկրէն վերադարձար , և
 վերադարձդ աւետեցիր ծննդեանդ տեղւոյն այնպի-
 սի յանդգնութեամբ մը որ երկնից դռները քեզ կը
 բանայ : Հիմալ ալ որ աղօթիւք սրբուեցար ու մաք-

րեցար՝ կը յուսամ որ մեզ հետ պիտի միանան
 մերթելու համար այն դժոխային նորութիւնքը՝ զորս
 մեր անդոր Յատիշահին (1) ուղեղին մէջ դրին կեա-
 վուրք (2) : Պիտե՞ս ինչ կ'ուզեն . Նէնիչէրեաց քա-
 ջարազուկ ու սոսկալի խումբին մէջ այն անիծե՛ալ
 փոփոխութիւնքը մտցունել , և յետ այսորիկ միայն
 պաշտօնի մէջ ըլլողներուն վարձք տալ : Թո՛ղ ցու-
 ցակները քնեն , կ'ըսեն , և թող վերջանայ՝ ոյլ
 ևս այն ռոճիկը՝ զոր մեռնողք ըստ բարի սովորու-
 թեան կը թողուն կենդանեաց՝ լոկ անոնց անունը
 տալով : Միով բանիւ մեր կորուստը կը մտածեն :
 Անշուշտ չես մոռցած թէ մատղաշ հասակէդ սկը-
 սեալ արձանագրուեցաւ անունդ՝ Պողոս-Պիրաց այն
 անմահ օրոյսին ցուցակին մէջ : Պողոս-Պիրք միշտ
 արժանի են իրենց նախնի համբաւին . սուրբ հաւատքը
 կը սնուցանէ իրենց սիրտը : Իրենց բոլո՛ր արիւ-
 նը թափելու պատրաստ են նախահարց սովորու-
 թիւններն պահպանելու համար : Դեռ երէկ մայ-
 րաքաղաք վերադառնալով՝ մեզ սպառնացուած փո-
 փոխութեանց դէմ ցոյց ըրին՝ Ֆրանկաց թաղէն
 անցած ատեննիս ատրճանակ ու հրացան պարսկե-
 լով : Տեսնելու էր թէ այն անհաւատ շուներն ի՞նչ
 պէս եղջերուաց վոհմակի պէս առջևնէս ցրուած կը

(1) Շահ կը նշանակէ թագաւոր , բատիշահ ալ՝ ինքնակալ :

(2) Կեալուր անհաւատ ըսել է : Այս բառը դժբախտաբար շատ
 ծանօթ է Թուրքիոյ քրիստոնէից :

փախչէին, և ինչպէ՛ս իրենց տանց մէջ կը փախ-
ուէին՝ մեր փառայեղց փառաները լսի տեսնելով
սարսափած: Առ այժմ՝ անոնց ներշնչած սոսկու-
մովն շատացանք, այլ ուրիշ ատեն . . .:

— Ալի-Օսման աղայ, պատասխանեց պա-
տանին, այն ճակատագիրը որ գլուխս կը ճնշէ, ու-
զեց որ ո՛չ հայրս ճանչեմ և ո՛չ մայրս: Քու գըթա-
սըրսով թիւնդ հոգ տարաւ նուաստիս մինչև այն օրն՝
յ՛որում Նորին Մեծութիւնն սուլթան Սէլիմ՝ վե-
հապետն մեր (իւր թանկագին օրերն Աստուած
յոգնաթիւ ու երիցս երջանիկ ընէ), բարերարու-
թեամբք լեցունելով զիս՝ իւր պալատականաց ցանկն
անցուց զիս: Երեք տարի առաջ իմ այն բարձրաստի-
ճան տէրս Քաղղիա զիս խրկեց՝ Եւրոպայի կըթու-
թիւնքը, մանաւանդ զինուորականը սովորելու հա-
մար՝ մեծին Նաբօլէօնի դպրոցին մէջ, որն որ մեր
դարաւոր թշնամի Մոսկովներուն յաղթողն է: Օ-
տար երկիրներ տեսնելէ վերջը՝ նոյնպէս անձնա-
նուէր կը վերադառնամ հայրենիքս, նոյնպէս լի ա-
նոր սիրովն՝ ինչպէս որ էի չի մեկնած:

— Աեցցե՛ս, Քոչեց Օղուզ-պիրի խոհարարապե-
տը: արժանի ես մեզ, և չե՛մ տարակուսիր թէ
մեր մէջը նշանաւոր պիտի հանդիսանաս: Երբ բո-
լորովին մերն ըլլաս՝ այն ատեն իմաց պիտի տամ
մեր հաւատոց յաղթանակին՝ և նորեւուկներէն մեզ
դէմ լարուած որոգայթին ջնջմանն համար որոշած
ծրագիրնիս: Սնագին ուժգին բողոքներն և մէկ քա-

նի գլխատեալներ բաւական են տեղի տալու ըստ
տիպել զՍուլթանն . ապա թէ ոչ . . . :

— Լսէ՛ , հայր իմ . գոչեց Նէճիալ . ես երախտապարտ ծառայ մ'եմ առ Սուլթանն՝ իմ բաղմամեայ Տէրս : Ինչ որ հրամայէ ինձ՝ պարտ անձին կը համարիմ անտրտունջ կատարել զայն :

— Ինչ որ մեզ հրամայէ՞ , գոռաց Ալի-Օսման ծուռ ծուռ ընկերին երեսը նայելով . քաջ խորհէ . քանզի վեհապետք՝ այսօր կան վաղը չիկան . այլ Նէնիչերեայ խումբն յաւիտենական զօրութիւն ունի :

— Միայն Աստուած է յաւիտենական , փափը ապա պատանին :

Եւ զայս ըսելով՝ փախաթին վրայ ոտք ելաւ՝ որպէս զի նորէն գօտիին մէջ դնէ այն սուրը՝ զոր քիչ մ'առաջ դուրս քաշած էր :

Նոյն պահուն խումբ մը մարդիկ ծանրութեամբ արձարան մտան : Ասոնցմէ ոմանք՝ թագին նշանաւոր գլխանոցը՝ կամ հաստ կերպասէ շինուած քարձր ու շքեղ Սարըգը կը կրէին , որն որ օրդայից գրեթէ փոքր հագուստը կը ներկայացունէր . ոմանք ալ՝ իրենց ցնցոտի և պատառոտեալ հագուստներէն կը ճանչցուէին՝ թէ Խանաք - Գապիալը՝ այսինքն թնդանօթաձիգ զինուորներ էին , որք նոյնպէս Ննիչերիք էին : Ալի - Օսմանին բարե տալէ վերջը .

— Ուստա՛ (1) , ըսաւ թնդանօթաձիգներէն մին ,

(1) Ուստա բառը կը նշանակէ տէր , ուսուցիչ , վարպետ ևն :

Էյտլալէն եկած ատեննիս՝ բան մը գտանք, մէկ
քանի անմիտներ շրջապատելով զմեզ՝ ըսին թէ
ձերն է. և սկսեցին՝ թէ անշուշտ ձեր գօտիէն ինչ
կած է :

— Ի՞նչ բան է այդ, հարցուց ծերը :

— Ոսկեզօծ շրջանակով պատկեր մը :

— Պատկե՞ր մը, փափաաց Ալի-Օսման՝ իր
թաւ յօնքերն ամփոփելով : Կեանքն իր կարծեցիկ
դիւր :

— Ես չ'է՛ ուստո՛ւ, պատասխանեց Լաւաքը,
այլ սա . . . ըր յարեց՝ իւր ընկերքը ցոյց տալով :
Ներեցէ՛ք անոնց :

Նոր եկողները լռիկ մնջիկ նստան այս փախ-
թին վրայ՝ զոր սրճագործը փռեց դրանն առջեւ,
Աշի-Պաշին և Նէճիպի փախթին մօտ : Յետոյ
չըպուքնին վառեցին :

— Այս երկտասարդը ո՞վ է, հարցուց ցած
ձայնով պատկերը դանդը՝ զՆէճիպ մատնանիչ
ընելով :

— Բարեկամ է, պատասխանեց Ալի-Օսման,
որ անհաւատից երկրէն վերադառնալով՝ ամբարիշտ
Անգղիացուց դէմ արկացաւ երէկ :

— Աստուած օրհնէ զինքն, ըսաւ թնդանօթ ա-
ծիգն : Ահա՛, ուստո՛ւ, ահա՛ քոանկէնդերուդ օր-
դայի Եէնիչէրի՝ Քիւրա Եուսուֆը, որ նոյնպէս
այց ելաւ Կեանքաց երկրին նաւային գործոց ծա-
ռայելով : Արնայ պատմեւ ձեզ՝ թէ ինչէ՛ր տեսաւ

այն բարբարոսաց մէջ :

— Ո՞վ պիտի պատմէ , սկսեց Քիւրտն Եղւսու՜Ֆ՝
հաւանութեան ձեռով մը . ո՞վ պիտի պատմէ թէ
մինչեւ ո՛ր աստիճան անասնացան այն քրիստոնե-
այ կոչուած կռապաշտ ազինք : Մէկդի՛ ձգէ իրենց
ի կրօնս անբարեպաշտութիւնը . հանրածանօթ շու-
ներ են ամէնն ալ : Անոց ամենապարզ և սովո-
րական բարուց մէջ անգամ յայտնի թշնամիներ
են ուղիղ բանին . զոր օրինակ , ծնօտնին կը սափ-
րեն , և գլխու գէսը կը թողուն որ ւա՛ճի . ձախէն աջ
կը կարգան , կը գրեն . երբ բարեւ տան՝ անամօթա-
բար գլուխնին կը բանան . շատերն ալ ցերեկը կը
քնանան , գիշերը արթուն կը կենան : Շիտակն ըսե-
լով՝ բազմութիւն մ'են անսրբոց , զորս աչքով տես-
նողն անգամ չի կրնար հաւտալ :

— Հապա կիներնի՞ն , Եղւսու՛Ֆ , հապա կի-
ներնի՞ն , հարցուցին միաձայն՝ քրքիջ բառնալով :

— Իրենց կանանց գալով՝ չե՛մ գիտեր թէ՛
իւրաքանչիւր ուրուք բնական ամօթխածութիւնը կը
ներէ՞ ինձ որ այն անամօթ էակաց վրայ խօսիմ :
Նախ ամէն քրիստոնէի հարէմը բաց է ո՛ր և է մէ-
կուն , կամ մանաւանդ՝ շուկայ մ'է՛ ուր իւրաքան-
չիւր ոք կրնայ մտնել ազատաբար՝ և մեկնիլ՝ ա-
ռանց քննուելու :

— Աստուած , Աստուած իմ . կարելի՞ բան
է , փափառացին մնացեալ ծխողներն :

— Այս կին անունը կրող արարածներն , աւել-

ցուց Քիւրտ Եռասուֆ, չէն ամենար փողոց ելնել՝
անքող, ինչպէս որ հոս ալ ի Պէյ-Օղլու կը տես-
նենք. այլ իրենց երկիրն եռասպատիկ չարագոյն է:

— Դեռ ինչե՞ր կընեն, ըսէ՛, ըսէ՛, Եռասուֆ:

— Առնակնին, կուրծքերնին ու բազուկներնին
կը բանան, գլուխնին ծաղիկներով ու թանկագին
քարերով կը բեռնաւորեն, և այսպէս՝ ցոյցեր ընել
կ'երթան արամքք լի սրահներու մէջ, որոնք կը յա-
փըշտակեն զանոնք, իրենց կրծից վրայ կը սեղմեն,
և գետնին վրայ կը շրջաշրջին ըստ եղանակի իրենց
դժոխային նուագածութեան: Այս խայտառակ
հանդեսներն ալ պա՛ր կը կոչուին . . .

— Շունե՛ր, շունե՛ր, մըմապին զինուորներն և
Հոգիդ սիրեա՛ կարելի՞ բաներ են ասոնք. հարբ,
եղբարբ, ամուսինք ի՞նչ կ'ըսեն:

— Պիտի հաւատա՞ք, գոչեց 25 ըդ. օրդայի
Եէնիչէրին, պիտի հաւատա՞ք ինձ՝ եթէ ըսեմ
ձեզ՝ թէ նոյն իսկ հարբ, եղբարբ ու լծակիցք դի-
րենք ի պար կը տանին, և զանոնք դիմացնին ելնո-
ղին կը յանձնեն, և այն թշուառական շուները,
չան ծնունդները՝ գոհ սրտով տուն կը վերադառ-
նան՝ եթէ իրենց կիները վատահայուեն զանոնք
թէ խիստ լաւ դքսնեցան:

— ձգմարիտ կը խօսիս, ըսաւ խոհարարապե-
տը, մարդուս միտքն հաղիւ կրնայ ըմբռնել այդպի-
սի ճոռոմաբանութիւններ: Ուրեմն այդպիսի վայ-
րենիներն մեզ օրինակ տալ կ'ուզէ մեր Բատիշահը:

— Եղբայր, ըսաւ ծխողներէն մին, չըսիր թէ այդ վատ կիները գեղեցիկ ալ են. ճամբորդութիւն մ'ընելու միտք ունիմ, և ասոր համար՝ մանրամասն սըն տեղեկութիւններ տունելու եմ:

— Մի տարակուսիր, և այս մասին դատաւոր կը կարգեմ զքեզ այն սլատկերին նկատմամբ զոր Խյուսլի դուռը գտանք: Ճշմարիտ Աստուած, այն անկրօն կիներ նոյն իսկ զՄարգարէն կրնար որսալ: Նայէ՛, Նայէ՛:

Զայս ըսելով՝ զինուորը բացաւ իր ձեռքն, յորում ձօխ չրջանակի մէջ առնուած կըրր կենդանանազիր մը կը պահէր:

— Ի՛մա է, պօռապ խոհարարապետին բարեկամըն՝ սլատկերը յափշտակելով՝ և զայն իր կրծից վրայ պահելով:

Եւ բարկութեան հրովը վառեալ աչերով՝ ձեռքը սրոյն երախակալին վրայ տարաւ՝ յայտնել ուղեւով թէ սրատրաստ էր իր աստացուածքը պահպանելու՝ եւ ի վնաս իսկ անձին:

Սշհր - Պաշին կատաղի ակնարկը՝ մեղմացուց Խանաքին ցասումն, և ստիպեց զսլատանին՝ որպէս զի աչերը խոնարհեցունէ: Յետոյ հանդարտագոյն ձայնով մ'ըսաւ:

— Երիտասարդութիւնը միշտ իր անմտութիւններն ունի, և պարտիսք ներել անոր: Քասաքճր - Սղո՛ւ, գոչեց՝ սլատկերը գտնողին դառնալով՝ և ուսին թեթեւ հարուած մը տալով, անտարակոյս

եմ՝ որ մեր բարի միւսիւլման թնդանօթածիղներու
օղնութեամբն , յորոց մին ալ դո՛ւ ես , չեմ տա-
րակուսիր , կըսեմ , որ սոյնօրինակ պարագայի մը
մէջ՝ այսպիսի աւար մը ձեռք բերելէ ետ չիսլիտի
կենաս :

— Աղէկ ըսիր , ուստա՛ , պատասխանեց թըն-
դանօթածիղը . այլ այն եղանակն՝ որով այս պարո-
նըն ստանայաւ ինձ . . .

Խոհարարասկետն երկրորդ ականարկով մը մեղմեց
այն պատասխանը՝ զոր Նէճիպ կը պատրաստուէր
տալ դժկամակեալ զինուորին , և ուզելով այս խօ-
սակցութեան վերջ տալ բոլորովին՝

— Արդեա՛կ , ըսաւ , փախաթին վրայ յոտս ել-
նելով , ինչու կը նստիմք . պէտք է որ սիրայ
երթամ . վասն զի այսօր օրդայից վարձերուն վը-
ճարման օրն է : Նաև նոր լուր սկէտք է առնեմ :

— Նոր լո՛ւր , յարեց Քապաքճը - թղուն՝ դը-
լուխը շարժելով : Սուլթան Սէլիմ խան Գ .
մեր շնորհալից վեհապետը՝ լսածիս նայելով
սատանային դրդմամբը կը պատրաստուի Նիզամը-
ջևտիտի նորագումար զօրականաց հազուստն հազ-
ցունել մեզ . այսինքն կ'ախորժի մեր մարմինը
կաշեայ գօտիներով սեղմել կեալուռներու նման ,
և նիզակակիր հրացաններով մարզել զմեզ՝ տղու
նման : Թո՛ղ աշխատի , մեք ալ այն ատեն , ուստա՛ ,
քեզ նորն ալ հինն ալ ցոյց կուտանք : Անընկ-
ճելի և յաղթարողուի Նէնիչէրէքս գուցէ պիտի

ստիպեն հանգուցեալ Աստ-իւլ-Համիտի որդւոց
մին բանտէն հանել և գահին վրայ նստեցունել :

Նէճիպ չիկրնալով իր զսյրոյթը դապել՝ հայհո-
յանաց կծու խօսքեր սլիտի արձակէր անոր դէմ,
երբ ծերունի խոհարարապետն իր շուրջն ելողներէ
հեռացունելով՝ իր երիտասարդ բարեկամը նաւամա-
տոցին ճամբան առաւ տարաւ : Երբ այսպէս մինակ
մնացին՝

— Արո՞ւ սլատկերն է այդ, հարցուց ծերը՝
յանդիմանական ձայնով մը :

— Քեղի՞ ինչ, սլատասխանեց սլարզաբար՝ ե-
րիտասարդն :

— Ի զո՛ւր ինչ էր ծածկես, յարեց ծերունի
Եէնիչէրին, Նէճիպ, Նէճիպ, անհաւատից երկիրն
հոգիդ մեղկացուց : Միայն անուամբ միւսիւրման
մնացիր : Մեր հաւատոց թշնամի կին մը կը սի-
րես : Այո՛, այո՛, երանի թէ, երբ գրեզ երախայ
ինձ մատուցին, և երբ հագիւ աչերդ արեւու լուսոյն
կը բացուէին, երանի՛ թէ անմիջապէս գլուխդ
սլատին զարնէի և ջախջախէի :

— Հայր իմ, յանդգնեցաւ ըսել երիտասար-
դըն, ի՞նչ չարիք հասուցին քեզ քրիստոնեայք՝ որ
այնչափ կ'ատես զանոնք :

— Ի՞նչ չարիք հասուցին ինձ, թշուառական,
գոչեց Եէնիչէրին, և իւր շրթունքը կատաղութենէ
կը դողային. միթէ չի՞րաւեր որ մեր հաւատոց վը-
նասակար թշնամիներն են :

— Եւ միթէ, յարեց երիտասարդն, մեր սըր-
քաղան մարգարէն Մուհամմէտ՝ չիսիրահարեցա՞ւ
Խոյայի դուստր Սուիիային, որ Ահարոնի սերուն-
դէն հրէուհի մ'էր, և Յուդայի Քայխար Թագաւո-
րին այրի Քենանին, որոյ հետ ըստ օրինաց ամուս-
նացաւ՝ թէ՛ և այլակրօն էր նա։ Իր անկողնոյն
պատիւն ունեցող գերեաց մէջ Ս. Գիրքը չի՞ յի-
շեր զհրաշալին Րիսանա, դուստր Քօրայեան Ամ-
րու Հրէին, և զերկու խալտի կանայս, զՇիրին ու
զՄարիա։

— ԶՔրիստոնեա՛յս, զՔրիստոնեայս, յարեց խո-
հարարապետն՝ լի զայրացմամբ՝ երիտասարդին խօսքե-
րուն համար։ Այո՛, այո՛, կ'ատե՛մ, կ'անարգե՛մ
զանոնք՝ աւելի այն մահուանէն ի վեր։ Վրէժ առնելէ
առաջ և ո՛չ մէկուն կըսեմ թէ ի՛նչ ըրած են ինձ այն
զգուելի էակներն։ Սակայն վրէժս սուկալի պիտի
ըլլայ։ Վա՛յ անոնց, վա՛յ անոնց բարեկամացն և
վա՛յ անոնց՝ որք ինձ նման չ'են հալածեր զանոնք։

Երիտասարդը՝ ծերունւոյն ցասումն իջուցնելու
համար՝ քանի մը անոյշ խօսքեր մէջ բերաւ. այլ
խոհարարապետը զինքը մղելով՝

— Գնա՛, կորսուէ՛, ըսաւ անոր, բարեկամդ
քրիստոնէից. ալ երեսդ չի տեսնե՛մ։ Մեր օրդա-
յին ցուցակէն քու անունդ ջնջել պիտի տամ։ Այո՛,
դո՛ւ ալ Նիզամը-Ճէալտի (1) խումբերուն մէջ գը-

(1) Նոր—գունդ զօրաց։

նա, խառնուէ՛ . այն անհաւատներու և վատ ուրա-
ցողներու խումբերուն մէջ՝ որք խաւամութեան
անարգանք են : Քու նմանեացդ քով դընա ,
և իմ անէծքս ա՛լ նետի ալէս խղճմտանքիդ
վրայ չի սլիտի թօթալին : Սա՛ միայն կը խնդրեմ՝
Բարձրեալէն՝ որ եթէ մեր նուիրական վաշտերուն
հաւատքը նորահաստատ ամպարիշտներուն վրայ
յաղթանակէ, և եթէ ես ալ (իցի՛ւ թէ չուտ) դայն
տեսնեմ, դո՛ւ գէթ իմ ձեռքէս չընդունիս մահա-
ցու հարուածը :

— Հա՛յր իմ, հա՛յր իմ, գոչեց երիտասարդը՝
բազուկները տարածելով . այլ ծերունին հեռացած
էր արդէն, և առատահոս արտասուօք Նէճիպի ա-
չերը շլայած ըլլալով՝ չի կրցան ծերունւոյն բռնած
ճամբան որոշել : Քիչ մ'ատեն կեցաւ շունթահար :
Արդարեւ Ստամպոլի մէջ իր միակ բարեկամն ու
սլաշտարանն Ալի-Օսման եղած էր . և իր ծնողքը
ղինքը երեսի վրայ թողնելէ ի վեր՝ նա զինքը սնու-
ցեր ու խնամեր էր իրր իւր որդին :

Թէեւ մեծ յոյս ունէր Նէճիպ թէ գուցէ օր մը
առատարար վայելէ Սուլթանին շնորհը, որուն մե-
ծանճնութեանը կը սրարտէր իւր ի Պրանսա ճամբոր-
դութիւնն ու դաստիարակութիւնը, ուստի պահ
մ'ըսթափեցաւ . սակայն այնպիսի բարեկամ մը կոր-
սընցունելուն շատ վշտացաւ . զի ո՞ւր անոր նման
մէկը սլիտի գտներ : Այն երիտասարդներն, զորս
յԵւրոպա երթալէն առաջ կը ճանչէր սէրային մէջ,

անշուշտ սկստութեան զանազան գտեառայր մէջ
յրուած էին . այս խորամանկ ու անձնական շահույ
անդուոյն մէջ՝ արդարեւ չէր յուսար այն ծերունի
ուստային պէս մտերիմ և վեհանձն բարեկամներ
գտնել : Բայց սէրային մէջ ունեցած իր նախելին
ընկերակցաց մին իր սրտին մէջ կենդանի յիշատակ
ձգած էր տակաւին :

— Անկարելի է որ Սէֆէր մոռնայ դիւ, կ'ըսէր
այլ ո՞վ գիտէ թէ ցարդ կ'ապրի՞, և ո՞ւր է :

Մինչդեռ այս մեղամաղձոտ գաղափարաց մէջ
ընկղմած՝ մենաւոր տան մը պատին կրթնցուցած
էր ճակատը , որն որ Էյուլաի թաղին նոճիներուն
մէջէն կը բարձրանար , իգական ձայն մը՝ « Նէճի՛ւլ ,
Նէճի՛ւլ » գոչեց :

Գլուխը վեր առնելով՝ երիտասարդը մէկ ակըն-
թարթի մէջ նկատեց ճամբուն վրայ նայող տան մը
վանդակապատ պատուհանները : Խորին ըռութիւն
մը կը տիրէր անոր բոլորտիքը . Նէճիւլ ուրիշ բան չը
տեսաւ հոն , այլ կանաչագոյն տուն մը , որուն դու-
ներըն ու պատուհանները փակուած էին : Այս տան
արտաքին տեսքը , որն որ Օսմանեան ամէն երեւելի
տանց պէս երկու մասերու բաժնուած էր , մին կա-
նանց համար , հարէմլիք անուամբ , և միւսն՝ արանց
համար , սէրամլիք անուամբ , կը յայտնէր թէ տնոր
երջանիկ տէրը՝ խիստ հարուստ անձ մը կամ նըշա-
նաւոր սլաշտօնէից մին ըլլալու է :

Երիտասարդն հառաչեց , կարծելով թէ՛ այն

խորհրդաւոր ձայնը գուցէ իր զանազան զգացմամբք
յուզեալ սրտին ձայնն էր, այլ որչա՛փ զարմացաւ՝
եւրբ տանն ստորին դատիկոնին վանդակայ մին վեր
քաշուելով՝ հաղիւ եօթնւտասնամեայ թրքուհւոյ մը
շնորհալիր դէմքը շուքին մէջ փայլեցաւ, որն որ ժը-
պիտ մ'արձակելով՝ ձեռքով շէճիպ կը հրաւիրէր:

Երիտասարդը երկմտեցաւ մօտենալու. այլ երեւ-
տասարդուհին ըսաւ անոր համարձակ:

— Մի վախեր, մի վախեր. այս ձամբան մե-
նաւոր է. ամուսինս ձիով դուրս ելաւ՝ իւր բոլոր
մարդերովն, և Սուլթանին սէրայը գնաց, ուստի
տներկիւղ կրնանք խօսակցիլ: Սակայն ինչո՞ւ չեմ
մօտենար. ինչո՞ւ այդպէս երեսո կը նայիս: Ուրեմն
այդչափ այլայլած է դէմքս, Նէճիպ, որ միտքդ չի
ձգեր գլխատակ քու սիրելի Երւորդիդ, դատեր
Մօլլա - Իսրահիմի: Անհաւատից երկիրն եր-
թալէդ առաջ՝ ես դեռ տղայ էի, դու ինչ ա-
ւելի չափահաս էիր, և այնչափ գեղեցիկ՝ որչափ
եմ այժմ: Քիտե՞ս որ, երկու տարի առաջ՝ ծերու-
նի Պէյի մը հետ ամուսնացուցին զիս . . .

— Խեղճ Երւորդ, ըսաւ Նէճիպ՝ համակրական
խօսքով մը երիտասարդուհին ընդմիջելով:

— Ինչո՞ւ խեղճ կը կոչես զիս. ստուգիւ ամէն
Օսմանեան կիներէ երջանկագոյնն եմ ես: Սուլ-
թանուհւոյ մը չափ ազամանդներ ու մարդարիտ-
ներ ունիմ, զոյգ մը գեղեցիկ կովեր, և սլտոյտ ը-
նելու համար՝ արասպա, վեցաթի քայլք մը, և վեց

սև աղախիններ ինձ ծառայելու սահմանուած :

— Արդարեւ երջանիկ ես , այո՛ , երջանիկ ես ,
այլ միթէ ասոնք կը բաւե՞ն զքեզ երջանկացունելու ,
սպաստասխանեց Նէճիալ :

— Ի՞նչ կ'ըսես , Նէճիալ . ես ծեր ամուսինս
ուրիշ ո՛ր է մէկու հետ չ'եմ փոխանակեր : Բա-
նի մը կը փափագի՞մ , անմիջապէս կը կատարուի .
ուղած ատենս դուրս կելնեմ , և յաճախ՝ երկու
երեք օր բարեկամուհեացս տունը կը կենամ և ին-
քը գէթ չիտրտնջար : Եթէ երբեմն յանդիմանէ
դիս , գիտե՞ս ինչ է յանդիմանութիւնը . կը դանդաւորի
թէ ինչո՞ւ բաւական չ'եմ դրօսնուր , ինչո՞ւ ձեռքս
անցած ստակներն առատաբար չմ'ե վատներ : Եւ
յապապոյց ըսածներուս ճշմարտութեանը՝ նայէ՛ ահա ,
կ'ուզե՞ս որ ոսկիներով դօտիդ լեցունեմ . սխա-
լուած քսակս վաղը դարձեալ կը լեցուի :

— Եւ ի՞նչ է ամուսնոյդ արհեստը , ԵՐԼԹՐԴ .
հարցուց Նէճիալ անոր խօսքերէն շլացած :

— Աչինջ . լոկ Եէնիչէրեայ երեսուն երեքե-
րորդ օրդային չորսաճիութեան տիտղոսը գնած է :
Վաճիր աէյս իր օրդային աստիճանները կը ծախէ
այժմ :

— Արեմն մարդուն հարստութեանը կը նային
և ո՛չ արժանեաց՝ զանի պաշտօնի հասցնելու հա-
մար , աւելցուց երիտասարդն : Գիտե՛ս , ԵՐԼԹՐԴ ,
որ եթէ Ենի-Չերեայ բոլոր խումբն այս կերպով հա-
ւաքուէր . . .

— Այլ զարմանամ քրադ , Նէճիպ . ստոյգ է որ Աեաւիուռիստանէն եկած ըլլալդ կըցուցնես՝ այս բաները չը դիտնալով : Լծակցիա բարեգործութիւնքը միայն սլաշտօն ծախելու մէջ չ'են կայանար . այլ յաճախ առատ վարձ առնելով շատեր կը սլաշտսլանէ ընդդէմ հզօր թշնամեաց և նոյն իսկ օրինաց :

— Եւ կարելի է այդ , փախապ Նէճիպ :

— Որչա՛փ քրիստոնեայ յայտներ իրենց ընչից կէսը բարեսիրտ Վահիթ սլէյիս նուիրելով՝ ազատեցան մահու դատաւարտութենէ :

— Սուլթանին սլաշտօնեայք ալ կը լռե՞ն այս բաները տեսնելով . . .

— Եւ կրնա՞ն յանդգնիլ բերան բանալու և ճիկ մը հանելու : Ասոնց գլուխն անմիջապէս սլարկին մէջ կը նետուի : Այլ յիշես անշուշտ որ Նէնի-չէրիք իրենց մեծերէն կը դատուին , որք միշտ զանոնք կ'արդարացնեն : Եկո՛ւ , քուզում , եթէ կ'ուզես յառաջդիմել և հարըստանալ աշխարհիս մէջ , եկու Նէնիչէրի եղիր : Ես քեզի հարկւր քսակ ըստակ կուտամ , զորս ամուսնոյս տալուդ սկստանմիջապէս իւր Օրդային աստիճանաւոր կ'ընէ դբեդ : Այլ տեսնես , սիրելի՛դ իմ՝ Նէճիպ , որ դեռ կը սլահեմ՝ զայն խանդն ու քաղցր յիշատակն աւնոր՝ որ նախ սէր ազդեց ինձ : Այն ատեն մանուկ ըլլալով՝ բան չէի դիտար քու առջեւ : Այլ այժմ աւելի փորձառու եմ : Ուստի , հոգիս , ասկէ ետ-

քը յաճախ տեսնուինք : Մեր բարեսիրտ Աահիրը մեր տեսակցութիւնը չը սկսի կրնայ իմանալ : Քանի մը ոսկիով տալասուհեացս լռութիւնը կը դընեմ , և երբ անի ամիսնի ցնորից մէջ ընկղմի՝ մեր կրնանք հեշտալի ժամեր անցունել . . .

Երբորդ 'յանկարծ լռեց' տան ներքին կողմէն զինք կոչող ձայն մը լսելով :

— Մօրաքոյրս Իմինէ-Քատը՛նն է , ըսաւ , առ այժմ սկսեք է բաժնուիլ . վաղն այս ատեն հոս գըտնուէ . այն ատեն յարմարագոյն վայր մը կը գըտնենք խօսակցելու :

Յետոյ սրտանւոյն ճակատը համբուրելով՝ վարքաչեց վանդալը , և Նէճիսլ առանձին մնաց ճամբուն մէջ :

— Թշուա՛ւ Երբորդ , վախօաց Նէճիսլ . մե՛ղք որ այս բանական էակը զարուի իբր անբան անասուն , և չը գիտնայ զիւր տարտիս , ո՛չ , երբեք չի սկսի գամ այս վիժածը , այս զգուելի կինը տեսնելու . այժմէն կը սկսեմ անոր վրայ խորհելով :

Հազիւ քանի մը քայլ յառաջացաւ՝ և ահա մեծ աղմուկ մը լսեց խառնաշփոթ ճիչերու և ոտնաձայններու : Նէճիսլ սկսի մ'ապաւինեցաւ , և ահա տեսաւ որ Նէնիչէրիք երեք ջրհաններ բարձած կը վազէին , և անոնց ետեւէն կու գար ծերունի Հըրեայ մը՝ մօրուքը փետելով և աղաղակելով . բազմաթիւ շուներ խեղճին ետեւէն կը վազէին՝ հանդերձին քղանցքը խածնելով , և իրենց հաջիւնովը անոր ա-

դադակը կը խեղդէին : Զրհանակիրք Նէճիպէն քիչ մը հեռու կեցան , և իրենց գործիքները վար դնելով ձեռքերնին կապած կանգ առին :

Յանո՛ւն կենդանի Աստուծոյ , պօռայ Հրեայն՝ կուրծքը ծեծելով և սոսկալի հառաջներ արձակելով , տունս կ'այրի՛ , մոխի՛ր կը դառնայ . . . եթէ քիչ մը ուշանաք , ալ կը ըմնայ բանս . 500 դրուշ չը խօստայա՞յ ի սկզբան եթէ ձեր պարտքը կատարէք . և դուք 10.000ի հանել չըստիպեցի՞ք զիս . ահա՛ կանխիկ կուտամ ձեզ , գէթ աճասլարեցեք . հուրը կը յառաջանայ այժմ . . .

— Յառա՛ջ , տղա՛ք , ըսաւ ջրհանակրաց գըլխաւորն . Հրեայն 10,000ին կրկինը պիտի վճարէ :

— 20,000 , վա՛յ ինձ , հոգի՞ս պիտի առնէք . . . երբէ՛ք չեմ տար :

— Շուն շա՛ն որդի , ըսաւ ջրհանակրաց մեծաւորը՝ խարաղանով Հրեային երեսը ծեծելով . հոգ մ'ըներ , ուզես չուզես պիտի տաս . եթէ կ'ուզես հետեւէ՛ մեզ . քաջ գիտե՛նք որ մառանացի մէջ 500 քսակ ստակ պահած ես . այդ ստակներն ի դօրանոց պիտի տարուին , եթէ կրնաս՝ վաղը եկու բաժին ուզէ՛ մենէ :

Եւ Նէնիչէրիք իրենց ճամբան շարունակեցին խընդաղով : Հրեայն , Նէնիչէրեաց գլխաւորին թեւաքանիքը բռնած՝ Ֆէնէոի խորտուքորդ փողոցներուն մէջ կը վազէր , հաջող շուներէն խածուելով :

Նէճիպ , այս բռնաւորական ու անիրաւ եղելու

Թե՛նէն վշտացած , վերջապէս նաւահանգիստն հա-
 աւ , մաքսատան ծովափին առջև : Բազարի օր էր ,
 և հրապարակին մէջ մեծ բազմութիւն ժողովուած էր :
 Միւսիւմաններէ զատ , կը տեսնուէր նաև Յոյն ,
 Հայ , Պուլկար և Հրէայ ժողովուրդք , զորս հարիւ-
 րաւոր նաւակներ Ղալաթիայէն , Թօբիսանէէն ,
 Խասգիւղէն և այլ արուարձաններէն կը տանէին կը
 բերէին : Զանազան օրդաներու Նէնիչէրիք , հարուստ
 անցորդները լրտեսելով , անոնց առջև իրենց վե-
 րարկունքը կը փռէին , և կատաղի նայուածք մը
 կը նետէին՝ իրենց աջ ձեռքը ատրճականաց կոթին վը-
 րայ դնելով : Այսպէս , իւրաքանչիւր ոք իր կարողու-
 թեանն համեմատ կը ստիպուէր այդ վերարկուն
 վրայ ստակ նետել , վայ անոր որ անտարբեր կե-
 նալ յանդգնէր . . . Իւրաքանչիւր խանութ ճակ-
 տին վրայ ո՛ր և է օրդայի մը յարգելի նշանակը կը
 կրէր . ինչպէս անճուռի գծագրութեամբ ձուկ մը՝
 կը ցուցնէր թէ խանութպանը 25րդ օրդային կը վե-
 րաբերի : Նէճիպ այդ խանութին մէջ Քիւրտ Եու-
 սուֆը նշմարեց , Էյուսպի սրճարանին պերճախօսը ,
 ուրիշ տեղ դինուց դէզ մը՝ 64րդ օրդային ներկայու-
 թիւնը կը նշանակէր . հոս ալ Նէճիպ Եուսուֆին
 ընկերաց մէկը ճանչեց՝ իր գլխուն վրայ կրած ան-
 հեղեղ վաթթոցէն , որ իր գրասեղանին առջև
 նստած էր խոժոռ դիմօք : Նէճիպ ուրիշ խանութ-
 րերու վրայ տեսաւ խաբսխի ձևեր , որ օրուգպիտի
 նշանակն էր :

Այս խանութներուն տէրերը կամ վարձուոր-
ները օճագին արձանագրեալ ըլլալով՝ տեսակ
մը տարօրինակ առուծախ կ'ընէին : Մրդա-
վաճառը , մսածախը , բանջարածախը , առանց ի-
րենց խանութներուն մէջ վաճառք ունենալու՝ կը
նստէին , և երբ Հրեայ մը կուգար իր ասրանքը ծա-
խելու՝ կը գրաւէին զանոնք , ըսելով թէ իրենց
սեպհականեալ է ծախելու իրաւունքը . և զանոնք
ծախելէ յետոյ հաշիւ մը կը բանային , որով , տուր-
քէն զատ եղած շահը Նէնիչէրիին գրականը կը
մտնէր : Երջանիկ էր թայան , եթէ գէթ իր կեան-
քը սպահէր կամ հայհոյանքէ և ծեծէ աղատէր :

Նէճիպ դիտեց նաև որ առուծախի մէջ պակաս
կըլիւ կամ սխալ չափեր կը գործածեն , և որ այս-
պիսի անկարգութեանց քննութեանն համար ոստի-
կանութենէն ընտրեալ պաշտօնակիցք անգթաբար
կը ծեծէին զայն դնողս՝ որք այս մասին գանգատիլ
կը յանդգնէին :

— Ահա Նէնիչէրեայ հռչակաւոր գունդը , ը-
սաւ Նէճիպ՝ հեռանալով . ահա Սուլթան Օրխանայ
զինուորները , զորս ատենով Հաճի—Պէկիթաշ տէր-
վիշն օրհնեց ի պաշտպանութիւն կայսրութեան , որ
Մեծին Սիւլէյմանայ խիստ և արդար օրինօք բարե-
կարգեցաւ : Բոցց այս խումբն աւազակաց ջոկը
դարձեր է , որ անտանելի տանջանօք կը նեղէ ժո-
ղովուրդն ու նոյն խակ վեհապետը :

Նէճիպ դէպ ի Տիվան-կօշու գայող ժողովրդոց

հետևելով Պ-Մէյտանը հասաւ, որ հնոյն Բիւզանդիոնի Չիսթապոլսիսն է։ Սուլթան Սէլիմ՝ Ահմէտայ հոյակապ մզկիթը կը մտնէր։ 60 սորաք (թիկնապահ) ոսկեհուռ զգեստներով, և սպիտակափետուր բարձր սաղաւարտներ ի գլուխ անցք մը կը պահպանէին, յորմէ Սուլթանն անցնելով ի սէրայ պիտի վերադառնար։ Պաշտօնեայք, կանաչ թաւիչ մուշտակներ հագած, դաշոյննին մերկացած կը պըտըտէին հետաքրքիր ամբօրին վրայ հսկելու, զոր և կը ծեծէին առանց խարութեան սեռի և կրօնի։ Սօլաքայ խումբը 400 անձէ բաղկացեալ և չորս խմբակի բաժանեալ, Նէնիչերեայ կը վերաբերէր ինչպէս և Փէյիքք, որ ուրիշ խումբ մը կը կազմէին, և երկար նիզակներ ու արոյրէ ոսկեզօծ սաղաւարտներ կը կրէին, որոյ դադաթը կը ծածանէին սև փետուրներ, ըստ նմանութեան թիկնապահայ Բիւզանդեան ինքնակալայ։ Այս երկրորդ խումբը թագաւորին ուղեկցելու համար 12 հոգի յատկացուցած էր։

Մեր վէպին դիւցազնը փութաց երթալ իւր վաղեմի տէրը տեսնելու, այն բարի և համբոյր Սուլթան Սէլիմը, որմէ այնչափ ցոյցեր ընդունած էր համակրութեան և սիրոյ։ Իր ասպադայն այնչափ չէր հոգար որչափ կը փափագէր ներկայանալ Սէլիմայ՝ իւր խորին երախտագիտութիւնն արտայայտելու համար։ Այլ Սէլիմ խիստ կարեւոր մըտածմանց մէջ ընկղմեալ՝ կրնա՞ր հանգել այդ լքեալ

որդեգիրը : Երեք տարի անցած էր անկէ ի վեր :
կրնա՞ր յիշել ինքնակալ մը՝ այդչափ հեռաւոր մի-
ջոցի մէջ պատահած դէպք մը :

Մինչ Նէճիսլ կը խորհէր թէ ինչպէս կրնայ ներ-
կայանալ Սուլթանին՝ տեսաւ զուարթադէմ երի-
տասարդ մը , որ իրեն մօտեցաւ , և զինքն անուամբ
կոչելով վիզը փաթ թուեցաւ :

— Սէֆէ՛ր , սիրելի՛ դ իմ Սէֆէր , դո՞ւ ես . . .
գոչեց Նէճիսլ :

— Նէճիսլ , ի՞նչ կ'ընես հոս , հարցուց երիտա-
սարդը : Երթանք յ'արքունիս . Ն . Վեհափառու-
թիւնը դիտէ ի Ստանպօլ վերադառնալդ , և այս
առաւ հարցուց թէ սէրայն եկա՞ծ ես :

— Իրա՞ւ կըսես , վեհապետին մեծանձնութիւ-
նը զիջա՞ւ իր անարժան ծառայն ի յուշ ածելու :

— Լռէ՛ , ըսաւ Սէֆէր՝ ականջն ի վար ցած ձայ-
նով : Հոս մեր ինքնակալին թշնամիներէն շրջապա-
տեալ ենք . Եէնիչէրիք մեզ կը դիտեն : Զգեսո՞ս
բաւական է զանոնք մեր դէմ ի թշնամանս գրգռելու :

— Ուրեմն նոր զինուորաց մէ՞ջ դասեցար ,
հարցուց Նէճիսլ՝ անոր գլխուն կարմիր բըրդէ գլու-
խարկը և վերարկուն դիտիլով :

— Ըստ Ն . Վեհափառութեան հրամանին ,
անոր ծառայութենէն ելնելով՝ Նիզամի-Ջէտիտի
գունդին խառնուեցայ գնդապետի պաշտօնով : Հե-
տըս ի սլաւատ եկու , ուր մեր մանկութեան ոսկի
օրերը պիտի յիշենք , որք , աւա՛ղ , շատ հեռի

էն մենէ : Յիշէ՛ այն ատենն , յորում մեր Վեհապետին զուարթ աչացն առջև մեզ սիրելի եղած մականները (ճիրիդ) կ'արձակէինք՝ խստերօտն ժողովներու վրայ հեծած , անվնաս նետերով ըստառագէն : Յիշէ՛ այն ատենն , յորում ամեն առտու կ'աղօթէինք մեր ինքնակալին կենաց բարօրութեանն ու երկարութեանն համար , ինչպէս նաև անոր թշնամեաց կորագլուխ սլարտութեանն համար : Յիշէ՛ այն ատենն , յորում ժպետել սլաւօճանաւ գանգուրք զուսովքս ծալ ի ծալ , քատիչանին՝ իբր երախայրիք մեր երախտագլխական զգացմանց՝ Պայրաւ ամսոյն անձրևոյն առաջին կաթիլները կը մատուցանէինք ձենական յախճասրահաց մէջ :

Երկու բարեկամներն Ս.դ-Մէյտանի ամբոխը մեծ դժուարութեամբ ձեղքելով՝ դէսլ ի կայսերական դուռն սէրացին ուղղուեցան : Երբ Ս.յիւս-Սօֆիաի առջևէն կ'անցնէին՝ մեծ աղմուկ մը լսեցին , որոյ անմիջապէս յաջորդեց խորին լռութիւն մը : Բոլոր անցորդք՝ շուարած ու գոզոջուն՝ մէկդի քաշուեցան՝ ընդարձակ անցք մը ձգելով :

— Գազաննէրք , գազաննէրք . . . գոչեցին :

Նոյն միջոցին քարա-քուրուքճիներն յամրաքայլ կը քալէին զոյգ զոյգ՝ իրենց ուսերուն վրայ կըրելով ցոզ մը , որմէ իրենց կարգին ասուրը սլարունակող կաթսայք կը կը կախուէին : Կաթսայակըրաց առջևէն կ'երթար օրդային Սճի-Պաշըն , հինգ ոտք երկտը փայտէ հսկայական զգալով մը գին

եալ , լռիկ մնջիկ դառնացող ժողովրդեան վրայ դա-
ժան տկնարկներ կը նետէր անդադար , և յարգա-
նայ ամենասիրտքը թերութիւն մը գործողները կը
սլատթէր խստիւ :

Կաթսաներուն անցնիլը կ'իմացնէին շղթայք ,
որ կաթսայակրաց քայլերը կանոնաւորելու եղանա-
կաւ կը շառաշէին . այս արծաթաղօծ շղթայք քարա-
քուղու քճիներու կուրծքէն կախուած էին : Անհեղեղ
փաթթոցներ գրեթէ 4 ոտք երկայն և 3 ոտք լայն
այլանդակ կերպով կապուած՝ խոհանոցի ահուէի պաշ-
տօնէից գլխոցը վրայ գետեղուած էին , և այս տեսիլն
ամբոխին սարսափ կ'ազդէր : Այս սարսափն աւելի
ևս կ'աճէր ի տես առորճանակաց և այն խարաղա-
նայ , որոց ծայրէն կապարի գնտակներ կը կախ-
ուէին :

Երբ կաթսայներն անցան , ամեն մարդ փերստին
զուարթացաւ . և երկու երիտասարդ կրցան իրենց
ուղին շարունակել :

— Բարեբախտաբար , ըսաւ Սէֆէր՝ առ Նէճիւզ ,
այս ապուրապաշտից վայրագութեան զոհ չ'եղանք .
զի՛ կաթսայից խոհանոցէն ի զօրանոց փոխադրիլը
դուն ուրեք տեղի կ'ունենայ՝ առանց կարասի
հարուածներ տալու :

— Առաւել յարգանք կուտան իրենց կաթսա-
յից՝ քան իմաւր-ազամիւն մեծ դրօշին կամ նոյն
խիկ ֆուրսակին :

— Աը հաւատամ . և գիտեա որ եթէ օրորս

մը պատերազմի մէջ կաթսայ մը կորուսնէ՝ անոր ամեն պաշտօնեայք կը հրաժարին , և ուրիշ օրդայներու ընդունելի չեն կրնար ըլլալ այլ ևս :

— Կռապաշտութի՛ւն , սիրելի՛դ իմ Սէֆէր , կռապաշտութի՛ւն . և կը յիշեմ որ՝ դեռ ես Եւրոպա չը գացած՝ այս խռովարարք ուրիշ օրդայներու կաթսայները խլելով՝ դիւրաւ ապստամբութիւն կը յարուցանէին , և ասով՝ կը ստիպէին զանոնք՝ որ իրենց հետեին :

— Մեր վսեմախոհ Ահապետն այս զեղծումները բառնալ ուղեց , ըսաւ Նիզամը-Ճէտիտի գնդապետը . բայց աւա՛ղ . . .

— Ինչո՞ւ , բարեկամ , հարցուց Նէճիպ :

— Վասնզի չը պիտի յաջողի :

— Ի՞նչ պատճառաւ :

— Անոր չափազանց բարեօրտութեանը պատճառաւ : Այս պահուն , սիրելի՛դ իմ Նէճիպ , մեր Սուլթանին իրաւանցն ու բարեկարգութեանցը դէմ կը դաւաճանին . եթէ այդ դաւաճանաց գլխաւորները գլխատուէին՝ դաւն իր խանձարրոց մէջ պիտի խեղդուէր : Մուստաֆա բաշայն ու Ստամպուլի մեծ միւֆտին . որք պաշտօնէից՝ Էտիրնէի բանակն երթալէն ի վեր յանձն առին անոնց տեղ իրերը կառավարել՝ մատնիչ են . և Նէնիչէրեայ ապստամբութեան հուրը կ'արծածեն , և մեզ դէմ կը գրգռեն ուրաճիգներն ու Խանաքները , որք Նիզամի զօրաց հետ զՊոսփոր կը պաշտպանեն : Սէլիմ ա-

նոնց դաւերը գիտէ , այլ կը համբերէ տակաւին :
Արաբին երեսն սալտակացնել ուղղող ժամանակն
ու օճառը կը վատնէ : Մեր հեգ Վեհապետն ուչ սիւ-
տի դարձնու : Աստուած սրահէ զանի՛ իր Օսման
ու Իսրահիմ՝ նախորդաց աղետալի բախտէն :

Եւ զայս ըսելով՝ Սէֆէր ու Նէճիպ արքունա-
կան շքեղ դռնէն մտան յասլարանս Սուլթանաց :

ՄՏՈՒԵՐՆ ԱՄՏՈՒԾՈՅ .

Նէճիսլ ու Սէֆէր , երկու բարեկամք անցան արքունեաց առաջին դաւթէն , որ անկանոն պատուար մ'ունի արքունի դրամատունը ներսակող , և զինատուն մը , որ երբեմն Սրբուհայն Խրինիի արքունական եկեղեցին էր . և քանի մը նկարագրական շէնքեր , հոս հոն ցըրիւ կառուցուած : Յետոյ հասան ի դուռն կեդրոնական (Սրբա քարուսու) , որ տեսակ մը մարտկոց է՝ երկու աշտարակիկներով զօրացած , և այս դռնէն երկրորդ դաւթ մը կ'երթըցուի : Այս ահուելի վայրերը , հին յաղթանակօք ու զինուք զարդարեալ , խորհրդաւոր սարսափ մը կը ներշնչեն զնոռներուն . զի անյիշատակելի ժամանակներէ ի վեր հոս ի տես կը դրուէին այն դժբաղդ գլուխները՝ զորս տիվանին կասկածոտ քաղաքականութիւնը ի սուր դատաւարտած էր : Այս երկրորդ դաւթին մէջ , որոյ վրայ հովանի կը ձգէին երկու շարք նոճեաց և լայնատերև ծառոց , և որ երջանկութեան դուռ կոչուած շէնքի մը կը յանգէր՝ ժողովուած էին Կ . Պօլսոյ սլահասլան Նէնիչէրիք՝ առանց օրդաներու , Փէյիքներու և սօշաքներու , որք անբաժան էին ինքնակալէն :

Այս բոլոր կարգերը , որոյ վրայ կը հսկէին աստիճանաւորք ու գլխաւորք , կարմիր սքաֆաներ

կը կրէին , որք իրենց զինուորական համազգեստը
կը կազմէին . միայն սքռֆան միաձե էր . այլ միւս
հագուստներուն գոյնը Նէնիչէրեաց կամքին ձրգ-
ուած էր : Պաշտօնական օրեր խիստ երկար պատ-
մուճաններ կը զգենուին . այլ որովհետեւ քղանցք
կ'արդիւէին իրենց գնացքը՝ անոնց ծայրերը կ'ամփո-
ւիէին գօտիներնուն մէջ : Իրենց զէնքերն ալ զա-
նազան էին որպէս և զգեստուց գոյները . ոմանք
մէջքերնին ետքադաններ ունէին , այլք արծաթ
պատեանով դաշոյններ ու ատրճանակներ , որք խա-
չածեւ շարուած՝ շահօռ շալէ գօտիներնուն տակ զե-
տեղուած էին :

Նէնիչէրիք սէրային գաւթին մէջ կը կենային
իրենց խմբեակներու կարգին և թուոյն համեմատ ,
իրենց թոշակին ու այս առթիւ Սուլթանէն իրենց
տրուած ճաշին սպասելով : Այս զօրաց առջեւ ,
որ իբր ի մարտի՝ զուգահեռական շարուած էին ,
արքունի խոհանոցին սպասաւորք 600 պղընձէ անօթ-
ներ դրած էին : Նշանը տրուելուն պէս՝ զինուորք՝
ըստ սովորութեան կերակրոց վրայ կը թափէին ,
ուժգնակի մխելով իրենց դգալներն , զորս պղղըն-
ձէ պատեաններու մէջ դրած՝ սքռֆաներուն վրայ
կը կրէին . այլ այնպիսի պարագաներու մէջ երբ
Նէնիչէրիք կը զայրանային , և երբ օճագներու գը-
լուխները կը տաքնային՝ կերակուրին չէին մօտենար՝
ինչպէս Հռովմայ նուիրական հաւերն (1) , ասի՝ մօտա-

(1) Հռովմայի մէջ ատենով մատնաւոր տեղ մը հաւեր կը պա-

ըլատ ասպատամբութիւն կը նշանակէր և սարաափ
կ'աղղէր :

Որոշեալ նշանը տրուեցաւ , այլ Նէնիչէրիք
չը շարժեցան իրենց տեղէն : Սէֆէր ու Նէճիալ
կայծակնասէպար մնացին : Քառորդ մը յետոյ՝ ար-
քունեաց աստիճանաւոր մը տխրութեամբ յառա-
ջանալով՝ հրամայեց որ ի խոհանոց փոխադրեն կե-
րակուրները , որոց շողիներն տակաւին կ'ելնէին :

Աարմիր կաշիէ մեծ տոսլրակներ բերուեցան ,
որք օրդաներուն թռչակները կը պարունակէին , և
վճարումն սկսաւ . իւրաքանչիւր խումբ ըստ կարգի
կը կոչուէր իրեն զլխաւորին կամ չօրպաճիին ան-
ուամբը : Այս զլխաւորաց իւրաքանչիւրը կը ներ-
կայանար՝ ձախ ձեռքին պարապ քղանցը աջ ձեռ-
քով բռնած , և Թուրքական հանրածանօթ բարե-
ւը (դէմէնեի) կուտային՝ աջ ձեռքը բերնէն ճակտին
տանելով . յետոյ իւր գինուորներն իրենց յատկա-
ցած տոսլրակները կ'առնէին կը տանէին , և ապա
կը բաշխէին : Այս թռչակի բաշխումը զէնքի տակ
եղող զօրաց չ'էր ըլլար միայն , այլ և ծառայից
պաշտպանեալ մարդոց ու տղայոց , և շատ տա-
րիներէ ի վեր մեռած գինուորներուն ընտանեացը :
Ասկէ յայտ է թէ ո՛րչափ կաշառ կ'ուտէին աստի-
ճանաւորք , զի ստակ կ'առնէին նոյն իսկ այն Նէ-

էին , երբ նոյն հաւերն գարի չուտէին , ժողովուրդը շարադու-
շակ դէպքի մը նշան կը համարէր զայն :

նիջէրեաց համար՝ որոնք դեռ թողակ առնելու չ'էին որոշուած :

Այս միջոցին թնդանօթի գոռուքներն իմացուցին թէ Սուլթանը ճամիէն կը վերադառնայ յարքունիա . Սէֆէր կռահելով թէ ինքնակալը իմացած է օճագին դժկամակութեան նշանները , գուշակեց որ նա չը պիտի մտնէր յարքունիս մեծ դռնէն՝ դայթակղութեան առիթ չը տալու համար : Ուստի տարաւ իւր բարեկամը դէպի այն շէնքերը՝ որք երկրորդ դասին խորերը կը դըռնուին , և երկուքն ալ՝ Երջանկութեան դռնէն անցնելով՝ իշխանին թիկնապահաց սենեակը հասան , որ դահլի սրահին կից էր :

Նէճիսլ՝ իւր նախկին պաշտօնակցաց շնորհաւոթ թիւնքն ընդունելէ յետոյ՝ սենեակի մը վարագոյրով գոցված դրանը քով առաջնորդուեցաւ լռիկ , ուր ինքնակալն իր բարձրագոյն պաշտօնէից հետ կը խօսակցէր : Պատանին կամայորակ մը վարագոյրը մեր առնելով՝ դահուն սրահը դիտեց դադտնի :

Սէլիմ Գ . ինքնակալն ինքնակալաց , բաշխող թագաց ու թագաւորութեանց աշխարհի , պաշտօնեայ սրբոց քաղաքացն Մէքքէի և Մէտինէի , տէրն Վամասկոսի , — բուրումն Ղրախտին — պաշտպանն օրհնեալ քաղաքին Երուսաղեմայ , վահապետ Արարիոյ , Ավրիկէի , Իրաքի , Պասրայի , և Պաղտատի , աթոռանիստ մայրաքաղաքի Խալիֆայո թեան , ստուերն Աստուծոյ ի վերայ երկրի ,

կը նստէր ոսկեթել գահին վրայ, մեծավայելուչ
ամսկոտանի մը ներքեւ, որոյ տասն ծայրերէն մար-
դարտայեա ծոպեր կախուած կ'օրօրէին: Աջ կողմը
կեցած էր սուսերակիր մը, որ արքունեաց մեծ աս-
տիճանաւոր մ'էր, ամենուրեք Սուլթանին ետեւէն
կ'երթար, և էր գահիճ մը կայսեր հրամանաց անմի-
ջական գործադիր:

Քեղանկար գլրոցի մը մէջ երկու աղամանդու
կապ տարրքներ կը փայլէին, որոց ճակտին վրայէն
փետուր մը կը բարձրանար. սլառին վրայ ալ կա-
խուած էր նահապետական սուրն ըստ աւանդու-
թեան. ասոնք Օսմանեան կայսերաց համար թագի
և արքունի գաւազանի տեղ կը ծառայեն: Այս
սենեակը, որ ընդունելութեան սենեակ (Սրգ օտու-
սը) կը կոչուէր, չորս դուռ ունի, որոց իւրաքան-
չիւրն այլ և այլ գործածութեանց սահմանուած է:
Առաջին դռներն միայն Սուլթանը կը մտնէ. երկ-
րորդէն կը մտնեն անոնք՝ որք այս թոյլտուութիւնն
ունին. երրորդը կը գործածուի դեսպանաց իրենց
պետութեանց կոմէն առ յատկահն մատուցած ըն-
ծայներուն. իսկ չորրորդը, որ Պատժոյ դուռ սոսկա-
լի անունը կը կրէ, կը բացուի միայն այն ատեն՝ երբ
Վէզիր մը կամ քաշա մը, կամ ո՛ր և է բարձրագոյն
պաշտօնեաց մը՝ մատնութեամբ կամ ուրիշ ծանր
յանցանօք ի մահ գատաւարտուած՝ գահին սենեա-
կը կը մըտնէ վերջին վճիռը առնելու: Այս դրան
ետեւ՝ դժբաղդ դատաւարտեալը՝ դեռ վիղը գահճին

չը տուած մահմետական աղօթարանի մը մէջ կը գտնէր ինքզինքը՝ վերջին աղօթքն ու զղջումը մատուցնելու, և աղբիւր մը՝ վերջին լուսացումն քնելու ի վրկութիւն հոգւոյ:

Նէճիպ անդուստ ուրախութեամբ իւր վեհապետը նկատեց՝ առանց նայուածքը խոնարհեցնելու՝ հարկ եղած յարգանքը մատուցնելու համար: Սէլիմայ աղնիւ բնաւորութիւնը ջերմագին կը սիրէր, այն բարի հոգւոյն, այն ընտիր մտայ՝ որ Թուրքիոյ դառնագոյն սրարագայից մէջ իսկ անոր վերածնութեան գաղափարն ունեցաւ, և անոր գլուխ ելնելուն վրայ վստահ՝ կեանքն ու գահն ի վտանգի կը դնէր հպատակաց բարօրութեանը համար:

Սէլիմայ բոլոր բարութիւնք ու ձիրք իր գեղեցիկ դիմաց վրայ կ'անդրադառնային, զորս կը հոգեւորէին խոշոր սև աչեր-յաճախակի մելամաղձոտ. մուսուլեան սարքքը՝ վետուրներով ու աղամանդեաց թանկագին հիւսքերով պճնեալ, սև, խիստ ու կարճ մօրուքը, աւելի պատկառելի կը հանդիսացնէին իւր կերպարանը: Պրեթէ 45 ամեայ էր յայնժամ, թէև ճակատը խորշոմներ կը կրէր, տաղուկալի թագաւորութեան մը տաղնապանայը նշանակ, սակայն զօրաւոր կազմ ու արտաքոյ կարգի բնական կարողութիւն մը կ'երևէր անոր վրայ: Իւր դիմաց մեծ վայելչութիւնը կը կրկնասպասկէր զգեստուց շքեղութեամբն ու մեծագին ականց փայլմունքովը, որք իր կանաչ թաւշէ երկար մուշտակին կոճակնե-

քը կը ձևացնէին :

Սէլիմ Գ. չ'է թէ միայն ամենէն կրթեալ Օսմանցին էր, այլ և շնորհալի քերթող և դարին սերճախօս հեղինակը : Արաբաց արհեստական գրութեքը լաւ ուսած էր, և ո՛չ թէ ի զարմացմանէ կամ ի նորասիրութենէ դրդեալ՝ այլ ներքին համոզմամբ կ'ուզէր Օսմանցոյ մէջ մտցնել Եւրոպիոյ արհեստական յառաջդիմութիւնքը :

Նորին Վեհափառութեան առջեւ յոտս ու աչք ի գետին կը կենային խորհրդականաց ու Սէլիմայ հաւատարմագոյն ծառայից երեքը՝ տախտակամածը ծածկող մեծաշուք օթոցին վրայ : Ասոնցմէ մէկն էր Իպրահիմ էֆէնտին՝ նախկին Քահկա-Պէյը, այսինքն արտաքին գործոյ պաշտօնատան քարտուղար, որ պաշտօնէն ընկած էր հակառակ հրամանին Սէլիմայ՝ Եէնիչերեաց մէկ ապստամբութեանն առեւն : Իսկ Մահմուտ էֆէնտին, խորհրդականն էր Սուլթանին, և Ահմէտ Պէյն, անոր աւագ թիկնապահը : Այս երեք խորհրդականք Սուլթանը հաւաստի ըրին թէ ապստամբութեան ոգին Եէնիչերեաց մէջ տարածուած է մեծ Վէզիրին քայմաքա՛ս՝ այսինքն անոր առժամանակեաց գործակատար Մուստա բաշայի գրգռութեամբ, ինչպէս և Յէյի-Իւ-Իսլաւին՝ այսինքն մեծ միաֆդիին գրգմամբ : զասոնք ըսելով Սուլթան Սէլիմայ ոտիցն առջեւ ընկան՝ հրաման խնդրելով զանոնք ձերբակալելու և սպաննելու :

— Երկուքն ալ քիչ ատենէն հոս պիտի ներկայանան . անոնց կը սպասեմ , պատասխանեց Սէլիմ :

— Ուրեմն արդարութիւնը պիտի կատարուի' , գոչեց Իսրահիմ էֆէնտի' զուարթ ակնարկ մը նետելով Պատժական Դրան վրայ :

— Թող ներէ ինձ Ն . Վեհափառութիւնը , փափաայ Մահմուտ էֆէնտին խոնարհելով , քաթուն ճիներն իրենց պաշտօնին գլուխը հրաւիրեմ , փուշտամ աղօթարանին գորգը , և սպտկադի աղբիւրին մէջ մաքուր ջուր տամ լնուլ' իրենց վերջին նամագին համար :

— Գնա' , ըսաւ Սէլիմ . Աստուած ընդ մեզ է . և կըղձամ որ անոնց վրայ մեծ ոճիրներ չը գտնեմ :

Նոյն միջոցին գլխաւոր ոստիկանը ներս մտնելով' յիշեալ երկու անձանց գալուստն իմացուց :

— Կուգեմ , աւելցուց Սէլիմ , որ անոնց կենաց ու ազատութեան վրայ ոչ ո'ք ձեռք դնէ առանց իմ հրամանի :

— Ակնարկ մը միայն յարեց աւագ թիկնապահըն Ահմէտ-Պէյի , և դատաստարութեան դուռն անմիջապէս կը բացուի :

Մուստա-Բաշան մտաւ գահուն սենեակը' Յէյի-իւր-իսղամին ետեւէն : Դուրսը կեցած էին սպառազէն , անշարժ ու լռին' Պօստանճի պաշրք , այսինքն արքունեաց պահապան զինուորք , որք կը ճան

չուէին իրենց երկար ու կարմիր սքուֆաներէն, որոց ծայրը մինչեւ կռնակին կէսը կը հասնէր. իսկ քարուճիք այլուստեք կու գային: Երբ դրան վարագոյրն իջաւ նորեկներուն ետեւէն՝ մահու դալուկ մը քայսկաքամին և միւֆրիին դէմքը սլատեց: Երբ պաշտօնական բարեւ Սուլթանին մատուցին՝ այսպէս խօսեցաւ Սէլիմ:

— Հօ՛ճա, ըսաւ օրինաց կրօնի գլխաւորին, և դո՛ւ, Լա՛ւա (կառավարիչ), կրկնեց՝ Քոյսկաքամին դառնալով, — և այս տխուրոսներն ըստ բաղաբաւկան սովորութեան կուտար անոնց — 19 տարի է որ միառապանժ քեռույս Սուլթան Սալտ-Իււլ-Համիտի մահը զիս Օսմանեան գահին վրայ բարձրացուց. կը հարցնեմ՝ ձեզ, կարելի եղածին չափ չ'աշխատեցա՞յ՝ պետութիւնը ամրացնելու և զօրացնելու՝ վարելով զայն արդարութեամբ և առաքինութեամբ:

— Ինքնակալաց և ոչ մէկը Ձեր վեհափառութեան չափ բարիք ըրաւ այն անթիւ հալատակաց, սլատասխանեց Մուստա-Փաշայն՝ դուրսը մենչելէրկիր խոնարհելով:

— Ղադրեցուցի պաշտօնէից եղծմունքը, և հըսլատակաց տառապանքը թեթեւցուցի. միրիին տարեկան մուտքը 200,000 քսակի չը բարձրացուցի՞, մինչ ինչ առաջ այս գումարին կէսը հազիւ կը մըտնէր հասարակաց գանձին մէջ:

— Ճշմարիտ է, սլատասխանեց միւֆրին՝ ձեր մակ կերտաւով սլատաւժ սամոյր մուշտակին եզերքը

վրայէ վրայ բերելով ու կուրծը ծածկելով, Աստուած փոխարինէ Ն. Աւետիառութեան այնչափ բարեգործութեանց :

— Երբ ի դահ ելայ, ի՞նչ վիճակի մէջ գտայ ծովային զօրութիւնը, կրկնեց Սէլիմ : Փառած ու անսկիստան նաւուց կոյտ մը, անկարգ ու անդէն, զորս անդադար կը խլէին և ի հուր կը ծախէին Մալթայի ծովափստասկը : Ես Ֆրանսայէն ճարտար նաւակերտներ չը բերի՞, որ մեր նաւարանը վերականգնեցին, և միայն Ստամբուլի, Ռոստոսի և Սինապի նաւահանգիստներէն երեք տարուան մէջ քսան երկայարկ նաւեր հայթայթեցին մեզ : Այժմ, նաւատիրքս, փոխանակ գողնալու և ինձ հալատակ գաւառացիներս հարատահարելու, նաւուղղութիւն և ծովու վրայ մեր թշնամիները յաղթելու արուեստը կ'ուսանին : Ցամաքային զօրաց վրայ ըրած բարեկարգութեանցս մէջ ի՞նչ թերութիւն կը տեսնէք : Աը լսեմ որ խռովարարք ոմանք զանոնք ամպարիշտ և խշտակ քրօնից ոգւոյն հակառակող կ'անուանեն : Մեր Ս. Գրոց մէջ չ'է՞ գրուած. « Պատերազմէ անհաւատից դէմ ի՞նչ միջոցով որ կրնաս » : Արդի նաւային զօրութիւնս չ'է՞ որ զԱբեա սլաշտովանեց դիւցազնաբար ընդդէմ Նաբօլէոնի. և այս ալ այդ սկզբան գործադրութիւնը չ'է՞ :

— Այո՛, Աւետիառ Տէ՛ր, պատասխանեց վիպերին՝ կեղծաւորութեամբ. Ձեր խոհականութիւնը մերինէ՛ն գերազանց է, և մենէ աւելի զոսկա-

դայն կը զննէ : Եւ եթէ յանդգնեցանք տգիտութեամբ մերժել Ձեր գովելի բարեկարգութիւնքը , որովք կրօնից ու տէրութեան վատքը կ'աճեցնէք , մեր միտքը դատաւարտեցէք և ո՛չ մեր սիրտը :

— Թէ գլուխնիս և թէ ժողովութիւննիս , Ձերն են ամեն բան , կրկնեց Մուստա-Ֆաշան . և քանի՜ երջանիկ պիտի ըլլանք՝ երբ զանոնք զոհենք ի յարատեւութիւն վառաց պետութեան :

— Կ'ըսուի թէ Եէնիշէրիք ապստամբիլ կ'ըսպառնան , կրկնեց Սէլիմ , և երկուքդ ալ կ'ամբաստանուիք իբր գրգռիչ իրենց կրօնական մոլեգնութեան :

— Ս,յդ զրաւարտութիւնքը մերժելու համար , որովք զմեզ Ձեր Ահապառութեան առջև աղարտել ուզեցին , ըսաւ Թէյա-իւլ-իսաամը՝ աչերը դէպ յերկին բարձրացնելով , ուրիշ բան չ'եմ խնդրեր՝ բայց միայն հրաման՝ անոնց զօրանոցներք երթալու և նոցա հետ խօսակցելու . և գլուխս գրաւ կը դընեմ՝ եթէ զանոնք իրենց սլարտուց մէջ չը բերեմ վերստին :

Սէլիմ գիտէր թէ այս բողոքները անկեղծ չ'էին . սակայն արիւնհեղութենէ պիտի ալլուի ի բնէ , և յուսալով թէ պիտի ուղղեն զիրենք՝ իրենց անցուցած վտանգը յիշելով , իւր անձնական ասպահովութիւնն առ ոչինչ գրեց :

— Աղա՛տ էք , ըսաւ , կը հաւատտամ ձեր զըղջման : Փոխանակ պատժոյ՝ նոր վարձատրութիւններ

ու պատիւներ ձեզ կը սպասեն , բաւ է թէ համա-
ղէք ՂԵՆԻՉԵՐԻՍ՝ որ իմ միակ իղձս հպատակաց
երջանկութիւնն է , և սիրելի ընէք անոնց իմ կար-
գադրութիւններս :

Պատժոյ դուռը ծածկող վարագոյրը շարժեցաւ
յանկարծ՝ իբր դողդոջուն ձեռքէ մը մզեալ . միւս
դրան վարագոյրը բարձրացաւ , և երկու պաշտօնա-
կալները դողալով , ո՛չ յերկիւղէ , այլ յուրախու-
թենէ , ժպիտ ի շուրթ՝ Պատանձիներու շարքին մէ-
ջէն անցան , որոց վրայ ակնա՛րկ մ'անգամ նետելու
չ'էին համարձակած՝ նէրս մտած ատեննին :

— Սւա՛ղ , փախաաց Սէֆէր՝ անոնց մէկնիլը
տեսնելով . եւ հառաչելով՝ Նէճիսի ձեռքը սեղ-
մեց տխրութեամբ :

— Ես ալ նոյնպէս այս երկու մատնիչներու
զղջման չեմ հաւատար պատասխանեց Նէճիսի
քանի մը քայլ տռնելով :

— Դժբաղդ Սէլիմ՝ զանոնք ազատ թողլով՝ իւր
մահուան դատակնիքն ստորագրեց , ըսաւ Սէֆէր :

Նոյն ատեն՝ ոստիկանաց արծաթ գաւազան-
ներն դետնի վրայ հնչեցին և հազիւ 20 ամեաց
երկու երիտասարդը յառաջ մատեան ընդ պաշտ-
պանութեամբ բազմաթիւ ներքինեաց :

— Յանգատէնէ՛րը , փախաացին պահապանք ի-
րարու :

Նէճիսի ճանչեց Մահմուտն ու Մուստաֆայն ,
զերկու թագաւորազունս , որք համիտի որդիքն ու

Սէլիմայ եղբորորդիքն էին, առ որ կուգային մա-
տուցնել իրենց ողջոյները: Արք գահի սենեակը
մտան՝ Նէճիպ իւր առջի դիրքն առաւ դրան քով,
և փոքրիկ ծերպէ մը գաղտնապէս նայիլ սկսաւ:

Նէճիպ, Սէլիմայ անմինջական ծառայութեանը
մէջ չը մտած, Մահմուտ շահգաստէին կը ծառայէր՝
անոր հետ փակուած ըլլալով այն քէօշքերէն մէ-
կուն մէջ, որք արքունի սլարտիզին միջավայրը կա-
ռուցուած են, և յորս իրենց թշուառ օրերն անցու-
նելու ստիպուած են արքայազունք ըստ Օսմանեան սո-
վորութեան: Նէճիպ երիտասարդ Մահմուտին վը-
րայ համարձակութիւն և աշխոյժ կը տեսնէր, որք
կ'երաշխաւորէին թէ այն հաստատ և ուղիղ բնաւո-
րութիւնը պիտի ունենար եթէ երբէք ի գահ բարձրա-
նար: Մինչ անոր Մուսթաֆա եղբայրը ծոյլ անհող
փոփոխամիտ և անփոյթ էր իր միտքը յոգնեցնող ո՛ր
և է ուսման, Մահմուտ, ընդհակառակն, անյա-
գութեամբ կ'ուսնէր Արաբ դաստիարակին իրեն
յանձած թուրք, սլարսիկ, արաբ մատեանները:
Իր դաստիարակ ծերունի ներքինւոյն սահմանափակ
հմտութեամբը չը բաւականանալով, ինքզինք բա-
նաստեղծական ընթերցանութեանց տուաւ, յորս
անունը կը գտնէր իւր բորբոքեալ երեակայութիւնը.
ինք ալ գրեց բանաստեղծութիւններ, որոց մէկ
քանին քիչ չատ գեղեցիկ են:

Սէլիմ իւր եղբորորդիներն ընդունեց սովորա-
կան քաղցրաբարոյութեամբ: Նախորդ Սուլթանայ

պէս խիստ կասկածոտ չ'ըլլալով, որք զարքայա-
դունս քաֆէսին մէջ փակած՝ տարին անգամ մը
միայն դուրս կը հանէին, Սէլիմ կ'ընդունէր զանոնք
երբ ուզէին, և յաճախ ինք կ'երթար՝ անոնց ա-
ռանձնութիւնն սիրտէլու:

— Արդեա՛կ, ըսաւ Սէլիմ՝ առ Մուստաֆա,
եթէ երբէք բարձրեալը դրեղ ի դահ կոչէր՝ ինձ
յաջորդելու, ի՞նչ պիտի ընէիր նախ և առաջ:

— Իցի՛ւ թէ Մարգարէն հեռացնէ այդ օրը ի-
նէ, պատասխանեց շահգաստէն դողալով:

— Պատասխանէ՛ շարունակեց Սէլիմ. որո՞ւ
պիտի վստահէիր:

— Արօնից սրբազան պաշտօնէից, Նէնիշէրեայ
անխախտ խումբերուն, պատասխանեց Մուսթա-
ֆա՝ զաչերը խոնարհեցնելով:

— Իսկ դո՞ւ, հարցուց Սէլիմ՝ առ Մահմուտ,
որո՞ւ պիտի վստահէիր:

— Ինձի՛, պատասխանեց պատանին՝ գոռալու-
թեամբ:

— Ի՞նչ նպատակաւ:

— Ժողովուրդոցս մեծութեանն ու երջանկու-
թեանը:

— Բայց դժբախտաբար, միշտ դիւրին չ'է այս
բանաւ, ըսաւ Սէլիմ հառաչելով:

— Ամբը ոյժ կուտայ, շարունակեց Մահմուտ:

— Բայց գիտե՞ս որչափ ընդդիմութեանց յաղ-
թել հարկ է երբեմն:

— Օսմանայ սուրը, կրկնեց երիտասարդ արքայազունն, ամենակարող է Փատիշահին ձեռացը մէջ :

— Ո՞վ քեզ այս համոզումը ներշնչեց, հարցուց Սէլիմ շուարեղով :

— Մեր խռովութեանց պատմութիւնը, բազմաթիւ Սուլթանայ դժբախտութիւնը, ապերաւան պօլսայ յաղղնութիւնը . . .

— Լռէ՛, խեղճ պատանի, գոչեց Սէլիմ՝ Մահմուտի աջը սեղմելով սրտայոյզ։ Չես գիտեր ինչ վտանգաց կ'ենթարկէ զքեզ այդ անխռհամ խօսքերը։ Բարեբախտաբար, ունեցուցուց ցած ձայնով՝ շորսդին կեցող պաշտօնէից վրայ անհանգիստ ակնարկներ ձգելով, բարեբաղդաբար այդ խօսքերը չը պիտի լսեն Նէնիշէրիք։

Մուսթաֆա իւր Մահմուտ եղբոր վրայ դաժան նայուածք մը նետեց, և հոգւոյն շարութիւնը իւր շրթանց ցուրտ ժպտին մէջ նկարուեցաւ։

Այս միջոցին՝ Սուլթանին խորհրդական Մահմուտ էֆէնտին գահոյից սրահը վերադարձաւ՝ մատնեան մը կրելով ի ձեռին։ Սէլիմայ մերձենալով՝ նշանացի արտօնութիւն խնդրեց իւր տիրօջ ակաճըրն ի վար իօսեւելու։ Մատեանը ինքնակալին առջև բանալուն պէս՝ երեսին գոյնը նետեց յանկարծ, և զայրացմամբ ու գթով առ Մուսթաֆա նայելով՝

— Արօնական կործիրներդ, ըսաւ, կերելի թէ քաղաքացւոյ առ ծանօթ է, որպէս և արքունեաց։

օրինաց խստութիւնն առ ոչինչ կը համարիւ , որ
կ'արգելու քեզ դրսի հետ յարաբերութիւն ունե-
նալ :

— Աստուած , օգնէ ինձ՝ բարեխօսութեամբ
Մարգարէին , գոչեց Մուսթաֆա : Հայր իմ ,
տէր իմ , անմեղ եմ , կ'երդնո՛ւմ ի հոգի մօրս :

— Ինչո՞ւ ինքզինքդ արդարացնել կը ջանաս՝
մինչ ոչ ո՞ք կ'ամբաստանէ զքեզ , տե՛ս այս մատ-
եանը . Գուրան է , արքունեաց ծառայ մը անծա-
նօթ մարդէ մ' առնելով՝ քեզ պիտի տար դադա-
նի : Այս մատեանը թուղթ մը կը պարունակէ ,
որոյ վրայ այս խօսքերը գրուած են . « Շահզատէ՛ ,
բոլորովին վատահեղիւր յ'Աստուած , շուտ կը յանդի-
ամպարչտութեան թագաւորութիւնը . ճշմարիտ
միւսկիւմանք իրենց աչերը միշտ դէպ ի քաֆէսը կը
դարձունեն , ուր իսլամութեան յոյսը կը տածի :

— Անմեղ եմ , գոչեց Մուսթաֆա՝ մինչեւ
յ'երկիր խոնարհելով . դիւ կործանել կ'ուզեն . ասի
թող չը զրգոյս զՁեզ , բարեգո՛ւթ տէր , ընդ-
դէմ հաւատարիմ ծառայիդ . . .

— Գնա՛ , ընդմիջեց Սէլիմ . զքեզ չ'եմ դա-
տապարտեր յանցանաց համար՝ որոյ անդէտ ես
գուցէ . բայց գիտցի՛ր որ ինէ ընդունած այնքան խը-
նամներէդ յետոյ՝ եթէ մատնես դիւ , Աստուած
վրէժխնդիր պիտի ըլլայ :

Մուսթաֆա և Մահմուտ՝ իրենց ներքինեաց
խմբեակին հետ՝ մեկնեցան դէպ ի նոճխաստանն այն ,

որով հովանաւորեալ է սէրային սլարտէղը, և ան-
յայտ եղան :

Քանի մը վայրկենէ յետոյ՝ Սէֆէր ու Նէճիւլ
գահոյից սրահը առաջնորդուեցան . անխօսուկ կեցած
էին յոտս՝ սպասելով որ Ն. Վեհափառութիւնը
խօսք ուղղէ իրենց :

Տակաւ առ տակաւ փարատեցաւ Սէլիմայ ճակ-
տէն՝ կսկիծի ամպը, որ կը ծածկէր զայն քանի մը
վայրկեան առաջ, և Փատիշահը՝ գոհութեան ակ-
նարկներ արձակեց դէպ ի երկտասարդն, որ 3 տարի
քաղաքականութեան մայրաքաղաքին մէջ ժամանակ
անցուցած էր, բարեբախտութիւն մը՝ որուն Սէլիմ,
իր այն բարձր դրից մէջ կը նախանձէր սրտագին՝
որն որ չափազանց ուսումնասէր ըլլալովն հանդերձ
կը զգար որ՝ դատապարտեալ էր խոր տգիտութեան
մէջ մնալու ի մասին յառաջադիմութեան մարդկային
մտայ : Քանի՞ ցս այս դժբախդ ինքնակալը՝ Ռուսիոյ
վեհապետ Մեծին Պետրոսի վտանգալից ու փառայեղձ
կենսագրութիւնը կարդալով՝ իւր երեւակայութեան
թեօքը սլացած էր ի նաւարանն Սաարտամա (1) :
Քանի՞ ցս այդ մեծ մարդուն յարատու համբերութեանը
վրայ վարմացած էր, որ իւր ժողովուրդը մոլեռան-
դութեան ու տգիտութեան խանձարուրէն ազատեց :

(1) Քաղաք ի Հոլանտա, յորում 1697 ին նաւաշինութեան
արհեստն ուսաւ Մեծն Պետրոս՝ իբր պարզ գործաւոր աշխատե-
լով՝ Բէդրօս Միքայէլօվիչ անուամբ :

Պետրոսի կռիւն ընդդէմ կղերականաց ու Սղրէ-
լիճ ըսուած անկարգ զօրականաց՝ քանի՞օ՛ն կը նմա-
նէր այն կռուոյն, զոր Սէլիմ կը բաղձար յարուցա-
նել իւլէմայից ու Նէնիչէրեաց դէմ: Բայց ո՛ւր էր
այն երկաթեայ կամեցողութիւնը՝ որ Մոսկովեան
ինքնակալին տրուած էր ի վերուստ: Սէլիմայ ոգին
բացորոշակի կը տեսնէր այն զեղծմունքը՝ որոյ բար-
ձումը շատ հարկաւոր էր. այլ գիծած բնաւորու-
թիւնը գործադրութեան միջոցին կը տկարացնէր
դանի. ասով՝ ի զուր կը փորձէր համոզելով ըստա-
նալ՝ ինչ որ զօրութեամբ չ'էր կրցած ձեռք բերել.
թէև ուղեց Մեծին Պէտրոսի սէս այնպիսի վաշտեր
կազմել՝ որք կարենան միջիլ կերպով մը արտո-
նութիւններ ստացող գինուորաց ապստամբութեան,
ցը դէմ, որով Նիզամը-Ճէտիտի վստահել կը պար-
տաւորէր վայրաքաղաքին պահպանութիւնը, և ցըր-
ուել զՆէնիչէրիս՝ պետութեան գաւառներուն մէջ,
ինչպէս Չարն ըրաւ Սղրէլիճներուն. այլ ընդհակա-
ռակն իր վրայ բռնացող օրդաներուն իշխանութեանը
ներքե մնայ, այն օրդաներուն՝ որ զԱ. Պօլիս կը լե-
ցընէին, թէև ինք բանաւոր պատրուակ մ'ունէր
դանոնք հեռացնելու՝ այն պահուն, յորում Ռուս
գինուորք իր գաւառաց մէկ քանիին վրայ յարձա-
կած էին:

Քանի մը վայրկեան լուելէ յետոյ՝ Սէլիմ խօ-
սեցաւ Նէճիպոյ .

— Ուղեցի տեսնել զքեզ, և իմ կայսերական

գոհունակութիւնս յայտնել այն եռանդին համար՝
զոր ուսմանցդ ընթացքին մէջ ցուցիր, և յանդի-
մանել զքեզ միանգամայն՝ այն մեծ յանդգնու-
թեանդ համար, — որ շատ անգամ կենանքդ ի
վտանգի ձգեց, — երբ Անդղիական նաւատոր-
միդըն Ստոմալօղի առջև կը կենար :

— Ձեր Վեհափառութիւնը թող ներէ իւր ա-
մենախոնարհ ծառային, պատասխանեց երիտասար-
դը՝ դողդոջուն ձայնով : Վկայ է Աստուած, եր-
ջանիկ սխալի ըլլայի՝ եթէ արիւնս թափէի ի պաշտ-
պանութիւն ինքնակալին՝ որ այնքան բարիքներով
լցուց զիս, և զոր սրտագին կը սիրեմ՝ իբր հիւ-
ն երախտագէտ զաւակ :

Ճշմարտութեան այնպիսի եղանակաւ արտա-
սանեց այս խօսքերը՝ որ Սէլիմայ սիրտը շարժե-
ցաւ :

— Աստուած բարեհաճեցաւ, շարունակեց Նե-
ճիպ, զիս աշխարհի վրայ նետել՝ առանձին և
ծնողաց համարյրներէ զուրկ . վեհապետիս բարեւոր-
տութիւնն ընդունեց զիս իւր աչրային մէջ, մինչև
ցարդ երկնային օգնութեան մ'ապրացոյցներն ինձ
տալով : Ինչպէ՛ս մերժեմ այն փառաւոր իրա-
ւունքը, զոր ունիմ՝ կատարելու առ Ձերդ վեհա-
փառութիւն ունեցած պարտուցս համար, թէ՛ և ի
դին արեանս :

— Մեծ է Աստուած և բարեգութ, կրկնեց
Սէլիմ՝ աչերն յերկին բարձրացնելով : Ո՞վ դիտէ

Թէ Աստուած ծնողացդ գրկէն գրկած չ'է գրեզ
բու օգտիդ համար . ո՞վ գիտէ Թէ օր մը զանոնք
չը պիտի գտնես . ո՞վ գիտէ Թէ , եթէ կ'ապրին ա-
նոնք , իրենց հայեցումածքը լռիկ առ քեզ չ'են
ուղղեր :

— Ո՞վ Աստուած , միախառն Նէճիպ՝ ծընրադ-
րելով , կարելի՞ է , կարելի՞ է . . . կրնամ յու-
սալ . . . Ո՞վ ինքնակալ , դո՛ւ , որոյ հսկող աշ-
քըն ամեն գաղտնեաց մէջ կը թափանցէ , դո՛ւ ո-
րոյ անսպասելի բարութիւնը կը հսկէ բոլոր հը-
պատակաց թշուառութեանը վրայ . . , եթէ գի-
տես բոն մը . . .

— Արդեակ , ընդմիջեց Սէլիմ , շատ կը փու-
թաս խօսքերուս մեկնութիւնը լսել պարզ մաղ-
թանք մը ճշմարտութեան յայտնութիւն մը կար-
ծելով :

Նէճիպ՝ դալկացեալ ու սրարտասեալ՝ յ'ոտու
ելաւ , իւր թարթիչներուն ներքեւ արտասուք կը
գլորէին : Իր կողորդին մէջ խեղդեց հեծեծանքը՝
Սէլիմէն պատկառելով : Նոր լռութենէ մը յետոյ ,
Փատիշահը դարձեալ Նէճիպոյ դառնալով՝

— Քանի որ վերադարձած ես , ըսաւ պէտք է
պաշտօն մը տամ քեզ՝ իշխանիդ ծառայելու :

— Տէ՛ր իմ , կրկնեց Նէճիպն երկչոտութեամբ .
Ֆրանսայի մէջ առած ուսմունքս կը ներեն ինձ
գուցէ՝ Սէֆէրայ հետ Նիզամը-ճէտիտի նորակազմ
վաշտին մէջ մտնել . խիստ երջանիկ պիտի

լլլամ՝ և թէ իբր պարզ զինուոր իսկ ծառայեմ այդ
գունդին մէջ, որ ձեր նուիրական անձին պահպա-
նութեանն անձնուէր է :

— 31 ըդ օրդային մէջ գրուած չե՞ս, հարցուց
Սէլիմ. Լա՛ւ, շարունակեց՝ Մահմուտ էֆէնտիի
ձեռքէն թուղթ մ'առնելով, որ ճերմակ մետաքսէ
պահարանի մը մէջ փակեալ էր. ա՛ռ այս վկայա-
գիրը, Նէճիպ. Եէնիչէրեայ աղան դեռ Խտիրնէի
բանակը չը գացած՝ այս թուղթն անոր տար, որ-
պէս զի, ըստ հրամանիս, գնդապետ ընէ զքեզ
օդուգպիրի օրդային : Այս վտանգաւոր գնդին մէջ
կ'ուզեմ հաւատարիմ պաշտօնեայներ ունենալ.
ինչ որ լսես ուշադիր եղիր, և աղաչէ առ Աստ-
ուած՝ կայսրութեան իրկութեանն համար :

— Եւ կայսեր, գոչեց Նէճիպ՝ Սուլթանին լը-
ղանցից ծայրերն համբուրելով :

ԲԱԶԱՐ

Նճիւղ բաժնուեցաւ Սէֆէրէն՝ փոխադարձ խոս-
տումներ ընելով ուրիշ անգամ տեսակցելու, երբ
կրենց պաշտօնին պարտքերն ու իրենց հեռաւորու-
թիւնը թոյլ տար այս մասին. զի Նճիւղ ասիւղ-
ված էր բնակիլ ի Ստամպուլ, իսկ Սէֆէր՝ Նիզա-
մի-ճէտիտի զօրաց հետ, Առափորի եւրոպական ա-
փանց վրայ կառուցեալ բերդերուն հսկել պարտ
էր, Պէոյիւք-տէրէյի մօտերն:

Երբ առանձին մնաց Նճիւղ՝ առաջին փոյթն ե-
ղաւ բնակարան մը ճարել, երկու սե ծառայներ
գնել, և իր նոր պաշտօնին յարմար հագուստ հայ-
թայթել: Սէրաշէն բաժնուած ատեն՝ Ն. Ահա-
փառութեան կողմէն քսան քսակ դրամ պարգև
ընդունեց, իբր նոր ապացոյց Սէլիմայ բարեմտու-
թեանն, որով զինք պատուել բարեհաճեցաւ:

Հետեւեալ առտուն՝ Նճիւղ Բէրայի թաղն ուղ-
ղուեցաւ, և Պէնֆէլտ Պարօնուհեոյն յ'այց ելաւ:
Պարօնուհին՝ անոր անունը լսելուն պէս՝ փութաց
ընդունել զանի յոյժ եռանդուն ուրախութեամբ.
յետոյ, տառաւորաց նշանացի դուրս ելնել և ո՛չ
զոր ներս ընդունել հրամայեց,

— Դիմացս նստէ՛, Նճիւղ էֆէնտի, ըսաւ օրա-

տանուոյն . կարևոր նիւթերու վրայ խօսակցիլ կ'ուզեմ քեզ հետ :

Այս խորհրդաւոր խօսակցութիւնը , Պարոնուհւոյն սպասաւորացն համար իբր հանելուկ մնալով գրեթէ ամբողջ ժամ մը տևեց : Դիտեցին միայն՝ թէ Նէճիպ դուրս ելած ատեն վշտացեալ և տխուր էր , մանաւանդ թէ իւր աչաց մէջ արտասոււաց շիթ մը նշմարել կարծեցին :

Բերայի փողոցէն իջած ատեն՝ երիտասարդ գրնդապետը կանգ առաւ պահ մը՝ Քիննատօք սալեւտի տանն առջև , և բաւական ատեն մէկը տեսնելու նպատակաւ պատուհանները դիտելէ յետոյ՝ վճռեց վերջապէս դուռը զօրնել :

— Պ . Ասպետը հո՞ս է , հարցուց սպասաւորի մը՝ որ դուռը բացաւ :

— Այո՛ , պարօն , ներս հրամեցէք , պատասխանեց : Պ . Ասպետը սենեակն է՝ Օ . Հերմիւնիայի հետ :

Այս սլարդ խօսքերը մեծ տպաւորութիւն ըրին օտարականին վրայ , որ խռովեցաւ անմիջապէս , և գոյնը նետեց :

— Ո՛չ , ո՛չ , թո՛թովեց Նէճիպ , միտք չ'ունիմ վեր ելնելու . միայն թէ կը սլատուիրեմ քեզ ըսել Պ . Ասպետին , և միայն անոր , կը հասկնամ , ըսել անոր թէ Նէճիպ Էֆէնտի երկու օրէ ի վեր Բարիդէն վերադարձած ըլլալով՝ եկաւ իւր յարգանքը իրեն մատուցանելու :

Նւ սրտանին , դուռը քաշելով , շտապաւ իւր
ճամբան շարունակեց :

Նէճիպ իր տունը դառնալով՝ 15 օր հոն փակ-
ուեցաւ՝ առանց մարդու հետ հաղորդակցելու : այ-
ցելութեան եկող բարեկամաց կ'իմացնէին սե ծա-
ռայք թէ իրենց տէրն հիւանդ է , և անկարող՝ ոչ
դոք ընդունելու : Նոյնը կ'ընէր նաև իրեն ուղղեալ
նամակաց , դորս առանց բանալու կը ձգէր գրասե-
ղանին վրայ :

Այս արտաքոյ կարգի վարման զանազան թիւր
մեկնութիւններ կուտային ծանօթք , որք խօսակ-
ցութեան կարեւորագոյն նիւթ չունենալով՝ գործը
մտացածին զարմանալի եղանակներով կը ներկայա-
ցընէին այլոյ : Յերոսլիոյ ամենէն աւելի հետաքրք-
րիւր ժողովուրդ պարունակող քաղաքը՝ չը կրնար
բաղդատուիլ Թուրք քաղաքի մը հետ՝ ջնջին իրաց
վրայ տրուած երեւակայական մեկնութեանց մասին ,
իրեր , որք թէև ըստինքեան աննշան՝ այլ իբր հըս-
կայական դէպքեր կը ներկայացուին : Յերոսլիոյ մէջ՝
ընդունելութեան սրահներն ու սրճարանք կեդրոնա-
տեղի են առանձնական կենաց վերաբերեալ ծիծա-
ղաշարժ վէպերու . այլ Թրքաց մէջ՝ իրարմէ խիստ
տարբեր երկու գործարաններ կան , յորս կը յօ-
րինուին այդպիսի վէպեր , և այդ գործարանք՝ բիւր
ճիւղերու կը ստորաբաժանուին : Նախ , այսպիսի
մարդոց մեկնաբանութիւնքը՝ սրճարաններու , շա-
քարանոցներու և սոյնօրինակ խանութներու մէջ

յաճախող դատարկապորտաց թուովը բաղմասլատ,
 կեալ, անսալառ ճոխութիւն կը հայթայթեն առ ասպե-
 լախօսաց . ասոնց կը յաջորդեն կանանց մեկնու-
 թիւնք, որք առաւօտէն մինչև իրիկուն տունէ տուն
 բաղնիքէ բաղնիք թափառելով՝ մըջիւնն ուղտի
 կը փոխեն, որ իբր թէ թե առած և ամպերուն
 մէջ սլացած ըլլար : Նէճիպայ՝ տան մէջ առանձնա-
 նալու համբաւն՝ աւելի սրճարանաց մէջ տարած-
 ուած ըլլալով՝ սոսմեկնութիւնը կուտային Թուրք-
 կ'ըսէին թէ կեալուռներու երկրին մէջ եղած ա-
 տեն՝ սատանան Նէճիպի ներսը մտած ըլլալով չը
 թողուր գինք, և թէ Նէճիպ՝ գիշեր ատեն՝ Փրան-
 սերէն կը խօսի անոր հետ . անկէ հրաժարիլ ուղե-
 լով . զի Փրանսերէն լեզուն միայն հաճութեամբ կը
 լսէ մարդկային ազգի թշնամին : Իսկ կանանց դա-
 լով, կը հաւատատէին թէ Հնդկաստանցի աստուա-
 ծասդեցիկ ծերունի Փախըրէ մը լսած են որ Նէ-
 ճիպ Աեալուրիստան եղած ատեն, վհուկ կնօջ մը
 հետ ամուսնանալ խոստացած է, և թէ այժմ այդ
 կինը կը տանջէ զանի՝ գիշեր ատեն հրաշէկ երկա-
 թէ մատնի մը դնելով անոր մասը՝ խոստումը յի-
 շեցնելու համար, և թէ այդ ցաւէն է որ խեղճը
 կը յառաջէ գիշերները :

Սր մը, երբ պատուհանը բաց էր՝ լոյս առնելու
 համար, անծանօթ ձեռք մը դրօշն նուռ մը նետեց,
 որ գլտորելով՝ եկաւ Նէճիպին ոտիցն առջև : Ան-
 թիջասլէս պատուհանն ելնելով՝ երիտասարդը յամ-

յաշարժ այլ շքեղ կառքերէն մէկը տեսաւ, որք
Սասնայօղի մէջ պտոյտի համար կը գործածուին :
Կառքին մէջի կանայք, ըստ սովորութեան, քո-
ղով ծածկեալ ըլլալով՝ անկարելի էին ճանչուիլ,
մանաւանդ իրենց ֆէրաճէներուն համար : Սակայն,
անոնցմէ մէկը՝ սայլին յենարանէն դուրս ծռելով
իւր գլուխը՝ անյադարար կը նայէր երիտասարդ
Յոսա-պաշինին, որ պատուհանէն դիրենք կը դիտէր :
Եւ կամ դիտմամբ կամ անուշադրութեամբ դուրս
ձգած էր իր մերկ քաղուկը, հրաշագեղ փղոսկրեայ
ծղին՝ որոյ մատերուն վրայ մեծագին մատանիք կը
շողշուղային : Նէճիպ հառաչելով գոցեց պատուհա-
նը, և նուր ոտից ծայրովը մէկդի հրելով դիտեց
թէ մէջ տեղէն ճեղքուած էր, և նաւակի ձեռք
թուղթ մը կը պարունակէր : Մեքենարար նաւակը
բանալով՝ թրքերէն գրուած հետեւեալ խօսքերը
կարդաց :

« Գիտեմ շինծու հիւանդութեանդ պատուհասը :
« Եւ ինձ դէմ ըրած արհամարհանքդ : Անտարե-
« րութիւնդ աճեցուց քու վրայ ունեցած ախտը
« սաստկութիւնը : Եթէ վաղը՝ արևուն մարը մը
« տուժաւան՝ չը դատ ինձ հետ խօսիլ Կուպի տա-
« նըս պատուհանին առջև, վրէժիմդրութեան աչի-
« տի դիմեմ, որով թէ՛ դքեղ, և թէ՛ իմ ախտեալ
« նըս ախտի պատժեմ : »

— Ի՞նչ յիմարութիւն, փոխապէս պատանին
տոմսակը արհամարհանօք նետելով : Գրողը Նըլսըն զն

է, և ծաղրելին այն է, որ իր խօսքերուն մէջ ըս-
տառնալիք ալ կը գործածէ. ծանօթ է ինձ մեր
Թղթուհեաց այս սիրահարական կերպերը: Ա՛յ,
ո՛չ չե՛մ երթար: Ա՛յ, ընդհակառակն, հակակրօ-
թիւն ու զղուանք կը գգամ այս պօղալի կինէն:
Սատուգիւ կը զարմանամ կրկնեց, թէ ինչպիսի փո-
փոխութիւն կրեցի Ներսարայէն դառնալէս ի վեր:
Որքա՛ն փոխուեցան հոգւոյս զգացումները, որքա՛ն
վատ ու կոշտ կ'երևան ինձ այսօր մեր կանանց սի-
սահարահարական դաւերը, որք սրտէ շեն բղիթիր:
Աւասիկ այս կինը ինձ կը յարի՝ օր մը ըստ դիպաց
պատահած ըլլալնուս համար. տարակոյս չըկայ որ
այդ կինը, եթէ ինչ օր մը, ժամ մ'առաջ ուրիշ
մը տեսնէր՝ անոր ալ սլիտի յարէր. ինչպէ՞ս նըկա-
րագրելու է այսպիսի կիներն, որք ուրիշներէ չը
պատկառելով՝ իրենցմէ իսկ շեն ամըջնար. . . Ա՛յ
ի՞նչ կ'ըսեմ, միթէ ես իմ տէ՞րս եմ, կրկնեց բիշ
մը ետքը՝ հառաչելով. տիպո՛ս, հոգիս ի՞նձ կը վե-
րաբերի արդեօք. միթէ ուրիշ կին տիրած չէ՞ ա-
նոր՝ զայն չարաչար խորտակելու և մատնելու հա-
մար: Արեւի՞ք է որ այնչափ խոստումներէ և եր-
դումներէ յետոյ՝ ներկայութիւնն իսկ գլանաց ինձ,
և ուրիշի հետ ուզէ ամուսնանալ: Աւա՛ղ, այսչափ
մեծ է մեղամաղձութիւնս, և ինչպէ՞ս կարելի է բը-
ժըշկել. . . իմ առանձնութեամբս ու ամայութեամբ-
բըս: Վէրքերս խո՛ր են, շա՛տ խոր. . .

Սրմուկը բաղմոցի բարձին յենած՝ և գլուխն ա-

մին վրայ զետեղած՝ վանդակէն դուրս փողոցը կը դիտէր Նէճիսլ : Յանկարծ , սուր ճիչ մը հանելով՝ և շտապաւ դռնէն վար վազելով՝ տունէն դուրս ելաւ : Երկու Եւրոսլայիք և չքեղ հագուստներ կրող կին մը ձիով կ'անցնէին փողոցէն . Քիննատօք ասպետն ու Ղանքրէտ Պէմէնկհիմն էին , իսկ ուղղեկից երկուստարդուհին էր Հերմինիա :

Նէճիսլ ձիաւորաց ետեւէն գնաց մինչև Մեծ Բաղարը կամ չարշուն (շուկայ) , որ Սուլթան Պէյազիտի մզկիթի ճամբուն վրայ է , և ուր խանութներու մէջ կ'երևին Թուրքիոյ ձեռակերտք , Պէմէնկհիմ , իւր քովն եղած երկուստարդուհւոյն բարեմտութիւնը որսալու նպատակաւ , կը բացատրէր անոր՝ ճամբուն վրայ տեսնուած արտաքոյ կարգիքաները . շուկային մէջ ո՛չ թէ միայն գնողք տարածուած էին , այլ և մեծ բաղմութիւն մը կար Թրքուհեաց , որք թէև նաշնաքներով իրենց երեսը՝ և ֆէրաճէներով իրենց մարմինը ծածկած էին , այլ և ամեն կերպով կ'աշխատին ցուցնել իրենց սեւաչաց և նազելի քայլուածքին հրապոյրները :

Թուրքիոյ այս քաղաքներն աւելի կենդանագրական են քան չքեղ . քարայատակին անհարթութիւնը , և ճամբաներու ուրիշ թերութիւնքը հետաքրքիր անցորդը կը ստիպեն իրեն ոտից առջևը նայիլ յաճախակի քան իրեն աչաց ներկայացող իրաց : Խանութները բոլորովին բաց ըլլալով՝ Եւրոպացւոյ խանութներուն սկէս ճոխ ապակիներով

զարդարուած չեն, Եւրոպա : ո՛չ աթոռ կը դրա-
 նուի հոն նստելու, և ո՛չ վաճառականին հարստու-
 թենէն աւելի քան ցուցնելու փափագ ունին անցոր-
 դայ : Եթէ բան մը գնել ուզէ մարդ՝ հասարակաց
 ճամբուն մէջ պէտք է ոտից վրայ կայնի, կամ, էն
 շատը, եթէ խանութպանը տրամադիր է մէկը պատ-
 ուելու՝ փսիաթին վրայ կը հրաւիրէ զայն, ուր ինք
 ալ կը նստի կկղած (ստղտաշ) . յետոյ, չսուք քանձէ
 կը հրամայէ, կամ շինեալա՞նք եթէ կին մը կայ հետը :
 Այս քաղաքներուն մէկ քանիները քարաշէն և քարեթա-
 ւոր ըլլալով՝ կամարներով կը միասնա՛ն հրկէհէ մատու-
 պարուելու համար, և պէզտառէն շէնուեր կը շէն-
 անայմէ մէկ քանին երևելէ հարստութիւններ կը
 արարունակեն, որք անցորդաց մօտէն տեսնողուած
 չեն, այլ արկղերու մէջ կղպուած են : Իբր շտե-
 մարան կը գործածուին խաներն, ուր վաճառաց մե-
 ծագոյն մասը կը դրուին : Ա. Պօլսոյ ականաւոր ան-
 ձինք կուգան յաճախ ու ամբողջ ժամեր կը նստին
 չարշղըլին կամ պէզտառէնիլիլին չէ թէ խանութին մէջ՝
 այլ անոր վար բացւող բեղկերուն վրայ, ուր համրիչ
 ի ձեռին իրենց անտարբեր ականարկները կ'արձակեն
 ժողովուրդին վրայ : Այսպիսի երջանիկ դիրք մը եղ-
 րակացնել կուտայ այլոյ՝ թէ այդ անձինք քէյֆ կ'ը-
 նեն, բա՛ռ մը՝ որ անթարգմանելի է : Թուրքք
 Նարոլիի Լազառօնիներուն և Անտալուսիոյ (Սպա-
 նիա) գեղացւոյ պէս քէյֆ կ'ընեն, որք ընկողմա-
 նեալ ու գրանիկ ծխելով՝ կ'ըսեն թէ արեւ կ'ստնեն :

Երէք ձիաւորք շատ դժուարութեամբ անցան
այս ամբոխին մէջէն, յորոց ոմանք հայկական և
յունական սև զլխարկներ (գալբաք) իրենց գլուխը
կը կրէին, ոմանք օսմանեան ճերմակ սարքքը, ու
մանք երբայական կոպոյտ պօնէրան, և խիստ քիչ
չէր եւրոպական զլխարկ: Խանութի մ'առջև կե-
ցան, ուր Հնդկաստանի (լահօռ) շաւեր կը ծախուէ-
ին: Աճառականն ստիպեց իւր աղնուական յա-
ճախորդաց որպէս զի հետևին իրեն՝ չարշուին մօտ
եղօղ Ապիմէ-խանն երթալու: Խանին դրանն առ-
ջև՝ ձիէն վար իջաւ Սապետն ու Դանքրէտ, որ
ամենայն բաղաքաւարութեամբ գրկելով զԱմաղան
օրիորդն ձիէն վար իջեցուց: Երբ ձիերն սպասաւո-
րաց յանձնելով Հայուն շտեմարանը մտան՝ Նէճիզ
ուշ դրաւ ասպետին ծառայիցն ու Պէմէնկհիմաց
սպասաւորացը մէջ տեղի ունեցած հետեւեալ խօ-
սակցութեան:

— Ուրեմն, տիրուհւոյդ հարսանիքը որոշուեցաւ:

— Այո՛, Պ. Դանքրէտաց հետ:

— Նայէ՛ մէյ մը մարդոց շար լեզուն, յանդըղ-
նեցան ըսել թէ օրիորդ Հէրմինիտ գաղտնի սիրա-
հարած էր ուրիշին, և թէ ո՛չ երբէք հաւանիլ կ'ու-
զէ իր հօրեղբօրն ի վաղուց առաջարկած հարա-
մուկաց:

— Չար լեզուները գուցէ իրաւունք մ'ալ ունե-
նան, կրկնեց Սապետին սպասաւորը: Խիստ ճշ-
մարիտ է որ օրիորդը շատ կը սնդէր, և չէր ուզել

ամուսնանալ . բայց վերջապէս՝ չը գիտեմ ինչպէս
 օր մը Պէնֆէլտ պարօնուհայն հետ խօսակցելէ յետոյ՝
 արտասուելից աչերով եկաւ ըսել հօրեղբօրը
 թէ պատրաստ է հնազանդելու :

— Ի՞նչ կ'ըսես Յովսէփ, կրկնեց միւսը . ինձ
 կ'երեւի թէ տէրա գոհ չը պիտի ըլլար աղջկան այս
 պիտի բռնի հաճութենէն : Ինչ և իցէ գործը վերջա-
 ցած է գրեթէ . զի հոս եկան այսօր՝ հարսանեաց
 պարգևներ գնելու :

Նէճիպ զայս խօսակցութիւնն ընդմիջեց՝ ծառա-
 ներն հրելով, և Հայ վաճառականին միջերանոցը
 մտաւ : Վաճառականը, օղուգ-պիտի աստիճանաւո-
 րի մը ներկայութիւնը տեսնելով՝ ոտք երաւ ահա-
 րեկ . զի այն աստեղծուան վաճառականք վախով պա-
 շարուած էին : Հէրմիտիա ալ խռովեցաւ՝ Նէճիպայ
 զայրացեալ դէմքը տեսնելով : Երբեք Պէնֆէլտ
 յօնքերն ամփոփեց՝ իշխանաց կղզիներուն մոջե-
 իր վրայ յարձակող անձը ճանչելով :

Ասպետը զխմաւորելով տաճիկ երիտասարդին
 ողջունեց զանի իր յաջող վերադարձին համար :

Պէտք է ուրախակից ըլլաք եղբօրորդւոյս վրայ՝
 շարունակեց օտարեալը . զոր մօտ օրերս պիտի ա-
 մուսնացնենք Պ . Դանրրէտ Պէնֆէլտ յաւաստից
 ասպագայ ունեցող երիտասարդին հետ, զոր քեզ
 ներկայացնելու պատիւն ունիմ :

Նէճիպ՝ գլխի թեթեւ շարժումով մը ողջունեց
 Հէրմիտիայի նշանածը : Եւտոյ դէպ ի երիտասարդ-

դուհին դառնալով՝ — երջանիկ եմ, ըսաւ, որ բարեգէտ ատենի մէջ եկայ իմ մաղթանքներս ալ միացունելու . . . — Եւ ես, ընդմիջեց Հէրմիան, ոչ սակաւ բարեբաղդ եմ առ իս ցուցած այս զգացմանդ համար, և շնորհակալ եմ քեզ պարօն . . . :

Ինչպէս Նէճիս, նոյնպէս ալ Հէրմիան չը կրցաւ աւարտել իր խօսքն, որ սովորական քաղաքավարութեան պատիր քողին տակ անխորհրդի յամառութիւնը կը ծածկէր :

— Գիտե՞ս, ըսաւ, ասպետը գնդապետին, հաղիւ տասն և հինգ օր կայ որ այս ամուսնութիւնը որոշուեցաւ :

— Բարի՛ք կեցած ժամանակս, պարօն Ասպետ, կրկնեց Նէճիս, բարեմտութեան ու բարեկամութեան այնչափ ապացոյցներ ունեցայ ձեր կողմանէ, որ փառք կուտամ բարձրելոյն որ հաճեցաւ պանդխտութեանս շուտ վերջ տալ սիրելի եղբորորդւոյդ երջանկութեան վկայ ըլլալու համար : Անշուշտ ինքն ալ չի տարակուսիր՝ որ շատ կը փառապիմ զինքը երջանիկ տեսնելու,

— Իբրեւ հին բարեկամ ընտանեաց, Նէճիս էֆէնտի, ըսաւ ասպետը, մեր հրաւիրեալներէն մէկն ալ դուն ես :

— Ալ առելի շնորհակալութեամբ պիտի գամ ձեր հանդիսին, պատասխանեց գնդապետը դառն ժպիտով մը, թէ որ օրիորդն ալ նմանապէս բարեհաճի զիս իր բերանացի հրաւիրովը պատուելու :

Հէրմինիա զայրացմամբ և բարկութեամբ լի աչքերը երիտասարդին վրայ սևեռեց :

— Չեմ գիտեր , պարոն , ըսաւ օրիորդը , թէ պիտի ընդունիս հրաւերս , քանզի այնչափ ժամանակէ ի վեր և . Պօլիս վերադարձեր էք , բայց ցարդ գէթ միանգամ այցելութեամբդ չէք պատուած ըզմեզ :

— Պ . Տիկին Պէնֆէլտը տեսայ ըսաւ Նէճիալ , պարագաներէն իրր օգուտ քաղել կրցող մէկուն դացի և որպէս զի ձեր վրայով տեղեկութիւն առնեմ . բայց անկէ հասկցայ որ իմ այցելութիւնս ի դերև պիտի ելնէին , որովհետև դուք հարսանեկան պատրաստութիւններու դբաղած էք եղեր :

Մի մեղադրեր ուրեմն զիս , օրիորդ իրր պարտադանց , համարեցէք զիս այլ իբրև խիստ աղնածող մէկը :

— Իրաւունք ունիք Նէճիալ էֆէնտի , պատասխանեց ասպետը : Բայց հիմա հասկցէք , սիրելի երիտասարդ՝ որ մեծ շնորհակալութեամբ կը փափաքինք միշտ զքեզ տեսնել , և վստահ եղիր այս խօսքիս վրայ . որովհետև դուն միւսներուն նման թիւրք չես :

— Թող ներէ ինձ պարոն ասպետը , պատասխանեց Նէճիալ , եթէ քիչ անգամ պատեհութիւն կ'ունենամ անոր աղնիւ սրտին փափաքները կատարելու և միանգամայն ձեզ դալով իմ առանձին շնորհակալութիւնս յայտնելու : Իմ պաշտօնիս պար-

առականութիւնը . . .

— Ներեցէք, բարեկամ, մասցայ արդարեւ նոր առած աստիճաններնուդ վրայ ու բախակցութիւնայտնելու : Աւրիշ անգամ աւելի հանդարտ կը խօսակցինք ապագայիդ վրայ, առ այժմ քեզմէ փոքրիկ ծառայութիւն մը կը խնդրեմ :

— Ի՞նչ,

— Ըսէիր մեզ թէ այս րահօռ շաւերէն, ո՞րն աւելի ազօտն կը դատէք եղբորորդւոյս համար :

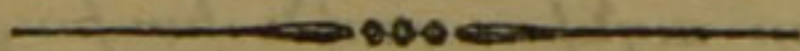
— Անօգուտ է, ըսաւ Քանքրէտ մօտենալով, օրիորդը առջի տեսածը չառ հաւնած է :

— Յիրտաի, օրիորդը գեղեցիկ դատողութիւն մ'ունի, ըսաւ գնդապետը : Մնաք բարեաւ ուրեմն, երջանիկ եմ այսչափ բացակայութենէս յետոյ գձեղ վերատին տեսնալուս : Ողջ եղիք :

Երբոր Նէճիպ բարեւելով գլուխը կը ծռէր, Հերմանիսն ըսաւ ահոր :

— Եթէ պատուաւոր անձ մ'ես, պէտք է այս իրիկուն արեւը մարը մտած ատեն Բերայի ընդարձակ դերեզմանատան ճոճիներուն տակ գտնուիս :

— Դատ աղէկ, սրաւասխանեց Նէճիպ, ուղարկու ելաւ :

ԽՈՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆՔ Ի ԳԵՐԵԶ.

ՄԱՆԱՏԱՆ

Նկնիւ ի Ֆէնտին՝ սրայմանաթամէն շատ յառաջ
դնաց որոշեալ տեղը , սովորական գայրգով մը տա-
կեղջեր ծոցէն անցնելով Թօփհանէի ծովեղերքն ե-
լաւ : Թօփհանէի գորանայը և զայն կաղմող շէնքե-
րը հիւսիսային ափանց տաճկական թաղերուն և
Ղալաթիայ փածառականտրան արուարձանին կը յան-
դին : Ղալաթիա հին Ճենովապոլսոյ քաղաքն էր , և
որուն խորքաբորդ ճանապարհները , որ ցարդ խար-
խուլ բերդերով շրջապատուած են , կը հասնին մին-
չեւ այն սեպածե բլուրը , որուն նեղ տափին վը-
րայ կը բարձրանայ այն Եւրոպական թաղը , զոր
Եւրոպայիք Բերա և Օսմանցիք Պէյ-օղլու կը կոչեն :

Բերայի ծայրը՝ բլրոյն գէալ ի Վափոր իջնող
դառ ի վայրին վրայ կը տարածուի նոճխատան մը ,
որ շատ մը տաճկական գերեզմաններ կը հովանա-
ւորէ : Հպատակ աղգաց անշուք գերեզմանատուն
ներն ալ մօտակայ դաշտին վրայ կը տարածին ,
սովորական սլտոյտներն այս մեղամաղձոտ տեղե-
րը կ'ըլլայ :

Արեւելցիք՝ Եւրոպացւոյ ակն մեռելոց վրայ նը-
ւիրական յարգանաց դաղափարը չունին , վասն զի
ասոնք կը կարծեն թէ անոնց մէջէն քիչֆ քնելու

Համար անցնողներն գերեզմանաց սրբութիւնը չեն
սղծեր :

Նէճիսլ՝ մտախոհ անցաւ երթեկող բազմա-
թեան մէջէն բոլորովին անտարբեր և իրր օտար
իրեն հանդիպող բոլոր առարկայից : Մէկ կողմէն
Յունասկան մեռելոյ մը յուղարկաւորութիւն կ'անց-
նէր զոր երեսը բաց կը տանէին անոր ամենագե-
ղեցիկ հանդերձներն հազուցած : Միւս կողմէն ծը-
խողներն ու սուրճ խմողները շրջանակ մը կազմած
նստած էին , և մէջէրնին գուտաններ ունէին , ու
բոնք հերարձակ մաղերով ու շարեւալ այտերով
կը կայթէին ու կը սրարէին . քնարներու խժային
արձագանդներն ու անախորժ երգեր կը միանային
այս սրարերուն : Աւրիշ տեղ մը ափիան ուտողներն
քնոց ծանրութենէն թմրած կը խորթային . մէկ
կողմէն տաճկուհի մը կը կռփահարէր՝ իր վեհերստ լը-
ծակիցը . միւս կողմէն ալ Հրեայ մը երեսը ցըտե-
լուն (ճանկուտելուն) համար իր կնիկը կը տփէր , նոյն
ցեղէն դարձեալ փերեզակ մը անխորժ Տաճիկ մը ծա-
խած բանին երեքօրատիկ գինը կ'առնէր . եէնիշէրի-
ները յայտ մը կը ծեծէին իր դիտալճարին տումաակը
իրենց չը ցուցնելուն համար , զոր խեղճը մէկ երկու
անգամ կանխիկ վճարած էր :

Նէճիսլ առանձին ու տխուր տեղ մը նստած՝
աչքերն իր ոտից ներքեւ սրարդուած մոզիշ տեսա-
րանին վրայ կը յածէր : Արկիրն այս դադաթէն սե-
պածև կը հակէր գեղեցիկ ձորի մը մէջ , ուր տեղ

տեղ թզենիներ ու սօսիներ՝ գոյնդգոյն նկարակեր-
տուած զանազան քէօշկէրուն մէջէն կը բարձրանա-
յին : Հոն Ատափոր իր չափիւղեայ հասանքով Եւ-
րոպայի սահմանը կը գծէ , իր միւս եղերքին վրայ
հարիւր մեթր հեռաւորութեամբ Ասիան կը բարձ-
րանայ , որ գեղնագոյն և սմարանոցներով ձևացած
կողերով խիտ առ խիտ բլրեայ սլասկներ կը ներ-
կայացնէ :

— Ի՛նչպիսի անդորրութիւն կը տիրէ բնութեան
մէջ , և ի՞նչպիսի յուզմունք կը խռովէ ոգիս , կ'ը-
սէր սրտանին , մանկութեանս ժամանակ նոյն խի-
ւոյս տեղոյն վրայ նստած քանի՛ցս Աստուծոյ հըրա-
շալեայ վրայ կը խորհրդածէի . այսօր ամէնն ալ մը-
տացս մէջ վշտալից ու ողբալի գաղափարներ կը ծը-
նին : Հերմիմի՛ա . . . արդեօք ինչո՞ւ համար ինձ
հետ խօսակից ըլլալ կ'ուզէ . անգամ մը զիս չարա-
շար մատնելէն յետոյ , արդեօք կը յուսա՞յ արդա-
րանալ . թերեւ իր ճարտարամտութեանը կը վստա-
հի , և անով իր նենգամտութիւնը ներելի յանցանք
մը ցուցնել կը փորձէ :

Այո՛ , աւելի աղէկ էր որ չը հաճէի ղինքն հոս
տեսնել , այլ անոր ըսէի բացարձակապէս . . . :
Բայց ասիկայ անկարելի էր , ըսաւ , որովհետեւ իր
հօրեղբոր ու նշանածին ներկայութիւնը արգիլեց զիս
անոր սրտատխտանելէ : Հիմոյ շեմ կրնար այս ժա-
մուս ղինքը մինակ ձգել այս վտանգաւոր տեղոյն
մէջ :

Ո՛հ, որչափ անխելքութիւն քրտաւ. ո՛հ, ո՛հ,
 պիտի տեսնեմ գինքը, պիտի լսեմ իւր արդարա-
 ցուցիչ խօսքերը. . . արդարանայ: Ո՛հ, թող շու-
 ապանէ, ալ այսուհետեւ. սակայն պիտի գգուշանամ
 որ չըլլայ թէ ամենափոքրիկ փորձանք մը պատահի
 իրեն, և մինչև վերջին շունչս գինքը պիտի պաշտ-
 պանեմ, մինչև իր բնակարանն աչքերս ետեւէն չը
 պիտի դատեմ:

Արեգակը հորիզոնին վրայ խոնարհելով՝ իր լու-
 վերջին համբոյր մը՝ իր վերջին ճառագայթը կ'արձա-
 կէր այս մոգական երկրին վրայ:

Նէճիպ մտախոհ սաք ելլելով՝ դնաց դէպ ի նո-
 ճատանը, վերջապետոյ մէկ քանի նուազեալ նշոյլ-
 ներու ազօտ լուսովը տաճկական ճիւղակերուն մար-
 մարեաց սարդոցները որոշակի կը նշմարուէին: Յոռի
 պիրը սակաւ առ սակաւ օրումն հետ՝ բազմութեա-
 նին ալ հեռանալն ու աղմուկի դադրիլը տեսաւ:
 Շանց հեռուոր հաշխանները ու նաճեաց սատերուն
 վրայ թառող գիշերաչրջիկ թռչնեկաց թեկերուն
 քաղիւսնները միայն կը լսուէին. որոնք կը բաղ-
 խէին Նէճիպի լսելեացը:

Խորին ու համատարած լութենէ մէկ քանի
 վայրկեան ետքը, երիւթարի մը սափց տրոփիւնը լրա-
 ուեցաւ, Նէճիպ լուսնոյ նորափայլ լուսովը որոշեց
 Հէրմինիան, որ իր ամաղոնական դգեատներն հա-
 դած՝ միայնակ ու անվեհեր դէպ ի իրեն կը յառա-
 ջանար: Չեռքն անձայն՝ երիտասարդուհոյն երկըն-

ցուց , որպէս զի դիւրաւ իջնէ երիւարէն , որուն
սանձն ալ գերեզմանի մը մարմարիոնին կապեց :

— Պատիւս , համբաւս , գուցէ և կեանքս վը-
տանդի մէջ դրի հոս դալուս , ըսաւ աստեօթին եղ-
բորորդին՝ հաստատ ձայնով մը :

— Ձը տարակուսեցայ անվեհեր համարձակու-
թեանդ վրայ , սրտասխտանեց Նէճիպ , բայց դեռ
պարտքդ կատարած չեղար :

Պէտք է հիմայ համարձակիս ինձ աղատօրէն ը-
սելու թէ ինչո՞ւ համար այսչափ խտուրթեամբ կըտ-
րեցիր զիս ընդ քեզ կապող սիրոյ թելը :

— Դուն այս հարցմունքն ինձ կ'ընես , ընդմի-
ջեց Հէրմիսիան ձեռքերն իրարու միացնելով :

— Անշուշտ մեծամեծ փաստեր ունենալու ես
քր կարենաս արդարածալ , քանի որ այսչափ երդ-
մունքներէ ու խոստմունքներէ յետոյ վճռեցիր մա-
րել սրտիս մէջ նոյն խեղ յոյսը :

— Բայց դուն , աւելի իմ հաստատանտութենէս
ձանձրացող ու իմ առ քեզ ըրած խոստմունքներս
մոռցողը չե՞ս :

— Ձեմ հասկնար խօսքդ փափաջոյ Նէճիպ :

— Քաղաքն հատածիդ պէս Տիկին Աննֆելտը
չը տեսա՞ր :

— Յիրաւի պարտքս կատարեցի , քանզի մեծա-
պէս շնորհապարտ էի անոր , որ մանկութենէս ի
վեր իմ պաշտպանութիւն եղած է :

— Պաշտպանութիւն , կրկնեց երիտասարդութիւն ,

սրտին կասկածը արտայայտող զօրութեամբ մը .
 փստահ ես որ ամենապարզ համակրութենէ . . .

— Ինչ ըսել կ'ուզես , օրիորդ ,

— Ըսել կ'ուզեմ թէ , Տ . Պէնֆէլտը , դեռ
 գեղեցիկ է , և . . .

— Հէ'րմինիա , գոչեց Նէճիալ . ո՛չ , ո՛չ , քու
 աղնիւ սրտիդ մէջ այսպիսի կասկած մ'երբէք չէ ե-
 |րեցած անկարելի է :

— Եւ ինչո՞ւ , ինչո՞ւ ուրեմն այսչափ ազդե-
 ցութիւն ունի վրայդ , ո՞ւստի է առ նա ունեցած
 քու մասնաւոր անձնուիրութիւնդ ալ . ի՞նչ կը նը-
 շանակէ քեզ ցուցած այս խորհրդաւոր խնամքը .
 ըսէ ինձ , ըսէ , ուրիշ ի՞նչ կերպով կրնաս մեկնել
 ասոնց ամէնքը թէ որ զքեզ չը սիրէր :

— Կ'երդնում աշխարհի մէջ ինձ համար ամէնէն
 նուիրականին վրայ . կ'երդնում առ քեզ ունեցած
 սիրոյս վրայ Հէ'րմինիա , որ կը խաբուիս :

— Աը խաբուի՛մ , ո՛չ , ո՛չ , և չեմ կարծեր
 երբէք թէ պիտի ուրանաս ինչ որ ապսպրեցիր
 Տ . Պէնֆէլտին՝ քու կողմէդ ինձ ըսելու , թէ բու-
 լոր յարաբերութիւններն ընդհատենք :

— Ասոնց ամէնքը Տ . Պէնֆէլտն իմ կողմէ՞ս
 ըսաւ քեզ , յարեց Նէճիալ , բայց ի՞նչ դարմանալի
 բան , քու կողմէդ ալ ինձի ըսաւ որ զիս ազատ կը
 թողուս և ասոր փոխարէն իրաւունք կը պահանջեա
 սիրտդ ու ձեռքդ ուրիշի նուիրելու , որովհետեւ՝ մեր
 սիրահարութիւնը՝ նախասալաշարմունքէ ու կրօնքէ

անդիմադրելի արգելքներու պատահելով՝ մեր երկուքնուս կորուստը կը սլատճատէ , վերջապէս այլևս զքեզ չը տեսնալու ու քեզի հետ չը խօսելու խօստումը տալու բաւական կտրիճ կը կարծէիր :

— Կարելի՞ է , կարելի՞ է , ըսաւ Հէրմինիան սարսափահար :

— Այն դո՛հը՝ զոր խնդրեցիր ինձմէ կրկնեց Նէճիպ , յանուն հանգստութեանդ ու կամացդ , երկնասուք պատուէրի նման ընդունեցի , սակայն իմ միակ միտքարութիւնս այս էր , որ իմանամ թէ դո՛հ ես Հէրմինիա իմ վարժունքէս , ու թող մեռնէի :

— Երկուքնիա ալ ուրեմն խաբեց , գոչեց օրիորդը հառաչելով՝ այս կինը բարեկամութեան գիմակով ջանաց զմեզ կործանել : Աչ , մի ջանարդիս կրկին համոզել , բարեկամ , պարօնուհին զքեզ կը սիրէ , և շեւ կրնար ինձ հակառակն հաւատաւորնել :

Մեր բաժանման ու Պլէմէնկհիմի լծակից ըլլալու համար եղած բոլոր այս դժոխային դաւադրութիւններն , հոգերն ու փոյթերը զորս առատաբար կը մատակարարէր քեզ . բոլորն ալ սիրահարութեանէ զատ ի՞նչ կը նշանակեն : Այո՛ , ալ այսուհետեւ պիտի ատեմ գինքն ու պիտի դարչիմ իրմէ : Իմ միակ վրէժխնդրութիւնս ալ թող ըլլայ ուրանալ ու մերժել այն հարսանիքը զոր այնչափ փափարանօք կը խնդրէր :

— Ախոր ուրանաա ուրեմն այս հարսանիքը չնորհակալ եմ, չնորհակալ եմ միմեջեց երկուսսարդը մեզմ' ձայնով մը :

— Այո՛, այո՛ ախոր ուրանամ' զայն, եթէ հաւատտես ինձ որ միշտ կը սիրես զիս :

— Զքեզ սիրելուս ուրիշ օրինակ մի խնդրեր բայց եթէ այն ծանրութեամբ յաւատարմութիւնը, զոր լքեալ վիճակիս մէջ յիս դգացի և քու կամայցող ցուցած հրութիւնս երբոր § : Այնքէլուէն խարուելով անոր խիստ խօսքերուն հաւտացի : Եւրէք չես կրնար երևակայել թէ ինչե՛ր կրեց տաթշուսու կուրծքս :

— Կը մտնաս, ըստ Հէրմիան, որ իմ նեւաալ անցաւ ատկէց :

— Փառք Աստուծոյ, կրկնեց Նէճիպ. հիմայ ամեն բան մտցուեցաւ. բայց երջանկութեան մէջ անգամ, ըսե՞մ քեզ, կը դողամ քեզ համար :

— Ինչո՞ւ :

— Հօրեղբորդ զայրոյթէն. երբոր խմանայ քու յանկարծակոն յեղամտութիւնդ :

— Նախկին դժմադարձութիւններովս զինքն այնպէս վարժեցուցած եմ, որ առ ինքն ունեցած սէրըս ու յարգանքս կարծել ախոր տան թէ իւր կամայ զիջած եմ. և թէ հիմայ դիտաւորութենէ, խախտած տեսնալով զիս, ախոր հասկնայ որ դարձեալ առաջին ցտակոյտ խիստ բնութեամբ եմ թաղայ եղած եմ, դոնէ ներողամիտ ախոր դռնաւոր :

— Պէտք է տեսնենք Տ. Պէնֆէլան, յաւել-
ցուց Նէճիպ, որպէս զի հասկնանք իւր թակարդած
որոգայթին իրական պատճառը, ու այս դաշտնիքը
դուրս չը հանելու խոստումն տանենք անկէ :

— Ահաւասիկ խնայուեցաւ թէ ո՛վ է եղեթ
մեր թշնամին, ըսաւ Հէրմիթիան, և ո՛վ է վեր-
ջապէս մեզ կորուստ տրանապօղն : Այո՛, այո՛,
այն է արդարեւ իմ բոլոր արկածներուս աղբիւրը :
Եւ ի՞նչպէս պիտի ամօքեմ այս կնոջ յամառու
թիւնը երբոր տեսնէ որ իր դուռերն ալ նշտակե-
ցան և բոլոր նպատակներն ալ ապարդիւն մը
նուցին :

— Տակաւին չը դատապարտենք դանի : Գուցէ
ինքն ալ խաբուած ըլլայ, և չըլլայ թէ մեր դա-
տապարտութենէն պակաս ըլլայ իր յանցանքը :

— Դո՞ւն, Նէճիպ, դո՞ւն դանի կը պաշտպա-
նեմ :

— Ա՛տղաշեմ՝ մտիկ ըրէ, Հէրմիթիան, մոռնալու
թեմէն ի վեր ինչպէս ուրիշ ատեն բաժնեմ յեղ-
անիկայ վրաս դարմեցաւ, երբոր աղքատ ու ողբ
Աստուծոյ ու մարդկանց երեսն ինկած թշուառ
մ'էի : Մեր օգոստոսիստ վեհապետ Սէյիմ խանի
(Աստուած պա՛հ իր օրերը), զահակալութեան ու
ռաջին տարին տեղի ունեցած պատերազմներուն
ատեն ծնողքս կորուսնելով ծերունի Նէնիշէրիի մը
բով դատախարակուեցայ մինչև տառնամեայ հասակս,
չուհեկալով ուրիշ ապրուի մը, ու միայն օր մը օճա-

գի մը օրդային մէջ դասուելու յոյսը , Տ . Պէնֆէլ-
տըն . որ Կ . Պօլիս գտնուող Գերմանիոյ դեսպան-
ներէն մէկուն կինն էր , գորովեցաւ տարաբախդ
մանկանս վրայ իր աստիճանը հանձարը և երկու լեզ-
ւին վրայ ունեցած ներհուն հմտութիւնը Ն . Վեհա-
փառութեան սարայը մտնալու արտօնութիւն տուին
իրեն , ու այսպէս Սուլթանին մօրը բարեկամն ու խոր-
հորդակիցն ըլլալով՝ մեր ամենասիրելի վեհապետին
քոյրերուն հետ ալ սերտ յարաբերութիւններ ունե-
ցաւ , և իմ անունս ալ սարային մէջ յիշելու չամի
գիջաւ : Անմիջապէս Սուլթանն իր ծառայութեանը
ընդունեց զիս , ալ բաւական երջանիկ եղայ , որով-
հետեւ հինգ տարի շարունակ իմ բարձր տիրոջս հա-
մակրութիւնը գրաւեցի : Աւերջէն Մէլիմ՝ զիս Եւրոպա
դրիւնց , ուր դքեզ ճանչելու բարերազգութիւնն ու-
նեցայ և դարձեալ այս նոր բարերարութիւնն ալ
Տ . Պէնֆէլտին կը պարտիմ : Աը տեսնես ուրեմն ,
Հէրմինիա , որ իմ գոյութիւնս , ստացուածքս և
առ քեզ ունեցած սէրս Տ . Պէնֆէլտին գործերն
են : Աը հասկնաս թէ ո՛րչափ ցաւալի է ինձ զայն
ատեն :

Մէլիտէցի ասպետին եղբորորդին խորին ուշադ-
րութեամբ լսեց այս պատմութիւնը , որ իր միտքը
դարի խռովեց :

Անտարակոյս Տ . Պէնֆէլտի աղքատիկ տղուն
համար բռնած ընթացքը վեհանձն ու բարերար կը-
նող մ'ընթացք էր :

Հէրմիհիա ասոր վրայ իր ոգւոյն բոլոր համակ-
 րութիւններն յիշեալ տիկնոջ նուիրեց : Առաւել
 ևս նա շնորհաստարտ էր անոր , քանզի առանց անոր
 երջանկառիթ միջամտութեանն ո՛չ երբեք պիտի
 ճանչէր ՂՆԵՃԻԱՅԸ , որուն հրապուրիչ ձիւքերը կը մո-
 գէին զինքը : Բայց նոյն իսկ այս կինը կուղէր միան-
 գամայն անխմանալի մատնութեամբ իրմէ հեռացնել
 այն երիտասարդն՝ որուն նուիրած էր իր սրտին ա-
 մենանուրբ թելերն : Ի՞նչ նախատակաւ երկուքն ալ
 խօսեց : Տ . Պէնֆէլտ այս արտասուառիթ գործէն
 ի՛նչ շահ ունէր : Չարմանալին այն է որ միշտ բա-
 րեկամ կանուանէր զանոնք զորս միանգամայն այն-
 չափ պաղութեամբ ու անխղճութեամբ կը զոհէր :
 Երիտասարդին աչացն ու մտայ ուրիշ աւելի հա-
 ւանական բռն մը չէր նշմարուէր բայց եթէ խոր-
 հրդաւոր սիրահարութիւն մը , որով տիկինը այս-
 պիտի խստութեանց կը դիմէ : Չուղեւով վշտացու-
 նել իւր տարփածուն , պատասխանեց որ Տ . Պէն-
 ֆէլտի համար ըրած խնդրոյն լուծումը ետ ձգէ ,
 բայց իւր կասկածներն ստուգելու համար կը խորհէր
 միշտ ետեւէ ըլլալ ամեն տեղ զայն լրտեսելու :

Աղէկ , ըսաւ , պիտի տեսնեմ Պարոնուհին ,
 պիտի ստիպեմ զայն յանուն մեզ միացունող բա-
 րեկամութեան ըսել ինձ այս դադրոնիքը :

Եթէ բաւական արդարացուցիչ խօսքեր ունի և
 կամ յանցանքը խոստովանի , կը խոստանամ քեզ
 որ ներեմ անոր , ու առաջուան սկէս դարձեալ

յարգեմ : Բայց գիտես որ միմիայն ազատ ու մը-
տերմական խոստովանութիւն մը կրնայ գիտ համո-
զել : Եթէ դայն ուրանայ , իրաւունք պիտի ունե-
նամ այսուհետեւ դայն իբրեւ մեր խաղաղութեան
ոխերիմ թշնամին նկատել :

— Ես ալ քեզի հետ կը խոստովանիմ որ իւր
ընթացքը շատ զարմանալի է , ըսաւ Նէճիպ , բայց
կը յուսամ որ կ'արդարանայ :

— Այսպէս ուրեմն , ըսաւ երիտասարդուհին ,
նորէն քեզ կ'ուխտեմ , Նէճիպ , մինակ քեզ սիրել
և մեռնիլ քան թէ ուրիշի մը հետ ամուսնանալ
մինչդեռ դուն կասիրիս ու հաւատարիմ կերպով կը
սիրես զիս : Առ քեզ ունեցած սէրս ցորեկուան
լուսոյն նման սլարդ է , բնաւ խիղճս զիս չը յան-
դիմանէր :

— Հերմինիա , պատասխանեց Նէճիպ , վկայ
թող ըլլան բոլոր այս շրջակայ նուիրական գերեզ-
մաններն , ինչ որ ալ պատահի՝ երբէք աչքս ուրիշ
կնոջ վրայ չը պիտի դարձնեմ . Սատուած պատու-
հասէ զիս եթէ դրժեմ երդմանս :

Լուսինն աստեղազարդ կամարին վրայ կը բարձ-
րանար , և իւր նշոյլները լուսեղէն նետերու նման
նոճեաց ստուերամած ոստոյց մէջ կը թափանցէին :

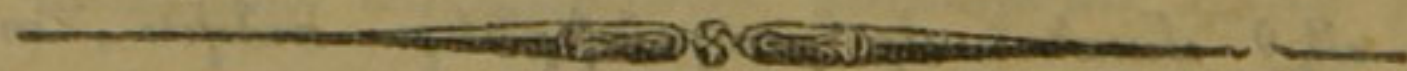
— Բաժնուելու ժամանակն է , ըսաւ վերջապէս
Հերմինիա՝ քակելու է երկվորին սանձը շիրմին մար-
մարիտէն , որուն կապած էր Նէճիպ . մտածէ , թէ
ինչ կերպով դարձեալ կրնանք միանալ՝ կարելի

եղածին չափ շուտ : Երեւակայէ թէ քեզ համար
որչափ վտանգներ շնորհակալութեամբ յանձն առի :

Նէճիս շրթունքներն երիտասարդութեան ճիւղ
նախնայր ձեռաց վրայ տալաւ որեւէն յետոյ , օգնեց ա-
նոր յերիւար ելնելու : Իսկոյն Հերմիոնիս ձիարշաւ
աներեւութայաւ դէպ ի Բերս :

Նոյն վայրկենին Նէճիս մերձակայ գերեզմանին
մէջ խշրտոց մը կը լսէ , ու ձեռքը դէպ ի դաշոյն
կ'երկնցնէ . բայց տմէն բան դարձեալ կը խա-
ղաղի :

Քիչ մը ետքն երիտասարդը գերեզմանաւան
անտառաց մռայլին մէջ խիստ հեռուն մարդու մը
կերպարանք նշմարեց , որ շուտով մը անցայտ ե-
ղաւ , և չը կրցաւ զայն ճանչել :

Բ Ա Ղ Ա Ն Ի Ք

Աւրբաթ էր . այս օրը Թուրքերը կը տօնէին ինչ-
ալէս քրիստոնէայք զկիրակին : Արովհետեւ Մահ-
մէտի կրօնական օրէնքն ալ մասնաւոր լուացում-
ներ (ապտեստ) և մաքրութիւններ սլաւութիրած ըլ-
լալուն թրքուհիք սլաւորաստուած են խմբովին դի-
մել նոյն օրն ի բաղանիս :

Այս ժողովաւեղիները Պօլսոյ ամէն կանանց
խիստ բաղձալի դրօսանքներէն մին է : Բաղանիքը
խօսակցութեան սապարէզ կ'ըլլայ : Հոն կ'երևան
ծանրագին ու շքեղ զարդարանքներ , հոն կը տես-
նուին շողշողուն քարեր , հոն սիրոյ , կասկածանայ
ու յուսոյ վրայ կը խօսակցին , հոն լուրեր կը յօրին-
ուին ու կը հրատարակուին , հոն ամուսինները , դը-
րացիները , կառավարութիւնը և նոյն իսկ Սուլթա-
նը կը բամբասուին : Ի՞նչալէս ուրեմն ամէն կանայք
հոն չը վազեն . թէ և հարուստներուն կիներն իրենց
ստանց մէջ մասնաւոր բաղանիքներ ունին , սակայն
իրենց լծակիցներն եթէ զստոնք չարգիլեն ուրիշ
բաղնիքներ երթալու , ամենայն շնորհակալութեամբ
հասարակաց բաղանիքը կուգան իրենց բարեկա-
մուհեացը հետ . եւ եթէ ամբօխին հետ խառ-
նուիլ չուզեն՝ ամբողջ օր մը զայն կը վարձեն :

Երբեք օթուզալիի չորսսաճիին կինը , ուրիշ

կանանց պէս իր մասնաւոր բաղանիքը թողուց հա-
սարակացն երթալու համար . բաղմեցաւ կառքը՝ որ
թանկագին վարագոյրներով ու ոսկի ծոպերով զար-
դարուած էր . և իւր երկու նաժիշտներն իր երկու
կողմը նստեցուց :

Չոյգ մը եզներ՝ որոնք կարմիր մետաքսեայ ծո-
պերով զարդարուած ճակատնուն վրայ բաղմանկիւն
հայելիի կտորներ կը կրէին , ժամ մը ամբողջ քա-
շելով դանդաղաչարժ կառքը՝ հասան մինչև Նէնի-
չէրիներուն թաղը՝ Սուլթան Ահմէտայ ճամիին
մօտ : Մէկ քանի տիկիներ՝ որոնց մէկն ալ Նըւ-
տըղն էր , ամբողջ օրուան համար բաղանիքը վար-
ձած էին : Չօրպաճիին կինը , շղարշներով ու վերար-
կուններով փաթթուած ծանրութեամբ մը կառքէն
իջաւ՝ իր երկու նաժիշտներուն յեցած . որոնք ևս
մետաքսեայ ճոխ սաւաններու մէջ փաթթուած կը
կրէին իրենց Տիրուհւոյն զարդարանացը պէտք ե-
ղածները : Բաղանիքին դրան վարագոյրը վերցուե-
ցաւ , ու Նըւտըղ ներս յառաջացաւ հաղիւ ոտքերը
վեր առնելով , և սիգաճէմ բայլերով իր դեղնագոյն
կաշիէ սրածայր մուճակները փախթին վրայ խշր-
տելով՝ կը սահեցնէր , որ ներքնասենեակը կը զար-
դարէր :

Հաղիւ հասաւ առաջին սենեակը , որ իբր ըս-
տասելու սրահ է , և ուր թէ բաղանիք չը մտած և
թէ բաղանիքէն դուրս ելած ատեն հանգիստ կ'առ-
նեն , իսկոյն Նըւտըղի նաժիշտներն եւշմաքն ու ֆէ-

դաճէն վրայէն առին , և այն առեւն տիկինն իր ա-
մենայն շքեղութեամբն երեւցաւ :

Իր բարեկամութիւններն՝ որոնցմէ ոմանք նստած ,
ոմանք ընկողմնած էին՝ տախտակներով բարձրա-
ցած անկողիններու վրայ , որ սենեակին շուրջը սլա-
տերուն կրթնած էին , (որուն բարձրաբերձ զլմ-
բէթներուն ապակեայ լուսանցքները քաղցր լոյս
մը կը արտէին) , աղմուկով մը ողջունեցին իրենց
ընկերութիւնն . « բարի եկաք , բարի եկաք , » գոչելով ,
եւ իրենց քով անոր տեղ մատուցին վերջին
սատիճանն սչրասէր և իրարու նախանձընդդէմ վար-
մանքով :

Այս գեղեցիկ երիտասարդութեաց սիրահար ա-
կումբը հրապուրելի տեսարան մը կը ներկայացնէր :
Ներկայնաձիգ հերայ խոսրոսիքները մանրիկ հիւս-
ուածքներու բաժնուած մարդարտեայ ճարմանդնե-
րով պնդուած՝ իր մետաքսահիւս կամ օսկեքղանց
օթոցին վրայ կը ծածանէին , և կը ծփային անոր
փափուկ ուսոց վրայ՝ որոնք նեղ լանջակապներէ չեն
տղեղացած , զորս Նւրոսիայիք կը գործածէին : Աղ-
նիւ ցփախէ (ըահօր) գօտիներ կամ օսկի ճարմանդ-
ներ Հնդկաստանի թեթեւ սղօթաները կը հաստատե-
ին մէջքին վրայ , որոնք քղանցքին բոլոր ծայրերուն
վրայ կտրուած եւ կուրծքին վրայ բացուած էին ,
այն կուրծքին վրայ՝ որ բաղնիքին որմերը զարդա-
րող մարմարիոններէն աւելի սպիտակ էին : Մեծա-
գեղ ու սեւթոյր ահանողիքները , որոնք արաւա-

նանց եզերքը քաշուած դրչատող թեթե գծիկով մը
 աւելի կ'ընդլայնին, աղեղնաձև ու կարակնեալ յօն-
 քերով պսակուած՝ երկու կողմէն կը փալիւլային :
 Ոմանք փափուկ ու հինապաների մատուրներով չը-
 պուզին խաղովակը բռնած ծուխի ամպեր կը յարու-
 ցանէին, որոնք ոլորտապտոյտ գէպի առաստաղին
 դմբէթը կը բարձրանային. ոմանք ալ փայտեայ փոք-
 րիկ թմբկահարներով երկաթալար նուադարան մը
 դարնելով՝ իրենց ձայներուն ծանր ու մեղամաղձոտ
 հնչիւնները դաշնակին եղանակաց հետ կը միացնէին :
 Պարծեալ ուրիշներն ալ ասորանձ կամ մանկաշա ըս-
 տած խաղը կը խաղային. միանգամայն ալ խանօթ
 մը կամ համեղածաշակ սլտուղներէ գոյացած հիւթէ
 շէրպէք մը խմելով : Շատերն ալ իրենց անձնական
 հրապուրանքներէն դիւթեալ, սպասուհեաց բռնել
 կուտային հայելինին իրենց առջև. ու իրենց դիմաց
 վրայ մէկ քանի պիսակներ կամ զգեստնուն վրայ
 մէկ քանի սեթեւեթներ կը յաւելցնէին կամ կը
 սլակսեցնէին :

Երբորդ, որ գեղեցկութեամբ դամենն ալ կը գե-
 րադանցէր, ու իր թանկագին աղամանդներով և
 դարդարեալ զգեստներովն ամենէն կ'որոշուէր, առ-
 ֆան ելնելով՝ բազմեցան փոքրիկ ակումբին մէջ, ուր
 խօսակցութիւնը աւելի եռանդուն էր : Երբորդ խա-
 թունը շէրպէքին պարպած բաժակը սպասուհոյն
 տալով՝ և ձեռքը սրտին ու ձակտին տանելով ող-
 ջունեց իր բարեկամութիւնները, որոնց ամենն ալ օ-

ճագի երևելի պաշտօնակալաց կամ կիները կամ
աղղականներն էին :

— Է՛, Երլտըղ, ըսաւ ցած ձայնով մը՝ նոյն ա-
կումբին ամենազեղեցիկներէն մին . Սուլթան Պա-
յաղիտի մէտրէսէի⁽¹⁾ սօֆրային հետ ունեցած սիրա-
հարուստ խննիդ ինպէ՞ս են :

— Ամիսէ մ'աւելի է որ զոնոնք մոռցայ , սրա-
տասխանեց երիտասարդ կինը՝ հառաչելով :

— Ի՞նչ խենդ եմ եղեր , ըսաւ քիչ մ'առաջ
խօսող կինը . որ սօֆրային վրայօք քեզ հարցմունք
կ'ընեմ . քանի որ դու ինքդ ըսիր ինձ որ կը խենդե-
նաս Նէճիալ էֆէնտիին համար , որ Եւրոպայէն ե-
կաւ . և շատ զարմանալի բաներ կը սլառմուին վրան :

— Մի՛ մի՛ , Ախլ-Պահար⁽²⁾ , սրտասխանեց
Երլտըղ՝ իր բարեկամուհւոյն ձեռքը սեղմելով . մի
այդ անունն արտասանել , որովհետեւ Նէճիալ գուզա
Եւրոպացուհւոյ մը համար զիս կ'արհամարհէ , ան-
հաւատարի՛մը . . .

— Ստո՞յգ կ'ըսես :

— Շա՛տ ստոյգ . կ'ուզես նէ յայտնասլէս ըսեմ
քեզի , երէկ անոր բարբարոս լեզուն հասկցող ըս-
սլառուհւոյ մը լրտեսել տուի զանի : Նէճիալ տնհա-
ւատ կնոջ հետ տեսակցեցաւ Պէյօղլուի դերեզման-

(1) Վարժարան , կամ տեսակ մը աստուածաբանական համալ-
սարան :

(2) Այս յատուկ անունը « վարդ գարնան » կը նշանակէ :

նայն, ու հոն . . . : Ինձ ձգէ մնացածներն ալ՝ Սիւրեւիդ իմ Ախլ-Պահար, ինձ չը վերաբերիր սրտովս իմ խայտառակութիւնս :

— Ա՛յ սարսափանալի, և ի՞նչ պիտի ընես հիմայ, Երւորդ, ըսէ ինձ, ի՞նչ պիտի ընես :

— Սաստիկ վրէժ պիտի պահանջեմ :

Քիչ մը վերջը խօսակցութիւնն աւելի ընդհանրացաւ լուացւող գեղեցիկներուն մէջ, և վերջապէս հասան այն մեծ խնդրոյն, որ իրենց հաւաքմանն նպատակն էր :

— Տիրուհիներս, ըսաւ լուացւողներէն մին՝ որ Հայկօդա կը կոչուէր, ու մեծ միաֆրիին քոյրն էր, ինձ նման դուք ալ ստուգապէս համոզուած եղէք որ մեր ընտանիքները պիտի փճանան եթէ ձխալարներուն Սուլթանէն խնդրած բարեկարգութիւններն դործադրուին : Այն ատեն Խլէմաներուն⁽¹⁾ բոլոր զօրութիւնը և Նէնիչէրիներուն մեծագումար բանակին ամեն ազդեցութիւնը այլ ևս կը դադրի, մեր հարստութեան աղբիւրը կը ցամաքի, մեր սյրերը նոյն խակ տէրակիշներէն ալ աւելի աղքատ կ'ըլլան, և մենք կ'ստիպուինք ծախել մեր բոլոր ազամանդները որպէս դի դանոնք սնուցանենք :

— Երբէք չը կրնար ըլլալ այդ, երբէ՛ք գոչեցին այն ատեն բոլոր կանայք :

— Իմ սյրս, ըսաւ չօրսպահի մը կինը, իր գըն-

(1) Խլէմա, սյսինքն կղեր սրբակեաց :

դին հետ պատրաստ է չարաչար մեռնիլ՝ քան այս պիտի բանի մը կատարուիլը տեսնել :

— Իմ այրս ալ, ըսաւ ուրիշ մը, եթէ այն չափ երկչոտ ու անարի երևնայ, որ չը կարենայ փառաւոր սաները (գազան) դուրս հանել, ես ինքս հողաթափովս պիտի մեռցնեմ զանի :

— Իսկ ես, յարեց Նըլտըզ, իմ սիրելի լրծակից Վահիր Պէյի կողմէն կը պատասխանեմ թէ կամքս յայտնած եմ այս բանիս նկատմամբ :

Այսօր արդէն օրուգպիդի բոլոր պաշտօնակալները անոր քով կը հաւաքուին. իմ պատուէրիս համեմատ, և կը վճռեն այն միջոցները՝ որոնցմով կըրնան ազատիլ Սուլթանէն, որ Խսլամութեան շահերը չը հոգար :

— Եւ ի գահ պիտի բարձրացնեն յաւելցուց Հալիդա. շահգատէ Մուսթաֆան, կրօնից յոյսը, որ պիդի ներէ մեր այրերուն որ առաջուան պէս հարստանան և մեզի նոր պարգևներ ու սրածուծանքներ պիտի շնորհեն :

— Կեցցէ՛ Շահ-գատէ Մուսթաֆան, գոչեցին կանայք :

— Լռեցէ՛ք, ըսաւ Միսֆիի քոյրը, եթէ Սէլիմ կեանքը լռէ մեր նախառակները՝ անտարակոյս խեղճ Մուսթաֆան պիտի մեռցնէ, մեր բարեկամներուն զանի փրկելու համար դեռ սէրային պարիսպներէն ներս չը ցատկած : Մի՛ բարձր խօսիք ուրեմն ալ սիրելի բարեկամուհիներս : Ամենէն առաջ ձե-

դի սա կը պատուիրեմ . խրաքանչիւր ոք իր ամուսնոյն քով մտնելուն պէս , հանգիստ չը թողու զանի , մինչև որ ապստամբութեան օգնելու խօստում չ'առնէ բերնէն , և չը թողու որ կատարման նշանաւոր վայրկենին ի գէն դիմելու չը գրգռի :

— Կը խոստանամք , կը խոստանամք , գոչեցին դարձեալ բոլոր կանայք :

Այն վայրկենին սպասուհիները եկան իմացուցին տիկիններուն թէ կամայ կամայ բաղանիք մըտնելու ժամանակն է : Այս բաղանիքները մարմարիոնեայ սենեակներ են , Հռովմայեցւոյ , Յունայ բաղանեայ սենեակներուն նման ստորերկրեայ վառարանով կը տաքնան ու խողովակներով կը զովանան , և գրեթէ Ռէօմիւրի 35 աստիճան անիտիտ խելի ջերմութեամբը օդ կը պարունակեն : Լոգարաններ ունին . որովհետև Արեւելցիք փոխանակ առատահոս ջուրին մէջ ընկղմելու , քիչ քաներով գաղջ ջուր կը թափեն լուսեղողին վրայ , օճառ քրտած ու շիշփած ատեննին , վերջապէս սպասուհեայ յօժարակամ խնամոցն յանձնուեցան , որոնք ոսկեման ու արծաթաձիւս դենջակներով ծածկեցին դանոնք և քակեցին անոնց մազերը որպէս զի վարդի թերթերէ բաղադրուած տեսակ մը կաւով մաքրեն : Մարգարտայեռ թեթև հողաթափներն՝ որոնք յատակի տաքութեան համար անհրաժեշտ պէտք են , առաջնորդեցին դէպ ի դաւակցայ գեղեցիկ սենեակը , ուր դուռն անմիջապէս ինքնիրեն գոցուեցաւ :

ՀԱՐԷՄ:

Նէճիալ այն միջոցին օրագրպիդի ուրիշ սլաշած, նախալաց նման իր չորսրաճիին քով հրաւիրուած ըլլալով, սլաշոսնական համադգեստն հագած դուրս ելաւ, Աահիր Պէյին տունն երթալու համար, որ Էյուսլի արուարձանին կողմերն էր:

Առջի օրուան տեսակցութեանց համար ամեն նախորին մտածմանց մէջ ընկղմած բոլորովին մոռացած Երլտըղի սպառնալիքները, նա մանաւանդ մոռցած էր նաեւ գերեզմաննոցի նոճիատանին մէջ գիշեր ատեն տեսնուած երևոյթը՝ որ գիներն այն սատիճան խռովեց: Պաղճէ-Գաբուի նաւահանգիստըն անցնելով՝ մինչդեռ ձեռքով գայըզճիի մը նըշան կընէր դալու որպէս զի գիները Էյուսլի արուարձանը տանի, յանկարծ ծանր ձեռք մը իջաւ իւր ուսերուն վրայ, ետեւը դարձաւ տեսաւ որ իր օրքայի Սըճի-Պաշի Ալի-Օսման առջեւ կեցած է:

— Բա՛րե գնդապետ, ըսաւ Նէճիալին, ծերունի Նէնիչէրին, ես ալ մեր չորսրաճիին կ'երթամ. ճն ուրեմն երկուքս ալ այս գայըզը մտնենք նստինք:

— Շատ աղէկ, ուստա, սլատասխանեց Նէճիալ, անգացատրելի ուրախութեամբ, իր հին բարեկամին վերադարձը տեսնելով, երկուքն ալ լռիկ մնջիկ նստան գայըզը և նաւաւարներն հեռացած

Այլ-Օսման քաշեց դօտիէն թխրիւնին քէսէն (ծխաւ պարկ), աղէկ մը լեցուց իր չպուքը ու զանի վառեց. յետոյ՝ իբրեւ թէ իրենց խօսակցութիւնը գալըգծիներէն չը լսուի, կ'օմաց մը ծռելով Նէճիալի ականջ ի վայր ըսաւ անոր :

— Երգուընցայ որ գքեզ քու բաղդիդ յանձնեմ, և ա՛լ երեսդ չը տեսնեմ. Բայց առ քեզ ունեցած օէրս իմ զայրոյթս ու քու յանցանքդ յաղթեց : Այլ հաւատամ որ պատուասիրութեամբ կրնամ գքեզ ուղիղ մտածմանց մէջ առաջնորդել, ցուցնելով քեզ այն գահափէժը՝ առ որ կ'ընթանաս, և բաւցատրելով քեզ այս ժամուս այն ատելութեան չարժանիքը՝ զոր կը սնուցանեմ ընդդէմ քրիստոստոնէից, զորս քեզի բարեկամ ընտրած ես :

Եթէ Նէճիալ, վերջէն առած դատարանութեանդ պակասութիւնները սրտիդ մէջ երախտագիտութեան հետք մը թողուցած են տակաւին, պիտի յիշես որ ես հայրդ եղայ . . .

— Ինչ որ ալ պատահելու ըլլայ, ուստա, երբէք չը պիտի մոռնամ առ քեզ ունեցած պարտաւորութիւնս, պատասխանեց Նէճիալ յարգանօք, և եթէ կարենամ առ քեզ ունեցած զգացմունքներու ցուցնել մահուամբս անգամ՝ հրամայէ, և պիտի հնազանդիմ :

— Այդչափ խտտապահանջ չեմ, ըսաւ խոհարարապետը : Մտիկ ըրէ ինձ, և պիտի իմանաս գաղտնիք մը՝ զոր և ոչ մէկու մը հաղորդած եմ, և

որ գիշեր ցորեկ աղիքներս կ'երէ ու կը մըկէ . տաան
 և ութ տարիէ ի վեր զանի սրտիս մէջ գաղտ պա-
 հած եմ . գիտես որ, Նէճիսլ, վրէժխնդրութիւնը
 աշխարհի վրայ մարդու համար ամենաքաղցր զգաց-
 մանց մէկն է, մանաւանդ երբոր վրէժխնդրութիւնը
 արդար է, և մանաւանդ երբ վրիժառուն Միւսլիւ-
 ման է . և անոր դէմ անիրաւողը անհաւատ մ'է :

— Եւ այսչափ տարիէ ի վեր, Ք'ատա, պատեհ
 ժամանակ մը չը կրցա՞ր ունենալ վրէժդ լուծելու :
 Այսու ամենայնիւ պատրաստ եմ մտիկ ընելու զըժ-
 բաղդութեանդ արկածը . և հիմակուքնէ երջանիկ կը
 համարիմ ինքզինքս, եթէ տկար բաղկացս շքնու-
 թիւնը

— Եթէ ճակատագիրն ըսաւ, Սլի-Օաման ընդ-
 միջելով զՆէճիսլ, ներէր ինձ դէմ եղած հայհոյան-
 քը պատժել, բաւական էր նաև մինակ իմ բաղու-
 կըս՝ որուն վրայ հրացայտ սղոլավատիկը օրագրայիրի
 խարխիւը դրոշմած է : Բայց մտիկ ըրէ ինձ ու մի-
 ընդմիջէր : Տաանութիւնը տարի անցաւ, ինչպէս ըսի-
 քեզ, հիմակուան փառիշտ Սուլթան Սէլիմի թա-
 քաւորութեան առաջին տարին էր, իր նախորդն,
 Սպտիւլ-Համիտ մեռնելով, մեղի թողուց Առևտայ
 դէմ եղած պատերազմը, մինչդեռ մեր բանակներն
 արիութեամբ կը մարտնչէին Քանուրի մօտ . միւս
 անհաւատներն ծովահէններ կը խաւրէին որպէս զի
 կողոպտեն վաճառական նաւերը, որոնք խաղաղու-
 թեամբ ու հանդարտիկ տէրութեան մէկ դաւառէն

միւսը կը նստէին :

Ես երբեմն դէպ ի յ'Եղիապոսոս ճանապարհորդած ըլլալով՝ Գահիրէ մտնա մը ճանչցայ, որ բարեկիրթ ու առաքինի մարդ մ'էր, և որուն ի կնուծիւն տալ որոշեցի միածին Աւշէ շնորհալից դըստորիկըն :

Կոստանդնուպօլսէն Ադէքսանդրիա վերադարձող Թրքական նաւ մը մտայ աղջկանա հետ. զանի իր ապագայ լծակցին տանելու համար, որ 50 քսակ օժիտ տուած էր և բունն անձկանօք կը ապասէր մեզ : Բայց, փա՛ռք Աստուծոյ, իմ ճակատագիրս էր որ այս ծանր հարուածին տակ իյնայի : Մեր ծովագնացութեան կէսն հաղիւ ըրած էինք՝ երբ յանկարծ դէպ ի մեզ ուղղուող թնդանօթակիր նաւ մը տեսանք : Մենք ի վախճալստ կը խուճապէինք, բայց թշնամին մեզմէ սրընթաց էր. կը մօտենայ և իր գինուորները մեր նաւուն տաղտակամածին վրայ կը հրօսէ : Բարբարոսներն առանց հասակի ու ցեղի զանազանութեան նայելու, ձեռքերնիս, ոտքերնիս կը կապեն, մերձակայ կղղի մը կը տանին, որուն առնունքն էր Մալթա. որ իրենց կը վերաբերէր : Հոն դիւ զատեցին Աւշէէս, և մինչ ես կ'ողբայի ու կ'արտասուէի, դիւ ի բանտ նետեցին. տակաւին աւրիւնաթաթախ էի այն հարուածէն, որուն սպին դեռ դէմքիս վրայ կը տեսնեա ահա : Համբերեցի զլիսուս եկած դժբաղդութեանը՝ միշտ առ Աստուած յուսալով :

Գերութենէս տարի մը վերջը ինձ գերեկից ու-
րիշ Միւսիւմանայ հետ յաջողեցայ փախչել նա-
ւաստիի մը օգնութեամբ, որ մեծամեծ վարձատ-
րութեան խոստմունքով, զվեղ Նւլադայի ծովեղեր-
քըն հանեց, ուր փրկուեցանք:

Բայց աղջիկս, Սիշէ հետս չ'էր այլ ևս: Արտ-
տանդնուպօլիս վերադարձայ և ծածկել ուղելով
խայտառակութիւնս լալով ուրիշներուն ըսի որ աղ-
ջիկըս սլատերազմին մէջ մեռաւ. Սո'ւտ . . .

Դժբախտ Սիշէն աւար ըլլալով անհաւատից
գլխաւորին որ ծովահինից նաւը կը կառավարէր,
նախ և առաջ անպատուեցաւ անկէ, իսկ յետոյ
թշուառականը երեսի վրայ թողուց աղջիկս: Նրկա-
մեայ արհամարհելի կեանքէ մը յետոյ այն կղզւոյն
մէջ մեռաւ տարաբախտ Սիշէս, իր մահուան վրէժ-
խընդրութիւնը թողլով ինձ . . . :

Ալի-Օսման կսկծանայ ցաւալի ազդեցութենէն
ընկճուած՝ ընդմիջեց խօսքը. չոր ու բոցայայտ աչ-
քերը կը ցցնէին որ շատոնց ի վեր արտասուաց աղ-
բիւրը դադրած ու ցամքած էր: Քիչ մ'ետքը ծե-
րունի Նէնիշէրին ատելութենէն ոգի առած վերըս-
տին սկսեց իւր սրատմութիւնը.

— Այսպիսի նախատանայ համբերեցի, շարու-
նակեց, և տակաւին չը տեսի այն օրը՝ յորում ճա-
կատագիրն աղջկանս սպաննիչը սրոյս հարուածին
տակ պիտի ձգէ: Անկէ'ց ի վեր սիկզբ առաւ անհա-
ւատից դէմ ունեցած անհաշտ ատելութիւնս, Նե-

ճիպ, անկէ՛ց ի վեր այն մեծ միտումն առ հին առիտ, բռնիքն մեր Աղգին, և այն որոշումը՝ որ պատե-
րադմիմ այն ամեն պատժոյ արժանի նորոգութեանց
դէմ, որոնք միշտ Միւսլիւմանները բարբարոսներէն
բաժնող արիւնյաների գիծը ջնջել կ'ուզեն: Այժմ
դադանիքս հասկնալէդ յետոյ, կը մնայ քեզ, որդեգրի-
րըս, որ արդէն սրտիս մէջ Ախշի տեղը կը բռնես,
կը մնայ քեզ, կ'ըսեմ, խորհիլ ու որոշել: Այո՛,
որոշէ՛ խղճմտանքով, թէ ինծի հետ՝ քու եղբարցդ
հետ Միւսլիւմա՞ն, եթէ նոր բարեկամացդ հետ
անհաւատ օլիտի ըլլաս: Որոշող ժամանակը գուցէ
հեռի չ'է: Ու այս խօսքերն ըսելով Ալի-Օսման գա-
յրֆէն դուրս ցատկեց. որովհետեւ արդէն Էյուսլի
ծովեղերքն հասած էին:

Նէճիպ մտախոհ և լոկի մեջիկ անոր հետեւեցաւ:
Քիչ մ'ետքը Աահիր-Պէյին տունը հասան: Մէրա՛ն-
ըգի դռներն կռնակի վրայ բաց էին, և սպասաւորք
սիւներուն տակ իրենց տէրոջ բարեկամները կ'ըն-
դունէին:

Նէճիպ առաջնորդուեցաւ այն մեծ սրահը՝ ուր
օթուզպիլի պաշտօնակալներն և վերջին օճաղի մէջ
բնակող ուրիշ զանազան պաշտօնակալներ ժողոված
նստած էին:

Օթուզպիլի երկրորդական պաշտօնակալներն քո-
վի սրահը ժողոված էին, ուր խոհարարապետ Ալի-
Օսմանը հիւրընկալի տեղը բռնեց, ներս մտնողներն
ընդունելով ու անոնց ծառայելով:

Խամաքներու գլխաւորը (աղաշ-գարու-գուլլուգ-
ճին), օրրային Խամաքները և ջրկիրները (սադա) ոչ-
ինչ նուազ պերճութեամբ նստած էին բազմոցնե-
րուն վրայ իրենց սրաշոժնակաւորներուն նման , և ճա-
շին սպասելով չըստգին ու նարկիշէին ծուխը կը կըլ-
լէին հեշտութեամբ :

Նէճիպ նստարանին վրայ բաղմելով ու ոտքերը
ծալլելով բարեւոյ հոն գտնուողները , սպասելով որ
իր չորպաճին խօսք ուղղէ իրեն : Այս միջոցիս միւս
հրաւիրեալներն իրենց գալստեանն համեմատ ճաշի
կը սկսէին կամ ճաշէ կ'ենէին : Դնչպէս ուրիշնե-
րուն՝ նոյնպէս ալ Նէճիպի համար առանձին ճաշ
տրուեցաւ : Սպասաւորներէն մին նոխս և առաջ մե-
տաքսեաց ու արծաթաձիւս սաւան մը փռեց զետի-
նը , և այս սաւանին վրայ փոքրիկ սեղանը զետե-
ղեց , ինչպէս Օսմանցիք կ'ընեն : Պարծուած սե-
ղանին չորս ոտքերուն վրայ դրաւ հետեւապէս պը-
ղընձեաց փայլուն սկաւառակը (սինին) , և ասոր
մէջտեղը Թուրք խոհարարին բազմատեսակ խորտիկ-
ներըն շատ մը անագեաց գոցուած փայլուն անօթ-
ներով հետ զհետէ քովէ քով զետեղուեցան : Ա-
ւելորդ է ալ յիշեցնել որ 1808 ին Նէնիջէրիմե-
րուն սրաշոժնակաւորէն ի վեր սեղանին վրայ ոչ
սննակ , ոչ դանակ , և ոչ սլաւառաւարտը տեսնուած
էին , որոնք բարեկարգութեան զղուելի հնարքներ են :
Սը կոչնականներն ըստ Թրքական սովորութեան
մատներով կ'ուտեն , միայն հեղուկ կերակուրներու

և քիչաւի համար միշտակրէ կամ մայտէ դրգաւ կը
դործածեն :

Տաճկաց ճաշը տասը վայրկենէն կը լմնայ , բայց
նոյնպէս աչքիդ առջեւն տասնեւհինգէն մինչև քսան
տեսակ կերամուր] կ'անցնի , որոնցմէ իւրաքանչիւր
բազմակիսն հազիւ կրնայ քիչ մը բան ուտել : Ճա-
շի տտեն ըմպելեաց վրայօք խօսք մ'անգամ չըլ-
լար . իսկ ճաշէն ետքը հազիւ թէ . ան ալ քու խընդ-
րանօքդ գաւաթ մը մաքուր ջուր կ'առնես : Ասկէ
ետքը կուգայ ձեռքի և մօրուաց լուացումը ողնձի
կամ արծաթի կոնքով և շունիկով (լէյէն երպրըս) ,
զորս տան տղասաւորները կը ներկայացնեն , ինչպէս
որ միջին դարու ատենները Արեւմտեան Եւրոպայի
մէջ կ'ըլլար : Սեղանը վերցուելուն պէս գանձին ու
չրպագը կը մատուցուի , և ապա կ'սկսի խօսակցու-
թիւնը :

Յրագայիրներուն գլխաւորը սովորական բարեկե-
րը տալով իւր երխտամարդ միաաֆիրին՝ պատուհա-
նէն աչք ըլլաւ նուագահարներուն և գուսաններուն
(չէնկի) որոնք բակին մէջ կանգնած սենեակը
մօնելու հրամանին կը սպասէին , և նուագարանաց
առաջին ձայները , որոնք արդէն սանդուխէն կը
լսուէին՝ բազմակիսաց դէմքերը զուարթացուցին :

Վեց անձերէ բաղկացեալ խումբիկ մը որոնք
անյարդար հնգադէպ (բիօլիա) քնարներ և թըմ-
բուկներ (թէֆ) կը զարնէին , սրահին մէկ անկիւնը
փախաթին վրայ նստան , իսկ գուսանք մէկ գծի վը-

բայ կոչնականաց առջին շարուեցան : Ասոնց ամենք
 14 տարեկանէն մինչև 18 տարեկան պատանիներ էին ,
 և իրենց երկայնածիփ վարսերը օդին մէջ դանդաւ-
 ձեւ կը ծածանէին . դաշնակ մը կը զարնէին որ մատ-
 ներնուն մէջ կրած բանդօիկներէն (չալփարա)
 շատ մեծ չ'էին : Այս պարերը Սպանիոյ (գաշխաշա)
 ըսուած պարերուն շատ կը նմանին . և թերեւս միե-
 նոյն արաբական սկզբունքն ունին . բայց Թուրք պա-
 րողներուն սլարզութիւնն ու դիւրութիւնը . . . Սպա-
 նիացւոց տաղտկացուցիչ ազատ պարերը կը գերա-
 զանցէ : Նուագածուաց խմբակին ալ չոր ու ցամաք
 դաշնակին կը ձայնակցէին մէկ քանի անախորժ եր-
 գերու աղմկալից արձագանգներ , որոնք գրեթէ
 միշտ հնգաղեացին բարձրագոյն ձայներովը կը վեր-
 ջանային :

Կոչնականաց ուրախութիւնը մեծ էր , որն որ օ-
 ղիի մեծամեծ շիշեր անյագաբար պարպուելէն ալ
 յայտնի էր , այս օդին զանազան պտուղներէ գոյացած
 ըմպելիք մ'էր , որն որ բոլոր Արևելքի մէջ շատ
 գործածելի ըլլալովն անգամ աղէկ կերպով բաղադ-
 րուած չ'է :

Աչ մէկ կրօնական արգելք մը կարող եղաւ ա-
 մենավատաղի մոլեռանդութեան ժամանակներն ան-
 դամ այս ապօրինաւոր նորութիւնը խափանել :

Ալահիր-Աէյ այն ատեն բազմոցին մէկ անկիւնը
 անշարժ նստած էր , մեքենայի մը նման դլուխն առ-
 դիւս անդին կը տարութերէր՝ երբ մէկէ մը կ'ողջուն

ուէր : Ար կիսաբայ աչուընէրն , չոր ու նիհար գէմբը ,
որ իրեն գազանային կերակարանք մը կուտային ,
կը ներկայացնէին զքիրևաքին , այսինքն ատիւն ծխո-
ղն , որ քիչ մ'ետքը պիտի թմրի : Երկու սարսառոր
ներս մտնելով իրենց բազկաց վրայ վերուցին զա-
նի ու սրահէն դուրս հանեցին . որպէս զի այն ճանձ-
րացուցիչ աղմուկէն իր երջանկութիւնը չը վեր-
դառնար :

Միծաղն աւելի շատցաւ , և օղին իր շրջանն ա-
ւելի բազմապատկեց , երբ հրաւիրեալք տանտէրօջ
ներկայութենէն այլ ևս ազատ էին . այնպէս որ օ-
ճաքի գործակալներն ու օթուգպիրի պաշտօնատէրերն
սրահին մէջ խոնոզ երկրորդական պաշտօնակալաց
հետ խառնուեցան . որպէս զի անոնք ալ երդն ու
պարը վայելէն , քիչ մը ետքը երկու առանձին կար-
գերու բաժնուած կ'երևային , կէսը արբեցութենէ
թուլցած բազմոցին վրայ կամ դետնի վրայ փռու-
ուած էին , և կէսն ալ տակաւին սարսափելի հեղու-
կէն չը յաղթուած գուսաններուն ու երգողներուն
հետ կ'ուտէին ու կը խմէին :

Նէճիպ այսպիսի տեսարանէ մը գարշելով ոտք ե-
լաւ , ու դէպ ի դուռը քայլել սկսաւ , բայց պարտղ-
ներէն մէկը բաժակ մը օղի ներկայացուց անոր :

— Պարպէ այս բաժակն , գեղեցիկ պաշտօնա-
կալ ըսաւ մէկէն ի մէկ , ապա թէ ոչ օթուգպիրի
քաջերուն մէջ անարժան պիտի ըլլաս երևելու :

Նէճիպ փոխանակ պատուախանելու բաժակն ա-

առժինն պէս զարկաւ տախտակամածին, ու կտոր
կտոր բրաւ:

Այ, ա՛յ, գոչեց պաշտօնակալներէն մին՝ որ
աագաի տխտղօսը կը կրէր, մեր գունդին կը հայհո-
յեա. և որովհետեւ չ'էս ուղեր բաժակ մը խմել,
պիտի ստիպենք զբեղ ամբողջ շիշ մը օղի կուլ տալու:

— Տէսէ՛ք կեանքը, գոչեց ուրիշ մը. բարե-
կարգիչ Սէլիմայ հետևորդ է: Մե՛ղք որ տախտայ
ալ էշէկ-գաղթագներուն հետ չը դասեց:

Եէնիշէրիներն այդ անունը կու տային նորա-
կաղմ՝ բանականերուն այսինքն Նիզամը-Վէտիտի:

— Տէրօջը չը դարկած՝ սկտք է ծառան սպան-
նենք, յարեց ուրիշ մը:

— Իր լանջին վրայ Եւրօպայի կնոջ մը կենդա-
նագիրը պիտի գտնէք յաւելցուց չորրորդ մը:

— Թո՛ղ մեռնի՛, թո՛ղ մեռնի, գոչեցին միտ-
բերան Եէնիշէրիները, եւ իրենց նախադաները քա-
շելով խմբովին անոր վրայ գլխակցին: Շուտ մը Նե-
ճիալ մերկացուց իր սուրը, և կայծակի մը նման ճո-
ճելով իր գլխուն վրայ շողացուց: Խոհարարատեա
Ալի-Օսմանն խկոյն անոր ու յարձակողաց մէջ
նետուեցաւ:

— Թողէ՛ք որ դո՛ւրս ելնէ, գոչեց ահագին ձայ-
նով մը, ամեննիա ալ կտրիճներ ենք: Եթէ մենէ մէ-
կուն դալեր է, վաղը դարձեալ դանի գաղարայի (1)
Խրտմին մէջ կը գտնենք:

(1) Եէնիշէրիներուն մենամարտութիւնը Գալաթայի խրտմին

Անմիջապէս ամենքն ալ ետ կեցան, և Նէճիալ շուտով մը ի փախուստ խուճապեց այն աղակալից տեղէն: Սանդո խէն ինչած ժամանակ տանն սարսափներէն մէկը եկաւ և ծածուկ դուռ մը բանալով՝ ըսաւ անոր:

— Սիկեց դուրս կ'ելնեն, գնդապետ:

Եւ դարձեալ դուռը դոցեց՝ երբ անի դուրս ելաւ:

Նէճիալ շատ մը բաց սենեակներէ անցաւ, բայց չ'էր տեսներ այն ճանապարհն՝ ուրկէց ներս մտած էր. վերջապէս հասաւ շքեղազօրդ սրահ մ'աւր՝ ալ ծաթեղէններով ու գեղեցիկ կերպասներով զարդարուած բազմոցին մէկ անկեանը մէջ բաց երես կին մը տեսաւ շուարելով, որ իրեն մօտենալը տեսած ին պէս ոտքի վրայ ելաւ՝ ըսելով անոր.

— Դողմ, կեանքդ իշխանութեանս քսակն է, սրովհետեւ հոս, Ատէիւր, Պէյի հարէմը կը գտնուի:

Նէճիալ սարսափահար ճանչեց Երլարդը, այն գոռոզ ու չարաշուք կինը, որուն սէրն արհամարհած էր. և խիտցն հոսկցաւ որ դինքը դարանաւ կաշիք են: Փախչիլ ուղեց:

Ի դուր կ'աշխատիւ ըսաւ կինը ծանրութեանմբ, բոլոր դռներն ետեկդ գոցուեցան. մի՛ շարժիր, եթէ ոչ հիմա շուտ մը քսան դաշոյններ կ'իջնեն վրադ և զքեզ անդամ անդամ կը յօջօտեն: Արշէ՛ ուրեմն, և եկուր քովս նստէ՛:

մէջ կ'ըլլար: Մեռնողն հոն կը թաղուէր:

Երիտասարդ Յուս-Պաշին խոհեմութիւն չէ համարեց առաջին անգամ աղմուկ հանել, որուն անմիջական հետեւութիւնը պիտի ըլլար իր մահը. ու խաղճոցին վրայ նստեցաւ. յուսալով որ զայրացեալ կնոջ սիրտը կրնայ առնել:

— Սհաւասիկ ալ դուն իմ ձեռքս ես. չարուհակեց Երլտըղ իր հրացայտ աչքերն երիտասարդին վրայ սեւեռելով, դու՝ որ այնպիսի մեծ նախատինք ժայթքեցիր որուն և ոչ կին մը կրնայ երբէք հանդուրժել:

— Հաւատա՛, Երլտըղ, ըսաւ Նէճիալ թոթովելով, որ երբէք նախատակ չ'ունեցայ...: Բայց ճակատադիրն զմեզ կը կառավարէ, և նա հաճեցաւ ամեն մարդոց թշուառագոյնն ընել զիս, եթէ զիս նայիր...

— Բոլորն ալ գիտեմ, զքեզ արդարացունելու համար խօսելու մ'աշխատիր: Գիտեմ որ կրօնքին սրբութիւնը ոտնակոխելով եռանդուն ու զզուելի սէր մը կը սնուցանես: Այ՛ յողու բնակող անհաւատ երիտասարդուհւոյ մը համար:

— Աւրեմն, մրմնջեց Նէճիալ ձեռքերը խաշաձլելով:

— Գիտեմ, կրկնեց Երլտըղ, որ այն անիծեալ երիտասարդուհին՝ իր նշանածին ու քեռայրին ուշադրութենէն սպրդելով և բոլորովին մէկդի ընելով ամօթխածութիւնը, զքեզ հրաւիրեց միասեղ մեծ գերեզմանատունն երթալու, որպէս զի նա

բէն քու երդումներդ ընդունի :

— Ուրե՞մն : Ասոնք բոլորն ալ ճշմարիտ են ,
աղատասխանեց Նէճիալ , ի՞նչ կ'ուզես ըսել :

— Կ'ուրախակցիմ քեզի , միմեջեց Նըւտըդ ի՞նչ
բարկութիւնն ու միանգամայն խռովութիւնն յայտ-
նող ժպիտով մը . կ'ուրախակցիմ քեզի որ գոնէ
կը համարձակիս յանցանքդ խոստովանելու ,

— Եւ ինչո՞ւ համար :

— Որովհետեւ եթէ կրած արհամարհանքիս վրէժն
առնեմ պէտք եղածին պէս , հիմակու ընէ կը զըր-
կուիս՝ զիս իբրեւ անգութ ու անարդար բամբասե-
լու իրաւունքէն .

— Յուսամ թէ , Նըւտըդ , երբէք այսպիսի բամ-
բասանաց առիթ մը չը պիտի ունենամ քեզի
դէմ , վասն զի եթէ ուրիշ կին մը սիրած եմ ալ՝
որ եւ է խոստման մը չը դրժեցի :

— Զգուշացիր , ընդմիջեց Նըւտըդ սարսալով ,
քեզմէ խոստովանութիւն չ'եմ խնդրեր : Նա մանա-
ւանդ կը փափագիմ անոր հակառակը հաւատալ ,
թէ երիտասարդուհւոյն համար անուցած սէրդ առ-
ժամանակեայ կիրք մ'է , ուրիշ գրեզ ազատելու
յոյս ունիմ : Խակ ինծի գալով՝ կը սիրեմ գրեզ Նէ-
ճիալ , և իմ կիրքս այնչափ զօրաւոր է , որ կամ
պէտք է երկուքնիս մեռնինք , կամ դուն բոլորովին
խն ըլլաս : Զքեզ հոս հրաւիրեցի որպէս զի երդ-
մամբ խոստանաս սոցուհետեւ այն կնոջմէն հրաժարիլ :

— Անկարելի է , գոչեց Նէճիալ , ուժով մը ու-

քի ելնելով. անկարելի է :

— Անկարելի՞, կրկնեց չորսաճիւն կիներ, և խոր մեծագեղ ու սևորակ աչեքն կայծակներու նման հուր կը ցողայնէին :

— Այո՛, շուտով ձայն տուր սրահած դահլիճներուդ, ձայն տուր անոնց : Ամենեին կետներս չը պիտի պաշտպանեմ : Ահա, ես ինքս կը կապեմ ձեռքերս, և աներկիւղ կ'երկնցընեմ գլուխս որ խեղդեն ու դաշոյնեն : Այն գաղտնիքը, զոր կետներս անցայտ թողուց, մահա ալ չը պիտի լուծէ դանի :

— Ի՞նչ գաղտնիք կ'ըսես ինձ, մշմնջեց Նըլուորդ՝ գլուխը շարժելով. ո՛չ, ո՛չ, իմ նարատակս այսպէս չէ : Թշնամիին արիւնքս պարզապէս թափելն ռամկական ու վատ վրէժխնդրութիւն մ'է :

— Ի՞նչ է ուրեմն նարատակդ :

— Հիմայ կը տեսնես, պատասխանեց Նըլուորդ, քաշելով վարագոյրը որ սրահին ներքաագոյն կողմը կը բաժանէր :

Սոսկայ երիտասարդը՝ տեսնելով գԱհա՛նիր Պէյ, Նըլուորդի ամուսինը, անկողնոյ վրայ պառկած ու աչքերը կիսաբաց որ խորին քունէ մ'արթնցած կ'երևէր :

Գնդապետն իսկոյն ձեռքն իր սուրին տարաւ. «սհուդողի մէջ ինկած անշարժ ու պարանոյն երկընցուցած՝ կարծես թէ իր ծերունի, չորսաճիւն բերնէն սա խօսքերը լսելու կ'ըսպասէր. « Եկէ՛ք, կ'ո՛չ նախաններս, եկէ՛ք ծառաներս, պատժեցէ՛ք հարկմիա

արբապիղծը :

— Այլ տեսնե՞ս , ըսաւ Երլտըղ ցած ծայնով մը Նէճիպին , կը տեսնես որ այս վայրկեանիս ոչ միայն կեանքդ , այլ պատիւդ տնգամ ձեռքս է : Արնամ ըսել սը նենգամտութեամբ եկար այս սրբահը , և քու բողոքներդ ամենեւին ըսելի պիտի չըլլան , այն տուն խեղդը կամ գերիի մը աննշան սուրբ բացարձակապէս պիտի պատժէ յանցանքդ , և քու անունդ բխրաւոր բերաններէ վատահամբուռութեամբ ու անիծութեամբ իմ ընդդիմամարտիս ահանջին մահառիթ պիտի ըլլայ , դուն ալ կեանքէդ դրկուելով քու շինծու յանցանացդ համար անոր առջիկ յաւիտեան չարդարացած պիտի մնաս :

— Գթա՛ , գթա՛ անոր վրայ Երլտըղ , եթէ ոչ ինձ համար . . . միմնջեց Նէճիպ՝ այն մուկին կնոջ ձեռքը սեղմելով :

— Ա՛յ , գթութիւն չըկայ , եթէ չ'երգնուս զանի ուրանալ :

— Աւրեմն , գազան , ծարուղ տրեամբա անդը թարար յողեցուր :

Այն վայրկեանին Աւահիր Պէյ խորին հառաչ մ'արձակելով՝ անկողինէն վեր ցատկեց . յետոյ գլուխը դէտ ի Նէճիպ դարձընելով՝ իր մոլորած աչքերը մեծ ուշադրութեամբ երիտասարդին վրայ սևեռեց :

Ծերունին յօնքերը սրստեց , չրթունքները շարժեց , իբր խօսիլ կ'ուզէր , ձեռքը դողդըղալով դէտ]

ի իւր դօտին տարաւ , սարսառալով սրոյն երախտ ,
կապին փակաւ :

— Ա'երազէ մ թոթովեց , իւր անկողնոյն վրայ
ուժգին շարժում մ'ընելով աֆիոնակեր Նէնիչէրին :

— Ա'երջին ժամդ հասած է , խօսէ ուրեմն ,
փափաայ ընդհատեալ ձայնով մը Նըլտըզ , դէպ ի
իրեն ձգելով երիտասարդը :

— Պատրաստ եմ մեռնելու , պատասխանեց
Նէճիս , դերեզմանին եղերքը մօտեցող դժբախտին
ինչո՞ւ սոսկ իւր կը ստատես :

— Ինչո՞ւ , կրկնեց Նըլտըզ , ցնորածի մը պէս ,
ինչո՞ւ , ինչո՞ւ . . . կուղե՞ս խմանալ , խաւար . . .
որովհետեւ քու մեռնելդ չեմ ուզեր , ահաւասիկ
պատճառը :

— Եւ զատոնք ըսելով բուռն կերպով հրեց ըզ
Նէճիս քովի սենեակն , և դուռն իսկոյն վրայեն
դուրս :

— Ո՛ւր եմ , հարցուց Ա'ահիր Պէյ , անկողնոյն
մէջ տոբի վրայ ելնելով , ջը տեսա՞ր հիմա այս տեղ
մարդ մը , որ անթիթ աչօք դիւ կը դիտէր :

— Աֆիոնիդ արդիւնքն է , էֆէնտիա , պատաս-
խանեց Նըլտըզ իր ծերունի լծակցին քով նստե-
լով :

— Ուրեմն մէկը չը տեսա՞ր այս սենեկին մէջ
Նըլտըզ :

— Ո՛չ որ , էֆէնտիա , ո՛չ որ :

— Այն ատեն մրմառաց չորպաճին , մի մօռնար

վաղն ինձ յիշեցնելու որ աղէկ մը դեղագործիս ոսկորներն բրով համրեմ :

— Եւ ի՞նչ պատճառաւ :

— Որովհետեւ իր դեղը խիստ սուղ գնով կը ծախէ , սա պատրուակաւ որ խիստ զուարճալի երազներ պիտի տեսցնէր ինձ , իսկ ես երբէք ուրիշ բան չերազեցի բայց եթէ քու անհաւատարմութիւնըդ , սիրեցեալդ իմ Նըլտըդ :

— Այդ դեղագործը խիստ արժանի է պատժոյ էֆէնտիս , ես ալ քեզ համարիտ եմ :

Այս վայրկեանիս մեծին վէզիրի գայլագամ Մուսթաֆա վաշային ֆէրմանը բերին ներկայացուցին Վահիր Պէյին :

— Է՛հ , ըսաւ դժուարանալով , երբէք մէկն իր քէյֆը չը կրնայ ընել , այս նզովեալ գործերն անդադար դիւ կը ձանձրացնեն : Պէտք է որ Բ. Դուռն երթամ , Նըլտըդ , հրամայէ որ դիւ հագուեցընեն , ու դիւ ձիւ հեծցնեն :

Այրը հարէմէն դուրս ելածին պէս , Նըլտըդ ուժգին կերպով սենեակը բացաւ , ուր քիչ մ'աւաւջ զերիտասարդն արգիլած էր , այլ ո՞ր աստիճան հասաւ իւր բարկութիւնն ու մոլեգնութիւնը , երբ տեսաւ որ Նէճիպ աներեւոյթ եղած էր :

Նէճիպի յերկուս բաժանեալ գօտին պատուհանի մը շրջանակէն կապեալ ձամբուն վրայ կախուած էր , և անոր փախստեան հետքը կը ցուցնէր :

ՊԱՂՁԻ-ՔԷՅ

Գրեթէ ժամ մը կար որ միւլգղինը միևարելի բարձրէն առաջին էզանը այսինքն առաւօտեան աշտօթքի հրաւերն կարգացեր էր : Նէճիալի սևերէն մէկը նամակ մը բերաւ իրեն զոր արդէն գործելու համար դէպ ի դաշտը գացող պուլղար մ'անոր տըւած էր : Երիտասարդ գնդապետն աչքերը նամակին վրայ նետածին ալէս , շտապաւ տաքի ելաւ , և շուտ մը հագուելով՝ հրամայեց որ ձին պատրաստեն , շուտելով վառեալ ծխալամորճն կամ հայրենաւանդ առանց շաքարի սուրճն շրթունքին տանելու , զոր ալ մէն փորձառու սարսաւոր կը սլարտի իր տէրոջը տանելու՝ արթննալուն ալէս :

Երկու սևերն աւելի զարմացան երբ Նէճիալ ձիուն վրայ ցատկելով փայլակի արագութեամբ փախաւ՝ ձիադարմանը (սէյիաը) դրան սեամին վրայ շուտ րած թողելով , որն սբ ըստ սովորութեան միշտ իր տէրոջ ետեէն կը վազէր , և ուր որ ալ երթար , անոր ծալլած վերարկուն ուսին վրայ կը կրէր :

Նէճիալ շուտ մը Ստամպուլին լայնութիւնը կը տրեւելով խոյս տուաւ անցաւ Եյուսլի արուարձանն ալ որ նախորդ օրուան վտանգներն իրեն կը յիշեցնէր , առանց անգամ մ'աչքերն այն կողմը դարձնելու անցաւ Քէաթհանէի զուարճալի ձորակէն , որ իր

անոյշ ջուրերովն խիստ ծանօթ է Եւրոպիոյ . ու
չըջակայ լղուրներէն Բերա ելաւ :

Այն թուականին տակեղջեր կամուրջը դեռ չէր
շինուած . ոչ ոք կրնար ձիով մէկ եղերքէն միւսն
անցնիլ առանց մեծ շրջաններ ընելու :

Եւրոպական թաղն հասնելով Խոտալայի դերձա-
կի մը խանութ մտաւ , որ ընդհանրապէս այն ա-
տեն այն միայն Բարիզի վերջին մօտայի զգեստներով
կը զարդարէր Բերայի երիտասարդութիւնը . թէև
վերջին մօտան 18 տակա կ'ուշանար դեռ շողենաւ
չըլլալուն համար : Քառորդէ մը յետոյ դեղեցիկ ե-
րիտասարդ մը , Եւրոպական ձևով հագուած սրդ-
ուած , զլուխը եւրոպական բարձր գլխարկ մը դը-
րած ըստ վերջին մօտային՝ դերձակին գործատու-
նէն դուրս ելաւ , ու նեւտուեցաւ իր անժոյժ երի-
վարին վրայ : Այս հագուածին տակ դժուարաւ պի-
տի ճանչէին օրագրակրք իրենց օտապաշին : Եղճիկ
պիտի ըլլար իրեն եթէ ճանչուէր , անտարակոյս
Յէյն-Իսրաէլն առջև իրիւ ամբարիշտ պիտի ամբռա-
տանուէր , և իր այս եպերեկի յանցանքը իր գլխո-
վը պիտի տուժէր :

Անտարակոյս կարեւոր ու ստիպողական պատճառ
մը ի հարկէն կ'ստիպէր զինքն այս վտանգաւոր ձեռ-
նարկութեան . և այս յանդուգն ձեռնարկութեան
միայնիկ պատճառն ալ քիչ մ'առաջ առած նամա-
կըն եղաւ :

Նամակը սա յետագայ ամենապարզ տողերը կը

արարունակէր :

« Ամէն բան յայտնուեցաւ , Տ . Պէնֆէլտ դոր-
ծին խառնուած է : Ապրը առաւօտեան ժամը տաս-
նին Պաղչէ գիւղի ջրմուղին քով գտնուիս ձիով ,
և մէկու մը կասկած չը տալու համարսկտք է որ
հարապական զգեստով գաս :

Արդէն կը հասկցուի Նէնիայի խռովութիւնն ու
յիշեալ խորհրդին հետեւելու շտապումը : Թէև ու-
րոշեալ ժամէն շատ առաջ կերթար , և ձին վար-
ժըրալից՝ այնչափ հեռաւորութիւնը անհաւատալի
արագութեամբ կը կտրէր , սակայն կ'երկնէր տա-
կաւին թէ մի գուցէ ուշ հասնի որոշեալ տեղը . ա-
մենայն ճշդութեամբ կը մակարերէր իրեն պատա-
հելիք վիշտը , իր սիրտը բերաւոր ու այլ և այլ
յարձակումներէ հարուածեալ էր . բայց չէր գիտեր
թէ ո՞րն էր այն հարուածոց գլխաւորը : Մէկ կող-
մէն Հէրմինիայի իւր հօրեղբօրը դէմ ունեցած վը-
տանգաւոր զիւրքը , որ բարբարոսագոյն եէնիչէ-
րեաց նման կրօնի կողմանէ ոչ սակաւ մոլեռանդ
էր , միւս կողմէն կը սոսկար մտածելով որ գու-
ցէ կրնար օր մը յաւէտ բաժնուած ըլլալ այս երի-
տասարդուհիէն , որուն միջոցաւ այնչափ զգայուն
սիրտ և վայելչութեան ճաշակն ունեցաւ , որուն
բազմցրութենէն նիւթական արեւելք դուրկ է :

Յետոյ յիշելով Տ . Պէնֆէլտը որ իւր ամէն ա-
ղետից յարատեւ ու խորհրդաւոր պատճառն էր զանի
տեանեւու ու իր մատնութեանն համար զինքը խայ-

տառակելու եռանդովն կը բորբոքէր, ցուցնելու ա-
նոր այն թշուառութիւնքը, որոնց մէջ դինքը ձը-
գած էր:

Դէպ ի Պէլլըրատու անտառը տանող լեռնային
ճանապարհէն յետոյ, որոշեց որ յակամայս ծիռն
սակաւ ինչ հանդիստ տայ: Սոյն վայրկեանին Պէօ-
յիւզ-Տէրէի մուտքն հասած էր, միայն կէս ժամ
միջոց մնացած էր Պահչէ գիւղի ջրմուղը երթալու,
ուր էր իրենց տեսակցութեան որոշեալ տեղը:

Առաւօտեան ութերորդ ժամն հաղիւ անցած էր:

Այս ձորին տեսարանը, որ բնական հրապուրիչ
պարտիզի մը ամէն գեղեցկութիւնն ունէր, հեշտա-
գին և դուարձողի կերպով կը զարդարէր Առախորի
երկու ափուները, այն խնկահոտ ջինջ օդը զոր մէկն
հոն կը շնչէ օրուան առաւօտեան ժամուն. աշնա-
նային երկնից այն վճիտ քաղցրութիւնը և այն
տեղի խորհրդաւոր ամայութիւնը զոր բնութիւնը կը
դարմանէ, զոր և ոչ երբէք մարդկային ձեռքը մը-
շակութեան պատրուակաւ չ'էր պղծած, երիտա-
սարդ ասպետին խռովայոյզ սիրտ ու հոգին սակաւ
ինչ ամօքեցին, թողուց ձին որ ըստ հաճոյից բըլ-
րոյ մէջ կը թափառէր, որոնք այդեատաններով ու
շաղանակիներով զարդարուած աստիճանաբար վոս-
փորէն կը բարձրանան մինչև Պահչէ գիւղի ջրմուղը.
դեռ չը հասած այն ջրաբաշխական յիշատակարա-
նին՝ զորս Մահմուտ Ա. կանգնեց, որոնց նման
Երբեմն Յուսէփանոս Այալուն ալ չինած էր, Պիւր-

զոս գիւղին մօտ կ'երևար այս շքեղակառոյց շէնքն՝
 որ թաւածիլ թփիկներով ու բաղեղներով զար-
 դարուած էր : Նէճիսլ երիւարը կապելով այն կա-
 մարներէն մէկուն , որք ջրմուղը կը ձևացնէին ,
 նստեցաւ հսկայածեւ գմբէթներէն մէկուն տակ , ուր
 շրջադայած էր շատ անգամ իր մանկութեան ժա-
 մանտին առանց սրտի հաճոյք մը զգալու անոնց
 մերամաղձոտ ու վեհ տեսարանէն : Արքան մեծ
 փոփոխութիւն պատճառած էր իր զգացմանցն՝ իր
 եռամեայ բացակայութիւնը : Ար հոգին ցարդ մինչև
 այն աստէն տգիտութեան խաւարին մէջ թաղուած ,
 իր անասնական փափաքներն յաղեցնելէ զատ ուրիշ
 րան չէր գիտէր , այլ հիմայ իբր օտար և իբր համ-
 րակ կ'երևար ինքն իր մէջ : Ար կարծէր թէ իր բո-
 լորտիքն ամեն բան ձայն ունէին ու իրեն կը խօսե-
 ին , և ուրիշ վշտագին և խանդաղատական ձայն մը
 իներքուստ կը պատասխանէր իրեն . բայց բանի՛
 քաղցր ու սրտագրաւ էր այս ձայնը :

Միմիայն Պուլղարական տկին (զոյտա) վայրե-
 նի ձայներն հեռուէն արձագանգ կու տային իր կե-
 ցած ծառաղարդ ձորին մէջ : Արխտասարդին կը յի-
 շեցնէին որ տակաւին մարդիկ կը բնակէին բնու-
 թենէ օժտեալ այս երկրին մէջ , որ հիմայ լքեալ
 է նախանձորդ ու չար բախդէն :

Այո՛ , այո՛ , բանի կը գիտէր այս փառաւոր և գե-
 ղեցիկ ամայութիւնը , այնչափ միտքը կուգար Նիւրո-
 տլայի մէջ տեսած աղքատիկ տաղուտ տեղերը , որք

մարդոց աշխատութեանն ստիպուած առատ սնունդ
կ'առատագրեն, զորս բազմաթիւ քաղաքներ իրարու
մէջ բաժնելով կը հաղատանան ու կ'երջանականան:

Արչա՞փ արտագին մաղթանքներ կը նուիրէր Սէ-
լիմայ, որ ամեն ճիգ ու ջանք ի գործ կը դնէր
խել մը ազնիւ ձեռնարկութեամբ իր աղքատ ու
ուերեալ թագաւորութեան մէջ մարդ ու պտուղ
հասցնելու:

Յետոյ ինքնիրեն գալով կը հարցնէր հառաչա-
նօք, թէ այս կրթութիւնը որ իրեն մտածել ու
դիտլ ուսուց, արդեօք իրեն համար աղետալի
պարգև մը չէ՞ր, քանի որ կրկին Արևելեան բար-
բարոս ընկերութեան մէջ ինկաւ, ու ստիպուած էր
հոն ապրիլ: Եր հայրենակիցները զինքն արդէն
անհաւատ կը կոչէին:

Մալթայի տապեան ալ իրեն տոհմին ու կրօնքին
համար իր սիրոյ մէջ անյաղթելի արդելքներ կը
դնէր:

Քաջարչաւ երխմարի մը ոտքերուն ձայնը, որ
դէպ ի ձորը կ'ընթանար, զՆէճիպ իր մտածմունք-
ներէն սթափեց, քանի մը վայրկեանէն Հէրմի-
նիան ջրմուղի կամարին ներքեւ դռնուեցաւ:

Արչա՞փ գեղեցիկ կ'երեւար օրիորդը, որ ա-
մազոնական զգեստ մը հագած անդդիական խայ-
տացող ձի մը կը կառավարէր. և դիմաց վրայ ալ
նրբաթել կանաչ քօղ մը ձգած էր: Հրամայեց
Նէճիպի որ ինքն ալ ձին հեծնէ ու երկուքն ալ

դէպի Պէլկրատ տանող ճամբան ուղղուեցան ,
 երբոր Պաճէ-գիւղէն անցան , մտան անտառին մը ,
 թին ու հովանախիտ առաստաղներուն մէջ , ուր սա-
 ղարթախիտ ծառերու ներքեւ ծածկուելով ալ ու-
 րիշէ տեսնուելու երկիւղ մը չ'ունեցան , և սկսան
 ծանր ընթացքով ճանաստարհին շարունակել :
 Հէրմիտիան դէմքի քողը վեր առաւ , և աչքերը
 Նէճիալի վրայ նետելով ըսաւ անոր անվեհեր և
 հաստատուն ձայնով մը .

— Երէկ դժերա թողուցինք Պեոյիւղ-Տէրէ մեր
 տմարանոցը բնակելու համար , վասնորոյ զբեղ-
 այս անտառն հրաւիրեցի , ուր քանի մը վայր-
 կեան կրնամ քեզ հետ տեսնուիլ առանց շատ
 վտանգի : Սպասաւորա քիչ մը ետեւ թողուցի իմ
 վերադարձիս կը սպասէ և գողտնիքն ալ ախտի պա-
 հէ : Տար երկինք որ հօրեղբայրս չ'արդեւուր ինձ այս
 պտոյտներս , որովհետեւ հոս միայն կրնամ քեզ
 հետ տեսակցիլ այսուհետեւ :

Արեմի ալ կասկած չը կայ , պատասխանեց
 թէ հօրեղբայրդ հասկցած է այն գողտնիքը զոր
 Բարիգու մէջ այնչափ աղէկ ծածկեցինք իրմէ :

— Տ . Պէնֆէլտ ասիկայ ամեն բան յայտ-
 նեց անոր , ըսաւ Հէրմիտ : Մանաւանդ այն դըժ-
 քաղդ օրը առաւօտուն իմացուց իմ նախապապս
 փոփոխութիւնը . նա ի սկզբանէ խռովեցաւ բայց իմ
 աղաչանացս զիջանելով , հաճեցաւ երեք ամիս այլ-
 ևս չը խօսիլ իր որոշման վրայ , և համոզել Պարոն

Պէտէնկէիմը որ ընդունի այս յապաղումն : Ես ալ՝
այս յապաղման վրայ՝ ուրախացայ , կը ցնծայի յու-
սալով որ հօրեղբայրս դքեղ յաճախագոյն տեսնելով
պիտի սիրէ դքեղ անտարակոյս , և այսպէս պիտի
կրնանք ժամանակով յաղթել իւր կրօնական նա-
խապաշարմանցը :

Օտմանցոյն և քրիստոնէին մէջ եղած հարսանի-
քն , ըսի ինքնիրէնս , բացարձակապէս անկարելի
բան չ'է . մեր պատմութիւնները այսպիսի իրողու-
թեանց շատ օրինակներ կը պարունակեն : Ձեր օ-
րէնքն այս հարսանիքը կը ներէ , Նէ՛ճիպ , մերն ալ
այնչափ խիստ կերպով չ'արգելուր :

Արջապէս կ'երեւակայէի թէ կրնայիր կամաւ
յ'Եւրոպա աքսորուիլ ու հոն մեր քով կենալ :

— Աշխարհի ծայրն ալ , եթէ ուզես , գոչեց
Նէ՛ճիպ , կուգամ ձեր հետ : Ա'լ ամենայն ինչ կա-
տարեալ է ուրեմն , ըսաւ հառաչելով երիտասար-
դունին՝ գլուխը տխրութեամբ մը յերկիր խոնար-
հելով :

— Քանի որ ինձ տուած երդումդ կը պահես ,
պատասխանեց Նէ՛ճիպ , չ'եմ յուսահատիր :

— Սակայն վազն իմ հօրեղբայրս կրնայ մեկնիլ
հակէ ու իրէն հետ ելթալու ստիպել :

— Ես ալ անմիջապէս ետեւդ կուգամ :

— Արնատ ընել զայդ , սիրելիդ իմ . միթէ ու-
րիշ պարտքեր հոս կենալ չ'ե՞ն ստիպէր դքեղ : Աճ-
ա՛հ ուրեմն , կրկնեց Հէրմիիան , եռանդուն յուզ-

մամբ մը, եթէ աշխարհի նախապաշարմունքը ի հարկէ զմեզ բաժանեն, զիս սիրելու կարողութիւնն ունի՞ս բացակայ եղած ժամանակս անգամ, և կըրնամ հիմակուելնէ ինչպէս որ ալ ըլլայ մեր բաժանումը միշտ իրրւանքաժանելի միութեամբ ինծի հետ կասկած համարել :

— Սնտարակոյս, ունիմ զայդ կարողութիւնը :

— Զգուշացիր, Նէճիպ, պիտի գայ ժամանակ յուրում բոլորովին ազատ պիտի ըլլանք. բայց այս ժամանակը տակաւին չատ հեռու է մենէ, և կ'ազաչեմ նա մանաւանդ Աստուծոյ՝ որ օրեր տայ տակաւին անոր, որ հօր մը պէս կը զըգուէ ու կը խնամէ զիս, և զոր ի սրտէ կը սիրեմ, թէ և իրմէ բռնացեալ : Աենաց զոհը բան մը չ'է. վայրկենաւ կան մոլեգնութիւն մը պէտք եղած համարձակութիւնը կուտայ այդ բանին : Բայց չատ ծանր է՝ յերկուս բաժանել զհոգին և զմարմինն և մատնել մէկը աշխարհի տանջանայ իսկ միւսն անկախ պահել, և ապրիլ այն սրբազան հոգեւոր միութեան մէջ, երկու որ սրտերը կը միացնէ ի ծագս աշխարհի անգամ. բայց ո՞ր կը թախառիմ կրկնեց երիտասարդուհին ժպտելով :

Այն մաքուր սիրահարութիւնը զոր մենք կանայքըս կրնանք հաստատուն ըմբռնել. դուք արքղ ահոր արժէքը չէք գիտեր ըստ արժանւոյն, և առաւել նուազ կը զգաք զայն. իսկ դու, Նէճիպ, տակաւին չես մոռցած բոլորովին նիւթական Ասիան,

Եւ կ'երկնչիմ որ գուցէ այսպիսի անձնութեան մը հասած չ'ըլլաս, ուրեմն ինչ որ ըսի քեզի, դունոր զիպատանութեան մը մէկ մասն համարէ :

— Կ'երգնում, Հէրմինիա, պատասխանեց Նէճիալ, որ անդառնալի կերպով վճռեցի երբէք երդմնազանց չ'ըլլալ, և ընդունիլ այն քաղցր պարտքը որով զիս կը բռնաւորես : Առ քեզ ունեցած սէրս այնչափ ճշմարիտ և այնչափ հաւատարիմ է, որ բաւական է իմ երջանկութիւնս հայթայթելու, մանաւանդ իսկ գուցէ արդի իսլամութեան ալ բարձրացում մը տալու, յաւելցուց ժրտելով, և պիտի պարծիմ որ մը Կորդուի ու Կրանատայի (1) սեւերուն այն ասպետական հռչակաւոր սիրահարութիւնը յարուցանելու համար, և գուցէ, ո՞վ գիտէ Պարոն Ասպետը ձեր հօրեղբայրն ալ ձանձրանալով թողու վերջապէս այն խստութիւնն և հաճութիւն տայ մեր ըզձիցը :

— Ոչ, երբէք, մի՛ յուսար :

— Քանի որ այլ ևս հիստ Պէնֆէլտ Պարունահայն աղղկեցութեան տակ չ'է . . .

Ի՞նչ կ'ըսես Տ. Պէնֆէլտն ընդհակառակն երէկ տակաւին ամարանոց մը վարձեց ի Պէյլուդ-Տէրէ մերինին քով :

— Իրա՞ւ, հարցուց Նէճիալ դալկանալով, ու

(1) Կորդուի և Կրանատայի սեւերը քրիստոնէից հետ արեւակցելով՝ անոնց ասպետական կերպերն ալ ընդունելին :

րեմն այս կինը ուխտած է զիս կործանել, ուրեմն
 ալ ակտի ստիպէ զիս զինքն ատել ու արհամարել :
 Ա՛յ, քանի կը յիշեմ իմ անցեալ կենացս յիշա-
 տակները նորա ընթացքը միշտ տարօրինակ կը դրու-
 նեմ : Սիրահարութիւն, նախանձ, հաւատա ինձ,
 երբէք տեղի չ'ունի իր գործոց մէջ : Տղայ հասակիս
 մէջ, ինչպէս շատ անգամ ըսած եմ քեզ, ծերունի
 Աննիշէրի մը ձեռքէն ատնելով իր սրաշտարանու-
 թեան ներքեւ ընդունեց զիս, ան ատենէն ի վեր զիս
 սիրեց այնպիսի գորովագութ խանդաղատանօք զոր
 եթէ չը խոստովանիմ, բնութեան մէկ հրէշը եղած
 պիտի ըլլամ : Դսկ այսօր մեծ դարմայմամբ կը տես-
 նեմ որ ամեն բան փոխուած է նորա վրայ, սէրն
 ատելութեան և գորովանքն անհաշտելի ռիւքումու-
 թեան : սակայն հիմակ ալ, ինչպէս որ ատաջ, չեմ
 կրնար բան մը մակարելել, և ոչ ալ պատճառ մը
 երևակայել : Եւ եթէ զիս ամբաստանէ իրրեւ ասե-
 րախտ, զանի ակտի ստիպեմ ինձ յայտնելու այն
 դաղտնիքն որ շատ տարիներէ ի վեր իր ընթացքը
 կը ծածկէ : Արովհետեւ իրաւունք ունիմ ինչպէս իր
 բարեգործութեանց նոյնպէս ալ իր հաղածանայը
 սրատճառը խնդրելու :

— Փորձէ ուրեմն, ընդմիջեց Հերմինիան, բայց
 կը վախնամ որ չըլլայ թէ լսէ և կամ իւր սովորա-
 կան ճարտիկութեամբն հարցումներէդ խոյս տալ
 ուզէ : Եթէ կամի Աստուած, Նեճիպ, քանի մ'օ-
 րէն դարձեալ կը տեսնուինք, տոմսակով մը կ'իմա-

ցունեմք քեզ մեր տեսակցութեան տեղը : Ի՞նչ
չուտ հասաւ ժամը : Պէտք է դքեզ թողում , որով
հետեւ կարելի է որ հօրեղբայրս կասկածի :

Երկու տարիսածուք ալ կարելի եղածին չափ
չուտով ձի հեծնալով դէպ ի Պազէ-Պիւղի ճամ-
բան յառաջացան :

Երբ ջրմուղն հասան , իրարմէ մեկնեցան էլըրկ-
նելով իրենց հաւատարմութեան ուխտը . և երի-
տասարդ գնդապետը դէպ ի լեռ տանող խոտորմակ
առապարէն դառնալով՝ չուտ մը Պէօյիւգ-Տէրէ գիւ-
ղին մէջէն անցաւ , որ վտարի Երուսական ամիանց
ծայրը կառուցուած է : Տարօրինակ շարժում մը
կար այս գիւղի բնակչաց մէջ . որք մեծաւ մատաւր
Յոյն ու Երուսալայի են , որ խմբովին ծովեզրը ժո-
ղոված արտաքոյ կարգի բանի մը կ'սարսռէին : Նոյն
ատեն գայրդներու բազմութիւնը վտարէն դէպ ի
Սև ծով կը թխալարէին . հոմէն հեռուէն շիտի ա-
ղաղակներուն արծաղանդն ականջներու մէջ կը
հնչեցնէր , որն որ կ'երևար թէ Տումէլի-Պաւլաք կոչ-
ուած բերդէն կ'ելնէր : Այս բերդը՝ որ վտարի
մուտքը կը պահպանէր Սև ծովուն կողմէն , ինչպէս
քսինք , թնթանօթածիգ զօրաց ու Սէֆէրի հըրա-
մանատարութեան ներքեւ կառավարեալ կանոնաւոր
նոր զօրաց գնդին զօրանոցն էր :

Նձկալ բազմութեան մէջէն մէկուն հարցուց ,
որն որ իրեն արտասխանեց թէ Նորին Ահաթա-
ւութեան դալիրն Մահմաւ էֆէնտին անցաւ բիշ

մ'առաջ Աստուծոյ հաւատով, և Տումկի Պապաք
գնաց զօրաց թռչակները բաշխելու համար:

Հետաքրքրութենէ ժողոված այս խումբէն բաժ-
նուելով, որ առաջին անգամ զինքն ապշեցուց. Տ.
Պէնֆէլտի տունը կը հարցունէ, ու քիչ մ'ետքը
հոն կը մտնէ:

— Նիճի՛ս էֆէնտին է, գոչեց Պարոնուհին
զարմացմամբ ու միանգամայն ցուած սրտով մը
դիտելով նորա հագած Եւրոպական զգեստը: ձըշ-
մարիտն ըսելով, ներէ ինձ ըսելու, որ երբեք ձե-
նէ այսպիսի անխոհեմ գործ մը չի սորաւեր, գի-
տե՞ս ինչ ժամանակի մէջ կ'ապրինք, քանի որ
Նէնիչէրիք հայհոյելով ճանապարհներու մէջ ըստա-
ռադինեալ կը թափառին, և սրատրառտ են սուր-
տամբելու իրենց հին աւանդութեանց հակառակ նո-
րագութեանց դէմ. եթէ անոնցմէ մէկն գրեզ ճան-
չէ և . . .

— Թողունք, Տիկին, եթէ կ'ուզես, այսպիսի
անօգուտ մանրամասնութիւններն, ընդմիջեց Նե-
ճիս, խռովեալ ձայնով մ'ու ցուրտ աղնութիւն
մը կեղծելով. Հարկաւոր բացատրութիւն մը կը
խնդրեմ քեզմէ դոր անհրաժեշտ պարտիա տալ իմ
անձնական երջանկութեանս ու քու անձնական
սրտուորդ համար:

Իմ անձնական սրտուո՞յս համար, Պա՛րոն,
կրկնեց Պարոնուհին. թեթեւ կամրութիւն մը սրա-
տելով իր գաղկաճար այտերը: Ի՞նչ կ'ուզես հասկը-

ցունել այդ հարցմամբ . հիմա ես քեզ կ'աղաչեմ որ ինձ բացատրես :

— Ուրեմն առանց ծածկելու յայտնեմ ըսելիքս կրկնեց երիտասարդն . և եթէ դժբաղտարար չը կարենամ բռնել ու դուրս տամ բոլոր այն դառնութիւններն որոնցմով սիրտս լի է , յանցանքն իմ չէ այլ քուկդ է :

— Կը լսեմ , Պարոն , կը լսեմ ըսաւ Պարոնուհին անտարբեր կերպով մը բաղմոյիմ բարձեւուն կոթնելով :

— Այն հաւատարիմ երիտասարդուհին դուր յայտն բարեկամութեայ յարգած էիր , կրկնեց Նէժալ , դէպ ի Տ . Պէնֆէլա դառնալով , քեզ գաղանիք մը յայտնեց , յորմէ կախումն ունի իր և իմ երջանկութիւնս : Նորա թէ հաւատարմութիւնը և թէ գաղանիքը մատնուեցան :

— Որով :

— Նոյն խկ քէնէ :

— Ո՞վ ըսաւ քեզ :

— Նոյն ինքն օրիորդ Հէրմինիան :

— Տեսա՞ր ուրեմն օրիորդ Հէրմինիան , ըսաւ Պարոնուհին յայտնի զօցրացմամբ մը :

— Եթէ այս գաղանիքը խոստովանիս , դու ի պատճառս յարգանայ չեմ ուզեր որ քեզ լսեմ . զիս շատ դառն խօսքերէ պիտի ազատես , Տիկին , և շատ շնորհակալ եմ չափազանց թէ ինձ և թէ նոյն խկ քեզ համար : Աղէկ գիտեմ որ հիմա ձեր

առեւելութենէն կը հալածուիմ , և բոլոր իմ սիրոյս
առարկայն ձեր թշնամանացն ու չարակամութեանը
ենթակոյ եղած է :

Ես քեզ ատեմ . Նէճիալ , պատասխանեց
Պարոնուհին , իր սևորակ աչքերն երիտասարդին վը-
րա սեւեռելով : Աչքեր , որ տխրութեան մաղձով
լի էին : Ամնանց ամենէն դժբաղդը պիտի ըլլամ ,
եթէ միտքս անգամ գալու ըլլայ այն գաղտնիարը
թէ , դուն ըսածներուդ կը հաւատաս :

Ես զքեզ ատեմ . ե՛ս , կը մոռնամ որ իմ սէ-
րըս քու ծննդէնէդ կըսկսի , որ մատաղ հասակէդ
ի վեր դքեզ խնամեցի . ո՛ր պահիկ մ'զքեզ մտքէս
չհանեցի . որ անդադար հոգացի դքեզ քու ճա-
նապարհորդութեանցդ մէջ և յառաջադիմութեանդ
համար , և որ ապագայիդ մէջ բարեբաստիկ վիճակ
մ'ունենալու հոգը միշտ միտքս զբաղեցուց :

— Այո՛ , տիկին , պատասխանեց Նէճիալ , ըդ-
քեզ բարեբարոյ ու համակրանայ արժանի կը
ճանչեմ : Եւ ես աղքատիկ որբա՛ որուն օգնութեան
ձեռք կարկառեցիր այս մոռացկոտ աշխարհին մէջ ,
կը սիրէի դքեզ ինչպէս ծնելասէր որդի մը կը սիրէ
իր մայրը , որ եղած է իրեն համար հրեշտակ . . . :

— Ոչ , ո՛չ , Նէճիալ , չեմ մոխուած կրկնեց
պարոնուհին շնորհովի ժպիտով մը

— Մէկ օրուան մէջ , ըսաւ Նէճիալ ցաւագին ,
այնչափ տարիներու գործը տապալեցաւ , քու
նախնին կամայդ , նախնին տրամադրութեանդ յա-

Զորդեց ուրիշ կամք ուրիշ բնաւորութիւն :

Եւ այսպէս եւ իբրեւ թշուառ ու եղկելի խաղալիկ մը կործանեցայ , Այո , այո՛ տիկին , պակսեցուցիր այս բարերարութեամբ լի սրտէս , պակսեցուցիր այն երախտազխտութեան զգացումը , զոր կը բաղձար յաւէտ պահել . և մախճն ու յուսահատութիւն արբուցիր նմա .

— Ի՞նչ կըսես սիրելիս .

— Այո՛ , Տիկին , այս հպարտ պաշտպանութիւնը կը ծանրանայ հիմայ իմ վրաս , ինչպէս նաեւ իմ կեանքս ալ . ալ որոշեցի , որ ազատիմ այս բեռէն .

— Ս'նխահեմ , գոչեց Տ . Պէնֆէլտ յանկարծ ոգեւորեալ , ի՞նչ կը բարբառնջեա ատելութեան ու վրէժխնդրութեան վրայ , մինչդեռ իմ բոլոր մտածումներներս միմիայն քու բարօրութեան նըդ վրայ կը կեդրոնանան : Այո՛ , եւ մատնեցի ասպետին այն յարաբերութիւնը որ թէ զբեղ պիտի կործանէր և թէ պիտի անպատուէր այն ընտանիքը որոնց հետ բարեկամութեան կապով կապուած եմ : Պիտցիր որ այս երիտասարդուհին երբէք քուկդ չը կրնար ըլլալ և աւելի նախամեծար է եթէ զայն մեռցնես քան անոր նախատանայ սրտածառ ըլլալ :

Պիտցիր որ նուիրական պարտքեր զբեղ կը հըրաւիրեն և որ արիւնդ՝ միայն քեզ չը պատկանիր , զիտցիր որ եւ զբեղ ուրիշ բանի համար չ'իյաւրեցի Եւրոպա : Այլ որպէսզի քիչ ատենուան մէջ

զբեղ սիրող թագաւորին պաշտօնաւորութեամբը բարձրանաւ յայն ատիւնն որ տակաւին քու երկ-
տասարդ երեւակայութիւնդ չըկրցաւ ըմբռնել :

Գիտցիր , բայց տակաւին պէտք է անիրադեմ
ըլլաս այն գաղանիքին , զոր քու տկար միտքդ դեռ
չը կրնար տանիլ :

Այն մթութեան մէջ որ զբեղ կը շրջապատէ
եւ պիտի ուղղեմ քու անատոյգ քայլերդ , մի հար-
ցնէր ինձ թէ ի՞նչ իրաւամբ . որովհետեւ ներեալ
չ'է ինձ քեզ սրտասխանելու :

Փարատէ ուրեմն , Նէճիսլ , բոլոր զշտերտ
ու յուսա : Ապագայդ ճաճանգեղ արեգակի մը նը-
ման ամպերն անցնելէն ետքը պիտի ծագի քու աս-
ջեւ : Այն ատեն ուզածիդ պէս դիւ գատէ , բայց
մինչեւ այն ժամանակ կաղաչեմ քեզ յիշէ որ ա-
մենապիտրիկ կասկած մ'ալ ունենաս իմ բարեկա-
մութեանս վրայ , նուիրականութեան դէմ սաստիկ
մեղանչած պիտի ըլլաս :

Տ . Պէնֆէլտի կիրքն այս խօսքերն արտաբերե-
լու ատեն խիստ մեծ էր , իր գեղեցիկ դէմքն այս
տարօրինակ զայրութէն հոգեւորեալ համակրութիւն
մ'ու անբացատրելի վեհութիւն մը կ'արտաբայէր :
Այն թափանցիկ նայուածքներու հրապուրանքէն
Նէճիսլի կուրծքը իբրեւ դարմանալի երազի մը ներ-
շնչմունքէն կը բարախէր :

Փառաց մեծութեան ու այն փառաւոր ասպա-
զային վրայի գաղափարները , այն դաշնակաւոր

ձայնին արձագանգը որ առաջին անգամ քաղցրա-
 փոյնս հնչեց իր ականջներուն, հիմա ալ կը վերա-
 դառնային իր սիրտին մէջ, և իր բազկերակայ
 զարկերը կը շուտացնէին. ու զանի, այսպէս ըսե-
 լով, անձանօթ տշխարհի մը մէջ կը նեւտէին, սա-
 կայն սիրոյ ուրուն տակաւին իր առջեւ կանգնած
 էր, այնպէս որ կարծես թէ իր տկարութեանը հա-
 մար գինքը կը յանդիմանէր :

— Հաւատա՞մ քեզ տիկին, ըսաւ Նէճիալ տա-
 րակուսելի ձայնով մը. եթէ իրաւ է որ առ իս ունե-
 ցած սէրդ չէ փոխուած, ու ինձ չը տուաւ այն մա-
 հածու հարուածն որ այս վշտալից սիրտս ճմլեց, ա-
 ղայուցէ ինձ : Աւելի աղէկ չէ՞ որ փոխանակ սէրս
 դատասարտելու անոր վրայ ի գութ շարժիս : Ամեն
 ազդեցութիւնդ ի գործ դիր տիկին, համոզելու առ-
 ալեան՝ որ բարեկրամական աջօք նայի ինձ : Իր հօ-
 րեղբոր սղջկան հետ ամուսնութիւնս . . .

— Անկարելի է, քանի որ ողջ է ասպետն, ը-
 սաւ Պարոնուհին :

— Արասրտեմ ուրեմն ըսաւ երիտասարդը՝ զը-
 լու իւր ծռելով :

Յանկարծ մեծածայն աղաղակներ ու զինուոյ
 շաչիւններ դուրսէն օրտապին Պէյիւղ-Տէրէի ծռ-
 վեղերքին վրայ :

Նէճիալն ու սրտունուհին օրատուհանը վաղեցին, ու
 վանդակէն ահարկու տեսարան մը ներկայացաւ աչքեր-
 նուն առջեւ : Զօրաց ու ժողովրդեան խառն բաղմաւ

Թիւն մը շքեղօրէն հաղուած Տաճկի մը դիակը
գետնաքարշ կը տանէին . և որուն գլուխը մարմինէն
զատած և սուրի մը ծայրն անցուցած արխնաթա-
թախ կը բերէին .

— Սուլթանին խորհրդակից Մահմուտ էֆէն-
տին է , գոչեց Նէճիպ : Այրենի մարդեր զայս
ալ դաւաճանեցին :

— Մահ քրիստոնէից դէմ , մահ նորոգութեան
հետեւողաց , կը գոչէր կատաղի դաւաճանողներէն
մին՝ զէնքը շարժելով , որուն ծայրը վարսած էր
դժբաղդ Մահմուտ էֆէնտիին գլուխը : Նէճիպ
ճանչեց այս գոչողն , որ Խանաք գապաքճը օղ-
լուն էր , որուն ձեռքէն ատենով յափշտակած էր
Հերմինիայի կենդանագիրը Էյուսօյի սրճարանին
մէջ :

— Յարքունիս , յարքունիս կը գոչէին այս կա-
տաղիներն իրենց զոհին դիակը կոխկռտելով : Մեր
թշնամեաց գլուխները կուզենք , և Սուլթան Սէ-
լիմայ գղուելի նորոգութեանց անմիջական խափա-
նումը : Ուժդին հեղեղի մը պէս բաղմութիւնն ան-
ցաւ՝ առջևին բոլոր պատահած լուսները կործանե-
լով : Ծովեղերեաց հրապարակը բիշ մը ետքը
տօնոյի մնաց , և սալստամբական աղմկին անմիջա-
պէս գերեզմանական լռութիւն մը յաջորդեց :

— Ո՞ւր կը վազես , հարցուց սարսափամբ
Պէնֆէլտ՝ երիտասարդ գնդապետին ,

— Հոն , ուր պարտքս դիւ կը կոչէ , պատաս-

խանեց Նէճիս . Լթէ չը կարենամ սրաշտանել
տէրս , բարի և առաքինի արքայն , որուն կը հայհո-
յեն այս անսպիտանքը , գոնէ իւր ոտիցը ներքե
մեռնելու միսիթարութիւնը պիտի ունենամ :

— Աստուած դքեղ սրահալանէ , գոչեց Տ .
Պէնֆէլտ , ձեռքերն յերկինս բարձրացունելով :

Եւ մինչ տիկինն յուսահատաբար աթոռի մը
մըսց ընկած կուլար , Նէճիս դուրս յարձակելով՝
ձին հեծաւ և կայծակի պէս սլացաւ ի Կ , Պօլիս :

ԱՊՍՏԱՄԲՈՒԹԻՒՆ Ի Կ . ՊՅԼԻՍ

Յէյի-Խարամի և Մուստա փաշայի (տեղապահ
մեծ վեդիրին) գրգռած ապստամբութիւնն ըս-
կըսաւ վերջապէս ծայր տալ . որ մինչև այն ա-
տեն Առօրի բերդերուն մէջ պրուեալ Աւարա-
նիայի , Լաղ և Ապաղիսոյի սակաւաթիւ անպիտան
զինուորացի մէջ միայն սլահուած էր . որոնք առանց
յայտնի գլխաւորներու ոչ զօրացի մէջ վարկ ունէին ,
և ոչ խաթամութիւն մէջ ազդեցութիւն , բայց զիւ-
րութեամբ կրնար գուշակել մէկը թէ այն կայծը
քիչ ժամանակէն սոսկալի հրդէհ մը պիտի բորբոքէ :

Մահմուտ էֆէնտին անգամ մը Րումէլի-Պա-
վաք եկաւ Խանագ Թապեալըներուն սահմանեալ
թռչակը բաժնելու համար , հրաման ընդունած էր
Մուստա փաշայէն որ այս զինուորացի առջև ձգէ
Նիզամը-Վէտիտի քանի մը զգեստներն , և սրատուիրէ
անոնց որ յանուն Ն . Ահաթիաութեան անմիջապէս
զանոնք հագնին : Մահմուտ էֆէնտին հազիւ ի
գործ դնելու վրայ էր այս սրատուէրը , կատաղեաց
աղաղակներէն և սպառնալիքներէն փախչելու ըս-
տիպուեցաւ և Պէյիւդ-Տէրէ գնաց օգնութիւն մը
գտնելու յուսով . բայց եւակագներու խուճի մը ցա-
մաքէն անոր ետեւէն վազելով՝ երբ հազիւ նա նա-
ւակէն կ'ելնէր , անողորմաբար յօշոտեցին զայն :

Այս առաջին սպանութիւնն ուրիշ սոյնսկիսի եւ ղեռնագործութեանց ճամբաց բացառ միւս ետեւագներուն ալ, որոնք կանոնաւոր դօրաց հետ մեկտեղ Վոսթորի Ասիական եւ Եւրոպական ասիանց զանազան մարտկոյնները կը պահպանէին: Այս վերջիններն ետեւագներէն ալ սակաւաթիւ ըլլալով Ա. Պօլիս վերադառնալու հարկադրեցան, ծայր տըւած ապստամբութեան լուրը տալու համար:

Հոն ամենքն ալ ուղեցին ապստամբաց դէմ յարձակում ընել, բայց բարեսիրտ թագաւորն իրեն կործանման համար երդմնակից տնձանց նենդամկա խրատուցն անտալով երկար ատեն սնտալի բանակցութեանց գործածեց իր թանկագին ժամանակն, մինչդեռ աշխոյժ գործունէութեամբ մը կրնար սարսափ ազդել երդուելոց:

Իսկ ետեւագներն իրենց դրից եւ թնդանօթներուն պահպանութիւնը քանի մը մարդոց յանձնելով, իրենք երկու հազարի չափ Պէօլիս-Տէրէի դաշտավայրը կը ժողովին, եւ իրենց սկսած անօրէն դիմաւոր մը ապստամբութեան գլուխ կ'ընտրեն. Քապադճը-Օղլու կ'անուանուէր իրենց ընտրած այս մարդն, որ իրրեւ կարեւոր պարտք իւր վրան ստած ըլլալով՝ կենաց եւ մահու բացարձակ իշխանութիւն պահանջեց դիմաւորներէն եւ ստացաւ: Տարօրինակ պատահմամբ մը, որն որ Օսմանեան պատմութեան մէջ չստո տնդամ կը տեսնուի, այն ամենէն սիրուած զիկտապօղն ուղեց նախ իր հրամանաց

տակ գտնուող աւաղակաց պատուասիրութիւնը
 գրգռելու նպատակաւ երդում առնուլ անոնցմէ որ
 յափշտակութիւն մը չընեն, և սոսկական քաղաքաց-
 ւոց ոչ անձին վրայ յարձակին և ոչ ստացուածքին,
 իսկ անոնցմէ միայն վրէժ առնուն, որոց համար ինք
 հրաման կուտայ: Այս կերպով բազմութիւնը դի-
 մեց դէպ ի Կ. Պօլիս, ուր անոնց կը սպասէին ան-
 գիտաբար իրենց նպատակին օգնել ուղող մարդիկ:

Թէյիս-Իսրամին և Գայմագամին նենգութիւններն
 Գապագճի-Օղլուի և իւր եամագներուն յաղթանակը
 պատրաստեցին. սրճարաններու մէջ ժամաւաճառ
 անգործ և խռովասէր մարդկանց հետ մէկտեղ օճա-
 գին ամեն օրդաներէն բաղմաթիւ Նէնիչէրիներ
 մայրաքաղաքին պարսպադրանց մէջ դիրենք դիմա-
 ւորելու եկան:

— Բարի եկար, գոչեց եամագներու ղօրապե-
 տին Քիւրտ-Նուսուֆ, շնորդ դունդէն Նէնիչէրի մը,
 որուն պատահեցանք արդէն պատմութեանս սկիզբն
 Էյուլպի փոքր սրճարանին մէջ:

— Ուրախ լեր, կտրի՛ճա, վրայ բերաւ խոհա-
 րարատեան իր շքանշանները կրելով: Յանուն օրուզ
 պիրի որուն կը վերաբերիմ, քեզ օգնականութիւն
 և պսշտօղանութիւն կը խոստանամ:

— Ուրախ լեր, Ալի Օսման, պատասխանեց եա-
 մագը: Անհաւատից դէմ պատերազմելու եկայ և
 հաւատի էի որ զքեզ հաւատոյ պաշտօղանաց առաջ-
 ջին կարգին մէջ պիտի դնեմ:

— Բարի վերջ, ըստ խոհարարատեղին՝ Հիւսէյին անկողնաւարը, որ 27րդ օրդային եամագն էր, միանգամայն իւր զգեստին բոժոժներն հնչեցունելով, և սլայտադրոշմ բաղուիլը ցուցնելով, որ իր քնդին որոշիչ նշանակն էր:

— Սարիս փրկիչդ հաւատոյ, դռնէց շաքարաւ փաճառ միքէվէլի Մէհմէտն, 44րդ օրդային եամագն՝ որ իւր չորս ոտնաչափ բարձր սարղիին վրայ նուճիլ տերև մը զետեղած էր իբր նոյն օրդային նուիրակուն:

— Մենք ալ սլատրաստ ենք ետնէդ գալու, յարեցին Նէնիչէրիներն ու եամագները միաձայն:

Ասլա ասլոտամբբ մեծ բաղմութիւն մը ետնէն տանելով առանց դիմադրութեան ճամբաներուն մէջ տարածուցան:

Հրամանաւ Քապուղճիին՝ Թօփիտանէի հրձիգներն, նաւային զօրքերն, նոյնպէս Էդ-Մէյտանի մէջ բնակող Նէնիչէրիներն բանակ կազմեցին նոյն հռչակաւոր դաշտին մէջ, որն որ Մեծին Սիւլէյմանոյ ժամանակ մտալաճառւանոցներն հոն գտնուելուն սլատճառաւ այս անունն առաւ, և ուր Նէտի-Պուլէի իւրաքանչիւր սղանդանոց միա կը բերէին ի պէտքս զօրաց: Թօմրուգ անուամբ ճանչցուած այս խանութները զօրանոցներուն կից էին միշտ: Քիշեր ժամանակ հրասլարակին մէջ, որու երկու ծայրերն կը սլահսլանուէին մեծաւեժ աղխաղխեալ դռներով՝ հովանոց (քէօշք) մը կը բարձրանար, զոր հեղնու-

Թեան մտօք իրենց րէքքէն այսինքն Վանքն ան-
ւաներ կին այն վատչուէր զօրքերն, զոր Հաճի
Պէկթաշի իրենց զազրագործութեամբքն հռչակաւոր
ըրած էր: Ապստամբապետն պատերազմի ժամանակ
ասկէ աւելի յարմարագոյն տեղ մը չէր կրնար գտնել
իրրե կեդրոն զօրութեան և իրրե անմատոյց բանա-
կատեղի: Երբոր այս օգտաւէտ դիրքը Գապագճի-
Յղու գրաւեց, մանկ տիկներու միջոցաւ բոլոր քաղ-
րին մէջ յայտարարութիւն ըրաւ որ յորդաճիներն
կը սպարտին անմիջապէս իրենց շուրջը ժողովել ետևազ-
ները: Մեծ յօժարութեամբ անմիջապէս այս հրա-
մանը կատարեցաւ:

Մուստա Փաշան յառաջուց հրաման տուած էր
կանոնաւոր զօրաց որ զօրանոցներէն դուրս չ'ելնեն,
ուստի խոհարարներուն ուսոյ վրայ ելր այն ահարկու
կաթսայներն երեցան, մեծ սարսափ տիրեց դժբաղդ
մայրաքաղաքին վրայ, մէկ զօրութիւն մ'ալ չը հա-
մարձակեցաւ դէմ դնել այն բռնաւորական շարժ-
ման: Խիղախ ետևագը խրոխտադէմ վերայիշեալ հա-
վանոցին դիմացը նստաւ: Անոր դիմացը դրուեցան
կաթսայներն, և ամբօխն ահարեկ՝ վրէժ խնդրու-
թեան կը սպասէր:

Գապագճի-Յղու ի մահ դատաստարտելոյ ցուցա-
կը բացաւ, և ահա գաղանամիտ մարդասպաններն
սլաարաատուեցան քաղաքին մէջ տարածուելու և ի-
րենց գլխաւորին դատակնիքն ընդունող թշուառ-
ները փնտռելու:

— Գաւարագճի-Օզլու, գոչեց Քիւրտ Եռսուֆ, իր ատրճանակները պատրաստելով, ե՛ս քեզ պիտի բերեմ այն խիտ թանկագին գլուխը :

— Աչ, ե՛ս պիտի բերեմ, ես կ'ըսէ Սևի Օսման :

— Անդատճառ ես պիտի բերեմ, աղաղակեց Մէհմետ շաքարագործը, մետաքսեայ շապկին թեղանիքը մինչև ուսն ամփոփելով,

— Ժամանակին կը տեսնուի, ըսաւ ընդմիջելով անկողնակար Հիւսէին, ըստ իմ ամեն բան կը խոստանամ, որ յանուն 27րդ օրդային վերաբերելու սրտիւն ունիմ :

Եւ թէ Յէնիչէրիք և թէ Խանագներն վայրենօրէն ու մեծ ազմկով քաղաքին ճամբաներուն վրայ յարձակելով՝ ահաբեկ բնակիչներն իրենց տուներուն մէջ հետաղծտելու կը սկսին :

Ժամէ մը ետեւ օրուգալիի խոհարարապետն աւրտամբապետին ոտքերուն առջին նետեց առաջին գլուխը : Սուլթան Սէլիմի ամենահաւատարիմ խորհրդակից Իպրահիմ էֆէնտիինն էր այն : Թըշուառ ծերը մարդաստաններուն յարձակման ենթակից եղած տան մը առաստաղներէն փախած ժամանակ չարաչար քարայտակին վրայ ինկաւ, և անմիջապէս կատաղի խոհարարապետին կարադանին զոհ գնաց :

Մէհմետ շաքարագործն Սէմետ Պէյի գլուխը բերաւ, որ Սուլթանին ախոռապետն էր, և որուն սիրտն անմիջապէս խաժամուժ ամբոխն առաւ կերպաւ :

Քիւրտ Եռասուֆը իր ետեւէն քաշկրտելով կը բե-
լիւր երեք սլաշտօնաստարաց զլուխները, զորս ան-
ձամբ ինքը կտրած էր: Իրմէ ետքն եկան կարգաւ
միւս ընկերներն ալ, ամենքն ալ այս յաղթանակ-
ներուն վրայ իրենց աւարներն աւելցնելու, և այս
կերպով լմնցաւ Քասրագճը-Օղլուի սպանելոց ցու-
ցակը:

Աերջասկէս ապստամբութեան գորգին վրայ՝ սա-
ներուն շարուածքին զուգահեռական դիրքով շար-
ուեցան տասնևեօթ դաշիադէմ և այլանդակ զը-
լուխներ:

Այս անսկիւնունելի ապստամբութիւնն իր գործն
աւարտելու համար երեք օր բաւական եղաւ, այն-
պիսի ապստամբութիւն մը որն որ Աւետութեան
բաղդը անարգ աստիճանի և Նէնիշէրիներէն խա-
րհամարհեալ վատ ստորին գնդի մը գինուորին
ձեռքը կը յանձնէր: Սակայն ճշմարիտ զօրավարք
աւելի իբրեւ հլու և յաջողակ գործիք մը՝ զայն ու-
ղեցին, և այս առթիւ պէտք է խոստովանիմք որ
անիկայ ալ խոհեմութեամբ և նշանաւոր համարձա-
կութեամբ մ'ի գլուխ հանեց իրեն եղած պատուէրը:

Զորրորդ օրուան առտուն Քասրագճը-Օղլու եա-
մագի աղբաստիկ զգեստով Լէ-Մէյտան ներկայ
գտնուեցաւ հանդերձ Նէնիշէրեօք. իր դէմքին վրայ
երկար ատենէ ի վեր ընկերութեան բարձրագոյն աս-
տիճաններու մէջ փայլող մարդու մը ծանրութիւնը
նկարուած էր: Ձեռքի նշան մ'ըրաւ, և ահա նոյն

վայրկենին այն անհուն բազմութեան մէջ լուսթիւնը տիրեց . այն ատեն զոհերուն այն թարշամեալ գլուխներն բաւական ատեն դիտելէն ետքը աչքերը դէպի երկինք բարձրացուց , և հաստատուն ձայնով մ'ըսաւ .

— Օրհնեա՛լ ըլլայ Տէրն . հաւատարմ կը յաղթանակէ , և այս շուներուն տղամաշտղախ գլուխները կը վկայեն Միւսլիմանայ զօրութեանն ու կարողութեանը : Փատիշահն իւր սէրային մէջ սարաափով ընկճեալ և ընաւ արտաբուստ օգնութիւն մը չը յուսալով այս գիշեր խաբբը շերիֆով ըստ խոնարհ տղաչանայ մերոց մերժեց այն նզովից արժանի նորաձեութիւններն որոց սլատճառաւ Միւսլիմանայ մէջ խռովութիւն ընկած էր . և նախ և առաջ անհաւատից սովորութեանց հետեանքն եղող Նիզամի-Ջէտիաի գունդը խափանեց , զոր կ'ուզէր իրրեւ վահան գործածել վտարանջող Եէնիշէրեաց դէմ : Ապա ուրեմն , զինուորակից բարեկամքդ , ոչ ևս նեղ զգեստներու մէջ սլիտի փաթթութիւնք , և ո՛չ նիզակի հետ մէկտեղ այն ծանրաբեռն րիւֆէկեր սլիտի կըլերներ , և ո՛չ այն էշկի-գարիազը գլուխնիս տիտի դընենք : Մեր սուրերովն ու ետրադահովը անհաւատները մեզ խաբսճ վճարելու սլիտի ստիպենք :

Միարան հծծանօք մ'ատենաբանին խօսքերն ընդունուեցան , և Ինշ-Սըպահ (Սատուծով) բառերը խուլ կերպով արձագանգ տուին բազմութեան մէջ :

— Սակայն կատարելապէս ասլահով ըլլալու և

այնչափ դառադրութիւններն վերստին չը ըստուելու համար, շարունակեց Գապագճը-Օղլուն, վերջին գործ մ'ալ կայ, ա՛յն ալ ընելու եմք: Սուլթան Սէլիմ՝ այս գլուխի բռնաւորը պէտք չէ որ փառաւորեալն Օսմանի դաշը բազմի, զոր իւր ամբարըշտութեամբը պղծեց: Մեռնիլ հարկ է, մեռնի՛լ: Դուք ալ այս կարծիքէ՞ն էք:

Նոր քրթմնջիւն մը ետևագին ձայնը խափանեց, բայց այս նշանն այս անգամ ընդհանուր հուանութիւն չ'էր յայտներ: Իրաւամբ ամեն մարդ Սէլիմի առաքինութիւններն ու բարութիւնը չ'էր մոռցած, և իրենց զայրոյթը չը հասաւ այն աստիճանին ուր աւրստամբ հասցնել կուզէին:

— Աթոռէն վա՛ր առնուի, գոչեց ձայն մ'անմիջապէս, որպէս զի խորհելու և զղջման ժամանակ չը թողու ամբոխին:

— Այո՛, ուղածնիդ պիտի կատարուի, պատասխանեց փութով Գապագճը-Օղլուն և ձեր որոշումն ալ աւելի օրինաւոր ըլլալու համար խնդիրը պէտք է որ սուրբ միաֆդիին առջև դրուի, անոր վճիռը մեզ ամենքս պիտի առաջնորդէ:

— Քա՛ջ է, քա՛ջ է, գոչեց բազմութիւնը:

Անմիջապէս Գապագճը-Օղլու յանուն ժողովըրդեան սրբազան օրինաց թարգմանին ներկայացուելիք խնդիրն այսպէս խմբագրեց. « Իւր վարժունքովն ու հրամաններովը Գուրանին ոգւոյն և գրոյն դէմ գործող թագաւոր մը կրնա՞յ արդեօք զահուն

վրայ մնալ : »

Ամբոխը հրապարակին քովն եղած Ֆէյի-Խալափին
տունը խուժեց , և հրամայեց անոր որ խնդրադրոյն
շուտանցքին վրայ գրէ խկոյն իւր սրբադան պա-
տասխանը , այսինքն ֆէյվան : Ան ալ առանց որ և
է երկմտութեան մը այս խօսքը գրեց անմիջա-
պէս : «Ո՛չ . Տէրը գիտէ լաւագոյնը : »

Այս ֆէյվան յաղթանակու Պապապօղոս-Օղլուին
բերուեցաւ , որն որ թէ ի լուր Նէնիչէրեայ և թէ
Էդ-Մէյտանի մէջ խռնեալ բաղմութեան բարձրա-
ձայն կարգադէն ետքը զոչեց :

— Եղիցի կամք Տեառն , յանուն ժողովրդ-
դեան և զօրաց կը հռչակեմ Սուլթան Մուսթա-
ֆայի որդի Սուլթան Սէլիմի անկումն , և Սուլթան
Ասրտ-Իւլ-Համիտի ⁽¹⁾ որդի շահաաֆ Մուսղաֆա-
յի փառաւորապէս ի գահ բարձրանալը :

Բեժ ազմուկ մը յաջորդեց այս յայտարարու-
թեան , և բազմութիւնը դէպ ի պալատը դիմեց որ
Նէնիչէրեայ և ժողովրդին կամքը զժրադէ Սէլիմայ
խմայունէ :

Իսկ Սէլիմ իւր ասրային մէջ փակուած , և չի
կարենալով ոչ կսկսկռաւել և ոչ պիտիլել այս ա-

(1) Ասրտ—Իւլ—Համիտ . այս հռչակաւոր անունը կը նշանա-
կէ ծառայ Աստուծոյ փառաւորելոյ : Գրեթէ այս նշանակութիւնն
ունին նաև Ասրտ—Իւլ—Մէճիտ , Ասրտ—Իւլ—Ազիզ , Ասրտ .
Ռուլաֆ ևն :

պլաստամբութիւնը , զրկուած ըլլալով նաեւ իւր հաւ
ւատարիմ խորհրդակիսաններէն և ամենասիրելի բարե-
կամքներէն , որոց կսկծալի մահն հետզհետէ իւր
մարդիկներէն խմայաւ , և նորանոր տաղնաւ ըզ-
գալով ամէն մէկ լուրէ՝ կը նստէր այժմ իւր
խարխուլ գահուն վրայ մտածելով իւր իշխանու-
թեան աղետից և աւերակին վրայ , և հանդարտ ու
ուռնխառով կը սպասէր այն վայրկենին յորում
իւր մեծութեան երազները յաւիտենական մոռացման
պիտի փոխանակուէին : Խորին լռութիւն կը տիրէր
իւր շուրջը , որ ծառաներուն հառաչանքովն մերթ-
քնդ մերթ կ'ընդհատէր , որք համակրութեամբ աքջ
օտաւին ժողոված էին՝ իբրեւ օրհասական հօր մը յու-
ստհատեալ ընտանիքն անոր մահճին քով :

Սէրային դռները գոց էին , և քիչ մ'առաջ հը-
ղօրսադոյն թագաւորին միակ և վերջին պահապան
մնացած էին բերդին պատնէշներուն ետեւ կարգաւ
շարուած պօստանճիներն : Իսկ թիկնապահք և ներ-
քինիք սէրային մէջ էին դինեալ՝ և պատրաստ
միապետին առջև մեռնելու եթէ արժան դատէր
իրենց տկար և անօգուտ զօրութեամբը մարտնչել
ընդդէմ անթիւ բաղմութեան թշնամեաց :

Եէնիշէրիք և բոլոր ժողովուրդն Քապադճը օղ-
լուէն առաջնորդեալ սէրային շուրջն առին , հը-
րամայեցին պօստանճիներուն որ դռները բանան՝
արքունեաց սպասաւորները սրահը խուժեցին ուր
իրենց տէրը բաղմած էր գահուն վրայ , և ուրոնցմէ

մէկը իմացուց թագաւորին թէ Շէյխ-Խալամն ի կողմանէ ապստամբաց կ'ուզէր իրեն ներկայանալ որպէս զի իրեն համար եղած վճիռն հաղորդէ :

— Թող դո՛ւ, ըսաւ Սէլիմ անխռով ձայնով, թերեւ չը պիտի հասնէի այս յուսահատութեան, և իբր մտածմանց մէջ թաղուած, յաւելցուց խոնարհաբար, եթէ այս ժամուս Բուսճուզի փաշայն՝ հաւատարիմն Մուսղաֆա Պայրաքտար քովս ըլլար :

— Եֆէնտիմ, թոթովեց սալասաւորը՝ Սուլթանին առջև ի ծունր խոնարհելով, թէպէտ Բուսճուզի փաշայն՝ հոս չէ, բայց չեն պակսիր նաև այլ անձնուէր ծառայներ որք ամէնքն ալ եթէ հրամայես, պատրաստ են մեռնելու՝ մատնչաց յաղթանակն յապաղեցնելու համար :

Սէլիմ ծառային նայեցաւ, և արտասուեց՝ ճանչելով այս անձնուէր ծառայն որ նոյն ինքն Նէճիպէր, որ իւր նախկին ղգեստը կը կրէր տակաւին :

— Ի՞նչ կ'ընես հոս, դռչեց Սուլթանը. դժբա՛ղդ երիտասարդ, չե՞ս գիտեր որ քեզ ալ կ'ըստաննեն եթէ այս ղգեստներով բռնուիս :

— Ի՞նչ պիտի ընեմ այլ ևս կեանքն՝ թոթովեց Նէճիպ՝ հեղձամղձուկ յարտասուաց :

— Հագիր վերատին քու ղգեստներդ, կը հրամայեմ քեզ, պատասխանեց Սէլիմ, և դուք ամէնքնիդ զխոցէք թէ ձեր զոհողութիւնը երբէք չեմ ընդունիր : Եթէ Տէրոջը կամքն է իմ անկումս, անորոտունջ կը հնազանդիմ, այլ երբէք չեմ

կրնար հաւանիլ որ արեան մի կաթիլ հոսի ինձ համար : Ձեր եռանդագին սիրոյն զանձն իմ երախտագէտ կը համարիմ, յաւելցուց Սէլիմ քաղցրագոյն ձայնով մը . այսպիսի պարագայի մը մէջ այդ սէրը զոր ի պաշտարանութիւն ինձ կը ցուցնէր, խիստ քաղցր է իմ օրոքս . շնորհակալ եմ ձեզ, ցաւ է ինձ որ չեմ կարող այլ ես ուրիշ միջոցաւ իմ երախտագիտութեան հաւատարմութեան ձեզ ընծայել : Եւ այժմ իմ վիճակս ձենէ աւելի կարօտ եւ դժբաղդագոյն է . որովհետեւ դոնէ երկրիս մէկ անկիւնն ընտրելու իրաւունքէն անգամ դրկուած եմ՝ ինձ բանտ մ'ըլլալու համար : Այլ օրհնեալ եղիցի անունը բարձրելոյն :

Սէլիմայ ձայնը, ներկայ գտնուողներուն հառաչանքներովն խախտեցու : Նէճիպ տկնածութեամբ հեռացաւ թագաւորէն իր արտասուօքը նորա ձեռքը ողողելով, զոր իրեն երկնցուցեր էր :

Քիչ մը ետքը Շէյխ-Խալամն երեւելով խոնարհ յարգանք իւր զոհին երկրպագելու դիմեց, յետոյ իւր տիրոջ անհնարին դժբաղդութեան վրայ կսկծագին սիրտ մ'ունենալ, կեղծելով՝ զՍտատուած եւ ըլլամարդարէն յօգնութիւն կոչելով ըսաւ,

— Սուլեգին կատաղութեամբ բորբոքած սինլըբորին չթողելու համար այս նուիրական տեղը պըղծել, պատուէրնին ընդունեցի, զոր Ձեր Սեհափառութիւնը ձեռացո մէջ կը տեսնէ : Համայն ժողովուրդն եւ իշխմացի պատկառելի խումբը քու շուհա-

տէ՛ Մուսթաֆա եղբորորդիդ այս գահուն տէր հրա-
շակեցին , զոր ի վաղուց քու առաքինութեամբդ
մեծարոյ կայուցիր :

Դժբաղդ ինքնակալին հետեողք և այլ ծառայք
այս աստիճան վառութեան և կեղծաւորութեան
վերայ իրենց զայրոյթը չը կրցան զսպել : Սէլիմ
ազնիւ և անխռով աչքով անոնցմէ լռութիւն պա-
հանջեց :

— Ընդունայն է ո՛ր և է ընդդիմութիւն , շա-
րունակեց Շէյխ-Խալամն բողբոլին հանդարտ դիմօր ,
փոքրագոյն դիմադրութիւն մը հոս և սպանութիւն
կրնայ բերել այս պատկառելի բնակարանին մէջ . է ,
ի՞նչ կը դօրէ ընել բաղդին դէմ՝ մեր ունեցած դօ-
րութիւնը :

— Խոնարհամիտ անձնուիրութիւն կամայն Աս-
տուծոյ , սրտասխանեց Սէլիմ ցրտութեամբ ,
միւսդիւմանին առաջին առաքինութիւնն է :

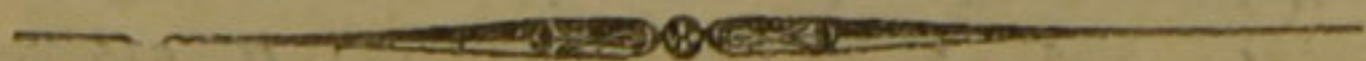
Առանց ուրիշ բան մ'ըսելու գահէն ելու և
յամրաքայլ դէպ ի դուռն ուղղեցաւ : Ազնուական
ինքնուրացութիւն մը իւր գեղանի և վճիռ դէմքին
վերայ տարաւորած էր : Քիչ մ'ատեն դորովալիւ
կերպով՝ այսպէս գահը լքանող ինքնակալն այն
սրտաճմլիկ տեսարանին հանդիսատես եղողներուն
դառնալով անոնց նայեցաւ վերատին՝ վերջին անգամ
իր ընդունած սէրէն անոնց շնորհակալ ըլլալու և
իրր թէ անոնց հրաժեշտ տալու համար , դէմքը դը-
ւարթ էր , և ոչ մէկ այլայլութիւն կամ կսկիծ մը

կը տեսնուէր անոր վրայ :

Սէլիմ հանդարտաբար և առանց ետևը դառնալու շահգլուտէից քաֆէան անցաւ , ուր երբեմն իւր երիտասարդութեան ամենէն գեղեցիկ օրերն անցուցած էր , և այս բանտին սեամին վրայ իւր երիտասարդ եղբորորդւոյն Մուսդաֆային հանդիպելով՝ որ ներքինինէրէն ուղղեկցեալ կուղղուէր դէպ ի գահ , որուն վրայ ապստամբութիւնը զայն սլիտի բարձրացունէր :

— Արդեակ իմ , ըսաւ անոր , որովհետեւ իմ ջանքերս չը դօրեցին հպատակացս բարերաստութիւնըն հայթայթելու , քեզ կը մնայ ինչ տուաւել երջանիկ և կարող ըլլալու , բնաւ չեմ ցաւիր գահը ձգելուս վրայ , այլ մանաւանդ թէ քու դայն ժառանգելուդ վրայ անկեղծաբար կ'ուրախակցիմ :

Եւ Սէլիմ համբուրելով թաղաւորազներ , որ առաւել շուարեալ քան թէ սրտաբեկ էր , գափկաւ մտաւ , ուր իւր միւս եղբորորդին՝ Մահմուտ իրեն կ'ապասէր : Պառն իւր վրայ ինկաւ՝ գերեզմանի վրայ ընկած ծանր և ցուրտ քարի մը պէս :

ՀԻՒՆՔԵԱՐ ԻՍԿԷԼԷՍԻ

Նոր Փատիշահին գահակալութիւնը սկսային և Թօփհանէին թնդանօթարաններն և հետզհետէ Եւրոպիոյ և Ասիոյ բերդերը ծանուցանելնուն պէս երեք օրէ ի վեր այն յուզեալ բաղմութիւնն ու զօրաց աղմուկը հրաշխք իմն խաղաղեցաւ, և մեծ մայրաքաղաքը դարձաւ վերստին իւր նախկին լռութեանն ու անշարժութեանը: Եսակաք-քապեալներն՝ ապստամբութեան նախամարտիկներն իրենց վարձու դրամն առնելով տեղերնին ճամբուեցան, և անոնց ամենէն անվեհերն Պապադճը-օղլու առաջնորդն իւր ըրած նախճիրներուն արեան նշաններն դեռ վրան՝ Առախորի բերդերուն ընդհանուր տեսուչ կարգեցաւ:

Իսկ Մուսղաֆա Սուլթանն իւր նոր ստացած բացարձակ իշխանութեան և ազատութեան հաճոյսից հրապոյրքը վայելելու համար փութաց ուրբաթօրն Առախորի մէկ ճամին սովորական աղօթքն ընելու. արքունական մակոյկը մտաւ և բոլոր կայսերական անձինքն ի միասին առնելով Հիւնքեար-Իսկէլէսիի գեղասքանչ հովիտը գնաց: Հոն մէկ վտարը քեօշկի մը մէջ նստաւ, որուն ամէն կողմէն կրնար հեշտաւէտ հովիտը դիտել իւր բոլոր տարածութեամբը. իւր մեծ առաիճանաւորներն և նոր սրաշտօնեայրը զինքը շրջապատած էին, որոց մէջ էին

Շէյխ-Խալամն և գայմագաւ Մուստա փաշան , և ինք հանդարտ նայուածքով այն մեծ խուժանը կը դիտէր , զոր հոն քաշած էր Աստուծոյ շուքն ⁽¹⁾ և ձիրիտին ներկայ գտնուելու բաղձանքը , վասն զի այն օրն այս խաղը պիտի խաղային Ն . Վեհա- փառութեան ուղեկիցք՝ խոկուն և մեղամաղձոտ կայսրը զուարճացնելու համար :

Հիւնքեար Իսկէլէսին ⁽²⁾ թէ հեշտալի բնութեան և թէ իւր սքանչելի դրից կողմանէ հռչակաւոր Պէօյիւք-Տէրէի հովտէն վար չը մնար , որ գրեթէ այս դբօսավայրին դիմացը կ'իյնայ Ասիոյ ծովեզրին վրայ , և նեղուցին քաղցրասիւք զեփիւռն երկու վայրերն ալ հաւասարապէս կը զովացունէ :

Երփնեւանգ բլրոյ շարք մը՝ աստ անդ դաինեօք , յասմիօք և այլ զանադան ոլորուն բուսօք գեղազար- դեալ՝ այս հովիտը կը շրջապատեն՝ հեշտալի հովանի մը տարածելով անոր վրայ : Դեղձան լայնութեւիք և սպիտակ կաղամախիք լի են հովտին ներքին կող- մերն , որոյ նուրբ ձևերն ներդաշնակաբար կ'անդ- րադառնան մթազին բլրոյ կողերուն վրայ : Դաշ- տին մակերևոյթը ծածկուած է կասկենեօք , որոյ

(1) ԶԸԼԸ—ՈՒԼԼահ (շուք , հովանի Աստուծոյ) է մի յանթիւ մակդրաց սուլդանաց Տաճկաց :

(2) Հիւնքեար—Իսկէլէսի , կը նշանակէ արքայական նաւամատոյց : Այս հովտին քէօշկին մէջ ստորագրուեցաւ Սուլդան Մահմուտի ատեն Թուրքիոյ և Ռուսիոյ մէջ հաստատուած հռչակաւոր դաշ- նադրութիւնը 1829 ին :

վրայ շաղապատելով կը բարձրանան մինչև գագաթներն բաղեղն ու գեղձը, և կ'իյնան դարձեալ ամնէ կողմէ իբր ճոխ և երսինագոյն ծածկոյթներ:

Արկաջասահ առուակ մի լեռներէն իջնելով Հիւնքեար-Խսկէլէսիի դաշտը կ'ողողէ, և լայնքէն անցնելով կը զովայունէ օդը, զոր արեգական նշնուլագեղ ճառագայթք և ըլլոյ անձրագարծութիւնը կը ջեռուցանեն զայն: Այս առուակին ականց մերձ հովտին խորը և լայնտերեւեաց և հացիներու կանաչագեղ հովանեաց ներքեւ կը փնտռեն Օսմանցի կանայք, իրենց առանձնութիւնը ուր կը ներուի անոնց դէմքերնին բանալ, առանց մեղանջելու իրենց կըրօնական սովորութեանցը դէմ: Հոն խումբ խումբ ժողովուրդ կը հիւսեն իրենց սիրահարութիւնքը, հեռի օրէնքն անպատուող և տաղտկալի հսկողութեանէն, որ չը պակսիր անոնց ամէն հրապարակային պտոյտներու ժամանակ:

Ինչպէս որ այլք նոյնպէս և Դանքրէտ Պէմէնկէ հիմ հետաքրքրութեան համար Հիւնքեար-Խսկէլէսի եկած էր, և ինքզինքն ամբոխին աղմուկէն ազատելու համար հովիտն ի վեր ելնել սկսաւ, և հասաւ առուակին մէկ ծոցը՝ թանձրախիտ ծառի մը հովանւոյն ներքեւ, յորում շատերուն աչքերէն ծածկեալ կը մնային ճոխաւէտ գորգի մը վերայ նստած երկու թրքուհիք: Թէև անոնց երկուքն ալ երկտասարդը տեսածնուն ուլէս անմիջապէս իրենց ձեռքը փխրահէներնուն տարին, բայց գեղանի

Թրքուհիք չը կատարեցին բաւական արագութեամբ այս շարժումը, որով կ'ուզէին կամ կը ձեւացունէին ծածկել ինքզինքնին երիտասարդ դեսպանագիտին աչքէն: Պանքրէտ կրցաւ որոշ տեսնել որ այս Թրքուհիներէն մին հրաշագեղ օրիորդ մ'էր:

Դեսպանագէտն այս սրտաւնաման զուարճութեանէն յափշտակեալ, և տեսնելով որ իւր ներկայութիւնը տիկինները չէր զայրացնէր այնչափ, և որոնք խօսակցութիւնն շարունակելով իրարու հետ կը խնդային, համարձակեցաւ քիչ մ'ալ անոնց մօտենալ. երևոյթներէ գուշակեց որ այս կիներէն մին տիրուհի՝ և միւսն աղախին էր: Այն կինն որոյ դէմքն որոշ տեսաւ, փափուկ քօղին տակէն նըշմարեց բիւրեղեայ ճակատ մը, որոյ վրայ ամենավայելուչ կերպով զետեղուած էր անդամանդազարդ մահիկ մը շողշողուն աստղերով ընդելուզեալ: Համարէ թէ զիպուածով ըլլայ կամ թէ դիտմամբ՝ այն մանկամարդուհւոյն ֆէրաճէն վար ընկաւ, և փութով դայն բանալու և վերստին ուսերուն վրայ ձգել ուղելուն ժամանակ, երիտասարդ անհաւատը կրցաւ դիտել նաեւ հրապուրիչ գեղեցկութեամբ հասակ մը. ոսկեթել և մետաքսեայ զգեստ մը իւր փափկասուն գեղանի անդամներն ու մարմինը կը ծածկէր, մերկ թողլով ձիւնափայլ սլարանոցն և ուսերը: Պանքրէտ քօյլ մը ևս յառաջացաւ, և կիներն ասոր վրայ ոչ միայն ուրախութիւն ցուցին այլ և իրենց մեծ սեւ ուշերն անոր ուղղելով՝ հրապուրիչ

Թոյլատուութեամբ մը քաջալերեցին զինքն աւելի մերձենալ իրենց : Չըկայ դիւթիչ բան մը քան զայն նորահիւս եաշմագներն , որ վայելչաբար կնոջ դէմքը կը ծածկեն և անոր վրայ գտնուած թերութիւնները թաքուցանելով՝ նորա չքնաղ երեւոյթը զարմանալի կերպով կը գեղեցկացնեն :

— Որպիսի գոթադղութիւն , տիրուհիդ իմ , ըսաւ Պէմէնկհիմ ժպտելով , որ չեմ կարող բացատրել թէ ինչպէս յափշտակուեցայ ձեր սքանչելի կերպարանքէն և քաղաքավարական ցոյցերէն :

Ա'երեւի թէ աղախինն իւր տիրուհւոյն թարգմանեց Ղանքրէտի խօսքերն , և սկսան երկուքն ալ ուռաւել բարձրաձայն խնդալ :

— Ահա՛ւր , պատասխանեց աղախինը թոթով վելով Աալլօ-խտալական բարբառով մը , ամենասրտուական տիրուհիա կը հրամայէ ինձ հարցունել քեզ թէ դո՞ւ ես այն երիտասարդն որ Բերա բնակող ծերունի անհաւատ Քիննատոզի եղբօրորդւոյն հետ պիտի ամուսնանաս :

— Ես ինքն եմ , պատասխանեց Ղանքրէտ՝ իրեն ուղղուած այս հարցումէն զարմանալով :

— Ուրեմն , յարեց աղախինը տիրուհւոյն պատասխանն առնելով , Նորին աղնուութիւնը Պատընէֆէնտին մեծ պատիւ և շնորհ կ'ընէ նստելու հրաւիրելով զքեզ :

Ղանքրէտ երկրորդ հրաւիրման մը չըստասելով , գորդին մէկ ծայրը նստաւ և մերձակայ ծառին երկա-

րաձիգ ուտերուն ներքև ինքզինքը լաւ մը ծածկեց , որպէս զի անցորդներէն անտեսանելի մնայ :

Իսկ աղախինն այս միջոցին ոտից վրայ կանգնած՝ յարգանք իւր ֆէրաճէին երկար թեղանիքը վրայ բերելով բարև կը բռներ , և սլափափափ էր իւր թարգմանչութեան սլաշտօնը կատարելու :

— Նշանածդ գեղեցիկ է՞ , հարցուց թրքուհի տիկինը :

— Մեծ սուտ մ'ըրած պիտի ըլլամ Տիկին եթէ հարցմանդ՝ այո՛ սլափափափեմ :

— Եւ ինչո՞ւ :

— Որովհետեւ այն դէմքը զոր քիչ մ'առաջ հաղիւ կրցայ տեսնել , զիս խիստ դառաւոր մ'ըրաւ գեղեցկութեան վրայ :

— Ուրեմն գեղեցիկ կը կարծես զիս , ըսաւ տիրուհին իւր հագուստին մէկ ծայրն՝ իբր թէ անուշադրութեամբ ուսին վրայ նետելով :

Ի սլափափափի՝ Ռանքրէտ խնդրեց տիրուհոյն աղաքաստրէ ձեռքը բռնելու , բռնեց և համբուրեց զայն , որուն վրայ ուրիշ սլակասութիւն չէր գտած , բայց եթէ թրքական սովորութեան համեմատ եղունգներն կարմրեցնող հինաշի գործածութիւնը :

— Կեանք , ըսէ ինձ , ըսաւ տիրուհին , թէ ինչո՞ւ համար քու իմամդ տակաւին քեզ չէ պսակած ծերունւոյն եղբորորդւոյն հետ :

Այս հարցման վրայ Պէմէնկհիմ շուարեալ մը

նայ , որովհետեւ ի տառապանի կը սլարտաւորէր ,
ենթադրեալ գաղտնիք մը յայտնել անոր , որ ցարդ
անբայայայտ մնայ ասպետին լռութեամբն , երբ
ասպետն իւր ամուսնութեան յասլաղումը իրեն ի-
մացուց :

— Պատասխան չե՞ս տար , շարունակեց տի-
րուհին , կը նմանիս Էֆէնտիի մ'որ իւր սիրած
աղախնոյն վրայ կը կասկածի : Եւ սակայն , դուք
կետաւրքդ , դուք որ թոյլ կուտաք ձեր դստերց եւ
լծակցաց ի հրապարակի երեսնին բաց շրջագայե-
լու (տալաքէն գարշելի եւ անվայել բան կնոջ
մը գլխասւոր սլարտքն եղած պարկեշտութեան) ,
դուք կ'ըսեմ , լսած եմ թէ ամենեւին չէք զայրա-
նար եթէ ձեր սիրուհիներն ուրիշ տարօրածուններ
ալ ունենան , չըլլայ որ դուն ալ նախանձած ըլ-
լաս Նէճիպի բարեբաղդութեանը վրայ :

Դանբրէտի դէմքն աղախնոյն թարգմանած այս
խօսքին վրայ դեղնեցաւ , եւ հազիւ կրցաւ իւր կըս-
կիծը զսպել տեսակ մը ժպտով :

— Ձեզ սխալ տեղեկութիւն տուեր են տիրու-
հիդ իմ ըսաւ , երբէք ասպետին եղբօրորդին այդ-
պիսի ամբաստանութեան մը չէ ներած :

— Տե՛ս սա շունը , գոչեց տիրուհին , կ'ուզէ
դիւ սուտ հանել . ի՞նչ , քեանֆիր , յարեց նա ,
կ'ուզե՞ս որ ըսեմ թէ ես այն ֆրէնկ շուն աղջիկը
լրտեսել տուած եմ այս հաւատարիմ աղախնոյս
միջոցաւ , որ այնպիսի ժամանակ մը զանոնք եր-

կուքն ալ բռնած է, երբ Պէյ օղլու գերեզմանա-
տունը երեկոյեան մթութեան ատեն իրարու հա-
ւատարմութիւն և յաւիտենական սէր կ'երդնուին,
կ'ուղե՞ս իմանալ նաև թէ ես ալ քեզ նման զոհ
եղայ. և թէ Նէճիալ այն անամօթ երիտասարդուհւոյն
համար զիս կ'արհամարհէ, ինչպէս որ այս ե-
րիտասարդուհին ալ դքեզ Նէճիալի սիրոյն կը զոհէ:

— Շնորհակալ եմ ձեր տուած այս տեղեկու-
թեանցը վրայ, ըսաւ Պանքրէտ կանգնելով, և կը
յուսամ որ անոնցմէ օգուտ պիտի քաղեմ:

— Ասլրիս, ապրիս ուրեմն, կրկնեց կինն, սյւ-
րի՞նչ պիտի ընես, ըսէ ինձ:

— Չեմ կրնար անպատիժ թողուլ զանոնք,
նախատանայս վրէժը պիտի առնում:

— Եւ ո՞ւր պիտի գտնես մատնիչ Նէճիալը.
խնայա՞ծ ես թէ ինք ալ այս օրերս մայրաքաղաքը
վրդովող խռովութեանց մէջ գտնուելով Ալահիր
Պէյի մը խնդրանք, որ օրուգայիրի գնդին չօրապահի-
է, Եէնիչէրեայ ազային առջև ամբաստանուած է,
և իւր գլխովը պիտի վճարէ յանցանքը՝ եթէ բռնուի:

— Մատնէ՛ զայն, կեանք, վրէժ խնդրութիւնդ
անմիջապէս կը կատարուի:

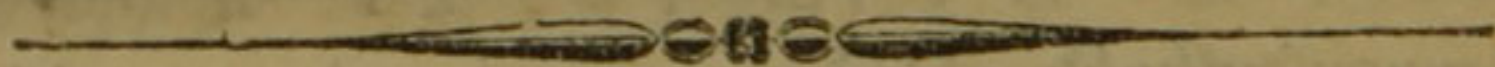
— Ո՛չ, իմ ձեռքովս կ'ուզեմ ախտօժել զայն:

— Բայց ո՞ւր միտք ունիս զայն փնտռելու, հո՞ս
կ. Պօլիս է, եթէ Եւրօսլացոյ նա՞ւ մը խոյս
տուած:

— Պէյիւք-Տէրէ բնակող Եւրօսլացոյ մը՝

Պէնթէլտ Պարոնուհայն տունն ապաստանած է .
ուր չը հասնիր Սուլթանին արդարութիւնն , որով
հետեւ Ներսիսիան դրօշակի սլաշտպանութեան ներ-
քեւ է :

— Լաւ , ըսաւ կտրուկ կերպով Թրքուհին և
տոր ելաւ , եթէ չ'ես ուղեր որ զոհդ ձեռքէդ փախ-
չի , փութա ի վրէժխնդրութիւն , որովհետեւ ես ալ
նոյնպէս ծարաւի եմ՝ կարելի եղածին չափ շուտ
վրէժ առնելու անկէ :

ՊԱՐՏԻՉԻՆ ՀՈՎԱՆՈՅԸ

Հետևեալ օրը Նէճիսլ՝ որ Սուլդան Սելիմայ
անկուսէն ետքը իւր թշնամեաց հալածմանէն փախ-
չելով ստուգիւ Պէոյիւք-Տէրէ Պէնֆէլտ տիկնոջ
տունն ապաստանած էր, առտուն կանուխ դուրս
ելաւ, գնաց Դանքրէտ Պէմէնկհիմի հետ մենա-
մարտելու, որմէ հրաւիրեալ էր յայն, և քիչ
ատենէն իւր սլաշտարանուհւոյն տունը բերուեցաւ
կուրծքէն վիրաւորեալ:

Տասն օր ամբողջ այսպէս վտանգալի կերպով
վիրաւորեալ երիտասարդին մասնաւոր խնամք և
հոգ տարաւ սլարոնուհին առանց հեռանալու անոր
անկողնոյն քովէն: Այն ատեն միայն ուղեց քիչ մը
հանգիստ առնուլ, և զայն իր ծառաներուն խընա-
մոյքը յանձնել, երբ բժիշկներուն կրկնակի հաւաս-
տիքն ապահովեցին զինքն որ այլ ևս իւր բարեկա-
մին կենայր վտանգ մը չըկայ:

Սակայն Նէճիսլ, իւր հիւանդութենէն զատ ու-
րիշ վտանգ մ'ալ ունէր. Վահիր Պէյը յանուն օ-
ճազի խումբ մը զրկած էր օրուգոյիքներէն սպառա-
զէն, որպէս զի երթան սլարոնուհւոյն տունը սլա-
շարեն, և արդարութեան ձեռքէն փախչող երիտա-
սարդ օտաւ-սլաշին ուղեն որ իրենց յանձնուի, ըս-
տառնալով որ եթէ իրենց սլահանջումը չը գործադ-

րուի , գեղն ամբողջ պիտի այրեն : Այլ նոյն ժա-
մայն Պէմէնկէիմ ցուցնել ուղելով թէ ինք խիստ
աղնիւ և վեհանձն հակառակորդ մ'է , ելաւ գնաց
Առաիորի բերդերուն այն նոր կառավար Գապագճը
օղլուին քով , որ իւր նոր ստացած աստիճանին միջո-
ցաւն և հզօր ազդեցութեամբն անմիջապէս դեռալա-
նատանց հետ յարաբերութիւններ ունեցեր էր , և
դՆէճիպ ալաշտպանելու համար անկէց գունդ մ'ա-
ռաւ , որք պատէր ընդունած էին ամէն ուժգնու-
թեամբ զսպել ո և է ապրտամբական փորձ , որ
կը հակառակէր Բարձրագոյն Պրան և Եւրոպիոյ
դահլիճներուն հետ եղած դաշնադրութեանցը :

Այս աղնիւ անձնութիւնը իրրւ աղօտ երկ-
նից մէջ փայլող աստղ մը՝ լուսոյ և շնորհակալու-
թեան շառաւիղ մը ճառագայթեց Նէճիպի վշտա-
բեկ սրտին մէջ :

Գուցէ , կ'ըսէր ինքնիրեն , այս նախանձորդն
իւր սիրոյն և խորհրդոցը մէջ բնաւին չը յաջողե-
լով՝ ոչ ևս կ'ուզէ Հէրմինիայի հետ իմ ըրած տե-
սակցութեանցս գաղտնիքը ասօլետին հաղորդել ,
գաղտնիք մը , զոր երիտասարդուհին վճռեց խոստո-
վանիլ Պէմէնկէիմի՝ կանխաւ անկէ պատուոյ խօսք
առնելով : Միայն Հէրմինիայի հանգստութիւնը չը
վերդովի , և ես ամենայն սիրով կը տանիմ այն
անձկութեանց որք յերկնից ինձ սահմանուած են :

Նէճիպ Պաղչէ քէօյի տեսակցութեան օրէն զատ
տակաւին երիտասարդուհին չէր տեսած :

Անտարակոյս իւր հօրեղբոր խիստ պահպանու
թիւնը ժամանակ չէր թողած որ գրէ իրեն , և
ինչպէ՞ս կրնար նա իւր ապաստանած տեղն իմա
նալ . արդեօք Նէնիչէրեաց զինքը ձերբակալելու
համար պարօնուհւոյն տունը պաշարելուն համբաւն
տկանջ հասե՞ր էր : Բայց այսպիսի պարագայի մը
մէջ իսկ ի՞նչպէս Հէրմինիա կրնար կալծել թէ իւր
սիրասարն իրենց երկուքին ալ այնչափ վիշտ պատ
ճառուլ և իրմէ մանաւանդ միշտ թշնամի նկատուած
կնոջ մը տունը կարելի էր մնալ :

Բայց և այնպէս պարօնուհին իւր դրութեանը
մէջ անողոք էր , և արհամարհելով Նէնիալի արտա
սուքն և օղերսանքը ոչ միայն անոր իր քովն ա
պաստանիլն Հէրմինիայի չիմացուց , այլ և առանց
պատճառ մ'ալ ցուցնելու միշտ պատրաստ կը ցուց
նէր ինքզինք անոնց միութիւնն ամենայն դօրու
թեամբ խափանելու :

Հիւանդը մահճին մէջ սլառկած՝ աչքերն իւր սե
նեկին դոց պատուհանին վրայ սևեռած էր , ուրկէ
Վոսիորն և Պէօյիւք Տէրէի ծովեղերբը կը տեսնը
ւէր , մտայք մէջ կը բերէր կսկծագին խորհուրդներ
և կը մտածէր մանաւանդ իրարու հակառակ քաղա
քականութեանց դառն յիշատակին վրայ , որ քանի
մը օրուան մէջ կատարուեցաւ գահընկեց ընելով
դժբաղդ և բարեսիրտ Սէլիմը : Նէնիալ այնչափ սերտ
կապուած կը կարծէր բարեկարգութիւնը հայրե
նեացն ապագային հետ , որ անկեալ ինքնակալին

թշնամեաց յաղթութիւնը պիտի նորոգէր այն անհուն թշուառութիւնքն ու զեղծմունքն այս գեղեցիկ բայց տարաբաղդ երկրին մէջ :

— Ո՞վ գիտէ կ'ըսէր ինքնիրեն , թերեւ ըլլայ օր մը , յորում ուրիշ կայսր մը ելնէ և Սելիմայ աղնիւ և մարդասիրական զգացումները սրտին մէջ ունենալովն հանդերձ՝ յաջողի իր նպատակաց մէջ հաստատամտութեամբ յառաջ երթալու :

Ապա տակաւ առ տակաւ միտքը եռանդնալից բորբոքելով կը յուսար թէ օր մը կրնար Սելիմը իրենց նախկին տիրոջ հաւատարիմ մնացող անձանց զլուխն անցնելով ազատել , և աստուածամուլ և յողորդ Մուսթաֆա Պ. որ Նէնիչէրեաց և խշմայից ստեղծուածն էր , իւր մոռացման բանտին մէջ թողուլ : Այլ ուստի՞ կրնար քաջալերուիլ՝ այսպիսի յանդուգն գործի մը ձեռնամուխ ըլլալու համար : Քիչ ժամանակէն հրատարակուեցաւ որ Անդրիանուպօլսոյ բանակը՝ որուն մէջն էին մեծ վէզիրն և Պրան յանուանէ պաշտօնեացք՝ յեղափոխութեան մասնակցեր են , և Նէնիչէրիք յօշոտեր են իրենց ազայն Սելիմայ դոյզն ինչ համակրութիւն ցուցնելուն համար : Այս բանաւոր դօրքն այսպէս ամենուրեք յաղթանակելով կը խրոխտային տեսնելով որ էն ահաւոր չարիքներ ալ անպատիժ գործելու կարող էին :

Աանացի ձայն մը Նէճիպի խորհուրդներն ընդմիջեց , այս ձայնը պարտիզէն կուգար , պարտիզէն սէնեակ տանող սանդուխէն : Նէճիպ վեր ցատկեց ,

անմիջապէս դուռը բացաւ և Հէրմինիա իւր գլուխը մէջ նետուեցաւ :

Այս հառաչանօք և հեծութեամբ խառն շուարումէն ետքն երիտասարդն հազիւ իւր սրտին յուզմունքէն քիչ մը հանդարտելով՝

— Դարձեալ վերջապէս դքեղ կը վայելե՛մ, գոչեց Նէճիպ, դարձեալ յոյս կը տրուի յուսահատելոյն, վասն զի Աստուած անտարակոյս ինձ այս ընտիր սիրտիանքը զրկեց վշտացս մէջ, յորոյ կը ճնշիմ, որպէս զի այլ ևս չընկղմիմ միայնութեանս անվախճան մթութեան մէջ :

— Ի խորոյ սրտէ կ'օրհնեմ անոր անունը, պատասխանեց Հէրմինիա, որովհետեւ մեր հանգստութեան թշնամեաց կամքին հակառակ ներեց որ վերջին անգամ մ'ալ զիրար գտնեմք :

— Ի՞նչ կ'ըսես, աղաղակեց Նէճիպ, և ի՞նչպէս չարիք կը գուշակես :

— Չարի՛ք, ըսաւ Հէրմինիա, ցաւագին նայումածք մը նետելով, միթէ՞ Պէնֆէլտ տիկնոջ ըստրուկը չե՞ս :

— Մարդասպաններէ հալածուելու և անոնց ձեռքն ընկնելով կեանքս ընդ փոթ անոնց զոհելո՞ւ էի առանց դքեղ տեսնելու, առանց քեզ հառապ տելու թէ իմ վերջին հառաչանքս քեզ համար է : Ուրեմն ապաստանեցայ այս պարտիզին մէջ, որոյ դուռը բաց էր և յորում գտայ ձեռնտուութիւն և պաշտպանութիւն :

— Ահաւասիկ անհասկանալի կիներ , սրատասխանեց Հէրմինիա , որ մէկ ձեռքով կը դարնէ և միւսովն կը շոյէ :

— Բարեկամուհիդ իմ , եթէ գիտնայիր ո՛րպիսի հիւրասիրութեամբ վարուեցաւ ինձ հետ հիւանդութեանս միջոցին , քանի սիրով զիս նայեցաւ՝ չէիլ արդեօք ատեր զայն :

— Այս ամէնը , Նէճիս , մանաւանդ թէ առաւել ատելի կ'ընեն ինձ զայն : Աեանքդ փրկեց , բայց ասով իւր առ քեզ ունեցած սիրահարութեանը ծառայեց : Աւելորդ է զիս վերստին համոզել . . . : Այո՛ , այո՛ , զքեզ կը սիրէ և իր բոլոր ճիգերն , իր բոլոր աշխատանքն , զորոնք քեզ համար կ'ընէ իր վրայ տիրող այս թշուառ կիրքը ծածկելու համար , առաւել ևս զայն երևան կը հանեն : Ո՛վ գիտէ թէ բուն ինքը չէ գրգռած քու դէմ Պ. Պէմէնկհիմի զայրոյթը :

— Անկարելի բա՛ն , երբէք չեմ կրնար հաւատալ :

— Այս ժամուս , կրկնեց Հէրմինիա , ո՛ւր է գիտե՞ս Պէնֆէլտ տիկինը . հօրեղբօրս տունն է , իւր սիրեցեալ Դանքրէտին հետ , և ասոր համար միայն այս բացակայութեանս շնորհիւն կրցայ մինչև իւր տունը մտնել և այս հովանոցը գալ առանց իւր գիտութեանը :

— Եւ ի՞նչ կ'ընեն Պ . Ասպետին քով :

— Այն ալ դու ինքնդ մտկաբերէ , Նէճիս :

Անշուշտ մթութեան մէջ նոր խոչընդոտ մը կը խորհին , որպէս զի վերջապէս և բոլորովին ի դերև հանեն մեր ջանքերը :

— Արպիտի՛ գաղափար :

— Չես գիտեր , Նէճիս , թէ կնոջ մը նախանձորդութիւնը մինչև ո՛ւր կրնայ հասնիլ : Այո՛ , նա քեզ մահուանէ վրիկեց , բայց կրնա՞ս վարանիլ թէ բխրիցս նախամեծար կը համարի քու մեռնիլդ քան թէ իւր նախանձորդին հետ միացեալ տեսնելը : Ինչո՞ւ պահենք , բարեկամ՝ . այս ժամուն մեր կործանումը կը դառն . յաւիտեան զմեզ իրարմէ բաժնել կ'ուզեն : Այս վայրկեանէս զատ ուրիշ ատեն չը պիտի թողուն քեզ տեսնելու , և այս պիտի ըլլայ անտարակոյս մեր վերջին տեսակցութիւնը : Բայց եթէ արդարև մեր ճակատագիրն է ոչ ևս զիրար տեսնել երկրի վրայ՝ յիշէ՛ , Նէճիս , յիշէ ինձ ըրած նուիրական երդումը : Իսկ ըստ իս ինչ որ պատահի՝ ինքզինքս անբախտելի կերպով քեզ հետ կապուած կը համարիմ : Եթէ կամքս վրադ սակաւ ինչ աղղկեցութիւն մ'ունի , կ'աղաչեմ՝ երեսանկեալ որ ձգես Տ . Պէնֆէլտի տունը , ձգես անմիջապէս երբ քեզ շուրջ պատող վտանգները քու օրերուդ ըստ պառնալէ դադրած տեսնես :

— Կը հնազանդիմ քեզ , Հերմինիա , այլ կ'երդնում քեզ որ գէշ գաղափար ունեցար այս կնոջ վրայ , և ասով արդարացունել չեմ ուզեր զինքը ,

նա մանաւանդ քանի որ անոր մեր դէմ բռնած վարմունքը կը յիշեմ : Սակայն և այնպէս անոր ամեն մէկ խօսքերը ամենամաքուր խղճի յատկութիւնն ունենալով՝ այնպիսի խորհրդաւոր պարտականութեան զգացումէ մ'առաջ կուգան , որոնց խորը թափանցելու ցարդ անկարող եղայ :

— Սիրահարեալ կնոջ մը սիրտն յարմարագոյն դատաւոր է քան թէ քու մտածմունքդ , ըսաւ ապետին եղբորորդին :

— Բայց գահավէժ դատման չատ անգամ վախճանն է զղջումն , ըսաւ երիտասարդ գնդապետը : Մեր Պաղջէ-Քէօյի տեսակցութենէն ետքն ես ալ քեզ պէս վատ մատնութենէ մը կասկածեցայ , զայրութով լի և սրտմտութեամբ՝ նախատանայ ու նորդական խօսքերով յանդիմանեցի զՏ . Պէնֆէլտն իւր վարմունքին համար :

— Եթէ լսէիր ինչպէ՛ս կը ջատագովէր զինքն իմ բողոքանայս դէմ , եթէ տեսնէիր այն աղնիւ զայրոյթն որով նորա դէմքը կը կենդանանար , այն մեծ վայելչութիւնը՝ որով կը գիմադրաւէր իմ կատաղութեանս , և այս ամենքն անոր վրայ կ'երևէին առանց ցուցնելու դոյլն ինչ սրտմտութիւն , և առանց ինձ ըրած բարիքներն յիշեցնելու համար բաւ մ'անգամ արտասանելու . և ոչ իսկ առ նա ցուցած ապերախտութեանս դէմ : Եթէ դու ալ Հէրմիմիա , ներկայ ըլլայիր հոն ինձ նման , տեղի պիտի տայիր այն անդիմադրելի աղղեցութեան , և

այն ճայնին, որ թերևս ակամայ՝ յիս յարգանք աղ-
դեց: Բնաւին չեմ տարակուսիր թէ անոր ծանօթ-
է այն տարօրինակ գաղտնիքը, որ ծննդենէս ի վեր
դիտելը չըջապատէ, և կեանքս կը ծածկէ թանձրա-
խիտ ամպերով: Բայց վերջապէս՝ ինչ որ ալ ըլ-
լայ՝ պէտք է որ իմ առջեւ բացայայտուի այն
գաղտնիքը. որպէս զի իմանամ թէ սիրել պէ՞տք է
մեզ թէ ոտել: Աերդնում քեզ, Հէրմինիա, որ
եթէ Պարոնուհին այսօր չուզէ՝ տալ այս գաղտ-
նեաց բացատրութիւնն, որմէ կախում ունի մեր
երկաքանչիւրին էութիւնը, անմիջապէս այս տու-
նը պիտի թողում վերջնական կերպիւ, և երբեք չը
պիտի սպասեմ իմ բոլորովին առողջանալուն, և ոչ
այլ ևս ոտք պիտի կոխեմ հոս:

— Թո՛ղ կամբդ կատարուի Նեճիւ, ըսաւ Պա-
րոնուհին Պէնֆէլտ, և ուժգնակի հովանոցին դուռն
հրելով ներս մտաւ:

Տ. Պէնֆէլտ դալկադէմ և դողդոջուն աչքերու
վրն Հէրմինիայի կշտամբանք և միանգամայն ցաւակ-
յութեան նշաններ ուղղելով՝ գնաց անոր քով նըս-
տաւ. երկուքն ալ շիտթած կ'երևէին այս անակըն-
կալ սրտաճման վրայ: Քանի մը վայրկեան ամե-
նախորին լռութիւն մը պահելէն ետքը, զոր երեք
անձերէն և ոչ մէկը համարձակեցաւ խզելու, Տ.
Պէնֆէլտ այսպէս խօսիլ սկսաւ:

— Ինձ այնպէս կ'երևէր, Նեճիւ թէ բաւական
սիրոյ նշաններ տուած եմ քեզ, և դու մինչև

քարդ ինէ խլած բացատրութեամբքդ գոհ կ'ըլլայիր,
 և նաեւ չ'էիր ուղեր խզել տալ ինձ այն լռութիւնը,
 զոր սրտագայք իմ վրաս կը դնէին, և որուն լու-
 ծուծը մեծ վտանգ կրնար սլալոճառել թէ՛ ինձ և
 թէ՛ քեզ : Բայց որովհետեւ չեմ խղճեր զիս իբրեւ
 անիրաւ և անհաւատարիմ դրսւորտելու, և չեմ վրա-
 տահիր իմ մտերմութեանս և անձնութիւնս, և
 և նաեւ չեմ ուղեր սպասել որ պատեհ պարագանե-
 րն ներեն ինձ յայտնել գաղտնիքը, որ որչափ քեզ
 նայնչափ և ինձ համար ծանր բան է, հարկ կ'ըլլայ
 սրեմն որ խօսիմ քանի որ այնպէս կուզես : Նմա-
 նապէս դու ալ, օրիորդ, շարունակեց խօսքն աս-
 պետին եղբորորդւոյն ուղղելով, դո՛ւ ալ իմացիր իմ
 ջատագովութիւնս : Այո՛, կը բաղձամ, կը սլուհան-
 ջեմ որ դո՛ւ ալ մտիկ ընես, մինչդեռ դուն կը
 կատկածիս իմ պատուոյս վրայ, եւ ընդհակառակն
 մեծ վտանգութիւն ունիմ քուկինիդ վրայ, և անոր
 համար իմ դաղտնիքս քեզ յայտնելու չեմ վարա-
 նիր : Քեզ վերաբերեալ իրաց դեռ չեկած, Նէճի պի-
 հարկ է որ նախ իմ վրաս խօսիմ, որպէս զի իմա-
 նոս թէ ո՞վ եմ եւ, ինչե՛ր կրեցի, ս'ը մասին սը-
 խալեցայ, և ս'ըստի դժնդակ և ձախորդ պարա-
 գաներ իմ էութիւնս քուկինիդ հետ կը կապեն :
 Ուստի երկուքնուդ ալ սշտորութիւնը կը խնդրեմ :
 Ինչպէս որ գիտէք՝ Ա . Պօլիս ծնած եմ : Հայ-
 րըս Բերայի մէջ Հայ սեղանաւոր մ'էր . զիս հըն-
 դետապանեալ հասակիս մէջ ամուսնացուց Պ .

Պէնֆէլտի հետ, որ վաթսնամեայ ծերունի մ'էր, և Բարձրագոյն Գրան քով Գերմանիոյ իշխանութեանց մէկուն կողմանէ դեսպան: Երեք տարի շարունակ Եւրոպա ճանապարհորդութիւն ընելնէս ետքն այս տեղ վերադարձանք. բայց յ'րպիսի թըշուառութիւն մը այն տտեն անմիջապէս դէմ ելաւ. Քիչ մը յառաջ փոքր հրդեհ մը պատահեր էր, և այս հրդեհէն իմ հայրենի տունս կը ծխէր. սոսկում մով իմացայ որ բաւական ժամանակ կար որ տունս արդէն բոլորովին կործանած և աւերակ դարձած էր, որովհետեւ բոլոր մեր ընտանիքն Եէնիչէրէայ մէկ ապստամբութեանն տտեն ջարդուեցաւ. Այսպէս կորուսի աշխարհի մէջ ամենայն մխիթարութիւն: Այն հարսանիքն՝ որոյ զոհել ուզեց զիս թշուառ հայրս՝ անպատճառ սլարդ փառասիրութենէ շարժեալ՝ ինձ չը պատճառեց զոնէ այն մտաւորական գոհունակութիւնը, այն առտնին կենաց խաղաղ և անդորր կեանքն որ երբեմն երջանկութիւնս ու սէր կը հայթայթեն: Պ. Պէնֆէլտ այն մարդոց կարգէն էր որոնք քաղաքական զբաղմունքով կը ցամբեցունեն սրտերնին: Սէր, բարեկամութիւն, բարեմտութիւն, բոլոր այս զգացումներն անոր համար շինծու և զանազան զխմակներէին, որոց ներքեւ կը թաքչի սովորաբար անձնական շահն իւր նպատակին հասնելու համար: Իւրս կը դբան կարծեցի թէ կը խնդրէր իմ ձեռքս՝ չը կարենալով զխմագրաւել այն մեծ տպաւորութեան՝

զոր գեղեցկութիւնս աղղեց անոր : Սակայն շուտով ճանչեցի ճշմարտութիւնը , և մեծաւ շուարմամբ դիտեցի թէ Պարոնը նենգամտութեամբ դիտիր գործի խորամանկութեան գործածել ուղեց դիտիւր քաղաքական պիտոյիցը . Փաշաներու կանանց և Ասյսեր հարէմին հետ ունեցած յարաբերութիւններս , ուր միշտ սիրով կը վարուէին ինձ հետ , անոր յարմար միջոց մ'երևեցաւ իւր ճոխութիւնն յաւելցնելու , ինչպէս նաեւ կառավարութեան առջեւ ալ դեսպանագիտական արժէքը : Ամէն ջանք ըլլի ինէ խնդրած միջամտութիւնը մերժելու՝ իրր անյարմար թէ՛ իմ մատաղ հասակիս և թէ՛ անձնական պատուոյս . գարշելի հարկ մը բռնի տեղի տալ ստիպեց դիտ դիջանելու կամաց տիրոջս , զոր արդէն կ'ատէի , և զոր չը յատկացի բոլորովին արհամարհելու :

Հոս պէտք է խոստովանիմ յանցանք մը որ մեծ աղղեցութիւն ունեցաւ կենացս վրայ , և որուն հեռեանքներն դիտ ցգերեզման պիտի հալածեն . և որոնք արդէն բոլոր կեանքս թունաւորած են : Որչափ որ խիստ ենթադրեմ ունկնդրացս դատաստանը , սակայն անվեհեր կ'ապասեմ անոր , որովհետեւ համոզեալ եմ որ ունկնդրացս սակաւ ինչ համակրութիւն աղղելով զայն պիտի չափաւորէ : Նշանաւոր Օսմանցի մը , յորմէ յանուն ամուսնոյս շնորհ մը պահանջեր էի , տեսնելով իմ հարէմ մտնելս , ու հոն կանանց սրահներուն մէջ ամբողջ

ժամեր անցնելս, ինձ հետ քանի մը վայրկեան տե-
սակցելու փափաք ցուցուց: Հրամանաւ նորին՝
ներքինիք առանց ինձ իմացունելու ղիս սենեակ մը
տարին, ուր ինքն առանձին նստած էր, և որոյ
դռներն ետեւէս գոցուեցան:

Այս տեսակցութիւնը՝ հարկ է որ ըսեմ թէ
պատկառելի և խիստ ազնիւ կերպով կատարուեցաւ.
գովեստներ միայն տրուեցան իմ գեղեցկութեանս
ու հրամարանացս վրայ, որք անտարակոյս արժե-
քէս վեր էին. հագիւ թէ այն խորհրդաւոր սենեակէն
դուրս կելնէի, նորս ինձ ուղղած սիրահարական
խօսքերէն և նայուածքներէն հասկցայ որ կը յուսար
քիչ ատենէն ղիս վերստին տեսնել: Պարտականու-
թիւնս էր իմ վիճակիս վտանգը Պէնֆէլտ Պարոնին
յայտնելու. և ի ծուներ իջած ջերմ արտասուօք ա-
ղաչեցի անոր, որ այսուհետեւ սյսպիսի միջամտու-
թիւններէ ղիս ազատէ: Քաղցրութեամբ ղիս կանդ-
նեցուց և ժպտելով պատասխանեց որ չնորհակալ
էր իմ համեատութենէս, և մէկ օր սրայմանաժամ
խնդրեց այս մասին մտածելու: Հետեւեալ օրն հը-
րամայեց ինձ վերստին հարէմ երթալ, գայի և
վերջապէս բերի այն շնորհը, զոր Պարոնն այնչափ
յամառութեամբ կը խնդրէր. յափշտակեց ուռա-
ձեռքէս թուղթը, որ կը պարունակէր իւր յաղթա-
նակն իմ անարդանօքս դրոշմուած:

Աւրախութեան ճիշ մ'արձրկելով նոյն օրուան
իրիկունը սուրհանդակաւ ճամբաւ ելաւ Պերմանիս

Երթալու :

Պարոնուհին վայրիկ մը պատմութիւնն ընդհա-
տեց՝ այնչափ կսկծաղին յիշատակներէ խռովեալ :
Հէրմինիա և Նէճիպ անշարժ աչքերնին անոր վրայ
սեւեռած մտիկ կ'ընէին Պարոնուհւոյն՝ առանց հասկը-
նալու թէ ի՞նչ յարաբերութիւն ունէր այս պատ-
մութիւնն իրենց տեսակցութեան հետ : Պարոնու-
հին չարունակեց .

— Մինչդեռ Պէնֆէլտ պարոնին փառքը բա-
ղաբախտ անշարհին մէջ կը փայլէր , մինչդեռ ա-
մէնքը կը զարմանային անոր գործոցը վրայ , որոնց-
մով այնպիսի խորագիտութեամբ օգնեց իւր կա-
ռավարութեան , և մինչդեռ դեռսպնեակէտն ամե-
նաբարձր պաշտօններու և պատիւներու հասնելով
իւր վեհապետէն՝ ամէն կազմանէ համբաւ կրտա-
նար ի Ռերմանիա , ես հրամայուած էի լծակցէս
Բէրա մնալու . կսկծանայ և ամայութեան մէջ
սարկելով զԱստուած կ'աղաչէի որ օրերս համառօ-
տէ , և սիրտմանքս զիշեր ցորեկ թափած արտա-
սուայս մէջ կը դտնէի : Արեւոր պէտք մ'այս
միջոցիս զիս ի կեանս դարձուց . մեղքս անջնջելի ըլ-
լալու համար Աստուած զիս մայր ընելու բարեհա-
ճեցաւ . ուրիշ ատենի համար այսպիսի բարեբաղ-
դութեան մը համար շնորհակալ պիտի ըլլայի ,
բայց հիմայ չէի գիտէր թէ ի՞նչ կը զգայի սրտիս
խորերը :

Քանի՜ խիստ են անոնք որ զմեզ իրրեւ անզգայ

կ'ամբաստանեն , մինչդեռ պարտաւոր էին մեզ կա-
րելից ըլլալու . . . :

Այն սիրելի գլուխն՝ որուն ծննդեան վայրկեա-
նէն ի վեր բոլոր կենացս անդորրութիւնը զոհեցի՝
Հայ դայեակի մը յանձնեցի որ խնամէ , մայրաքա-
ղաքիս մերձակայ գիւղի մը մէջ , և ծածուկ հոն եր-
թալով վրան արտասուք կը թափէի :

Օր մ'որդւոյս կաթնտուն վազելով քովս եկաւ ,
և դողալով և սոսրմամբ երեսի վրայ դետին ընկաւ
ստքերուն տակ : Հազիւ համբերութիւն կրցայ ունե-
նալ պատճառանօք մը ճամբոյ տալու այն ձանձրալի-
օտարականաց որ նոյն ժամուն բազմախուռն ինձ
այցելութեան եկած էին : Արդ մինակ մնացինք , կա-
թընտուն ըսաւ ինձ որ տաճիկները գիշերանց եկան
իւր զաւակն յափշտակեցին . որոնք ոչ թէ միայն
իրեն չարիք մը չըրին , այլ և տարած ատեննին
ետենուն ոսկւով լի քսակ մ'ալ նետեցին իրեն :
Ազգելով որդւոյս հօր արքունիքը գացի , ուր ան-
կէ ի վեր չէի գացած : Անոր ստքն համբուրելով ա-
ղաչեցի իրեն որ զիս չը նետէ այն ահռելի յուսա-
հատութեան մէջ , և հաւաստէ ինձ որ իմ սիրոյս և
յաւոյս առարկայն վտանգի մէջ չէ . բարեհաճեցաւ
նա մխիթարել զիս՝ բացատրելով ընդարձակօրէն
այն վտանգն որ կապաւնար տղուն եթէ իւր ծնըն-
դեան յանցանքը գուշակուէր :

Եւ ես ահաւոր երդումով խոստացայ որ չուզեմ
զայն կրկին տեսնել , և մանաւանդ չը յայտնել

ուչ իրեն և ոչ ուրիշ որ և է մէկու այն քստմանելի
գաղտնիքն որ նորա գլխոյն վրայ կախուած էր իրրեւ
մահու սուսեր մը :

— Եւ այդ զուակը՝, տիկին, ըսաւ Նէճիալ
թոթովելով և շփոթութենէն վրան սարսուռ դալով,
այն զուակը՝, դեռ ո՞ղջ է :

— Ողջ է, այո՛, ողջ է, սլառասխանեց Պա-
րոնուհին :

— Եւ իւր հայրը՞ . . . :

— Նէճիալ, սլառասխանեց տիկին Պէնֆէլտ,
երդմնադանց գտնուեցայ, և քու արհամարհանացդ
ենթարկուեցայ, որովհետեւ նախատանայս այս
յայտնութիւնը կարեւոր էր ինէ սլահանջած ջա-
տագովութեանդ : Բայց ի սէր Աստուծոյ մի խընդ-
րեր ինէ սոս բանիս վերաբերեալ ուրիշ գաղտնիք-
ներ ալ խմանալու . ինչ որ ըսի՝ բաւական է ըսելիք-
ներս հասկնալու :

— Վերջայտո՛ւր ուրեմն խօսքդ, տիկին, սրտիս
մէջ խարոյղ կը վառես : Խօսքերուդ գաղտնիքը զիս
կը մեռցունէ, և այսպիսի դժնդակ անօրոշութեան
մէջ ո՛չ կրնամ տալրիլ և ո՛չ մեռնիլ : Այն տղա՛յն,
այն տղայն, ի՞նչ եղաւ :

Նոյն վայրկենին սանդուղին վրայ մարդու մը
քայլերու ձայնն առին : Դուռը բացուեցաւ, և
Պարոնուհւոյն մէկ սպասաւորը Պէմֆնէկիմ Դանք-
րիսի գալուստն խմայուց :

— Կորսուեցա՛յ, մրմնջեց Հէրմիմիա, ձեռքե-

բումբն դէմքը ծածկելով :

Պէտէնկհիմ Ռանքրէտ առանց բերնէն բառ մը հանելու լռիկ բարեկեց , և Պէնֆէլտ տիկնոջ հրաւիրանօքն ամթոռ մը քաշեց և անոր քով նստաւ : Նէճիալ հակառակ զգացումներէ յուզեալ՝ մէկ մ'երկտաւ ասորդը կը դիտէր , մէկ մ'ալ Պարոնուհին , և անբացատրելի անձկութեամբ այս նոր պատահմանն փախճանին կ'սպասէր :

— Ուրեմն , բարեկամդ իմ Ռանքրէտ , ըսաւ Պարոնուհին անոր՝ իւր սովորական կերպարանքն ասանալով : Այն որոշումն առաւտին խմացուցի՞ր :

— Այո՛ , տիկին , պատասխանեց երիտասարդը դեպքանագէտն , և այս իրիկուն Վիէննա կը վերադառնամ :

— Ն . Աղնուութիւնը կը բաժնուի՞ , հարցուց Նէճիալ , այս լրածին վրայ սրաչա թէ ուրախանալով և զարմանալով :

— Այո՛ , տէ՛ր , կրկնեց Ռանքրէտ . Այ . Պօլիս ձգել ուղած ատենս հարկ համարեցի որ դամքեղ հրաժեշտ տամ և աղաչեմ որ ինձ ներքս , այս՝ ներքս , վասն զի արդէն գիտեմ որ քեզ անիրաւութիւն չընելով չէի կրնար երբէք վայելել վաւարած երջանկութիւնս :

Եւ օրիորդը՝ շարունակեց խօսքը դէպ չէրսինի այի ուղղելով , պէտք չէ որ այլ ևս ինձ կարենար աչօք նայի , քանզի ինձ տուած խօսքը իւր քեռւոյն զարծուցի : Հաւասար եղի՛ր , շարունակեց դէպ եր

կու երիտասարդաց ուղղելով խօսքը . բաղդին իմ
ձեռացս մէջ ձգած գաղտնեացը զեղծում մը չըլի
երբէք :

Պէնֆէլտ տիկնոջ աղաչանքները պէտք չէին զիս
դրդելու որ պատուաւոր մարդոյ մը սխալքը կա-
տարեմ :

— Տէր , ըսաւ Նէճիս Պէմէնկհիմի , որ նայն
ատեն աթոռէն ելնելով անոնց հրաժեշտ կուտար ,
ամենափոքր բան մը չէի յուսար ձեր ընդաբոյս
աղնուութենէն , և այս օրէն անջնջելի իրաւունք-
ներ ստացած էք իմ երախտագիտութեանս վրայ :

Պուռը գոցուելով դարձեալ Նէճիս Պարոնուհ-
ւոյն առջեւն ընկաւ , և

— Տիկին , գոչեց , ի ծունր իջած ձեր ներու-
մը կը խնդրեմ : Երբ ևս դքեզ կը բամբասէի , դու
կը սրաշտարանէիր զապերախտն ընդդէմ ստակալի
յարձակումնոյ , հիմոյ այս տեղէն չեմ չափիր մինչ
չև որ չը հեռացունէք զիս տոջորտղ խղճիս յանդի-
մանութիւնը ձեր վերջին բարերարութեամբն ու
ազնիւ ներողութեամբը : Ա՛յն զաւակը , Տիկին ,
զոր իր ծննդենէն ի վեր մայրական զթով տածե-
ցիր . . . :

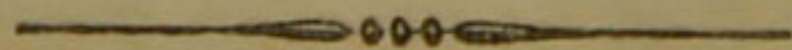
— Անոր գործերը դիտեցի , Նէճիս , և սղա-
հել ուղեցի իւր հօրն համար անոր էութիւնը , ու
բուն զոհուիլը վայրկեանէ ի վայրկեան կրնար խընդ-
րել ինքը : Երեկ այս հզօր և կարող հայրը իր որդ-
ւոյն փառքն ու աւագութիւնը կ'երագէր . ընդհա-

կառավարն այսօր դժբաղդացած՝ խր որդւոյն բաղկացը
 յկաց հանգչելու իրաւունքն ունի . այս որդին , յիշա-
 տա՛հ եմ որ չը սկիտի զանց առնէ այն ազնիւ և
 նուիրահաւն պատուէրը , եթէ հարկ ըլլայ նոյն իսկ
 կեանքն անդամ դնել ամոր համար :

Այո՛ , այո՛ , ազէկ դատեցիր , սիրելի՛դ իմ մայր ,
 գոչեց Նէճիալ ուրախութեան արտասուօք ի Պա-
 րոնուհւոյն գրկացը մէջ նետուելով :

— Որդեակ իմ , սիրելի՛դ իմ Նէճիալ , թոթո-
 վեց Տ . Պէնֆէլտ հեծեծախառն արտասուօք դերի-
 տասարդը գրկացը մէջ սեղմելով .

— Իսկ ինձ , Տիկին , գոչեց Հէրմինիտ հառա-
 չանօք Պարոնուհւոյն ոտիցն առջև ընկնելով . իսկ
 ինձ չէ՛ք ներէր . ահաւասիկ սրատրաստ եմ մաս-
 նակցիլ Նէճիալի հետ թէ սիրոյդ և թէ մեր վրայ
 դնել ուղած ո՛ր և է զոհողութեանդ :

ԱՐԻԻՆԱՇԱՂԱԽ ՁԵՌՆ

Ղափտախոյս Սրուգալիւ Երիտաօտարդը քանի մ'օր
Պէօյիւք-Տէրէի ապաստանարուանին մէջ մնալով
բոլորովին իւր ասպարհնութիւնը գտաւ : Քաղցր և
հեշտագին զգացում մը զուարթացուց իւր հոգին ,
և բաղմաթիւ վիշտերէ ընկճեալ կենացը յոյսերն
նորոգեց , որք ի վաղուց չիջեալ էին : Աւերջապէս
առաջաւ մայրական սէրն , զոր ցարդ չէր ճանչած :

Տիկին Պէնֆէլտի լռութիւնն յարգելով չէր հա-
մարձակած խնդրել անկէ իւր կսկծալի պատմութեան
վախճանն . այլ կը տանջուէր փափաքէն՝ մտածելով
որ իւր հայրը կ'ապրի , և դժբաղդ էր , և թէ օր
մը թերեւս իւր որդւոյն օգնութիւնը կոչէ : Ամէն
քան կը զոհէր , որպէս զի լսէ այս չարաբաստիկ հօր
ձայնը , որ պիտի փարատէր անշուշտ զինքն ի վա-
ղուց շրջապատող մթութիւնը :

— Անտարակոյս , կ'ըսէր ինքնիրեն , հայրս Սէ-
վմայ հաւատարիմ նախամարտիկներէն մէկն ըլլալու
է , զորս Նէնիչէրիք մահուան գառապարտած են :
Աղետից կողմանէ միւսներէն բարեբաղդ՝ ինձ պէս կը
պահուի սպասելով արդարութեան և վրէժխնդրու-
թեան ժամուն : Այս ժամն Աստուծով պիտի դայ
. . . և երբ կրակ և երկաթ ի ձեռին երկուքնիս ալ
մատնչաց մէջ երևնանք՝ թափուած արեանց գինը

խնդրելով, փոխադարձաբար ալիտի ճանչութիւնք եր-
կուքնուս առ մատնիչս ունեցած ատելութենէն և
յօժարութենէն, զոր ալիտի ունենանք թշնամիներէն
վրէժ առնելու մասին:

Իրիկուն մը Պարոնուհին հովանոցը մտաւ յու-
զեալ:

— Ի՞նչ ունիս, մայր իմ, հարցուց Նէճիալ
շուարմամբ:

— Զգուշացի՛ր, որդեա՛կդ իմ, պատասխանեց
Պարոնուհին իւր դաղդոջուն ձեռքերովն երիտասար-
դին ձեռքը սեղմելով. Նէնիչէրիք տակաւին ոխե-
րիմ՝ են քեզ. կրնան խողխողել զքեզ քնացած ա-
տենդ, ինչպէս ըրին մեր անբաղդ ընտանիքը:

— Մի վախճար, մայր իմ, պատասխանեց Նէ-
ճիալ. իւր մէջքի սուրը ցուցնելով:

— Լսէ՛, փափաաց Պարոնուհին, տկանջը դէպ
ի դրան տալով. բան մը չե՞ս լսեր:

— Աչ ինչ, հովն է, որ սրարտիգին նոճիները
կը շարժէ:

— Աը կարծեմ թէ չեմ խորուիր. պատու-
հանէս տեսայ որ մարդ մը սրտոէն վեր կելնէր, և
իր փաթթոցին ձեէն Նէնիչէրի ըլլալն որոշեցի,
վրան դէնքեր ալ նշմարեցի:

— Ա՛յ այն յիմարին, զոչեց Նէճիալ, եթէ
յանդգնի զիս հոս փնտուելու:

— Ո՛ւր կերթաս, թոթովեց Տ. Ալնֆելտ,
դրանմա առջեւ կեցած և ձեռքերն երկնյուռնելով,

որպէս զի Նէճիպի դուրս ելնելն արդիւի . չըլլայ որ
ելնես կը հրամայեմ քեզի . . . կաղաչեմ . . . եւ
թէ զիս կը սիրես , մ'եղներ :

— Բայց սկսեք է խմանանք թէ ի՞նչ կուզէ այս
մարդը :

— Անմիջապէս կիմանանք : Սպասաւորներս
պարտիզին մէջ կը պտտին սպասադինեալ եւ ջահե-
րով , անտարակոյս այդ թշուառականը ձերբակալ
պիտի ընեն , եւ պիտի ստիպեն զինքը յայտնելու իր
կամքը :

Նոյն ստան խառնաշփոթ ձայներու աղմուկ մը
կը լսուի դրսէն : Սպասաւորաց մին ներս մտնելով
խմացուց Պարոնուհայն իւր տեսած մարդուն ձեր-
բակալիլը : Տ . Պէնֆէլտ հրամայեց որ զէնքերն
վրայէն առնեն , որպէս զի մէկու մը չարիք չը
հասցունէ :

Քիչ մը ետքը ջահերուն լոյսը մօտեցաւ , եւ ծե-
րունի Նէնիչէրի մը սպասաւորներէ առաջնորդեալ
հովանոցը կը բերուէր : Հովը ծերունայն երկայն եւ
ծաղկեալ ալիքը կը ծածանէր , իւր մերկ եւ ջղուա-
րադիպցը վրայ դրոշմուած էր խարխալ մը , որ օ-
րադպիրներուն նշանն էր :

Ալի Օամա՛ն , դոչեց Նէճիպ ծերունին տես-
նելուն պէս : Եւ ինքն իր ձեռքերովն անոր կապե-
րը լուծելով մտուց հովանոցը : Բոլոր հոն դանուող-
ները կը զարմանային , խոհարարատետը բազմոցին
վրայ ծանրութեամբ նստելէ յետոյ՝

— Այս ժամուս ի՞նչ բան ունիս հոս, հարցուց Նէճիւլ,

— Նախ հրամայէ որ չսրագ մը բերեն ինձ ըսաւ ծերունին սլեխերը ուտելով :

Երբ զայն բերին, ծերունին լիով կուլ տուաւ ծխալամորչին առաջին ծուխը, նման այն ծարաւատանջ մարդուն, որ անապատին մէջ աղբեր մը կը հանդիպի : Հետեաքսար իր յարուցած ծուխերուն մէջէն դժկամակութեան և միանգամայն դարմայման ակնարկ մը նետեց Տ. Պէնֆէլտի և անոր հովանոցը զարդարող կարասեաց վրայ : Աերջապէս խօսիլ որոշեց և ըսաւ .

— Արտեսնեմ Նէճիւլ, որ դուն ալ անհաստ և հանգերձեալ կենաց յաւիտենական տանջանայն անդառնալի կերպով արժանի եղեր ես . կը տեսնեմ որ սրտակերդ ոտնակոխ ըրած ես, և իմ վաղեմի բարեկամութեանս արժէքը այնպէս կը հանչես, ինչպէս թէ որ այս չարգն առանց սաթի և այս սրտեանն առանց սուրի ըլլար . բայց օրհնեալ ըլլայ Տէրն, ես չեմ կրնար մոռնալ որ մատաղ հասակդ ինձ յանձնուեցաւ, ուստի թէ՛ այս կեանքս յայտնի վտանգներու ենթարկելով և թէ հանդերձեալ կենաց փրկութիւնս վտանգի մէջ ձգելով կուգամ քեզ իմացունելու որ վաղն առաւօտ արեւուն ծագելու ժամանակ քեզ պիտի յափշտակեն այս տունէն, և քաշկրտելով օրդայի դատաւորին առջին պիտի տանին զքեզ անմիջապէս սպաննելու համար :

— Ամենակարող Աստուած իմ , գոչեց Պարո-
նուհին և ինչպէս զայն փրկենք այս ահ-
ռելի մատնութենէն :

— Աւանակ պիտի կարծէիք դիս , պատասխա-
նեց խոհարարապետը , ծանրութեամբ բերնէն ծաւ-
խի ախիկներ հանելով , եթէ ըլլալիք չարեաց գոյժը
ծանուցանելու համար հեռուէն եկած ատենս բերած
չըլլայի միանգամայն անոր դարմանը :

— Վեհանձն և բարի մարդ , գոչեց Տ. Պէն-
ֆէլտ , Աստուած քեզ հատուցանէ :

— Աղէկ մտիկ ըրէ , Նէճիպ , չարունակեց ծե-
րունին իւր գօտիէն թղթեր հանելով ահապապիկ
այս թէսքէրէն (անցագիրը) գրուած է շինծու ան-
ուամբ . և ճամբորդութեամբ ատեն զքեզ ամեն յար-
ձակումէ պիտի պահպանէ : Սննդապէս այն գրէր
պէտք է որ երթաս , ապա թի՛ մէ 11 . ? . .

— Այո՛ , այո՛ , պիտի երթայ , պիտի երթայ պա-
տասխանեց Տ. Պէնֆէլտ :

— Արդարեւ սաստիկ կը ցաւ իմ և սիրտս կը տո-
չորի ըսաւ Նէճիպ հառաչելով . սակայն կը տեսնեմ
որ պէտք է հեռանամ այս տեղերէն եթէ հարկը
պահանջէ :

— Հա՛րկ , և խիստ ստիպողական հարկ . առջի
իջևանիդ պէտք է որ Սուրհանդակի ձիեր և առաջ-
նորդ մը փնտռես : Թէսքէրէն զոր քեզ կուտամ ,
խիստ օրինաւոր է , և բացատրութեանց պէտք չը
թողուր :

— Եւ դէպ ի ո՞ր երթալու համար սլատրաստուած է այդ :

— Ի Ռուսճուգ՝ Ղանուպի վրայ, ուր կը կառավարէ Մուստաֆա Պայրագտարն :

— Սէլիմայ ամենաբաջ բարեկամներէ՛ն մին . ըսաւ Նէճիպ ինքնիրէն . սկստութեան փաշաներուն էն հաւատարիմը . այն սլաշտօնեայն , որուն բայակայութիւնը կողբար դժբաղդ Սուլթանը , ասկէ աւելի ապահով միջոց մը կրնայի՞ր գտնել :

— Երթալու սլատրա՞ստ ես ուրեմն .

— Այո՛ :

— Ա՛ռ ուրեմն այս նամակը , շարունակեց Սէլի Օսման . Ռուսճուգի փաշայն երբեմն ինձ նման զինուոր ձանչեցի , և իրաւունքներ ունիմ հաւատալու որ զիս չէ մոռցած . անոր խնամոյն զբեզ յանձնեցի , որովհետեւ հիմակուրնէ օճագին աստիճանները գոյուած են քեզ համար . Մուստաֆա փաշայն կրնայ զբեզ ընդունիլ իւր դաւառական զօրացը մէջ : Զգուշացիր , որդեակ , որ նոր տէրօջդ սիրոյն արժանանաս , և եթէ երբէք դարձեալ զգաստանաս , մի մոռնար որ Ա . Պօլսոյ մէջ բարեկամ մ'ունիս , իր տկար ազդեցութիւնը վտանգի մէջ ձգելու յօժար՝ զբեզ քու նախկին աստիճաններուդ հասցունելու համար :

— Պարոնուհին փութաց սկտք եղած հրամանները տալու , իրեն այնպէս կ'երեւար թէ այն գիշերը որ հաղիւ հասած էր , ի քթթեւ տկան

պիտի անցնէր , և մայրենի սէրը իր աչքին կը ներ-
կայացնէր իւր զաւակը քաշկրտող և դահճին սուրին
տակ նետող վայրագ Նէնիշէրիները : Ալի Օսման
անձամբ փութաց ախոռն իջնել իր բարեկամին ձին
սլաւորաստելու :

Երբ Նէնիալ առանձին մնաց , բազմերանգ թըղ-
թէ լապտեր մը վառելով , կախեց զայն պարտիզին
պատուհաններուն մէկուն վրայ , յետոյ մէկ հայեց-
ուածքով մը Պէօյիւք-Տէրէի լերանց ամայութիւնն
անցնելով , որ պարտիզին պատուհաններուն ետե-
էն կը բարձրանան , հառաչեց ի խոր սրտէ , յիշելով
այն սիրելի էակները , զորս պիտի թողուր :

— Հնարն ըլլար , կը փախար ինքնիրէն , և
Հէրմինիա դիտէր նշանս , գոնէ աքսորանայս չը
գայած , անգամ մը տեսնէի զինքը և վերջին ող-
ջոյնս տայի իրեն :

Պարտէզն իջաւ անհամբեր , և լերան կողմի
դուռը բացաւ : Խորին և սրտաշարժ լռութիւն մը
կը տիրէր այս վայրի և միանգամայն վսեմ տարա-
ծութեան վրայ , որ աղօտաբար լուսաւորուած էր
աատեղաց մերթ ընդ մերթ ընդհատեալ նշոյլներէն :

Ալի Օսման անմիջապէս հասաւ Նէնիալին ձին
սանձէն վարելով ,

Հէրմինիա տակաւին չերեիր :

— Ի՞նչ կը յապաղենք , ի՞նչ կ'ուշանանք , ըսաւ
խոհարարապետն , ժամանակն է երթալու , վասն
զի չի լուսցած պէտք է որ Ա . Պօլսոյ ամբուսթիւն-

ներէն դուրս գտնուիս :

— Հիմա անմիջապէս, պատասխանեց Նէճիպ, անդադար նայուածքներ նետելով պարտիզին դուրսի ճամբուն վրայ : Ար տեսնեա որ դեռ լուսինը չերեցաւ, և մինչև արևուն ծագման ատեն ժամանակ ունիմ չատ հեռուները գտնուելու :

— Զէնքերդ քովդ են, ըսաւ Ալի-Օսման՝ բռնազդմամբ մ'իր անդէն գօտին խուզարկելով, որովհետեւ Տիկնոջ սպասաւորներն առած էին զանոնք :

— Այո՛, քովս են պատասխանեց Նէճիպ :

— Ահաւասիկ անցագիրդ, ըսաւ խոհարարական ակտն ազդողագոյն ձայնով մը և գլուխը շարժելով :

Պարոնուհին սպասաւորով մը ձիուն մօտեցաւ, և անոր ետին կաշեայ պարկ մը կապեց, որ կը պարունակէր քանի մը ճամբու կարևոր բաներ և ստակով լի քսակ մը, զոր Տ. Պէնֆէլտ գաղտնի ճամբորդին ծրարներուն մէջ դետեղեց :

— Արդ, ողջ լեր, ողջ լեր փախաաց մայրն Նէճիպի ականջն ի վար՝ զայն ողջագուրելով :

— Աերթա՞ս, գոչեց յանկարծ կանացի ձայն մը, որուն արձագանգը զՆէճիպ խռովեց :

— Հերմինիա, գոչեց, դէպ ի երիտասարդուհւոյն դառնալով, որ հազիւ պարտիզին դռնէն մտած էր, միտքերնին դրած են վաղը զիս սպաննելու :

— Որպիսի անխոհեմութիւն, փախաաց Տիկին Պէնֆէլտ ցած ձայնով : Դո՞ւ ալ հոս, այս ժամուն, եթէ ասպետը կասկածի քու վարմանցդ վը-

րայ

— Եւ կարելի՞ է, Տիկին, որ թողում զայն երթալ, և չը տեսնե՛լ զինքն անգամ մը :

— Ի՛նչ կը յապաղէք, ի՛նչ կը յապաղէք, ժամանակը կ'անցնի, ըսաւ ծերունին, ձիուն ասպանդակը բռնելով :

— Վերջին հրաժե՛շտ, վերջին հրաժեշտ, ըսաւ Հէրմինիա՝ իւր տարփածուն վիզը փաթթուելով արտասուակից :

Յանկարծ նոր անձ մ'երեցաւ պարտիզին մուտքը՝ զայրացիտ և տխրագին դէմքով. ասպետն էր, հազիւ հագուած, և իր անութին տակ սուր մը պահած : Հովը իւր գլխուն սալիտակ մազերը կը ծածանէր, և աչքերը գիշերուան մթութեան մէջ կայծակի պէս կը փալիլէին :

— Չես կրնար բաժնուիլ, Պարոն, ըսաւ ասպետն՝ Նէճիպի բաղուկը դէպ յինքն քաշելով, քու առ իս ըրած անիրաւութեանդ հաշիւը չը տըւած :

— Պարոն, ըսաւ Տ. Պէնֆէլտ ահաբեկ՝ այս նոր թշնամիին դէմն ելնելով :

— Գթութի՛ւն, գթութի՛ւն, հօրեղբայր իմ ըսաւ Հէրմինիա՝ զինքը վանող ծերունի ասպետին ձեռքը բռնելով :

— Թո՛ղ զիս, սրատասխանեց ասպետն մոլեգնութեամբ. իմացայ վերջապէս այն զաղտնիքը, զոր ամէնքնիդ մէկտեղ ուղեցիք ինէ ծածկել, Ահաւասիկ

ի՜նչ վախճանս պիտի ունենար արդեօք սրբապիղծ և ամբարիշտ սիրահարութիւն մը . . . : Գործդ լմնցուր, և տրիւնս ալ առ իմ ընտանեացս սլառուոյն հետ, կամ որ լաւագոյն է ըսել, եթէ Աստուած արդար է, ընդունէ քու չարեացդ փոխարէնը : Մարդ մը որ կոյս օրիորդ մը կ'անպատուէ, չը վարանիր անուարակոյս սպաննելու ծերունի մ'ալ :

Այս անակնկալ տեսարանը այնպիսի խռովութեան մէջ ձգեց ներկայ գտնուողները, որոնցմէ ոչ ոք կրցաւ դիտել թէ ի՜նչ տարապայման տալաւորութիւն մ'ըրաւ օրոգւպիւրի խոհարարապետին վըրայ ասպետին ներկայութիւնը, ոչ ալ անոր ասլշեալ բերնէն թռած խորին և վայրի հառաչանքը :

— Իբր վագր յանկարծ վեր պատկելով Աւի-Օսման նորեկին բազուկը ուժգնութեամբ կը բռնէ, և զայն ստասաւորաց բռնած ջահերուն մօտեցունելով :

— Հարցո՛ւր այս մարդուն, ըսաւ դէպ ի Տիկին Պէնթէլտ դառնալով. հարցո՛ւր ասոր թէ զիս կը ճանչէ՞ :

Պարունուհին թարգմանեց թրքական լեզուաւ խոհարարապետին խօսքերը, իսկ ասպետն զանի բռնորովին չը ճանչէլն իմացունելով՝ ի զուր կ'աշխատէր ազատել իր բազուկն անոր երկաթեայ անուրի պէս սեղմող ձեռքէն, սակայն ուստան հրացայտ աչքերն ասպետին վրայ սևեռելով,

— Դժոխոց անդունդն անգամ սուղուիս ծած-

կուխ , հոն ալ քեզ պիտի հետեւիմ . աղէկ նայէ
ինձ , աղէկ : Դէմքիս վրայ ունեցած այս վերքս ,
որուն սպին տաս տարիէն ի վեր մնացած է իբր ան-
մոռանալի յիշատակ քեզ դէմ ունեցած վրէժխընդ-
րութեանս , այս վերքը դ՛ուն ինձ աուիր :

— Ես :

— Այո՛ , դուն , զի . դու կը կառավարէիր այն
ատեն Մալթայի ծովասպատակները , որոնք չարա-
չար կողոպտեցին թրքական նաւը , որուն վրայ ես
կը գտնուէի իմ՝ աղջկանս՝ այն գեղեցկութեան և
առաքինութեան հրեշտակին հետ , անողոք և վայ-
րագգ գազանի պէս յափշտակեցիր գրկերէս սիրելի
ղաւակս՝ քեզի ծառայեցնելու համար : Զիս քանտը
նետեւէն վերջը թառամեցուցիր այն անմեղ ծաղի-
կը , որ կենացս պատիւն ու պարծանքն էր . բռն-
նադատեցիր զայն իւր հայրենի կրօնքն ուրանալու ,
և յետոյ թշուառութեան մէջ լքեր զայն , որ իւր
մահուամբը լրացուց իւր աղետից և յուսահատու-
թեան կշիռը . իմացա՞ր հիմայ որ գքեզ ճանչած եմ :

— Թո՛ղ զիս , թո՛ղ ըսաւ ասպետը , և կսկծա-
գին դէմքին վրայ , զոր պատած էր գալուկը , դը-
րոշմեալ կերեւէին սարսափի և խղճի յանդիմանու-
թեան նկարագիրքը :

— Ա՛յ , զոհս չեմ թողուր կրկնեց Ալի-Օսման ,
ի պակասութենէ գինուց կեանքդ եղունգներովս ու
ակռայներովս պիտի վերջացունեմ . և Եէնիչէրին
սպրդիլ ուղող ծերունւոյն վրայ յարձակելով՝ զայն

դէտինը տապալեց , և վրան ընկնելով կը ճգնէր ա-
նոր դէմքը փողոտեւ : Հէրմինիա վայրի ձայներ
հանեց . և ներկայ գտնուողները մեծ դժուարու-
թեամբ կրցան ազատել մոլեգնեալին բերնէն իւր
զոհը :

Ասպետը նուաղեալ՝ անմիջապէս իւր տունը
տարուեցաւ . սարսափէ , կատաղութենէ և մոլեգ-
նութենէ ինք իրմէ դուրս ելած իւր ինքնաշարժ շըր-
թուները սա անորոշ խօսքերը կ'արտաբերէին :

— Աստուած դիւ կը պատժէ , Ախէ , Ախէ ,
ինչ կ'ուզես , գթութիւն , գթութիւն , արհաւիրք
վրէժխնդրութեան , վերադարձիր գերեզմանդ
խոստովանահայրը , խոստովանահայրը . . . արիւնա-
տու , այլ հոգիս փրկուի :

Քատան իւր զոհն ձեռքէն իռած տեսնելով , և զինքն
Պարոնուհւոյն սպասաւորներէն զսպուած՝ կը մռն-
չէր մահացու վէրք ընդունող օրհասական առիւծի
նման . տարին զայն ի հովանոց , ուր Նէճիպ ի զուր
կը ջանար զայն իր զայրոյթէն իջուցնել : Սակայն
գիշերը կը յառաջանար , և բաժանման ժամը կը
մօտենար : Արիտասարդն իւր մօրն համբոյրներն ըն-
դունելով , և այս տարօրինակ տեսարանին հաւանա-
կան հետեւանայր վրայ մեծապէս անհանգիստ ըլլա-
լով ցատկեց իւր ձիուն վրայ , և քիչ մը ետքը ան-
յայտ եղաւ Պէօյիւք-Տէրէի լեռներուն ետեւը :

Ալի-Օսման մեկնեցաւ տունէն դեռ առաւօտեան
ըյսը չը ծագած , քիչ մը խաղաղած կ'երևէր , և

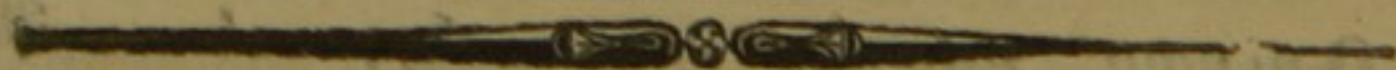
Պէնժէլա տիկնոջ առ Նէճիպ ցուցած մարդասիրութեանը համար շնորհակալութիւն յայտնեց : Սակայն արժան չը դատեցին իւր դէնքերն իրեն վերադարձունել , թէ և ինքը շատ աղաչեց :

Ուստան դուրս ելնելով բռնեց այն ճամբան , ուրիշ ասպետը տարուած էր , և լուսնին դողդոջուն լուսովն իր թշնամույն թողած հետքերը կը փրնտուէր : Ասպետին ուղեկից սպասաւորաց ոտքերուն հետքերը աւաղին վրայ դրոշմուած էին , որոնցմէ առաջնորդեալ հասաւ առանձնակի տան մը դրան առջեւ : Հոն կայնելով ըսաւ ինքնիրեն .

— Հո՞ս է .

Յետոյ գնդասեղն իւր գլխէն առնելով դայն քարի մը վրայ սրեց , և իր մետաքսեայ շապկին թեզանիքը վեր առնելով բազկերակը ծակեց . յորմէ անմիջապէս արիւն ցայտեց . յետոյ արիւնաշաղախ ձեռքը դրան վրայ դնելով՝ փափսաց :

— Պիտի վերադառնամ , սկիտի վերադառնամ :

Ռ Ռ Ի Ս Ճ Ռ Ի Ք Ի Փ Ա Շ Ա Ն

Նէճիպ բաղձօրեայ ճամբորդութենէ մ'ետքը հա-
սաւ ի Ռուսձուգ համանուն գաւառին մայրաքաղա-
քը, որ Դանուպի ափանցը վրայ ամուր քաղաք է,
և է սլատնէշ Օսմանեան պետութեան ընդդէմ
յարձակման Ռուսաց: Այս գաւառին կուսակալն
Մուստաֆա պաշրագոտար, որ քիչ մը յառաջ
Սուլթան Սէլիմէն երեք քուղրու փաշայութեան աս-
տիճանի հասած էր, ըստ հրամանի իւր տիրոջը 16
հազար գաւառական զինուոր ժողովեց, և կը սլատ-
րաստուէր գետէն անցնելով դիմել ի Պուքրէշ, ուր
բանակած էր Միքէլսըն զօրապետն Մուսոյ-Վալա-
քիոյ իշխանութեանց մէջ. միւս զօրքերն ալ Նոյն-
պէս Դանուպէն ափի անցնէին Ռուսաց վրայ
յետևուսէ յարձակելու, որպէսզի ստիպեն զանոնք
երկիրը թողնելու:

Այլ ըստ որում Ա. Պօլսոյ նոր յեղափոխու-
թիւնը անձնական երկիւղներ ներշնչած էր պետու-
թեան կուսակալաց, վասն որոյ հարկադրեցաւ
իրեն քով պահել ժողոված զօրքերն, որով ընդ-
դէմ Ռուսաց ըլլալիք արշաւանքը ետ մնաց,
Նոյն ատեն Նարոյէոն Թիւրքի մէջ դաշնադրու-
թիւներ կատարադրէր, որոնցմով յետնագոյն բա-
նակցութեանց կը ձգուէր Սուլթանին և Ռուսիոյ

կառավարութեանց մէջ եղած խնդրոց լուծումը . այսպէս իրեն դաշնակցին ունեցած պարտքերը ունակութիւն ընելով , որուն քիչ մը յառաջ կը խոստանար Պրըմի և Պետարապիայի երկիրներուն յանձնըւիլը , և կանխառ արդարացնելով թրքաց ապագայ վարմունքը , որոնք 1812ին վրէժ առնելու նպատակաւ չուղեցին զինուիլ ընդհանուր թշնամւոյն դէմ , և արշաւել Պանուսի վրայ : որնոր Մոսկուայի արկածը կամ պիտի արգիլէր և կամ ուղղէր :

Նէճիպ' Ալի Օսմանայ նամակը քոփն ունենալով զնայ փաշային ապարանքը , իր գտնելիք ընդունելութեան մասին շուարման մէջ ըլլալով : Նէնիչերեայ օրդայի խոհարարապետին յանձնարարարութիւնը խիստ աննշան բան մը կերեւէր իրեն փաշային աստիճանին նկատմամբ :

— Ի՞նչ եմ , կըսէր Նէճիպ ինքնիրեն , ո՞չ ապաքէն աղքատ զինուոր մը , զոր դժնդակ պարագայներ իւր դիրքէն զրկեցին , և զոր ստիպեցին վարձել իւր սուրը առջի հանդիպողին՝ ապրուստ հայթայթելու համար : Քահակորոյս Սուլթանին ունեցած անձնակրութիւնս , Նէնիչերեայ օրդայէն այսպիսի ժամանակի մէջ արտաքսումս անտարակոյս լաւ ներկայացուցիչներ չեն պետութեան բարձրաստիճան պաշտօնէի մ'առջեւ . և եթէ տալիսին Ռուսնուգի փաշայն , ինչպէս որ կը հաւատտեն , Սուլթան Սէլիմայ ամենահաւատարիմ ծառայից մին է և Նէնիչերեայ ռիսերիմ թշնամին ,

դարձեալ չը պիտի համարձակի յայտնել այնպիսի
կարծիքներ, որոնք կրնան իւր գլխուն վրայ բերել
թշնամանք և փոխադարձ վրէժխնդրութիւնք :

Նէճիպ ապարանքին մօտենալով՝ դիտեց մեծաւ
դարմապմամբ ճամբայներուն և գետին սախանցը վը-
րայ նստող զինուորներն, պատրաստ իրենց ծրար-
ներովն ու գէնքերովն՝ իբր սցն ինչ արշաւելու վը-
րայ էին : Պուլկար գիւղացիք հրամանաւ փաշային
ձիեր և սայլեր կը բերէին, և պաշտօնաւորք կը
փութացնէին զանոնք բռցնելու սրահարներն, հա-
գուստներն, գէնքերն և վրաններն : Այս դաւա-
ռական զինուորներն մեծ եռանդեամբ և յօժա-
րութեամբ վառուած կ'երևէին, որոց արժանա-
վայել բարեկարգութիւնն ու հլութիւնը բոլորո-
վին Կ. Պօլսոյ Նէնիչէրեայ մէջ տեսած անկար-
գութեանն ու անհնազանդութեանը հակառակ էր :
Գաւառական Նէնիչէրի զինուորաց քով, որոնք բո-
լորովին հակառակ գաղափարներով կը շարժէին
մայրաքաղաքին Նէնիչէրեայ նկատմամբ, նստած
էին Զայիմներն ու աւատականները, որոնք Ռուս-
ճուզի իրաւասութեան ներքեւ էին : Յետոյ կու-
գային հազարապետութեան բաժնուած թոշակաւոր-
ներն, որոնք Առևտրական վարձուելով հաւաքուած
էին Ալպանիայէն, Պօնայէն և պետութեան միւս
դաւառներէն : Վերջիններուն մէջ նշանաւոր էին
իրենց խոժոռադիմութեամբն ու վայրագ նայուած-
քովն սուսերամերկներն (տալ քըլըճ) և Սէրտէն-

Կէջտիւներն , որ կը նշանակէ դիտանուէր : Ասոնք տեսակ մը նախամարտիկ զինուորներ էին , ամենէն վտանգաւոր ձեռնարկութեանց մէջ : Այս գունդը կը բաղկանար բազմաթիւ կամաւոր անձերէ , որոնք կողոպտելու յուսով զինեալ էին :

Երբ Նէճիպ ապարանքին դռներուն առջև տեսաւ փաշային երեք քուղը գետինը միտուած , և զարդարուած յատկացեալ ծոպերով , որ գաւառին վերնագոյն իշխանին որոշիչ նշանն էր , չը կասկածեցաւ այլ ևս որ զօրքերն պատրաստ էին շարժելու : Ուրեմն կ'ըսէր , Թիւիդի մէջ դաշնադրութեամբ եղած զինադադարն լուծուեցա՞ւ . և արդեօք Ռանուպէ՞ն պիտի անցնուէր , և ի Վալարբիա՞ պիտի փոխադրուէր պատերազմը , և կամ թէ պետութեան գաւառին վրայ ուրիշ թշնամի՞ մը յարձակած էր : Նէճիպ եղածներուն անգէտ՝ չէր կըրնար այս խնդրոյ լուծումը գտնել :

Սակայն որոշելով արշաւանաց մէջ մասն ունենալ , ուր որ ալ ըլլայ , մտաւ համարձակութեամբ ապարանքը , և Կուսակալին աղայներուն մէկին մօտենալով աղաչեց և ծանոյց անոր որ փաշային ունկնդրութեան շնորհը կը խնդրէ :

— Ն . Վսեմութեան քեզ ընդունելուն վրայ կը տարակուսիմ , ըսաւ Աղայն , վասն դի այս վայրկենիս խիստ կարեւոր գործերով զբաղեալ է : Եթէ կ'ուզես , սպասէ հոս , փաշային բերած նամակըդ իրեն կը յանձնեմ :

Նէճիպ հոն սպասածդ բաղմութեան մէջ խառնը-
ւելով՝ հաստատապէս որոշեց մինչև գիշեր հոն ըս-
տասել :

Քանի մը վայրկեան յետոյ դէպ ի փաշային տի-
փանը տանող սանդուխին վրայ կեցող բաղմութեան
մէջ շարժում մ'ընկաւ, և սպարանքին աստիճա-
նաւորաց մին դինուորական խիտ շքեղ հագուստով,
որուն առջևէն չափաշները կ'երթային, դէպ ի յա-
ռաջ եկաւ, նոյն ատեն՝ «Նէճիպ էֆէնտի» ձայնը
լսուեցաւ :

Երիտասարդ ճամբորդը մտածելով որ գուցէ
այս անունը կրող ուրիշ մ'ալ կրնայ ըլլալ, իւր
տեղէն չը շարժեցաւ, բայց սպասահամար Նէճիպ
աչքը դէպ ի սպարանքին աստիճանաւորին վերցու-
նելով՝ տեսաւ որ Սէֆէր է, և վազեց նետուեցաւ
անոր գրկացը մէջ :

Երկու բարեկամք Նէնիչէրեայ Սելիմի անկումն
հրատարակելէն ի վեր դիրար տեսած չէին, և եր-
կուքն ալ սխառագայից բերմունքէն այն վայրագ Նէ-
նիչէրեայ ասելութեանը զոհ եղած կը համարէին
դիրար : Նէճիպ Սէֆէրէն սպարանքին սենեակնե-
րէն մին առաջնորդեալ, կրցաւ իւր թշուառու-
թիւնքը հաւատարիմ բարեկամին պատմելու : Քիչ
մը ետքը Աղայ մ'երեցաւ, որ Մուստաֆա փաշա-
յին կողմէն շքեղ հագուստ մը կը բերէր իւր հիւրին :
Նէճիպ զարմանալով այսպիսի մարդասիրական հիւ-
րընկալութեան վրայ, և Աղային հետեւելով մոտա-

փառային տիպանք :

Մուստաֆա փառայն , որ պայրագտար (դրօշակիր) անունը կը կրէր , Նէնիչէրեայ գնդին մէջ նոյն աստիճանին օլարտքերը կատարած էր ամբողջ : Թէև կարճահասակ մէկն էր , այլ զօրութեամբ հրապայտ աչքերը , զորոնք կը շքաւորէին իւր թաւ յօնքերը , կերպարանքը և զինուորական խօսուածքը , որ առաւել յարմար էր բանակաց աղմուկներուն՝ քան թէ ասպարանաց մանրանկատ արարողութեանցն , անհակառակելի կերպով կը ցուցնէին՝ որ իւր անձնական արիութեամբն ու համարձակութեամբը հասած էր իւր այս բարձր պաշտօնին : Իւր բաղդին յառաջդիմութիւնը Սէլիմայ սրարտական էր : Արեւելից անհաղաղատ որդին , ուր միջին դարու բարքերը տակաւին խոր քանդակուած են , և ուր մարդու առ մարդն ունեցած անձնուիրութիւնը ցարդ ամենամեծ և ամենէն աւելի տիրող առաքինութիւնն է , թէև Մուստաֆա պայրագտարն , այն երջանիկ զինուորը , շէր կարող իւր տիրոջ քաղաքական գաղափարներուն արժէքը ճանչելու , սակայն և այնպէս իւր կեանքն տնդամ անոնց կը նուիրէր : Նէնիչէրեայ գնդէն ծնած՝ ոչ նուազ ուժգին և բուռն էր իւր կրկնը մէջ , և անոնց պէս կրօնամուլ , այլ սակայն անհաշտելի թշնամի մ'եղած էր Նէնի-

չէրեաց՝ այն օրէն ի վեր , երբ կատաղութեամբ լըսեց այն պարագայներն , որոնք Սէլիմայ անկուսը նիւթեցին :

Նէճիպ իր մտած սրահին մէկ անկիւնը նստած տեսաւ Ռուսճուղի փաշայն , որ մէկ ձեռքով նայակիլէին ձգական մարքուճը կը բռնէր , յորմէ մերթընդ մերթ կը քաշէր անուշահոտ խոտին ծուխը , և միւս ձեռքով սաթէ համրիչ կը շարժէր . գծիմը վրայ դռնէն մինչև իւր նստած տեղը շարունակէին սպասաւորք լռիկ և երկիւղածութեամբ , և իրենց տիրոջ ականարկութեանը մտադիր :

Երբ Աղայն զՆէճիպ փաշային ներկայացուց , անոր անունը տուաւ , և Նէճիպ ըստ սովորութեան փութաց փաշային քղանցքը համբուրելու , սակայն նա նոյն ատեն ոտք ելնելով՝ բարևեց զերիտասարդըն իբրև իւր նմանը , և ստիպեց զայն իւր քովը նստելու : Յետոյ սպասաւորաց ականարկ մ'ըրաւ որ օտարականին ջղուգ և քահվէ բերեն :

Նէճիպ կը կարծէր թէ կ'երազէր : Իրե՞ն արդեօք կը տրուէր այսչափ պատիւ : Ի՞նչ իրաւունք ունէր այսպիսի ընդունելութեան գոռոզ փաշային , զոր իր կենացը մէջ առաջին անգամ կը տեսնէր , և առ որ ուրիշ յանձնարարութիւն մը չունէր այս աղքատ պատանին՝ օղուղայի խահարարապետին նամակէն ի զատ :

Երիտասարդ օտարականին շուարումն ևս առաւել աճեցաւ , երբ սովորական փոխադարձ բարև

ներէ և որոշեալ ասացուածքներէ յետոյ Մուստաֆա պայրագութարն հոն եղող մարդոց հրամայեց որ դուրս ելնեն , և առանձին Նէճիալի հետ մնայ :

— Ո՛վ երկտասարդ , ըսաւ անոր վշտագին ձայնով մը , կ'օրհնեմ զՍտուած , որ զքեզ առ իս դրկեց . այս շնորհը՝ զոր անմրիապելի նշան կը համարիմ իմ յաջողութեանս , պիտի սլտակէ իմ յանդուգն ձեռնարկութիւնս :

— Ձինուորներդ հաւքուած տեսնելով , կարծեցի թէ՝ պաաստխանեց Նէճիալ , նպատակ ունիա զինուցդ փառքն ու սարսափը թշնամական երկրի մը մէջ ածելու : Սնտարակոյս բարեբաղդ պիտի համարիմ զիս , եթէ Ռուսճուզի անդրդուելի փաշայն ներէ ինձ իւր փառաւոր գրօշուն շուքին ներքե տեղի մ'ունենալու :

— Ձիս չը պիտի ձգես , Նէճիալ , կրկնեց Մուստաֆա պայրագութարը , դեռ Ստուածոյ և Մարգարէին օգնութեամբը՝ արդարութեան և երախտագիտութեան գործը չը կատարած , զոր ըմբռնեցի յուսահատութեանս երկար տքնութեանցը մէջ : Սա կայն պէտք է հաղորդեմ քեզի իմ նպատակներս : Ղո՛ւն մինակ պէտք է որ զանոնք ճանչես՝ դեռ անոնց կատարումն զսկտութիւնը շուարմամբ չը սարսափեցուցած : Այս տեսած զօրքդ դէտիկ Ա . Պօլիս պիտի առաջնորդեմ . . . Լսէ՛ , հանդարտութեամբ յառաջ պիտի խողանք անցնինք Պուլկարիոյ ընդարձակ դաշտերէն , Պաղքան լեռանց ահակելի և երկնաբերձ շար-

քերուան մէջէն, և Ռուսէլիէն, ուր կը բարձրանայ Ադ-
րիանոսի կայսերական քաղաքն, որ գրեթէ Կ. Պօլ-
սոյ սլարիապներուն հետ կապակցութիւն ունի: Մեր
երևումը մատնչայ ջնջմանը նշան սլիտի ըլլայ, ու
րոնք իմ սիրելի տէրս ի բանտ նետեցին, ուր հիմայ
ցաւագին կը հառաչէ նա: Այս բանտապետներուն
ձեռքէն ազատելով կ'ելնէ Սէլիմ իւր հարցը գահոյից
վրայ, և կամ նորա գլուխը Նէնիչէրեայ սրովը
կընկնի, ահաւասիկ խորհուրդս. երդումս եմ Ս.
Գրքին վրայ որ յարատեւեմ ցլխածան առանց ու
իցէ վտանգի մէջ վհատելու:

Տէր, գոչեց Նէճիպ, Պայրազուարին ոտքերուն
փարելով. արդարեւ բանիցս շնորհասրարտ եմ ձեր
ազնիւ և նուիրական ձեռնարկութեանը, որուն
մասնակից ընել բարեհաճեցաք զձեր ծառայն. այո՛,
կամօքն Աստուծոյ ոճրագործաց սուրերուն ներքեւ
ընկնող նահատակաց վրէժը մե'նք սլիտի առնենք,
և Օսմանայ սուրը սլիտի վերադարձնենք Սէլիմայ
ձեռքն, յորմէ մատնիչք զայն խլեցին:

— Դո՛ւն իմ ոտիցս փարիս, դո՛ւն, գոչեց
Ռուսճուղի Փաշայն՝ երիտասարդը ոտք հանելով,
աւելի ինձ անկ է քուկիմներուդ փարիւ:

— Ինչ կ'ըսէք, կրկնեց Նէճիպ. աքսորեալ,
աղբատ և անփառունակ մարդ մը կրնա՞յ արդեօր
արժանանալ՝ չեմ համարձակիր ըսելու բարեկա-
մութեան, այլ բարեմոռութեան, զոր քեզ նման
դիւցադուն մը կը զիջանի ինձ ցուցնել: Արդեօր ե-

բա՞ղ մ'է որ զգայարանքներս կը մթաղնէ ցնորքնե-
նով, որոց ունայնութիւնը քիչ մ'ետքը իրերը ակ-
ցուցնեն : Գիտէ՞ք, Տէր իմ, թէ որո՞ւն հետ կը
խօսիք, դարձեալ կ'ըսեմ՝ թէ աղբատ աքսորեալ
մ'եմ ես՝ իւր հայրենեաց մէջ ամայացեալ. ծնե-
լասէ՛ր չրթուքի մը համբուրից դեռ քաղցրութիւ-
նը չը վայելեցի. հայրական մաղթանք մը Աստուծոյ
ողորմութիւնը չը խնդրեց ինձ համար :

— Մի՛, մի՛ տրտնջեր Աստուծոյ դէմ. ըսաւ
Պայրապոսարն՝ ձեռքը երիտասարդին բերնին տա-
նելով. վասնզի չես գիտեր թէ գուցէ հայրդ աշ-
խարհիս մէկ անկիւնը քաշուած՝ ամէն օր քեզ հա-
մար կը բարեմաղթէ առ Աստուած, կամ իւր ար-
տասուաց տուրքը կը մատուցանէ իբր զոհ իւր և մեր
մեղացն համար :

— Հայրս կատրի, գիտեմ : Արդէն իմ ծնըն-
դեանս գաղտնեաց՝ մէկ մասն տծի ի լոյս : Ճանչեցի
մայրս . . . :

— Լսէ՛, ըսաւ Ռուսճուզի ժաշայն՝ ահարեկ
նայուածք մը նետելով դէպ ի դուռը :

— Բայց ինչո՞ւ հայրս կը զրկէ զիս զինքը ճան-
չելու, սիրելու և սրաշտպանելու երջանկութենէն՝
եթէ իրապէս թշուառութեան մէջ է :

— Որդե՛ակ իմ, ճակատագիրը չը վրիպիր երբէք
(գրովէքտէն գիտտէ օրնագ) : Իրաց հոսանքին հետեւէ,
Աստուած մեծ է և բազմադուժ, և զքեզ ակտի ա-
ռաջնորդէ իւր կամայը : Ինքն անտարակոյս ու-

առջնորդէց զբեզ ցարդ բազմաթիւ տաղնասրնե-
րու և վտանգներու մէջէն . ինքը չուզէց իմ արդար
ձեռնարկութիւնս առանց քեզի կատարելու . բար-
եւոյ եկար ուրեմն իմ բանակս . ծածկէ ինքզինքդ
մեզ հետ լռութեան քողին ներքեւ , և հար և սուր
ի ձեռին երևնանք ի միասին ի Ա . Պօլիս՝ անհաշ-
տելի կերպով հաւատացեալներն անհաւատներէն
բաժնելու :

Մուստաֆա պայրագտարն անմիջապէս ոտք ել-
նելով՝ պատէն կախուած ոսկի սուրը վար առաւ ,
և բարձրաձայն գոչէց իւր աստիճանաւորներն և
Աղայներն , որոնք անմիջապէս ժողովեցան ի դահ-
լիճ : Նոյն ատեն դրսէն սրինգներն ու թմրուկներն
հնչել սկսան , և զինուորք աղաղակելով պատասխա-
նեցին այս պատերազմական հրաւերին :

— Կերթանք , կըսէ Պայրագտարն Նէճիպին ,
կերթանք դէպ յԱնդրիանուպօլիս , ուր պիտի գըտ-
նեմ մեծ վեղիրն և անոր զօրքերը , զորս վստահ
եմ առ իս ձգելու՝ անուղղակի կերպով բացատրե-
լով անոնց թէ նախառակ ունիմ զՍուլթան Մուս-
տաֆան ազատել Նամագներուն լրբութենէն և վիտ-
խել Շէյխ-Խալամն և անոր կուսակիցները , վերա-
հաստատելով անոնց տեղ իրենց դիրքը կորուստը
հաւատարիմ պաշտօնեայներն , իսկ քեզ , Նէճիպ ,
ինչպէս նաև ինձ հաւատարիմ Հաճի Ալին , որ իմ
աստիճանաւորացս արխաղոյնն է , թագուն ձեռնար-
կութիւն մը կը յանձնեմ , յորմէ կախեալ է մեր

նախատակաց յաջողութիւնքը :

Քաջագոյն ձիաւորներէն հարիւր հոգի սանելով
դէպ յառաջ խաղացէք և միւսներն
Տէրը գիտէ : Յետոյ եկեք զիս զխմաւորելու և .
Պօլսոյ առջեւ , և հոն ի միասին սլիտի կատարենք
աստուածային խորհուրդները :

Նէճիսլ էֆէնտին հրաժեշտ տալով այս վեհանձն
քորերարին՝ Հաճի Ալիին հետ մեկնեցաւ անմիջապէս
Ռուսճուգէն գեղեցիկ երիւարի մը վրայ հեծած՝
հետն ունենալով հարիւր ձիաւոր զօրք : Այս յա-
ռաջընթաց զօրքը կարգաւ դէպ ի լեռներն ուղղուե-
ցաւ , ուրկէ Սեւ ծով կերթուի : Իսկ Մուստաֆա
Պայրազտարին բանակը , որ բաղկացեալ էր 16 հա-
զար գաւառական զինուորներէ , կուրօրէն իրենց
զլխաւորին կամացը նուիրեալ՝ յամրաքայլ և հան-
դարտօրէն դէպ յայլոյ անձանօթ նախատակին կը
դիմէր :

Այս միջոցիս Վոսիորի նորընտիր կառավարիչ
Գասլագճը օղլուն բաւականանալով իր աննշան
դիրքին մէջ , զոր ստացաւ ի փոխարէն իւր գործակ-
ցութեան վերջին ապստամբութեան , որ զՍուլթան
Մուստաֆա Գ. ի գահ բարձրացուց , Շէյխ- Իս-
լամին և Սէրայի կուսակցութեան թողուց Սէլիմայ
ասլուչ և անմիտ յաջորդին կառավարութեան հո-
գը : Եամագներուն զլխաւորը Սեւ ծովու բերանը
գտնուած ֆէնէոք երթալով հոն ժամանակ կան-
ցունէր իւր մարմնական հեշտութեանց առհաւատ

չեայն վայելելու, զոր Գուրանը կը խոստանայ խա-
լամեան դրախտին երջանիկ բնակչացը: Քաղաքա-
կան իրաց մէջ ըրած միջամտութեամբը նշանաւոր
եկամտից անբաւ աղբիւր գտած էր. և առանց դա-
նոնք քաղաքական խորամանկութեանց վատնելու՝
ընդհակառակն ինքն ուրիշներուն խորամանկու-
թեանցն օգնելով կը հարստանար:

Եւրոպիոյ դեսպաններէն և Դրան պաշտօնեայ-
ներէն իբր պարգև ընդունած ատակներովն Գա-
պագճի օղլուն խիստ շքեղ պալատ մը շինեց ի Ֆէ-
նէս: Գերավաճառք ամենագեղեցիկ կիներն ի հա-
շիւ անոր գնելով և. Պօլսոյ և Տրապիզոնի մէջ՝ կը
դարձարէին նորա հարէմը: Փակեալ այս հեշտագին
տեղն անուշաբոյր և հաղուագիւտ ծաղկանց մէջ
կը հանգչէր՝ Գապագճը-օղլուն իբր Մեհմետ Գ. իր
հայելեաց պալատին մէջ: Այս երջանիկ զինուորը կը
փութար վայելել իրապէս այն երազը, զոր կը տես-
նէր առանց վաղուան համար հող տանելու:

Գիշեր մը երբ երկու մանկամարդ օրիորդը կը
սրսրէին, զորս ընծայ առած էր Շէյխ-Իսլամէն,
որ ամէն կերպով կը ճգնէր Գապագճը-օղլուի բա-
րեկամութիւնն անխղելի պահելու. իւր ներքին-
եաց մէկը ներս մտնելով խնայաց իրեն որ մարդ
մը Միւֆթիին կողմէն կարեւոր յանձնարարութիւն
մ'ունի իրեն ընելու, և կը խնդրէ իրեն ներկայա-
նալ:

— Ըսէ՛ այդ շունին, պատասխանեց Խաւազն, որ

վաղն առաջին աղօթքէն ետքը կրնայ զիս տեսնել Սէրանլըզս : Պիշերն հեշտութեանց նուիրեալ է . ես թագաւորական գոհոյից տասն և եօթ խորհրդակա- նայ գլուխները կտրեցի և նոյն իսկ Սուլթանն ա- նոր համար գահընկեց ըրի , որպէս զի ձեռացս ա- րարածներն ինձ օրէնքներ չըտան :

Եւ Պապագճին վերստին իւր անանական չար- զը ձեռք առնելով , զոր վայրիկ մի շրթունքներէն հեռացուցեր էր , հրամայեց երգեցիկ կանանց որ շարունակեն իրենց երգերը : Պարող օրիորդներն տկամ թռչիլ օդին մէջ իրենց մատուրներնուն մէջ քամբիւններն հնչեցունելով : Ներքինին երթալով Սէ- ռանլըզի դուռը բացաւ , որ եկող մարդուն իւր տիրոջ սրտասխանն հաղորդէ , բայց ներքինին դեռ բերա- նը չը բացած չորս դինեալ մարդիկ իւր վրաց յար- ձակեցան և կըստիպէին զինքը Պապագճի օղլուին տեսնակն առաջնորդելու զիրենք :

— Միւսլիման չէ՞ք , դուչեց ներքինին դադալով , և անտարակոյս չը պիտի բռնաբարեք տէրս սրաշտ- ալանող նուիրական ապաստանարանը :

— Մէքքէ սուրբ քաղաքին սև քարն ալ համ- բուրած ըլլայ , սրտասխանեց օտարականներէն մին , անոր գլուխն անխնայ մարմնէն պիտի բաժ- նեմ : Զահովդ , սորո՛ւկ , առաջնորդէ մեզ , եթէ ոչ՝ զբեղ ալ պիտի սպաննեմ , և քու արիւնդ չը պիտի փրկէ տիրոջդ կեանքը :

Նրբ հաճի Ալին և իւր երեք բարեկամքն հարէմին

մէջ տեսնուեցան , շանթահարած մնաց դըշբապը
Գապաղադի-օղլուն : Անուշահատ գինեաւ վի ոսկի բա-
ժակն ձեռքէն ընկնելով՝ նստած գեղանկար գորգը
ներկեց : Անայբ փախան , աշտանակներն ընկան :
Հաճի Ալին անդէն Նամադն իւր մետաքսեայ եր-
կար թեղանիքներէն յափշտակեց :

— Գթութիւն , գոչեց ողորմելին՝ յուսահատա-
բար :

— Դուն գթացի՞ր քու զոհերուդ վրայ , սլա-
տասխանեց Նէճիալ :

— Դուն չարաչար չը սպաննեցի՞ր Մահմուտ է-
ֆէնտին Պէօյլաք-Տէրէի ախանցը վրայ , աւելցուց
ձիաւորներէն մին :

— Դուն Սէլիմայ ամենահաւատարիմ և փա-
ռահեղ խորհրդականայ մահուան դատականիքը չը
դրեցի՞ր , կրկնեց զայրուածով Նէճիալ , դուն անոնց
գլուխները արիւնաղանգ բուրգի պէս չը դիզեցի՞ր ,
Դահիճ , Ադ - Մէյտան հրապարակին մէջ :

— Այսօր քուէն քե՛զ ելած է , փախաց Հաճի
Ալին ծանրութեամբ , և իւր սուրը բարձրացուց
յանցաւորին գլխուն վրայ :

— Գոնէ , գոչեց Գապաղադի-Օղլուն , զինքն ըս-
տաննելու սրատրամատուելու անձանց ոտքերուն տակ
քաշկրտուելով , ժամանակ տուէք ինձ աղօթելու :

— Ո՛չ , սլատասխանեց Հաճի Ալին :

— Եւ իւր սուրը դժբաղդին կուրծքը մխեց ,
և սրով Գապաղադի - Օղլուն գլուխը մարմնէն

բաժնուեցաւ :

Եւ Նէճիալ Գապադճը - Օղլուի ջգասարաւս զը-
լախն առնելով դնաց Կ . Պօլսոյ բերդերուն առջին
շրջապատարը դիմաւորելու :

Հաճի Ալին և իւր ձիաւորները Մեծին Ալէգլիի
Ֆէրմանը վրանին կը կրէին , որ կը հրամայէր Գա-
պադճը - Օղլուին մահը . և անձկաւ կը սպասէին այն
օրուան , յորում սլափ հաղորդէին Ֆէնէսի եամագ-
ներուն Ալէգլիին հրամանը :

Գ Ա Ֆ Է Ս Ը

Մինչդեռ նոր ապստամբութիւնը կը սպառնար
 փետութեան և նոյն իսկ Սուլթանին, և սարսափը
 կրկին կը տիրէր մայրաքաղաքին մէջ Պայրազտարին
 և Մեծին Ալլաիի դօրաց ներկայութեամբ, որք Կ.
 Պօլսոյ բերդերէն անդին տարածեալ էին Տաուտ-
 Փաշայի դաշտին վրայ, վերջին ծայր անհանգստու-
 թիւն կը տիրէր ահրային մէջ, ուր Մուստաֆա Գ.
 անսխալ իւր օրերը կ'անցնէր հեշտութեան և դուար-
 ճութեան մէջ:

Իսկ Սէլիմ իւր Շահաատէ Մահմուտ հօրեղբօ-
 րորդւոյն հետ, քէօշկին մէջ փակեալ ուր ինքնացոր-
 քոր գնաց իւր գահընկեցութիւնն հրատարակուած
 օրը, մոռցած էր իւր գահը, մեծութիւնն ու ջանքերը,
 և իւր հօրեղբօրորդւոյն դաստիարակն եղած էր: Այս
 մենարանին խոր լռութիւնն ուրիշ բան մը չէր
 ընդմիջած երբէք, այլ ներքինեաց ոտքերուն ձայնն
 ու մօտակայ նոճիաստանին թռչնոց դայլայլիկներն:
 Անկեալ ինքնակալն զժողովուրդը կառավարելու
 արուեստը կ'աւանդէր երիտասարդ արքայազին,
 որ օր մը կառավարութեան ղեկը ձեռք առնելով
 ալիսի ճգնէր նոյնպէս ընդդէմ բռնութեան Եէնի-
 չէրեայ: Սէլիմ փորձառութեամբ լուսաւորուելով
 իր անցելոյն թերութեանցը վրայ, կը ջանար թա-

մեւ սիրով իւր աշակերտին սրտին մէջ հաստատուն
կամբ և առոյգ գաղափարներ , ցուցնելով անոր միանշ
գաւայն ծովուն թագուն ժայռերն , որոյ վրայ իւր
մեղմ կացութիւնը դժբաղդարար խորտակուեցաւ :

Իսկ Մահմուտ ի փոխարէն՝ Սէլիմայ ամուսնական
խօսքեր կ'ուղղէր , ցուցնելով անոր իւր անկեղծ ցա-
ւակցութիւնը , վկայ գոչելով զԱստուած , որ օր մը
վրէժ պիտի սրահանջէ թէ երբէք ճակատագիրն
յանձնէ իւր ձեռացն Օսմանայ ահարկու սուսերը :

Սուլթան Մուստաֆայի գահակալութենէն ի
վեր Գաֆէսին մէջ բանտարկեալը խիստ հրամանե-
րով տահմանափակուած էին իրենց բնակարանին
մէջ : Գըզլար - Աղասին , այսինքն ներքինեաց
գլխաւորը , որուն խիստ սրահանութեան ներքէն
էին երկու իշխաններն , կ'արդիւէին անոնց ամէն
հաղորդակցութիւն՝ չէ թէ միայն զրաի մարդոց հետ ,
այլ նաև արքունեաց սարսաւորաց հետ ալ , և անոնց
սրահանութեանը տահմանեալ ներքինիք իրենց
գլխաւորը գոհ ընելու համար պարտք համարած էին
ամէն պարագայի մէջ անոնց հետ խոստութեամբ և
դժնէութեամբ վարուելու , և դժբաղդ բանտարկե-
լոյ անընդհատ հարցմանց շատ անգամ պատասխան
ալ չէին տար :

Այս արհամարհելի անձանց մէջ միայն մէկն ա-
նոնց դժբաղդութեանը ցաւակից կ'երեւէր . երիտա-
սարդ գերի մ'էր այս , որուն յանձնուած էր Մահ-
մուտի սալաաահարկութիւնը : Քիչերը երբ Գըզլար-

Աղասին Սուլթանին բնակարանը կ'երթար, և այլ ևս չը կար այն խիստ հսկողութեան երկիւղը, երիտաւորդ ներքինին դադարուկ Սէլիմայ և Մահմուտի բանտը կը մտնէր, որուն դռներն զգուշութեամբ փակելով և վանդակներն իջուցնելով կը պատմէր անոնց ինչ որ կը լսէր պալատը մտնողներէն :

Գիշեր մը Ճաֆէր (ներքինւոյն անունն է) ներս մտաւ ըստ ոովորութեան ուրախ դէմքով, և երբ գափէսին մէջ առանձին էր երկու թագաւորազանց հետ կ'ըսէ անոնց ցած ձայնով .

— Աւետիս, աւետիս . Մեծ Վէզիրն հասաւ Տաուտ-Փաշայի դաշտը իր բնակարանը : Մուստաֆա Պայրագտարն ալ եկաւ 16,000 զօրքով, զորոնք Ռուսճուզէն հաւաքած էր :

— Մուստաֆա Պայրագտարը, գուցէ, Սէլիմ և ուրախութեամբ փայլեցաւ իր դէմքը :

— Ինչո՞ւ եկած են Ա. Պօլիա, հարցուց Մահմուտ մտախոհ :

— Աուգան կամագները ջնջելու և պաշտօնեայնէրը փոխելու, սլատասխանեց ներքինին : Գապրագճը-Օղլուն երեկ սպաննուեցաւ ի Ֆէնէս, և Սուլթանըն այս առաւօտ պաշտօնէ հրաժարեցուց Շէյխ-Խալամն և աքսորեց, ինչպէս նաև բոլոր առժամանակեայ պաշտօնեայներու խորհրդականներն, որոց համար Մեծ Վէզիրն և Ռուսճուզի Փաշան կանխաւ զեկուցած էին :

— Ուրիշ փոփոխութիւններ տեղի չունեցա՞ն

կրկնեց Մահմուտ :

— Ո՛չ, բարձրաշուք Տէր :

— Հը՛, Մուստաֆա Պայրագտա՛րը, կրկնեց Սէլիմ դարմացմամբ :

— Աը կարծե՛ս, կ'ըսէ իր հօրեղբորորդւոյն դառնալով, Մահմուտ, որ Պայրագտա՛րն իր գաւառէն եկաւ այնքան զօրքով միմիայն դժբաղդ ևսակաշները ջնջելու և տկար Վէզիր մը հաստատելու, մինչ դեռ ինք օրէնքներ ևս կրնայ դնել :

— Տէր իմ, գոչեց Ճաֆէր Սէլիմայ ոտքն իյնալով, վաղուան արեւը կտրեւոր բաներ պիտի լուսաւորէ :

— Ի՞նչ ըսել կուզես, կը հարցնէ ահաբեկ՝ Սէլիմ :

— Թէ Աստուած արդար է, կը պատասխանէ Մահմուտ, իր հօրեղբորորդին գգուելով, և թէ օգնութեամբ հաւատարիմն Պայրագտարի պիտի վերադարձընէ զքեզ ի գահ, որուն արժանի ևս քան զայս ուռուալ :

— Նոյնալէս և ես կը կարծեմ, կ'ըսէ, ներքին :

— Ե՛ս. կը փափայ Սէլիմ ցաւագին ժախտանօք. ե՛ս, դարձեալ իմ տկար ձեռացս այնքան դժուարատար ծանրութիւն մը, քանի որ անգամ մը պարտաւեալ եմ : Ո՛չ, ոչ, որովհետեւ ժողովըրդեանս երջանկութիւնը չի կրցի յարդարել, ուստի այժմ ուրիշ բանի չեմ փափաքիր բաց մի-

այն հանգստութեան, և արդէն եղածներն մոռ-
նալու :

— Սէլիմ, գոչեց Մահմուտ, կրնա՞ս արհամար-
հել ամենակարողութիւնը :

— Ինչ, մէկ նայուածքով շարժել զԵրուսալան,
զԱսիան, և զԱփրիկէն, կոխել յերկիր և գորքեր
ծնանիլ, ամենուն երեսները խոնարհեցնել քու ոտիցի
մոշուոյն, երեսօթիսան և շուք Աստուծոյ ըլլալ, միով
բանիւ ամենակարող, ասոնք ամենը չե՞ն դիւթեր
զՔեզ : Այո՛, այո՛, որ մը միայն թող ճաշակեմ
ես բացարձակ իշխանութեան հեշտութիւնը և յետ
այնորիկ մեռնիմ :

— Աղէկ, ըսաւ Սէլիմ զՇահապէն համ-
բուրելով : Ժամանակիս թշուառութիւններէն չը
ծանեար բաղդին անհաստատութիւնը : Այս ժողո-
վուրդը, որ յաղթանակաւ այսօր իր ուսերուն վրայ
կը կրէ զՔեզ՝ վաղը կը զոհէ : Այս քու զօրութեանդ
արարիչներուն ի՞նչ ակտի ըսես երբ սարձանալով
գան և զլուխդ ուղեն :

— Բայց դեռ չը յանդգնած զլուխո՞ւ ուղելու,
ես անոնց զլուխը կը կտրեմ լի կատաղի բարկու-
թեամբ : Սակայն հիմայ խօսքը իմ վրաս չէ, շարու-
նակեց Շահապէն. Պայրազտարը եկաւ անտարա-
կոյս զՔեզ փրկելու և ոչ թէ զիս :

— Թէ՛ փրկէ և թէ՛ կործանէ, կ'ըսէ Սէլիմ.
կը յանձնեմ ինքզինքս Աստուծոյ նախախնամու-
թեան ձեռքը :

Հանգստութեան ժամն հասաւ և գափէսին մէջ ջինները բաժնուեցան իրարմէ՝ տարբեր գաղափարներով, բայց և այնպէս համոզեալ էին որ հետեւեալ օրը կործանում մը պիտի ըլլար :

Արևն սկսաւ փայլիլ հօրիզոնէն վեր և պայծառ կերպով ծագիլ : Այսօր 1808 տարւոյն Յուլիսի 28 երորդ օրն էր : Իւր բարձր դրիցը մէջ հաստատուած Մեծ Վէզիրը, Բ. դուռը դապած ստենը Ռուսճուզի Փաշայէն նամակ մը ընդունեց, որով կը հրաւիրուէր իւր բանակատեղին, ուր իրեն հետ պիտի խօսակցեր կարևոր և խիստ ստիպողական նիւթոյ մը վրայ :

Պայրագտարն ընդունեց Մեծ Վէզիրն իր վրանը՝ շրջապատեալ իւր աստիճանաւոր անձինքներէն և ամենէն հաւատարիմ ու անճնուէր զինուորներէն : Հոն առանց յառաջաբանի և առանց մեկնութեանց խմբուց անոր թէ իր նպատակն է շարժել սէրային դէմ իր զօրքերն և գահընկեց ընել զՄուստաֆա, և վերահաստատել զՍէլիմն իւր գահոյիցը վրայ : Մեծ Վէզիրը զարմանալով այս նպատակներուն վրայ, որոնք երբէք մտքէն անցած չէին, քանի մը անյարմար խօսքեր թոթովեց, ժամանակ խնդրեց, և ուզեց մէկդի քաշուիլ : Սակայն Ռուսճուզի Փաշան յանդիմանելով զայն իբր երկչոտ և իբր սալստամբ՝ կը հրամայէ իւր սրահապաններուն որ զայն ձերբակալ ընեն, և անոր վրայէն առնելով տէրութեան կնիքները որոնցմով կնքել սովորութիւն եղած էր Սուլթանին

անուամբը կատարուած դործքերը :

Պայրագրտարն հռչակեց անմիջապէս բանակին՝ թէ Սանճագը - Յէրիֆին սցսինքն Սուհամմէտի նուիրական դրօշակը պիտի տանէին սէրայը , որով բոլոր զօրքերը կը պարտաւորէին հետն երթալու : Իւր ատաքեալները շրջելով զինուորաց մէջ տարածած էին լուր մը՝ այս վճռոյն իբր պատճառ որ եղած էր Բուսայ հետ եղած Տաճկաստանի համար խիստ չափաւոր դաշնադրութեան մը վրայ :

Զօրքը յառաջացաւ և քաղքին մէջէն անցաւ ժողովրդեան կեցցէներովն : Պայրագրտարը շքեղապէս ասլառադինեալ՝ կայտառ և գեղեցիկ ձիու մը վրայ հեծած յառաջ կ'ընթանար ի գլուխ իւր զօրաց , իբր յաղթական զօրապետ մը Սանճագը-Յէրիֆին ներքե : Տխրագին ճակատը խոշոր տարրգով մը ծածկուած՝ աւելի յանդուգն և ահռելի կերպով բարձրացաւ , երբ զՆէնիչէրիներն մէկ կողմ քաշուած գլուխնին Մարգարէին դրօշակին առջին խոնարհած տեսաւ . որոնք Սուլթաններուն սէրային առաջին դուռը կը պահպանէին :

Վերջապէս պայրագրտարին ճգանց վախճանը կը մօտենար . և այս յանդուգն երդմնակցութիւնը , որուն օրինակը երբէք ազգաց ժամանակադրութեան մէջ չէ տեսնուած , պիտի արդարանար յաջողութեամբ . միայն մէկ պատուար մը կար տակաւին զինքն իր տիրոջմէն բաժնալ , սակայն ներքնադաւթին կիսափաշկ դռնէն նշմարեց կայսերական բռնա-

կարանը , և այն խորհրդաւոր դռները , որոնց և
աին կը դռնուէր անկեալ թաղաւորը , զոր հեռա-
ւոր երկիրներէն փնտռելու կուգար : Բանի մը
վայրկենէն ետքն իւր յաղթանակն ի գլուխ պիտի ել-
նէր , փասն զի դիտէր թէ Սուլթան Մուստաֆան
սէրայէն դուրս ելած էր Ասիայի հովտացը մէջ
գրօնելու :

Բայց երբ Պայրազտարն և իրենները սէրային
ներքնագաւթին մօտեցան , յանկարծ կայսերական
քնակարանին մուտքը պահպանող ամուր դուռն ի-
րենց դէմ գոցուեցաւ : Պայրազտարն խկտալէս վախ-
եալով՝ հրամայեց իր ջախջներուն որ իրենց ար-
ծաթեայ դաւաղաններովը դրան զարնեն : Այս հը-
րաւէրին Պատանձի-պաշին բերդին պատնէշին մէջ
կանգնած՝

— Ի՞նչ կ'ուզես հարցուց Պայրազտարին :

— Չե՞ս տեսներ , ըսաւ , որ Սանճագը-Յէրիֆը
կը բերենք : Բա՛յց դուռն անմիջապէս , ապա թէ
ոչ անհնազանդութիւնդ գլխովդ կը վճարես :

— Այն տունն կրնամ մուտքն ազատ թողուլ ,
պատասխանեց Պատանձի-պաշին , երբ ինքն Սուլ-
թան Մուստաֆա ինձ հրամայէ :

— Թշուառակա՛ն , գոչեց Պայրազտարը , տրամե
անոր ապաւնտըով . Սուլթան Ալլիմէն՝ քու օրինաւոր
թաղաւորէ՛դ սյտահետե հրամաններդ պէտք է ըն-
դունիլ , զի կուգանք դարձեալ զինքն իւր կայսե-
րական գահոյից վրայ հաստատելու , յորմէ մօտ-

նիւք խլեցին զայն : Հնազանդէ՛ , ապա թէ ոչ յա-
նուն կենդանւոյ Աստուծոյ թէ զքեզ և թէ քու
կիներդ անխնայ կը ջարդեմ :

Սէրային երկչոտ ստրուկներն այս սալառնալիք-
ները լսելով , Պօտամսի-պաշին ոտքերն ընկան , և
կ'աղաչէին անոր որ աւելի չը զայրացունէ յաղթա-
կան զօրքը : Բայց Պօտամսին վեհանձնաբար խուլ
կ'ըլլար թէ Պայրագտարին սալառնալեացը և թէ ըս-
տըրկաց աղաչանացը ,

— Ուրեմն , գոչեց Պայրագտարը մոլեգնեալ .
թնթանօդներն յառաջ անցնին . ա՛հողջ զօրքը ի-
րենց զօրապետին հետ զայրացեալ աղաղակեց .

— Սուլթան Սէլիմը կուզենք . թո՛ղ ի տես գայ .
Կեցցէ՛ Սուլթան Սէլիմ . անկցի՛ Սուլթան Մուս-
տաֆա .

Նոյն վայրկենին Սուլթան Մուստաֆա վերա-
դառնալով չրջագայութենէն յանականակալ կը մըտնէ
սէրայը ծովեզրի կողմի դռանց մէկէն : Աղմուկին
սլատճառն հարցնելով և եղեւթիւնն իմանալով՝
այս ցաւալի բօթին վրայ դէմքը դալկացաւ և Քրդ-
րար Արասին բազկին յենլով .

— Աստուած իմ , գոչեց , ինձ դարան կը գոր-
ծեն . . . ո՞ւր վախչիմ , ո՞ւր պահուըտիմ :

Զինուորաց աղաղակներն և աղմուկին շարունա-
կութիւնը իւր վախն ու շուարումն աճեցուցին :
Պօտամսիներուն պաշտօնաւորաց մին շնչասարսռ
վաղեւով՝ իմացուց ահաբեկ կայսրին թէ Պայրագտա-

դին թնթանօթներն առջի գաւթէն անցեր են . և
թէ իւր կեանքը վտանգի մէջ կը թողու եթէ չի վրձ-
ուէ անմիջապէս հնազանդիւ անոր :

— Ուրեմն սլաւոսլաւներց Մուստաֆան աչքե-
րը բարձրացնելով , վաղեցէք ըսելու Պայրագոտարին
որ սէրային , հարճերուս և սպասաւորներուս խը-
նայէ . քանի մը վայրկենէն յետոյ կը խոստանամ
նմա յանձնել իմ հօրեղբօրորդիս Սէլիմը :

Լրարերը վերադարձաւ դինքն առաքողաց : Սու-
թան Մուստաֆան ժպտելով իւր աթոռին վրայ
նետուեցաւ և հրամայեց ներքինեաց որ իր շուրջը
բոլորին անմիջապէս : Ժողովելէն ետքն սպասաւորք
լռելեացն անոնց բաշխեցին սուրեր և կաշեաց օձա-
ձև խեղդեր , յետոյ Քըզասը Սըսսին իւր տէրոջը
գաղտնի հրամաններն ստանալով սենեակէն դուրս
ելաւ իր բազմաթիւ սեւերուն հետ : Այս օրուան ա-
ղօթքին ատենն էր , և ասլաւոսլաւաց աղմուկին
վերեւէն ձուէզզիկներուն սուր ձայները կը լսուէ-
ին , որոնք քաղաքին բոլոր միևարելից վրայէն ցերե-
կեաց էզանը կ'երգէին : Սէլիմ փակեալ իւր սենե-
կին մէջ ծնրադրեալ կ'աղօթէր , և իւր հաւատարիմ
սպասաւորքն անոր շուրջը կանգնած կը դիտէին բա-
րեպաշտութեամբ զաղօթողն : Յանկարծ սենեկին
դուռը կը բացուի և Քըզասը Սըսսին իւր ներքի-
նեաց հետ ներս կը մտնէ : Սէլիմայ սպասաւորներն
անտարբեր կեցած անոր ներկայութեան ատեն ,
քանզի սովորած էին տեսնել անոր խիստ պահպա-

նութիւնը որ կ'ընէր անդադար կայսերական բան-
տարկելոց վրայ, միայն աղաչեցին որ սպասէ մինչե-
ի լրանալ աղօթիցն յարգելով իրենց տէրոջը բարե-
պաշտութիւնը :

Նոյն վայրկենին, յորում Սէլիմ Աստուծոյ ա-
նունը կ'արտասանէր, և խալափեան կրօնին վերջին
երկրպագութիւնը կ'ընէր՝ դաւաճանք յաճակեցան
անոր վրայ, և անոնց մէկ քանին մինչդեռ նորա
անգին սպասաւորներն իրենց սուրերովն կ'արդի-
ւէին, Քրդար Սղասին արագութեամբ խեղդը իւր
դռնին պարանոցն անցուց :

Սակայն հսկայ Սէլիմն յաղթելով ներքինեաց
զլխաւորին զայն գետինը տապալեց : Յետոյ իւր
քաջալերիչ ձայնովը խրախուսելով իւր սպասա-
ւորներն յարձակեցաւ վերջին ճգամբ ինքզինք ա-
զատելու միւս դաւաճանաց ձեռքէն ալ : Սակայն
ներքինեաց գարշելի զլխաւորն ռաք ելնելով՝ նեն-
գութեամբ խոցեց զդժբաղդ ինքնակալն՝ երբ նա
միայնակ միւս դաւաճանաց հետ կը մօրառնչէր. իս-
կոյն ցաւէն նուաղեալ գետինը փռուեցաւ :

Ափրիկեցւոց սուրերը գործը վճարեցին :

Սուլթան Մուստաֆա այն ատեն դրան վարա-
դոյրը վեր առնելով ակնարկ մը նետեց անոր դիա-
կին վրայ որն որ այսպիսի պարագաներու մէջ միշտ
անոր օրերն յարգած էր, և ցրտութեամբ ըսաւ Քրդ-
ար Սղասին,

— Ապստամբք հիմայ մեր յապողմանը համար

ԳԱՀՈՅԻՑ ՃԱՆԱԳԱՐՀԸ

Գրգրար Աղասին սէրային երկրորդ դաւթէն
 անցնելով, ուր Պայրագտարն և իւր զօրքերն անհան-
 գիատ կը ստատէին Սելիմայ, ննջեցելոյն յուղարկա-
 ւորութեան հանդէսը պատրաստեց հարէմին ներքեւ
 և իւր զոհին դիակը ծածկող արիւնաթաթախ քողը
 մէկդի առնելով դարձուց աչքերը դեպ ի սէրային
 պատուհաններն, որոց փեղիերն անմիջապէս բացուե-
 ցան: Նոյն կէտին պատուհանները կանանց բաղմու-
 թենէն լեցուեցան, որոց ներդաշնակ և հրապուրիչ
 գլուխներն իբրեւ փունջ ծաղկանց բոլորովին հակա-
 ռակ էին իրենց դիմացը վրայ դրոշմեալ տմար-
 դութեանը: Անոնց մէջ կը նշմարուէին Քատրննեօն
 և Օտալրգները, Չերքեղիատանի և Աիւրճիատանի
 ամենէն գեղեցիկ կնիկներէն ընտրեալ գեղանի ե-
 րիտասարդուհիք՝ ի հաճոյս փատիշահին: Ասոնց մէջ
 կային նաև Օսմանցուհիք, որոնք քաղաքէն եկած էին
 յայցելութիւն իրենց բարեկամուհեաց, որոց մէջ ընտ-
 րելագոյնն էր Եըլաըղ օրուղակիներու չօրպաճիին կի-
 նը, այս կանանց զայրացեալ նայուածքները սեւե-
 ուեցան անմիջապէս ցաւալի տեսարանին վրայ: Աը
 հասրէին վէրքերը, յորոց տակաւին դժբաղդ
 ինքկալին ջերմ արիւնը կը հոսեր, այն շնորհալի և
 գիւթիչ շրթուները բիւրաւոր նզովքներ կը թա-

փէին . ուրիշ կանայք սլատուհանաց առջև եղած
բազմութենէն տեղ չը գտնելով կը խնդային երգելով
սենեակներուն խորերը , իրենց վայրի ուրախութեան
երգերուն կը միացնէին դաշնակներու և կիթառնե-
րու ձայները :

Այսպէս ծիծաղներ և նզովքներ հետդհետէ շա-
րունակ դէպ ի Սէլիմայ դիակը կ'ուղղուէին , զոր ներ-
քինիք իրենց ուսերուն վրայ առած կը տանէին սահ-
մանեալ տեղը :

Պատանճի-Պաշին վերջապէս բերդին վրայ ելնե-
լով հռչակեց Պայրագտարին՝ թէ իւր կամքը կը կա-
տարուի , և թէ Սուլթան Սէլիմը կուգար իրեն
յանձնուելու : Զինուորք այս լուրն առնելով արա-
ղակեցին :

Նէճիալ և Սէֆէր ինքնայորդոր իրենց կարգերէն
դուրս ելան և օւրախութեան արտասուքներ թափե-
լով եկան լռիկ և համբուրեցին Ռուսձուգի Փաշա-
յին ծունկը յուրախակցութիւն անոր յաջողութեա-
նը : Յանկարծ երկրորդ գաւթին դռները ձոնչելով
կը բացուին . Պայրագտարն անմիջապէս ձիէն վար
կ'իջնէ և կը վազէ դուռը որպէս զի նախ ինքն համ-
բուրէ իւր սիրելի տիրոջը ծունկերը : Սակայն տես-
նելով Սէլիմայ արիւնաշաղախ դիակը ահաւելի ձայ-
նով մ'աղաղակեց և ի ծունր գալով անոր առջև
դառնապէս կուլար :

— Տէրդ իմ , թոթովեց հեծեծախառն ձայնով մը ,
դքեղ փրկել ուղելով քու կորստեանդ սլատճառ եղայ :

Եւ իւր շրթանոցը վրայ թափառորին ստաւած
ձեռքերը դնելով, ընկղմեցաւ քիչ մ'ստուն իւր
յուսահասութեան մէջ :

— Մեծանձն Քաշա Ռուսնուգի, գոչեց ՆՆճիպ՝
անմիջապէս ոտք ելնելով. արտաստաց տեղ արիւն
կը սրահաջէ Սէլիմայ ստուերը : Պատժենք դաւա-
ճանները և նախ հոգանք որ զգուելի Մուստաֆան
չ'ըլլայ թէ ծածկէ իւր բոլոր բռնարարութիւնքը
մահուամբ Դահլաստէ Մահմուտի, որ վերջին չառա-
ւիղն է Օսմանայ կայսերակ սն ցեղին :

— Թող ձերբակալ ընեն Սուլթան Մուստա-
ֆան, սրատասխանեց Պայրազտարը սուրը բաշելով,
աօրքը իմ բերնովս կը հռչակէ Սուլթան Մուստա-
ֆային ան'ումն և Սուլթան Մահմուտ Խանի ինք-
նակալութիւնը : Յառա՛ջ, դահի՛ճք, այս սար-
սափելի և ահուելի յանցանաց մասնակիցներն ան-
միջապէս թո՛ղ սորաննուին : Մի՛ խնայէք ոչ աստի-
ճանի, ոչ ցեղի և ոչ հասակի, յարձակեցէք և կա-
տարեցէք անմիջապէս հրամանս :

Մինչ Պայրազտարին դինուորներն հեղեղաբար
կը թափէին սրահը կատաղի ճիչերով, անզըթա-
բար բռնեւու և կապեւու բոլոր կաակածի տակ եղող-
ները և զանոնք ղորապետին առջև բերեւու,
ՆՆճիպ և Սէֆէր երկու գնդերու հրամանատարք՝
հրամայուեցան որ մին Մուստաֆան ձերբակալ ընէ
և Միւսը դէպ ի գափէս վաղէ զՄահմուտն արձա-
կելու :

Սեւերը մտան ի Քաֆէս իրենց հաղուստներուն
 ներքե սուր և կաշեայ օձաձև խեղդեր սրահած .
 սակայն ո՛րքան զարմացան՝ տեսնելով թէ իրենց խնդ-
 րած զոհը հոն չէր : Ընդունայն կը հարցնէին սպա-
 սաւորաց երիտասարդ թագաւորագին սպաստանա-
 րանը : Աչ սղաշան բներով և ոչ սպառնալեօք կըր-
 ցին բան մը հասկնալ , միայն հաւատարի էին թէ
 Մահմուտ չէր կրնար փախչիլ իրեն համար սահ-
 մանեալ բանտէն , վասն զի բաղմաթիւ Պատան-
 ձիներ կը սրահարանէին զայն : Սկսան դնել Քա-
 ֆէսին բոլոր անկիւնները : Այլ սակայն բոլոր ի-
 րենց հետադօտութիւններն ի դերե ելին :

Վերջապէս տան առաստաղին տակ դռնուղ-
 աններկի մը հասնելով , ուր զորդեր , փախածներ
 դրուած էին , դոց սրահարանի մը բանաղին ուղեցին :
 Չը կարենալով զայն առնուլ սրտորտաւ էին դուռը
 խորտակելու . սակայն ճաֆէր Մահմուտին երիտա-
 սարդ ներքինին սուրը քաշելով առանձին դիմադ-
 րաւեց շատերուն իր տիրոջը տկար պատուարին առ-
 ջև՝ ըսելով թէ դեռ ինքը չընկած ոչ ոք կրնայ մօ-
 տենալ Եահլատէին : Քաւածանք նախ վախցան՝
 տեսնելով երիտասարդ ներքինւոյն հաստատամտու-
 թիւնը , սակայն յետոյ փոխադարձաբար իրենց խոս-
 տայեալ փոխարինութեան յուսովը խրախուսեալ ,
 և իրենց բաղմութեանը ապաւինելով՝ յարձակեցան
 ամենը մեկանց հաւատարիմ ճաֆէրին վրա :

Բարեբաղդաբար նոյն վայրկենին Պաշրագաւա-

րին զինուորները Քաֆէս մտան , և միւս գերիներէն
եղածներն իմանալով անմիջապէս վեր ելան ցրուե-
ցին զներքինիս դեռ չընկած Ճաֆէր :

Մահմուտ իւր ապաստանարանէն դուրս ելնե-
լով , ուր դորգերու դեզի մը վրայ նստած ամեն
մէկ վայրկեան իրեն մահուանը կսպասէր , առաջնոր-
դուեցաւ . դէպ ի սէրաց զօրաց մէջէն՝ կեցցեներու ա-
զադակներով :

Նէճիսլ բերաւ զՇահզատէն Պայրազտարին առ-
ջեւ : Ասիկա մէկէն ոտք ելնելով և երկրպագու-
թիւն ընելով ակնածութեամբ համբուրեց անոր
ոտքերը , իմացնելով միանգամայն թէ զօրքը զին-
քը Խալիֆ և Սուլթան կանուանէր Սէլիմայ ար-
եամբը պղծեալ Մուստաֆային տեղ :

— Ոտք ելիր , վրկի չդ իմ , պատասխանեց
Մահմուտ խօսքը Պայրազտարին ուղղելով . Ունիա
բոլոր հաւատարմութիւնս և բոլոր բարեկամութիւնս :
Պատժէ՛ յանցաւորները յանուն իմ՝ վերահաստա-
տելով ժողովրդեանս խաղաղութիւնն ու բարեկար-
գութիւնը , քեզ կը հաւատամ իմ ամենաուարո-
ղութեանս սուրն և մեծ վեղիր կանուանեմ՝ զբեզ :

Ըստ սովորութեան առաջնորդեցին նոր ինքնա-
կալը ազօթելու համար սէրայի այն սենեակը , ուր
դրուած են Մուհամմետի նշխարները :

Պայրազտարն յանձն առնելով անմիջապէս իւր
այս բարձր պաշտօնը , հրամայեց որ նոյն օրը երե-
սուն երեք զլուխ կտրուին , որոնք դրուեցան սէրային

Երկրորդ զաւթին դրանն առջեւ , և ամբոխն եկաւ
 համրելու զանոնք նոյն ուրախութեամբ , ինչ ուրա-
 խութեամբ որ Քապագճի-օղլուին ատենն համր
 էր : Ասոնց մէջ կը նշմարուէին Քըզրար Սղասիին
 և Պօսթանճի Պաշիին գլուխները , որք արծաթեայ
 սկաւառակին մէջ դրուած էին իրենց պաշտօնին
 համար :

Նոյն օրն երեկոյեան ատեն Սուլթան Մուստա-
 ֆային կիներն և անոնց յայցելութիւն եկող Օս-
 մանյուհիք զօրաց ներկայութենէն իրենց տուները
 վերադառնալու արգիլուելով՝ պարկի մէջ կարուե-
 ցան և նետուեցան ի ծով Խրիսուպօլսոյ դիմաց
 գտնուող Գըզ-Գուլէսիի առջեւ , որոց մէջ էր նաև
 Դժբաղդ Եւլտըզը

ՌՈՒՄԷԼԻ ՀԻՍԱՄԸ

Այնքան կոտորած է և այնքան վրիժառու գործեր է ետքը , փափաքեցաւ Նէճիպ իւր աչքերը դարձունել հեշտ տեսարաններու , և դարձեալ իւր սիրտը բանալ զուարթ զգացմանց : Նոր վէզիրն իւր սրտատը տեղաւորուելուն պէս , երիտասարդ Ստա-պաշին որ առանց բոլորովին իւր սրտառքերէն վերիպելու կրնար սակաւ ինչ հեռանալ , դնաց շտապաւ ի Պէօյլիք-Տէրէ , և նետուեցաւ իր մօրը գլուկացը մէջ :

— Աերջապէս գրեզ վերստին կը տեսնեմ , գոչեց Նէճիպ , մատնիչներուն պատժին գործակցելու բարեբաղդութիւնն ե՛ս ալ ունեցայ . որոնցմէ այս երկիրս ա՛յնչափ թշուառութեամբ կը տանջուի . թէ և կողքանք մեր սիրելի Սուլթանին մահը , զոր փրկելու եկանք , սակայն Աստուած յաղթութիւնի մեզ տալով՝ կը ներէ ինձ դեռ յուսալ երջանկութեան օրերու : Մա՛յր , այո՛ , ս՛րբան սիրելի է ինձ այս անունը . բացակայութիւնս խիստ երկա՛ր երկացաւ ինձ . կսկծաղին նախազգացութիւն մը մեկնած ատենս կը տանջէր զիս , բայց ստիպուած էի երթալու : Հէրմինիան ի՞նչպէս է . անտարակոյս իւր հօրեղբայրն իրեն ներած է : Նս , ես դժբաղդաբար պատճառ եղայ իւր վշտացն ու արկածիցը , վասն

արոյ կաղաչեմ քեզ , մայր իմ , ըսէ ինձ անոր
վերաբերեալ բաներն :

Պէնֆէլտ պարոնուհին երիտասարդին թողլով
իւր ձեռքը , զոր տենջանօք կը համբուրէր , ծնեց
իւր գլուխը՝ տխրագին և մտախառն : Նէճիպ անոր
դէմքին վրայ նկարեալ վշտացն համար սարսափած
մնաց :

— Աստուած իմ , ըսաւ , իւր աչքերը մօրը
վրայ սեւեռելով , ի՞նչ պատահեցաւ , բացատրէ
ի՞նձ , ապա թէ ոչ կը մեռցունես զիս :

— Արիացիր , որդեակ իմ , պատասխանեց
Պարոնուհին՝ Նէճիպի ձեռքերն իւր ձեռացը մէջ
շոյելով :

— Իմացայ բանը , կրկնեց Նէճիպ ծանր ձայ-
նով մը , ասպետն ու իր դուստրը Կ . Պօլսէն մեկ-
նած ըլլալու են :

— Իցի՛ւ թէ , իցի՛ւ , ըսաւ Պարոնուհին ար-
տասուելով . իցի՛ւ թէ բաժնուած ըլլային այն ահ-
ռելի արկածը իրենց չը պատահած :

— Մեռա՞ւ , գոչեց Նէճիպ , և մահուան դա-
ւուկը դէմքը պատեց :

— Ա՛չ , այսպէս չըսի՛ , պատասխանեց անմիջա-
պէս պարոնուհին , սակայն . . . չը կրցի իմանալ
թէ այն ահռելի գիշերէն ետքն ի՞նչ եղան , յորում
Ալի-Օսման հետը բազմաթիւ Յէնիշէրիներ ա-
ռած . . . :

— Ա՛հ , անիծածը , փափաաց Նէճիպ մօլեպնա-

բար , խօսքդ շարունակէ , մայր իմ , յանուն Աստուծոյ :

— Ուրեմն ո՛րչափ տմարդի ըլլալու է որ այնպիսի գեղեցիկ օրիորդ մ'ըսականնէ :

— Դաւաճանեցին դԱսպետն լռիկ իւր տունը մտնելով . . . :

— Իսկ Հէրմիոնա՛ն :

— Ձիու մը վրայ զայն կապելով առեանդեցին , և գեղը կրակի տալով կողոսկրեցին :

— Եւ ո՞չ որ այս աւազակաց պատիժը սլահանջեց : Ե՛ս ուրեմն պէտք է որ այս տմարդի յանցանաց վրէժն առնում :

— Ունայն է աշխատութիւնդ , ըսաւ Տ . Պէնֆէլտ : Այի-Օսմանայ և իւր ընկերաց հետքերը չը դանուեցան , թէև գլխաւարտութեան դատապարտուած էին . անշուշտ հեռաւոր երկիրներ խոյս տուած ըլլալու են :

— Այսպէ՛ս ուրեմն , կրկնեց Նէճիպ նուազեալ ծայնով մը , այսպէ՛ս մէկ վայրկենի մէջ կը կորուսեմ ամէն բանի հետ վրէժխնդրութեան յոյսն ալ : Ո՛հ , ո՛րքան բախտն ինձ դէմ խառացեր է , շարունակեց արտասուելով : Հաղիւ ի կեանս մտի , ճաշակեցի անոր բոլոր դառնութիւնքը : Արդեօք ո՛րպիսի անիծած ժամանակի մէջ ծնած եմ :

— Լսէ՛ , Նէճիպ , մի տրտնջեր մօրդ առջև ,

— Մայր իմ , վստիսաց երիտասարդն՝ հեծեծախառն , քեզ չէ՛ , դժբանդդ կին , քեզ չեմ յատ-

կացուենէր յշտացս ծանրութիւնը . սակայն և այն-
պէս սարսափելի . և որուն՝ կը զգամ թէ չը պիտի
կարենամ . դիմանալ : Հերմինիա՛ , քաղցր և սիրո՛ւն
էակ , որ վայրիկ մի մոգեց իմ աչերս . ո՛րպիսի դը-
ժոխաշունչ հով մը բնաջինջ ըրաւ . դքեղ իմ տե-
սութեանս հօրիզօնէն : Եւ Ի՞նչ , քէնէ այլ ևս
ուրիշ բան չը մնար ինձ , ոչ նշխար մը՝ ձեռքերովս
զայն ամփոփելու , ոչ ալ գերեզման մը , որուն
սգազդեաց ծաղկունքը ոռոգեմ իմ արտասուօքս :
Վա՛յ ինձ , վա՛յ ինձ :

— Որդեակ իմ , կ'ըսէ Պարոնուհին , կսկծանաց
այս աշխարհիս մէջ պիտի ճանչես նաեւ թէ Աստու-
ծոյ կամացն անձնուիրարար ձկտիլն առաքինու-
թեանց կարևորագոյնն է :

— Քիչ մ'ետքը՝ կը յուսամ ըսաւ Նէճիպ , որ
այս աշխարհս այլ ևս չը պիտի տանջէ զիս :

— Ապերա՛խտ , կրկնեց Տ . Պէնֆէլտ , որդեսի-
րարար յանդիմանելով զերիտասարդը , ուրիշ սիրե-
լի բան մը չունի՞ս աշխարհի վրայ :

— Ներէ՛ , մայր իմ , քեզ արհամարհելու նը-
պատակ չունէի . հաւատա ինձ , այլ սակայն այն-
քան դառնապէս կը տանջուիմ

— Փոխանակ ինքդինքդ յուսահատութեան մատ-
նելու՝ արիացիր , Նէճիպ :

— Ես ցարդ ընդունայն աշխատեցայ գտնել զօ-
րիորդ Քիննատօքն և Ասպետը դաւաճանողաց հեռ-
քերը . սակայն դուն գուցէ ինէ աւելի այս մասին

յաջողիս : Ուրեմն մի՛ յապրադեր , հետադռտէ՛ զա-
նոնք , գործածէ՛ ազգեցութիւնդ Մեծ Վէդիբին իշ-
խանութեամբը . որպէս զի այս ընդարձակ մայրա-
քաղաքին մէջ անհետադռտելի տեղ մը չը մնայ :

— Այո՛ , պատառխանեց Նէճիպ , ուժգնու-
թեամբ ոտք ելնելով , վկայ կը կոչեմ զԱստուած
որ վայրկեան մ'անգամ հանդիստ չը պիտի ունե-
նամ սոյն ոճիրը գործողներն չը յայտնած և չը
պատժած . . . ողջ լե՛ր , մայր իմ , եթէ Աստուած
արդար է , քիչ մ'ետքը զիս պիտի տեսնես :

Այս միջոցիս Պայրազտար Սէլիմայ յուղարկաւ ու-
րութեան շքեղ հանդէսը կը պատրաստէր : Հասա-
րակաց մուկետիկներն հրապարակներու և փողոցնե-
րու մէջ հանգուցեալ ինքնակալին ցաւալի մահը կը
գուժէին ժողովրդեան՝ անոր սուրբիշութիւններն
հռչակելով : Ասյսերական դադաղը՝ զոր շքեղազարդ
Պալթաճիք կը կրէին , պալատէն դուրս ելաւ : Ա-
նոր վրայ սև փետուրներով զարդարեալ սարչոց մը
կ'երևէր . և ամբողջ դադաղը ծածկուած էր Մէք-
քէի նուիրական ծածկութովն : Պետութեան բարձ-
րաստիճան պաշտօնեաներն , Շէյխ - Խալամն , Ճա-
ֆէրն՝ ներքինեաց արդի գլուխն ու Մեծ Վէդիբը
ազնկեցեցան մինչ ի րիւրալէն այսինքն ի գերեզ-
մանն , յորում Սէլիմ պիտի ամփոփուէր : Անոր
դրանն առջև ճաւիին աւագ իմամը կայնած էր ձեռ-
քը սակեղէն խնկանոցով մը : Իսկ ներքինեաց մա-
տակարարը ժողովրդեան ստամկ կը ցրուէր , անկէ

եաքը ժողովուրդը ցրուեցաւ . և հետեւեալ օրը քաղաքն ուրախութեամբ լի էր՝ նոր փառիշահին դահակալութիւնը տօնախմբելով :

Սուլթան Մահմուտ Բ . իւր պաշտօնեայներէն չքջատատեալ՝ և սէրային աստիճանաւորներովն ու բարձրագոյն պաշտօնեայներովն դէս յԷյուպ կերթար երկու կարգ շարուած Ենիչերեայ մէջէն անցնելով , որոնք խորին և երկիւղած լռութեամբ կեցեր էին , զոր այսպիսի պաշտօնական պարագայից մէջ սովորութիւնը կը պահանջէր :

Երկու աստիճանաւոր ձիաւորք անոր առջևէն կ'երթային՝ իւրաքանչիւրն իրենց ձեռացը մէջ կըրէլով կայսերական ականակապ սարդը , զոր բարձողք ժողովրդեան դառնալով ի դիմաց ինքնակալին զանոնք կ'ողջունէին : Թնթանօթներն ամեն կողմէ իմացուցին նոր Սուլթանին Մէհմետ Բ . ի շիրիմն իջնելը , և քանի մը վայրկեան հոն աղօթելն : Յետոյ կրկին որոտացին Թնթանօթք երբ Սուլթանը Էյուպի մզկիթը մտաւ :

Ըստ սովորութեան պաշտօնեայք և զինուորք պարտին այսպիսի հանդէսներու մէջ անգէն ներկայանալ , իսկ Պայրագտարն իւր անուան սարսափն աւելցնելու նպատակաւ ուղեկցութեան մէջ 300 Աւաանիայի սպառազէն զինուորներով կ'երթար : Ինքն ալ իւր ձեռաց մէջ ասորճանակ մը բռնած՝ կը ցուցնէր թէ սրատրաստ էր գործադրել խափու իւր բացարձակ իշխանութիւնը , զոր քիչ մ'առաջ ըն-

դուռնած էր : Շէյխ - Իսլամն՝ կմիրներուն գլխաւորը ,
 Մեծ Ալլաքին և Նէնիչէրեայ Աղայն Օսմանայ
 թուրը նորընտիր դահակալին մէջքը կտպելնուն պէս
 խակոյն յիսուն ոչխար մորթութեցաւ ճաւիին դրօի դա-
 ւիթը , և ուղեկցութիւնը լռութեամբ ճամրայ ելաւ
 դէպ ի սէրայ՝ թնթանօթայ կրկին օրասովամբը :

Պայրագոտարն՝ որ մեծ վէզիրութեան պարտե-
 րէն ստանձնած էր . անոր առաջին փոյթն եղաւ
 Սալթանայ գահը ամրացունել բարեկարգ զօրայ
 հաստատութեամբ : Ռուսայ դէմ՝ ըրած արշաւա-
 նայ մէջ իմացած էր եթէ ո՛րքան օգուտ կը քաղէ-
 ին թշնամիք իրենց զօրայ բարեկարգութեամբը ,
 Աւզելով փախչիլ այն դաւաղ խաթէն , սրուն վը-
 րայ Սէլիմ խորտակեցաւ Նէնիչէրեայ տեղ նոր
 զօրք կազմել ուղեւուն համար , որոշեց բարեկար-
 ցել նայն իսկ զՆէնիչէրիս , և թէ կամայ և թէ բռն-
 ֆի զանոնք կոչել նախկին կանոնադրութեանց ճշշ-
 դիւ գործադրութեանը :

Բայց որովհետեւ զեղծմանց բարձումը պիտի խա-
 վանէր միանգամայն բոլոր ապօրինաւոր առանձնա-
 շնորհս թիւնքն , որովք կ'ապրէին օճագին բոլոր
 պաշտօնեայք , ուղեց որ տակաւին այս բարեկարգու-
 թեան չի ձեռնարկած պետութեան բոլոր նախադա-
 րայ հաւանութիւնն ստանայ և զայն վաւերացնէ
 կրօնից և օրինայ գլխաւորին վճռովը : Սրղ մայ-
 րաբաղաւթին մէջ արտաքոյ կարգի նախարարայ ժո-
 դով մը դաւաճեց , ուր նաեւ հրաւիրուեցան ամէն

դաւառաց Կուսակալներն որոնք պարտաւորեալ էին
 ներկայ գտուիլ տնձաւթ կամ լիազօր երեսփոխան,
 ներսով :

Մեծ վէզիրը ներկայանալով ժողովոյն խնդրեց
 հետեւեալ առաջարկութեանց հաւանութիւնը :

Սրգիսի Նէիշէրեաց պաշտօններն ստակով վա-
 ճաւելը :

Սմուրի գիւնուորք զօրանոցները կենսան և երբ
 պաշտօնի մէջ չեն . քոշակ չառնեն :

Թոշակի տոմսակաց վաճառման դադարումը և քո-
 շակաւոր պաշտօնագերծ անձանց ցուցակին վերադրե-
 նութիւնը :

Մեճին Սուրբան Սիւլէյմանայ գիւնուորաց հեւագան,
 դուքնան և հրահանգաց վերադերեալ կարգադրութեանց
 վերահաստատութիւնը :

Պետութեան քոշոր զօրաց հրահայուի որ անմիջա-
 պէս ընդունին խրոպական գէնքերն և գիւնուորական
 կարգադրութիւնքը :

Փաշայներն Պայրագտարէն ոչ նուազ փափա-
 քելով Նէիշէրեաց բռնութենէն ազատիլն, անմի-
 ջապէս հաւանութիւն տուին Լաւնդեամբ ուրն ա-
 ռաջարկութեանց ընդունելութեան . և նոր Շէյխ-
 Կալամն իւր պաշտօնն առնաւամբութեան սրտառա-
 կան ըլլալով՝ ֆէրվայով վաւերացուց այս առաջար-
 կութիւնքը :

Եթէ Պայրագտարն այնքան նշանաւոր տնձանց
 հաւանութենէն օգուտ քաղելով՝ շարունակէր իւր

գործը , զոր ցարդ իւր խոհեմութեամբը ցոյց տը-
 ւաւ , անտարակոյս պիտի սլահալանէր զպետութիւնն
 այն բոլոր թշուառութիւններէն , որոնք այն ատենէն
 ի վեր կը ճնշէին զայն , և զինուորական և վարչական
 բարեկարգութիւնն առանց նոր արիւնհեղութեան
 պիտի հաստատուէր : Սակայն այս զինուորականը
 որ աննշան դիրքէ մը բարձրացած էր , արիւ ձիրք
 մը չունէր , այլ յամառութիւն , որով քիչ մը
 ետքն արհամարհեց ամէն խորհուրդ : Գոռողու-
 թեամբ արբեցեալ և զինքն ամէն յանդիմանութե-
 նէ վեր կարծելով՝ թէ իւր բարեկամներուն և թէ
 թշնամիներուն վրայ իւր արտառոց վճիռներուն բըռ-
 նութեամբը կը ծանրանար , և որովհետեւ իւր հարըս-
 տութիւնքը չէին բաւեր իւր կենաց անսանձ սեր-
 ճութեանցը , սկսաւ վերանորոգել այն հարստահա-
 րութիւնքն ու յափշտակութիւնքը , զոր իւր նա-
 խորդները կը գործէին : Իսկեմայք վախճալով նորա
 անյագ փառասիրութենէն , որով բացայայտ կըս-
 տառնար ճամիներուն գանձերը իւրացունելու , մի-
 աջան արդէն ըմբոստանալու վրայ եղող Եէնիշէր-
 եաց հետ , և Ա . Պօլսոյ բոլոր ժողովորդը դժկա-
 մակելով այս անյագ և գազանարարոյ տիրոջ դէմ
 իր նախորդ բռնաւորներուն կը փափաքէր , և կը
 մասնակցէր ատելութեան զգացման , զոր Պայ-
 րազտարն ամենուն կ'աղղէր : Այս միջոցիս Պայ-
 րազտարն ինքզինքը զեղխութեան տուած ըլլալով՝
 Սլսմէներուն բարեկարգութիւնը զանց ըրաւ , զոր

ինքը Սէլիմայ Նիզամը-Ճէտիտ զինուորացի հետ դասած էր : Զօրքն ալ կանոնաւոր թռչակ չառնելուն սլատ, ճառաւ երթալով մայրաքաղաքիս ամբոխէն կը լրանար :

Մեծ վէզիրին թշնամիներն այն ատենէն ի վեր անոր զօրութիւնը տկարացունելու ձեռք զարկին . և ուզելով Ա . Պօլսէն հեռացունել իր հետ բերած գաւառական զօրքերը , որոց զօրութեանը վրայ կը յենուր , դրդեցին Ս.յան անուն հռչակաւոր մոլղա աւազակապետը , որ Ֆիլիպէի կառավարիչն էր , Ռուսնուդ յարձակի և սպառնայ նոյն գաւառին մայրաքաղաքին : Մինչդեռ Պայրագտարն իւր տեղակալներուն նորանոր զօրքեր կը դրկէր , Նէնիշէրիք և իւրեմայք լռիկ նորա կործանումը կը նիւթէին . յարմար առթի մը սպասելով որպէս զի ազատին այսպիսի վտանգաւոր թշնամիէ մը :

Մուստաֆա Պայրագտարին վէզիրութեան երրորդ ամիսն էր , յորում Նէճիալ իւր շուրջն անցածներուն բոլորովին օտար՝ միայն մէկ մտածմունք մ'ունէր , այս էր Ալի Օսմանայ և զՀերմինիա առեւանգողաց հետազօտութիւնը : Քաղքին բոլոր անկիւնները խուզարկեց , բայց բան մը չը կրցաւ չահիլ , և համբերեց մինչեւ ցարդ իւր վրէժխնդրութեան ծարաւին լկանայը , սակայն այժմ տեղի տալ սկսաւ , և ունեցած ցաւալի յոյսն ալ կորուսնելու վրայ էր . բայց յանկարծ իրիկուն մը Սէֆէր անոր խուցը մտնելով զոչեց :

10
6
16

27 20

16

11 20

— Հետո եկուր, Նէճիւլ, հետո եկուր. Ամ-
Յամանայ ապաստարանը գտայ :

Նէճիւլ յափշտակեց ղէնքերը, շտապաւ ասն-
դուղէն վար իջաւ և շուտով ձին սրտորաստելով
Անֆէրի հետ մէկտեղ փայլակի նման Ստամբուլի
ամառի փողոցներէն անցաւ :

— Ա՞ւր կը փաղենք, Ծ՞ւր կերթամք հարցուց
Նէճիւլ Անֆէրի :

— Ի Ռումէլի-Հիսար, սրտասխտանեց Սէֆէր.
և ուրիշ բան մը չըսելով նաւահանգստէն անցան,
և Քեաղըտ-Խանէի բլուրներու վրայէն ժամ մը
ձամբորդութենէ յետոյ հեւալով հասան Պէպէրի
ծոցին եղերքը :

Այս դեղը մտնելով և բռնակրան ստոնն Ալու-
փուրի Եւրոպական ափանցը վրայէն երթալով,
աչքերնին միշտ սեւեռած ունէլն դէպ իրենց
ձամբուն վախճանը, յարմէ փոքրիկ ծոց մը կը դա-
տէր զիրենք, և որուն վերերը կը բարձրանար Ռու-
մէլի-Հիսար կոչուած բերդը :

Լուսինը Մուհամմէտ Բ. ի ղէնքին ստիտակ և
ամուր աշտարակներն ու բերդերը անդրադարձ ցու-
լացմամբ կը լուսաւորէր, որոնք հսկայական սան-
դղղոց նման դէպ ի ծովեզրը կ'իջնեն : Մթաղին
նոճխաստան մը Թրքական շիրիմները ծածկելով
կը սրարիսակեր Նէնիչէրեայ այս բանուը, միայն
թնթանոթի մը որոտմունքը կ'ընդմիջէր անոր սը-
ղալից լուսթիւնը, որ աստե՛ն անոր մէջ բանասար-

կերոյ մէկուն մահուան դատակնիքը կը տրուէր :

Այս բերդերուն ստորտաը Առախորն միօրինակ
ալեաց ծիսմամբ հոսելով՝ որ կը նամնի եռացող
ջուրին խռիտջիցն , կը վարէ կը տանի ի ծով դա-
տապարտելոյ դիակներն պարկերու մէջ կարուած ,
որոյ ոտքերէն մէկ մէկ գունտ կապուած է :

Սէֆէրի Մեծ Աէդիրին քով ունեցած տառի-
ճանին սրտոճառաւն՝ բերդին դռներն անմիջապէս
իրեն դէմ բացուեցան , թէև ժամանակն ուշ էր :
Բանտապետներուն մին ծխալամորջը ձեռքը թըղ-
թէ լապտերի մը մէջ բարակ մոմ մը տնկած՝ վառ-
թոյ տառջնորդել զօտարականներն օրագրպիրի խոշ-
հարարապետին բանտը :

Այի Օսման վահաթի մը վրոյ տարածուած և
քաղաքի տեղ գլխուն տակ խոշոր քար մ'ունենա-
լով ի խոր քուն կը խորդարէր իւր բանտին
դռները բացուեցան :

— Ո՛հ , հրա՛շք , ըսաւ Նէճիդ . կարելի՞ է որ
այսպիսի յանցանք մը անխառվ թողու զայն գոր-
ծողն : Զմեռօրը ոտքովը մշտեց բանտարկելոյն և
խմացուց անոր որ կուզէն իրեն հետ տեսնուիլ :

Դեռ արիւը ծագելու շատ կուզէ , ըսաւ
խոհարարապետն , դէպ ի պատին կողմը դառնա-
լով , վաանդի ճրագին լոյսը տէքերը շրայուց :
Որովհետև վճիռը զիս դատապարտած է վաղը ա-
ռաօտեան աղօթէն ետքը մեռնիլ , թո՛ղ տրեմն
համդիտ քնանամ վերջին գիշերս :

— Պատասխանէ՛ թշուառական , զոչեց Նէ-
ճիսլ՝ զԱլի Օսման սլաւին միացնող երկաթէ օ-
ղակն յափշտակելով :

— Դո՞ւն ես , դո՛ւն , պատասխանեց ուստան՝
հանգիստ նստելու համար շղթային օղակը քաշելով ,
փա՛ռք Աստուծոյ , շատոնցմէ ի վեր քեզ կըստա-
սէի :

— Եւ կարելի՞ է որ փափաքիս իմ ներկայու-
թեանս՝ հազիւ իւր զայրոյթը զսպելով :

— Եւ ի՞նչու չէ :

— Չես անգիտանար անշուշտ , որ անիշխա-
նութեան ատեն ես սլարտաւոր էի սլատօել քու
յանցանքդ :

— Մե՛ծ յանցանք ստուգիւ անհաւատի մահը ,
կրկնեց Ալի Օսման՝ այնպիսի ծիծաղով մը , որուն
արձագանգ տուին բանտին կամարները :

— Այն օրիորդն ի՞նչ ըրիր , դահլիճ , հարցուց
Նէճիսլ արտասուելից :

— Այն օրիո՛րդը .

— Այո՛ պատասխանէ կը հասկնամ ,
թշուառական մեռա՛ւ ան ալ ծերու-
նիին պէս մեռա՛ւ .

— Ասի գաղտնիք մ'է պատասխանեց Ալի-Օս-
ման , զոր միայն ես և Աստուած գիտէ .

— Բայց ե՛ս , ե՛ս խոստովանիլ սկիտի տամ
քեզ .

— Ո՛րեմն գիտցի՛ր , տղե՛կ , գիտցի՛ր որ ոչ

տանջանք և ոչ ստիպանալիք կրցան ցարդ այս
գաղտնիքն իմ բերնէս խլելու : Բայց և այնպէս
եթէ ուզէի

— Լմեցու՛ր ի՛նչ

— Այն անհաւատ աղջիկն ուրեմն շատ կը սի-
րէ՛ր զքեզ , հէ՛ .

— Գիտես , թշուառական որ իմ կեանքս ան-
գամ կուտայի զանի փրկելու համար .

— Եւ ինչո՞ւ կուղէիր զայն , սիրուհի՞դ էր :

— Վկայ կը կոչեմ զԱստուած . կրկնեց Նէ-
ճիւլ , որ անոր հետ լծակցելու օրս իմ կենացս ա-
մենէն երջանիկ օրերէն մէկը սխալի համարէի :

— Կը ցաւիմ , ըսաւ Ալի-Օսման , սակայն ա-
նոր հօրեղբայրն իմ արեանս չը դթաց , ինչո՞ւ ես
դթամ իրենին

— Ա՛հ , սպաննեցի՛ր , անիծա՛ծ , գոչեց Նէճիւլ
մոլեգնեալ :

— Թերեւս , ինչպէս կուզես այնպէս համարէ :

— Ա՛հ , ասոր մինակ կը ցաւիմ , կրկնեց Նէ-
ճիւլ ակռաները կճրտելով , որ չեմ կրնար զքեզ իմ
ձեռքովս սպաննելու :

— Մաղթանքդ հաճոյ է Աստուծոյ , և ըստ ա-
մենայնի արժանի քու տիրոջդ , Մեծ Վէզիրին , որ
ատենով զքեզ իմ խնամոցս յանձնեց , երբ ինքն
ատենով մեր գնդին մէջ դրօշակրի սլաշտօն կը վա-
րէր : Չեմ գիտէր թէ երկրիս ո՛ր կողմէն գտաւ
այդ տղան և ինձ յանձնեց . սակայն ինձ հաւատա-

ի կ'երեւի թէ գուն ուսումնայի մարմնացեալ որ
դին ես . խակ Աէդիրը դժոխաց մէկ ծակէն փախած
անոր տրբանեակներէն մին է :

— Ուրեմն բան մը չե՞ս խոստովանիր , քնդմի-
ջեց Նէճիս :

— Թերեւս

— Եսրոնակէ՛ ուրեմն ե լսեմ ,

— Քեզի հետ մինակ խօսակցիլ կուզեմ , բայտ
խոհարարութեամբ կամայաւ մը երիտասարդին ու-
կանջն ի վայր փախաւով , ե կատկածս նայուածք
մը նետելով միւս ներկայ գտնուողաց վրայ ,

— Մինակ ա՞յս , հարցուց Նէճիս :

Ազաջեց Աէֆէրին ալ որ դինքը վայրիկ մը բան-
տարկելոյն հետ տուննէն թաղու : Զինուորն իր
լապտերը սրտոէն վար կտխեց . ու չքաղցը վերբո-
տին լեցնելէն ու վռտելէն յետոյ Մեծ Աէդիրի
սլաշտօնակալին ետեւէն դուրս ելաւ .

— Հիմա հոս միասինակ երկուքնիս ենք , բայտ
անոր Նէճիս . լսէ՛ , քնչ ըրիր գործորդը . մեոցու-
ցի՛ր զայն :

— Ո՛չ :

— Դեռ կատրի՛ ուրեմն , պատտախանեց երի-
տասարդն ուրախութենէն այլ յայլմէ չեալ .

Սակայն Եէնիչէրի՛ն ճակատը տխրած տեսե-
լով , վախցաւ որ չ'ըլլայ թէ նա իր սրտտախանը
չորոջար ըմբռնած ըլլայ .

— Յանուն Ստուծոյ , բայտ անոր Նէճիս ի՞նչ-

զէ՛ տլ զիս սարաննող լռութեան կտարը, և հասաւ
տան որ իմ կեանքս քու ըսելիք խօսքերէդ կա-
խում մնի:

— Գիտե՛ս, անշուշտ ըստ խոհարարապետը թէ
ինչո՞ւ համար դատապարտեցի Մալթայի ստպետն,
որ աղջկանս յառահատութեանն ու ցաւագին մահ-
ուանը տոտճատ եղաւ:

— Գիտեմ, ըստ Նէճիս ջիւթեւով մը:

— Լսեցիր ալ անշուշտ թէ մեր օրոյայէն վեց
կտրիճ հաւատարիմ բարեկամներ տանելով զիշե-
բանց իմ Այիշէիս սարանչին տունը մտանք ու զին-
քըն սարաններէն ու տունն ալ այրելէն վերջն իր եղ-
բորորդին ալ առեւանգելով մեր հարէմը բերինք:

— Թշուառակա՛ն, գոչեց Նէճիս, ստատիկ դոյ-
րայած:

— Բայց հանդարտ կերպով, կրկնեց ծեր Յէնի-
շէրին մտիկ ըրէ պատմութիւնս՝ զոր այնչափ հետա-
քըրքիր եւ գիտելու լմնցնելիս ետքը ազատ եւ ու-
ղածիւ հափ դայրամաղու և հայհոյելու: Աերջապէս
երխտասարդուհին բերի իմ տունս, որ ինձ կ'ըս-
տատէր կին մը. զոր դուն կը ճանչես. և որն որ
ինչ պակաս չ'ստէր քու սիրած երխտասարդուհիդ:

— ԵՐԼՈՐԴԸ՞:

— Այո՛, նոյն ինքն ԵՐԼՈՐԴԸ: որուն ետեւէն
կ'երթար աղտառհի մը, որ կեալնայներուն լեզուն
կը հոսկնար. ասոր միջոցաւ կրցանք ստպետին եղ-
բորորդոյն հետ խօսքի մտնել. ասաջին անգամ ա-

Զոր բերնէն նզովքներ ու գանգատներ լսեցի . և
 եթէ յուսահատութենէ դրդեալ իր գեղեցիկ խօսքե-
 րուն հաւատք ընծայէի, ինքզինքս անողորբելի վի-
 չապ մը պիտի համարէի այս ամենանուիրական պար-
 տուցս կատարմանն համար, պարտք մը զոր կրօնքն
 ու խիղճը կը դնեն զրաւ . սակայն ես իմ անմեղու-
 թեամբս ու արդարութեամբս հանգստացած՝ թողու-
 ցի որ իր կսկծանաց հեղեղներն անցնին, և յետոյ
 խմացուցի իրեն որ ի շնորհս Նէճիսի դինքը դատա-
 պարտելու չէի իւր հօրեղբօրը բախտին, ըսելով մի-
 անգամայն իրեն թէ նոյն օրը ի Պարսկաստան զը-
 նացող գերեվաճառի մը ձեռքն յանձնելու գիտաւո-
 րութիւնն ունիմ :

Բայց նա պատմութեանց, «Արէժիւնդրութիւնդ
 կատարեալ ըրէ . քան զանսլատութիւն նախապա-
 տիւ կ'ընտրեմ զմահ», և իր քերուչ ու նախտակ
 ձեռքերովը կուգէր սուրս յափշտակել, և առջեւ ի
 ծունդ իջած կը պաղատէր ինձ արտասուակից որ
 պինդը մեռցնեմ : Ես ալ իրեն դադկահար դէմքին ու
 գողգոջուն բաղկաց նայելով՝ որ յուսահատութեան
 հրեշտակի մը կը նմանէր, աղջկանս սլատկերը միտ-
 քըս ինկաւ . և յետոյ արտասուելով ըսի ինքնիրենա
 «Իմ Այիշէ՛ս ալ այսպէս կը պաղատէր զինքն յափշտա-
 կողին, այսպէ՛ս կը համբուրէր անոր ծունկերն, այլ
 անխճածը չլսեց անոր :» Այս անագորոյն մահուան
 գառն յիշատակը եռանդս վառեց, և հասկցուց որ
 երիտասարդուհւոյն սլատիւը պահպանելովս իրեն

մեծ շնորհ մ'ըրած ալիտի ըլլայի : Զեռքէն դինքն յափշտակելով ըսի անոր , « աղջկանս արիւնը չԵ գնուիր : Աղջկանս մահուան փոխարէնը կուգեմ . մտածէ և որոշէ' : Այամ գերի ալիտի ծախսուիս և կամ ալիտի մեռնիս անմիջապէս » : Որոշեցի' , ըսաւ ինձ և բացաւ իր կուրծքը .

— Մեօիբ , ուրեմն կը գոչէր Վահիր-Պէյէ կիներ . նորա գլխուն մազերէն քաշելով , և սուրն անոր գլխէն վեր բարձրացնելով :

— Վայ ինձ , գոչեց Նէճիպ ձեռքերովն երեսը ծածկելով ,

— Դեռ չամբողջացուցի պատմութիւնս , շարունակեց խոհարարապետը , մինչդեռ ասպետին եղբորորդին կը ջանար սուրը իր հակառակորդ կնոջ ձեռքէն յափշտակել , մետաքսեայ կանաչադոյն կապ մը պարանոցէն քակուեցաւ ու ոտիցս ատջև ընկաւ .

— Աս ի՞նչ է , գոչեցի , և հեռացնելով անկէ ելլորդը . անհաւատուհոյն վզէն ինկած կապն առի ,

Ճանչեցի իսկոյն որ Մէքքէի նուիրական քողի մը մէկ կտորն էր , զոր ուխտաւորք սուրբ քաղքէն կը բերեն .

— Այս կապը մայրս կապած է վիզս , պատասխանեց օրիորդը խորին հառաչանքով մը , մայրըս' որ ինչպէս կըսեն' զիս ծնած ատեն մեռեր է :

Քակեցի սրբազան ծրարն և արծաթեայ մա-

տանիի մը կէսը գտայ. ասիկայ տեսածիս պէս դաշ-
կահարեցայ և կարծես թէ խորին ասլշութեան մէջ
ընկայ. քիչ մ'ետքն սթափելով հանեցի դռնիէս
մատանիին միւս կէսն ալ, զոր երկիւղածութեամբ
կը պահէի քսակիս մէջ: Այս երկու կտորները ի-
րարու հետ միացնելով ամբողջացուցին զայն մա-
տանին, զոր մատս կը կրէի այն օրը երբ Մալթայի
ծովասպաստակները մեր նաւակն Խաբէնտէրունի մօտ
իւր ճամբէն արգիլեցին: Արնատ երեւակայեւ ուրա-
խութիւնս, Նէճիս, Այիշէէս բաժնուած վայրկե-
նիս ես իմ ակռայներովս կտորեցի այն մատնին,
ու անոր կէսն ես առի կէսն ալ Աղջկանս առի.
որպէս զի ատենով մեր վերատին գիրար ճանչնա-
լու նշան մը ըլլայ. Ասպետի եղբորորդին ըստա-
ծը իմ Այիշէիս աղջիկն է եղբր, Արիւնս վերըս-
տին ինձ կը յանձնուի:

— Փառք քեզ Աստուած իմ, գոչեց Նէճիս
ծնրապրելով և ձեռքերը դէպ ի երկինք բարձրա-
ցրնելով:

— Իմացա՞ր հիմայ թէ ինչո՞ւ համար պահուը-
տեցայ, կրկնեց Ալի-Օսման. եթէ այս չ'ըլլար, դահ-
ճին երկայն ժամանակ զիս խուղարկելու աշխատու-
թիւն չէի տար: Արդ Այիշէիս աղջիկը գտայ. մէկ
քանի օր ալ կուղէի վայելել այն բաւերազգութիւ-
նը, զոր Աստուած այնչափ ուշ պարգևեց:

Արշալուի նախանձացուգութիւնը քնացուցի և
անսկիզբապէս տունս ձգելով դէպ ի ուրիշ ճամապարհ

մը ուղղուեցայ, Թրքական կերպարանքով ծաղտելով
աղջիկն ալ, զոր Նախախնամութիւնն ինձ պարգե-
ւեց. բայց ճակատագրիս մատենունը վերջին էջին կը
մօտենար: Երեք օրէ ի վեր ըստ պահանջման ան-
հաւատ զեօտաններուն, որոնք մեր երկչոր պաշտօն-
եայներուն օրէնք կաշտան, ճամբան ձերքակալ ե-
ղայ, և օրդայի դատարարին առջև տարուեցայ, որն
որ մեծ ցաւով գիտ մահուան դատապարտեց, վասն
դիւ ոյս հրամանն ատած էր Բ. Ղանէն: Այնպէս
ճատագայթած ինչ ալ դատաւճիտը պիտի կատարուի:
Չքեզ տեսներուս համար խիտա տրախ եմ, Նէ-
ճիւզ, քովս պիտի կենամ մինչև այն վերջին վայր-
կենին, որ կարծեմ մօտեցած է արդէն. երբ մարմի-
նդս պարկի մը կարուած՝ նկատուի ի կեր Առաքի
ձկանց, դուն անցիր գնա՛ դէպ ի Մեծ Աշգիթի
պարտէզը տանող ճանապարհը և հոն մէկ տնկիւն
մը եղող Հիսսէին Աղայի տունը՝ հարցուր, այն տունն
իմս է, և հոն պիտի դանեա տրեանա տրիւնը՝ իմ
սիրելի Աղջկանս աղջիկը:

Թո՛ղ քաւամուսինդ ըլլայ, որովհետև զանի շատ
կը սիրեա, ըսէ որ իմ առ ինքն ունեցած վերջին
մաւփաքս այն է որ, օր մը ճշմարիտ հաւատքիմ դառ-
նայ.

Եւ ես կերթամ իրեն սպասելու երանելեաց դը-
րախտը, ուր արդէն իմ դիրքս որոշուած է:

— Ալի-Օսման, ընդմիջեց Նէճիւզ, եթէ Բեր-
դապեար քու մահուան պայմանաժամը հաւանի յո-

պաղեցնելու, Մեծ Ալէգիրէն քեզ համար շնորհք
կը խնդրեմ,

— Այն մատնիչէն բան մը չեմ ուզեր, սխա-
ռասխանեց ուստան ծանրութեամբ, Պաշրագտարը
քիչ ատենէն ինձ պիտի հետևի ի գերեզման, որով
հետև ժողովուրդն իրեն դէմ պիտի տախտամբի և
նորա մարմինը յօշ յօշ պատուելով պիտի ցրուէ, ինչ-
պէս քամին կը ցրուէ դիողին:

— Անաս չունի, կըսէր Նէճիս, սարսափալ պիտի
կատարեմ զքեզ վրկելու փորձ փորձելով.

— Աստուած մեծ է, կը մրժնջէր ծերունի Եէ-
նիչէրին, կրկին փսիաթին վրայ բազմելով, մինակ
Նա գիտէ զապագայն:

Քիչ մ'ետքը միւէզդինին ձայնը միևարկէն հնչեց,
Ռումէլի - Հիսարի գլխաւորը մերժելով յապաղեցը-
նելու խնդիրը, Ալի - Օսմանին բանտը մտաւ ընկե-
րութեամբ Նէճիսայ ու Սէֆէրի. անոնց ետեւէն
կուգային դահիճներն ալ, որոնք իրենց զգեստին
ներքեւ կը կրէին խեղդերը.

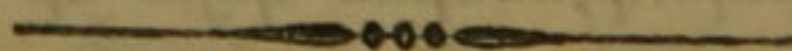
— Պատրա՞ստ ես, հարցուց Բերդապետը դահ-
ճին,

— Քիչ մը ջուրով լուացուիմ և երկու վայր-
կեան աղօթեմ, այս շնորհը միայն կը խնդրեմ,
պատասխանեց խոհարարապետը. բացին դինքը սլըր-
կող անուրը և ջուրի սափորը բերին. ծեր Եէնի-
չէրին բարեպաշտութեամբ իր թեզանիքը մինչև ար-
մուկը սօթթելով, կրօնական լուացման համար մէկ

քանի խորհրդաւոր խօսքեր մըմնջեց . և փախա-
թին վրայ ի ծունր իջնելով դէմքը դէպ ի սուրբ քա-
ղարը դարձուց ու ցած ձայնով աղօթեց : Յետոյ
անխռով ոտքի ելնելով պարանոցն երկնցուց այն կե-
նադրաւ խեղդին :

Այն եղբայրներ , պատժեցէք Միւսլիւման մը ,
որ իր կրօնքին մէջ անյողդողդ հաւատք ունենալէն
դատ՝ ուրիշ յանցանք մ'ունեցած չէ . փաղը կը յու-
տամ որ վրէժս ափսի առնուք . և մէկ քանի վայր-
կենէն ետքը Ռումելի - Հիսարի կատաղի օլեաց մէջ
նետուեցաւ պարկի մը մէջ կարուած , ուր անդըն-
դատող անցայտ եղաւ :

Թնթանօթն բերդին արտօնէշներէն որոտալով ի
մայուց ժողովրդին որ Նէնիչէրի մ'ալ մեռաւ :

ՀՐԴԵՀ

Թողունք զՆէճիպ որ Ռուսէլի - Հիսարէն ի Ա . Պօլիս իջնէ , և ըստ տեղեկութեանց Ալի - Օսմանին Հէրմինիայի հետքը խուզարկէ , մենք անցնինք պատմելու մայրաքաղաքիս մէջ պատրաստուած սոսկալի անցքերը , որք արհաւրեաց մէջ պիտի ձգէին բոլոր բնակիչքը :

Նէնի - Ճամիի արքայական աղօթարանին դրսի բակը առաւօտէն ի վեր անթիւ ժողովուրդներով լցուած էր , որովհետեւ փապարի օր էր : Այն ընդարձակ հրապարակը կը հովանաւորեն նոճիքն ու լայնտերեւիք , որոց ներքեւ շարաթն անգամ մը առուծախ կ'ըլլայ . և քաղքին ամեն կողմէն գնողք և վաճառողք հոն կը հաւքուին .

— Ողջոյն , Մէհմէտ Աղա , ըսաւ Նէնիչէրի մը վաճառականին մէկուն , որ ինքն ալ ամոր պէս օճագի խոշոր սարղը գլխուն վրայ էկրելով նըստած էր փախաթի մը վրայ՝ փոքրիկ սեղանի մ'առջեւ , որուն վրայ խմորեղէններու կոյտ մը դիզուած էր :

— Ստուած փրկէ մեր գնդերը անհաւատ Ալեղիրին ճիրաններէն , սլատասխանեց շաքարագործ Մէհմէտն . աջը գէպի շրթունքն ու ճակատը տանելով , այս առաւօտ ուրիշ դատապարտութիւն մ'ալ կատարուեցաւ , սիրելի՛ դ իմ Եղսուֆ , ուրիշ

Եէնիչէրի մ'ալ Վոսփորի ալեայ մէջ նետուեցաւ :

— Ո՞վ է այս նոր զոհը :

— Սևի-Օսմանը , օրուգպիրեանց խոհարարաւ ,
պետը պատասխանեց ցած ձայնով նոյն գնդին հե-
տևող մրգավաճառ մը՝ գլուխն ասոնց դարձնելով ,
որուն շապիկը իր մազուտ կուրծքին վրայ արծա-
թէ խարսխաւ մը կ'ամփոփուէր .

— Խոհարարապե՛տը , ի՛նչ ամբարշտու-
թիւն , մրճնջեց Քիւրտ-Եուսուֆ . ալ նուիրական
բան մը չունի՞ ուրեմն այս ուրացեալը . եթէ թո-
ղունք Պայրագունարն որ ուղածին համեմատ իւր զո-
հերը շարունակէ և աղատ գործէ , մեր փառաւոր
կաթսաներուն և ոչ մէկը զերծ պիտի մնայ անոր
լրբութենէն :

— Յանցանքը ձե՛րն է , ըսաւ ներկայ եղող ու-
րիշ անձ մը , որ նոր ձերմակ վերարկու մը և Տեր-
վիշներու թաղեայ գլխարկ մը կը կրէր գլուխը ,
դուք զձե՛զ ամբաստանելու էք , վասնզի չէք հա-
մարձակիր թշնամւոյն յաղթելու :

— Սէլիմայ կուսակիցներուն կոտորածին ատեն
զայն փորձեցինք , բարեկամ , կրկնեց Քիւրտ-Եու-
սուֆ՝ իւր գօտիին մէջ զետեղուած արծաթեայ ա-
տրճանակներուն յեցուցած իւր արմուկը : Իսկ հի-
մայ դարձեալ բա՛ւ է որ Խւլէմայք զմեզ չը
մատնեն

Պատրաստ են ձեզ օգնելու , ընդմիջեց տէրվիշը
ցած ձայնով , արքայութեան արժանի չ'ըլլամ ե-

թէ սուտ կըսեմ . ձեր Աղան պատրուատ է յօժա-
րակամ վախճան տալ այն բռնութեան որուն ծան-
րութեան ներքեւ ամէնքս ալ կը հեծենք :

— Եւ ինչո՞ւ չը յայտնէր այս :

— Թո՛ղ նախ ասի՛թը տրուի , թո՛ղ անգամ
մը օրդաները սլալատին առջեւ սպասապէն ժողովին,
մէկ տեղ առնելով իրենց կաթսաներն՝ առաջնորդ-
եալ իրենց պատկառելի խոհարարութեաներէն ու
խանագներէն , արիարար թող յայտնեն իրենց կամ-
քը , խկոյն ոչ միայն Աղան և Խլէմայից գունդը ,
այլ բոլոր Միւսլիման ժողովուրդը մեղի հետ պիտի
յարձակի բռնաւորը զարնելու տապալելու համար .
Հաճի—Աէկթաշն , իմ ու ձեր սուրբ պաշտպանը
զիս յանդուսդս դժոխաց գահավիժէ եթէ իրերը
գուշակած իս պէս չելնեն :

— Բայց անիծած սէյմէներն իրենց սուլնաւոր
հրացաններովը խմբովին պիտի շրջապատեն ՂԱյ-
րազտարն՝ ըսաւ միգավաճառ Մուստաֆան :

— Սէյմէներն քաղքին մէջ ցրուած են , սլա-
տասխանեց տէրվիշը , և մենք մեր զէնքերովն ու
հրդեհին ջահերովը չենք թողոր զանոնք որ հաւ-
քուին :

Նոր բա՞ն մ'է ասիկայ . կտրի՛ճ Եէնիչէրիներ ,
կը վեհերոտի՞ք , համբերեցէ՛ք ուրեմն որ չարաչար
ստանջուիք , եթէ ոչ ձեր փառաւոր անուանը հա-
մեմատ վարուեցէք . մղկիթին դրսի բակին ծայրէն
աղմուկ մը լսուեցաւ , որուն անմիջապէս խոր և .

ռութիւն մը յաջորդեց, յանկարծ 200 սպառազէն Ալաւանիացոյ գունդ մ'երեցաւ, որոյ գլուխ կեցած էր ըսխատակիր խմբակ մը. պոնք խկոյն իրենց զգեստէն հասկցուեցան թէ մեծ վէզիրին չափաւորներն էին :

Պայրագտարը չքեղասկես թումբում գեղեցիկ ձիու մը վրայ հեծած՝ իր գինուորներովն կը յառաջանար :

Եէնիչէրիներն անոր սարսփը նշմարածնուն ալս ամենքն ալ ահաբեկ ու շփոթած իրարմէ զատուեցան. և իւրաքանչիւր փերեղակ տճապարեց իր շարժական վաճառքին առջեւն իր տեղը բռնելու :

Մեծ վէզիրն իր պաշտօնին օրարտուցն համեմատ կուգար ըստ սովորութեան անձամբ ստուգելու թէ չափով ծախողները շինծու կըլաւ կը գործածե՞ն, և թէ կը պահե՞ն այն օրինաւոր գինը զոր Բ. դուսը որոշած էր աննդեան ամենակարեւոր ըստ պատելեաց համար :

Մրգավաճառ Մուստաֆան գլխէն մինչեւ ոտքը կը դողդըղար, երբ մեծ վէզիրի ըսխատակիրք. անոր կըլտը ձեռքերնին առած կը յննէին. և երբ խնայուցին թէ թաթերէն մէկը նենգեալ էր ներքեւը կապար դրուած ըլլալուն համար, մօրուքը կը փետտէր և ողորմելի կերպով գութ ու շնորհ կը խնդրէր : Ընդհակառակը Պայրագտարն ոչք մ'ընելուն ալս համեցին անոր Եէնիչէրական վաթսուանկանգնեաց սարսփը ու դինքը տարին ըայնտերեւիին տակ : Հոն

լախտակրաց գլխաւորը մուրճը ձեռքը՝ ստիպեց Նէնիչէրին որ իր ոտից մատանց ծայրերուն վըրայ կենայ, և ասանկով ականջը ծառին բունին գամեց։ Պայրագտարն արհամարհելով անոր ողբալի աղաղակներն ու հեծկլտանքը՝ մտրակեց ձին ու շարունակեց իր քննութիւնը։ Երբոր շաքարավաճառ Մէհմէտին քով եկաւ, հարցուց անոր լախտակրաց գլխաւորը։

— Քանի՞ կը ծախես շաքարեղէններդ։

— Երեսուն փարայի, սլատասխանեց Մէհմէտ՝ համարձակութեամբ։

Բայց այս անհաւատը կըսէ թէ երեք դռի զըներ է սլատասխանեց գլխաւորն՝ խեղճ հրէի մը աւանջէն քաշելով, որ լեղասլատառ՝ չէր գիտեր թէ ինչպէս ինքզինք արդարացունէ։

— Սուտ կըսէ, սլատասխանեց քառասուն և չորրորդ օրդային երկրորդ աստիճանաւորը։

— Ակայ ունիմ, էֆէնտի, ըսաւ հրեայն լալով՝ յանցաւոր Նէնիչէրին ոտքն ընկնելով։

— Է՛հ, ըսաւ Պայրագտարն ուժգին ձայնով մը, երեսուն գաւազան ոտքերուն։

— Նէնիչէրի՛ եմ, դոչեց շաքարագործը՝ կատաղաբար. օրէնք է որ մինակ ուսերուս զարնէք. բայց խօսքը դեռ չըլմնցուցած մեծ վէղիւրի լախտակիրներն յերկիր թաւալեցին շաքարագործ Մէհմէտը, և ձեռքերն ալ կտակեցին որսկսդի կարենան

յաղթել անոր : Շուտ մը անոր մուճակներն հանեցին ու չուանով ոտքերը փայտի մը ⁽¹⁾ վրայ սրկեցին , երկու լախտակիրք ալ խեղճին սրունքները վեր կը բռնէին երբ անոնց գլխաւորը վճիռն անդըթաքար կը կատարէր :

Աեծ վէզիրն իր դիտողութիւնքը շարունակեց շուկային մէկ ծայրէն միւսը նոյն խստութիւնը քանեցունելով , յորում յաջորդաբար իւր արդարութեան յայտնի օրինակները կը թողուր : Երբ Պայրազտարն իրեններովը Եէնի-Ճամլիի դռնէն դուրս պիտի ելնէր , որովհետեւ ժողովուրդը չէր կրցեր հասնիլ եկողներուն ճամբայ բանալու , լախտակիրք իրենց լախտերովը բոլոր հոն գտնուողները ցրուեցին . իսկ վիրաւորեալք անոնց հեռանալու պատեն Սուլթանին մեծ պաշտօնէին երթաւ բարեաւն անէծքներով ըսին :

Մինչդեռ ժողովուրդը զայրացած մեծ վէզիրի գազանային արդարութեան զոհ եղող խղճալեաց ետեի կողմն եղող սրճարանները կը դիմէր , և ապըստամբութեան արբանեակներն ալ այսպիսի դիպող ժամանակէ մ'օգուտ քաղելու նպատակաւ կը գրգռէին զառանձնացեալ Եէնիչէրիս և կը դրդէին զա-

(1) Տանջանաց այս հանգուցեալ դործին , որ Փալադայ կ'ըսուի , պատանեկաց՝ անուամբ միայն ծանօթ է , իսկ ծերունեաց՝ փորձով , որովհետեւ եթէ ոչ Պայրազտարէն և Եէնիչէրիներէն , անշուշտ գպրոցներու մէջ քան զԵէնիչէրիս անգթագոյն վարժապետներու ձեռօք ճաշակն առած են :

նոնք որ սարսաղինեալ իրենց Աղային բնակարանը
դիմեն . Պայրագոտարն իր լախտակիրներէն և Աւուա-
նխոցիներէն շրջապատուեալ հանդարտօրէն իր սարա-
լանքը կը մտնէր , բախրովին հագ շր տանելով այն
զայրութիցն ու ցաւոցը զորս իւր ետին կը ձգէր :

Պայրագոտարը սէրաճըշ երթալով ու իր զէնքե-
րը վար դնելով առփային մէկ անկիւնը քաշվեցաւ
նստաւ ու սկսաւ իր նարկիզէն քաշել . և հրամայեց
որ Սէֆէրն իրեն ներկայանայ :

— Մօտեցիր , Սէֆէր , կըսէր , իմ սարսաղոր-
ներուս սովէնէն հաւատարիմը դուն ես . կուզեմ
քու բերնէդ ըսել թէ քաղբին մէջ վրաս ի՞նչ կը
խօսին , Նէնիչէրիները դիւ կընդովեն . աւելի աղել ,
եւ արդէն զանոնք խոնարհեցնելու ոչնչացնելու և
յուսահատեցնելու համար եկայ : Իւրկմաներն ի ծա-
ծուկ ինձ դէմ դաւադրութիւններ կընեն . զանոնք
խորազանով և օհագն ալ խեղդով ու սուրով պի-
տի սրատօժեմ : Քանի որ այս գերագոյն իշխանու-
թիւնն ի ձեռին ունիմ , կուզեմ որ ամէնքն ալ դա-
ղան իմ սկիտարկէս . և Ստամբուլի ժողովուրդն որ ե-
րեկ յանդուգն էր , իմ սրոյս սրտովատիկին տակ
գայ խոնարհի : Խեղճ ու տղէտ ժողովուրդը թա-
ղաւորաց արիագոյնն ուղաննեց , թող հիմա իմ
ոտքերուս տակ սողայ և մինչև իմ վերջին շուն-
չըս թող տառապի չարչարանօք :

— Թշնամիներդ բաղմաթիւ են , տէր իմ ,
պատասխանեց Սէֆէր , երբոր անոնց դէմ խառու-

թիւնդ կրկնապատկեալ, կրնայ ըլլալ որ զանոնք քեզ
 դի դէմ ապստամբեցնեն : Ուսածուգի գտեալին
 սրաշտապանութեան սկստը խիստ շատ անսրացուց
 զօրացդ խումբը, որու վրայ կրնայիր վստահ ըլլալ :
 Խոհեմութեամբ վարուած չենք ըլլալ թէ որ Սկյ-
 մէննկոռն բարեկարգ խումբերը ապստամբիդ
 շուրջը ժողովենք, որոնք սադին անդին քաղբին
 արուարձաններու զօրանոցներուն մէջ պրուեալ են :

— Եկնիշէրիններն ինձ դէմ կտապառամբին,
 պատասխանեց մեծ վէզիրն ուսերն ամփոփելով :
 Այս մօրութիւն վրայ կերդնում որ անկարելի է այդ-
 բայց ո՛չ, ո՛չ, մտքէդ անգամ մի անցներ եթէ աշ-
 մենափոքր շարժում մ'ընելու կարող պիտի ըլլան :
 կրնա՞ն երբէք համարձակիլ այդ երկշտաները : Ա-
 մէն սրարադայի մէջ իմ լախտակիրներս բաւական
 են զանոնք պրուելու :

— Բայց ժողովուրդին մէջ մեծ եռացում մը
 կ'երևի ըսաւ Սէֆէր, ըսածնուն նայելով Խւլէմա-
 ներն են որ այս գրգիւը կը շոյեն :

Ապստամբիդ մէջ անգամ ձեր դէմ կուտակ-
 ցութիւններ կազմուած են . . .

— Թէ Եկնիշէրիններն, թէ Խւլէմայներն, թէ ժո-
 ղովուրդն, թէ արքունիքն և թէ նոյն ինքն Սուլթա-
 նըն, պատասխանեց հեղնօրէն Պաշտագաւարն, աշ-
 մենքն ալ կ'արհամարհեմ, և անոնց դառն կերպով
 պիտի ճանչցունեմ թէ ինչ զատ և ոչ մէկն իրաւ-
 ւունք ունի հոս հրամայելու, յանուն Ամենակրօնի :

Աստուծոյ կ'երդնում . ինչ որ ըրի կրնամ ըրածնե-
րըս ալ ետ առնել . եթէ Մահմուտ ու Մուստա-
ֆա անգամ պակսին , միթէ Գրըմի իշխանայ ե-
րակներուն մէջ Օսմանայ արիւնը չը հոսի՞ր . եթէ
հարկը սլահանջէ գահուն վրայ կը նստեցունեմ Աի-
րայի Սէլիմ խանը , եթէ ան ալ պակսի , է՛հ , այն
ատեն իր զաւակներն ու եղբայրներն ողջ ըլլան :
Անհոգ եղիր , Սէֆէր , խաղիֆայի սուրը երբէք յա-
ջորդէ չը պիտի զրկուի :

Մուստաֆա այս խօսքերը ծանրութեամբ մ'ը-
սելով գետինը նետեց իւր նարկիշին մարտնչը եւ
ներքինները կոչելով դէպի հարէմ ուղղուեցաւ :
Գրան վարագոյրը վերցնելով դարձաւ դէպի Սէ-
ֆէր ու ըսաւ :

— Այս գիշերուան աշխատանքներէն պարտաս-
եալ՝ հանգիստ պիտի առնում : Ինչ որ ալ պատա-
հի , հիմակուրնէ բացարձակապէս արգելք կը դնեմ ,
որ չըդայ մէկն իմ հանգիստս խռովէ : Քեզ կը
յանձնեմ մինչեւ այս երեկոյ ապարանքիս ապահո-
վութեանն հսկելու պաշտօնը :

Սէֆէր գլուխը ծռեց , բայց բեկեալ սրտով .
վասնդի կը նախատեսէր այս անհոգութեան ու յի-
մարութեան մահաժուհեանքները :

— Գառողութիւնն այս մարդը կործանե՛ց , ը-
սաւ ինքնիրեն դառն ժպիտով մը : Անշուշտ Աստ-
ուած զանի պատժել կուզէ . իրեն նմանել փախա-
քողաց օրինակ մը տալու համար յիմարեցուց հզօր

ու անյողդողդ ոգւոյ տէր մարդը : Ո՛հ , բաւական
չէ՛ն այն դժուարութիւնները որոնք ճշշեցին այս
երկիրն , արդեօք դատաւարտուած ենք վերստին
տեսնելու այն տեսարաններն , որոնք գահընկէց ը-
րին զՍուլթան Սէլիմ :

Կանանց երգերուն և նուագարանաց ձայներն
հեռուէն Սէֆէրի ականջին հասան , որոնք կ'իմա-
ցունէին թէ Մեծ Վէղիրը մոռնալով հասարակային
ու իր անձնական ապահովութիւնը՝ իւր հարէմին
մէջ կը զբօսնուր :

Սէֆէր ուզելով տեղեկանալ թէ այս միջոցիս
որչա՞ր հաւանական էին իւր երկիւղներն , և ըստ այ-
նում իւր պատասխանատուութիւնը ապահովցունել ,
մարդ զրկեց որ երթան լրտեսեն Նէնիչէրիներուն
շարժմունքներն : Արկած մարդիկը քիչ մ'ետքը սար-
սափահար վերադառնալով իմացուցին որ կաթսայնե-
րըն սկսան զօրանոցներէն դուրս հանուիլ , և ըս-
պառազինեալ մարդերու անթիւ բազմութիւն մը
Աղային բնակարանին առջև խռնեալ կեցած են ,
որոնք աղաղակներով Պայրագտարի գլուխն ու Սուլ-
թան Մահմուտի գահընկեցութիւնը կը սլահանջէին :

Սէֆէր անմիջապէս ձիուոր մը զրկեց սկրայը ,
որպէս զի սկսեալ ապստամբութեան ըւրը տանի և
օգնութիւն խնդրէ : Չըսպասելով խնդրուած օգնու-
թեան հասնելուն , որչափ որ կրնար Մեծ Վէղիրի
ապարանքը պահպանող փոքրիկ բանակը կարգի դը-
րաւ , և չուզելով որ առանց ստիպողական պատ-

ճասի ոտնակոխ քնէ խոր տէրօջը սրատուէրները ,
 կը սղափրաստուէր ինքն աճաւք հեռացունել աշ-
 ւաջին՝ յարձակումը :

Եէնիշէրիք չուտ մ'երենալ սկսան ճանապարհին
 երկու կողմէն գունդ գունդ կը յառաջանային , և
 իրենց տախտակէտներն համեմատ խորին լռութիւն կը
 սրահէին քալած ատեննին :

Մեծ Վէզիրի տապարանքէն քիչ հեռու կ'ունկ աշ-
 ոին . և որովհետեւ տապարանքին սրատուհանները
 սաշտապանող Սէյմէներուն դէմ ատրճանակ չըսար-
 ւէցին , անոնք ալ ապստամբութեան նախաւակը
 լաւ հասկցած չըլըւղնուն չուզէցին նոսխ իրենք յար-
 ձակիլ : Բայց շուտով հասկցան նոցա դաւադրու-
 թիւնը . սարափամար դիտելով որ Եէնիշէրիք սա-
 շտած էին այն ճամբայներն՝ ոչոնց մէջ տեղը կը
 գտնուէր Պայրագուարի տապարանքը , և կրակի կու-
 տային դրացի տուները և որբան կրակը կը յառաջ-
 անար , իրենք ալ կը յառաջանային իրենց թըշ-
 նամուցն բնակարանը :

Սէֆէր զգալով մօտալուտ վտանգը , տապարան-
 քին վրայ ելաւ որպէսզի յարձակողոց դիրքը քննէ .
 տեսաւ որ Պայրագուարի բնակարանին սղափնացող
 հրդեհին շրջանին ետեւ Եէնիշէրեաց բաղմաթիւ օր-
 դայներն երկրորդ շրջան մը ձեացուցած էին , որոնք
 գհրդէհը կտրծարծէին , և այս սղափաղինեալ զօրաց
 և ահարկու խուժանին ետեւէն կուգար ժողովրդեան
 բաղմաթիւնը , որ կատաղի աղաղակներով Պայրագ

տարի և նորա բարեկամաց դէմ մահ կըսարառնային ,
 ու կոտորածին և յափշտակութեան մասնակից ըլլալ
 կուգէին : Սէֆէր անմիջապէս սրահն իջաւ՝ ուր Սէյ-
 մենները հաւքուած էին . և գէնք մը յափշտակելով
 հրամայեց որ յարձակումն սխիւն : Եէնիչէրիք ալ
 անմիջապէս իրենց հրացաններովը պատասխանեցին
 և միւսնոյն ընթացքով հրգեհին ետեէն յառաջ կը
 խաղային . և իրենց թանձրախիտ ու անթափանցե-
 լի գունդերը պատուար կանգնեցին սրտահամար դի-
 րենք շրջապատող բոցերէն խուսափել կրցող թըշ-
 առաաց դէմ :

Յանկարծ Սէֆէր իր կեցած պատուհանէն ներս
 քաշուեցաւ և դալկահար ու խռովայաց դէպ ի հա-
 ղէմին դուռը վազելով՝ սաստիկ կերպով զարկաւ
 հրացանովն , ու բարձր ձայնով կոչեց Մեծ Ալիփըն ,
 վերջապէս դուռն իր ծխնիներէն կորզուելով ընկաւ
 և Պայրագտարն երևեցաւ , որ բարկութենէն ու գի-
 նովութենէն խելացեղ՝ դէպ ի դուռն եկաւ ձեռքն
 տնելով արծաթէ դարսալնան՝ որուն վրայ կը յե-
 նուր իր սասանեալ մարմինը :

— Ստրուկ , գոչեց , ի՞նչ բան համարձակու-
 թիւն տուաւ պատուէրս ոտնակոխ ընելու :

— Մօտալուտ վտանգը . տէր իմ , պատասխա-
 նեց սէֆէր :

— Հիմա կը հասկնաս որ Ռուսճուգի փաշայի
 անհնազանդ գտնուողը անպատիժ չը մնար , ըսաւ
 ու գէնքն ուղղեց իր հաւատարիմ բարեկամին կուր-

ծքին :

— Բայց այս դասը տարածում է, մրմնջեց Սեֆեր արիւն լուսյ կուրծքը ցոյց տալով . եւ կռթնելով պատին հատկէաւ ձայնով յաւելցուց :

— Ախրաւորեցա՛յ, տէր իմ, Նէնիչէրինէրը . . . հրդեհը, խոյս տար, կաղաչեմ. եթէ ժամանակ ունիս . իսկ ես . . . կը մեռնիմ : Սեֆեր տառալէցաւ ոտքերուն ներքեւ, անշարժ և մնաց . Այս արիւնաթաթախ զոհին տեսիլքն սթափեց Մեծ Աէգիրն իր գինովութենէն : Հրացաններուն անդադար ձայնիւններն . Նէնիչէրինէրուն աղաղակները, հրդեհին ճարձատմունքն, որ արդէն մօտեցեր էր իր ապարանքին առաստաղին, հարէմի կանանց հեկեկալիւր վայնասունքը, որոնք հերարձակ սէրամիւրգը վազելով փախստեան ելք մը կը փնտռէին, անմիջապէս Մեծ Աէգիրի սրտին մէջ նախկին արիութեան հուրը վառեցին, և իրեն զգալ տուին ըստ պառնայող վտանգը : Շուտ մը սէյմէններուն մէջ նետուեցաւ, որոնց կէսն արդէն սրակոտոր ու չընչասպառ գետին սիւռուեր էին : Ողջ մնացողներն ալ մեռելոց դիակներն իրենց պատնէշ ըրած կը կռուէին :

— Մի վախճաք, գոչեց, Պայրագոտարն, զարկէ՛ք : Մեր եղբայրակիցներն հիմա մեզ օգնութեան պիտի հասնին : Սուլթանն իր գա՛հն անգամ վըտանգի մէջ կը ձգէ զիս փրկելու համար, որովհետեւ առանց ինձ ոչ փնջ է նա, իր վեհասկետութեան

նեցուկն ես եմ :

Եթէ Աստուած արդար է , Պայրագոտարին անկումը չուղէր :

Մեծ Վէպիրն երեցածին պէս Եէնիչէրիներուն աղաղակներն ու մոլեգնութիւնն ալ աւելի սաստկացան , և վերջապէս հրդեհին բոցերն ամենուրեք ապսրանքը պաշարեցին : Սէյմէններն չ'ուզելով թշնամեաց ձեռքն ընկնիլ , քաջասրտութեամբ կը կռուէին , ու հետզհետէ կիյնային Եէնիչէրիներո խումբերէն ու տուներէն ընկած կիսայրեաց սիւներէն :

— Շիտոյ թանձրախիա ամալ մը վերջապէս այս ահռելի տեսարանը ծածկեց . այս դժոխատեսիլ տեղւոյն արհաւրաց մէջ տակաւին վայրի գաղանի մռնչմանց նման կը լսուէին Պայրագոտարի անէծքներն զորս կը ժայթքէր ընդդէմ Սուլթանին , և մինչեւ իսկ ընդդէմ Աստուծոյ՝ զինքը լքանելուն համար :

Այս միջոցիս ամպստամբութիւնն ու հրդեհը տակաւ առ տակաւ մօտակայ բոլոր թաղերը ծաւալեցաւ , և Սէրայը որ իր խիտ բերդերովն հրդեհէն պահպանուած էր , հռակ ապա զինուք ամբոխին ու Եէնիչէրեաց յարձակմանը դիմադրել սկսաւ : Սուլթան Մահմուտ սէրային պարտիղին է՛ն բարձր աշտարակին մէկուն վրայ ելած կը դիտէր այս ահազնազոռ խառնաշփոթ աղմուկը և կրակին ահաւոր ծաւալումը , որ արդէն մայրաքաղաքին մեծ մասը շրջապատած էր : Սուլթանին մօտ կեցած էր Գալթ

տան - Փաշան , որ ապստամբութեան ծուռումբն
ինչ կերպով և ինչ միջոցաւ արգելուլը կը բա-
ցատրէր : Ըստ կարգադրութեան Նորա հրացանա-
ւորք զլացան իրենց հրացանները ժողովրդին , ու
այս խումբը զօրանացներու մէջ փակեալ՝ հանդիսա-
ծամանակ կանցնէր , որով անկարող կըլլար արուար-
ձաններու մէջ եղողներն քաղքին շաժմանը մաս-
նակցելու :

Նաւահանգիստը կեցող երկու եռանկայմ նաւեր
Նէնիշէրեաց աղային տալարանիցը կըսպառնային .
և ալիտի արգելուին աւելի քաղմաթիւ ապստամբաց
գումարտակներուն դէպի հոն ժողովիլը : Գարտան-
Փաշան առկէ զատ պալատը մօտց 3000 զինուոր ,
զորոնք Գատի-Փաշան Քաղկեդոնէն (Քատը քէջ)
բերած էր , նաեւ իր ջանքով պօստանձիններուն հետ
էկած սէյմէններն ալ միացան զօրաց , որպէսզի
արքային պալատին շրջապատ բերդը պաշտպանեն ,
Գատի-Փաշան ներս մտածին ալէս 3000 զինուորաց
զլոխն անցած յարձակեցան ապստամբաց խում-
բերն յետս մղելու , որոնք արդէն պօստանձիններուն
ու սէյմէններուն վրայ յարձակած էին պալատին բեր-
դին ներքեւ :

— Ի՞նչ նոր լուր կայ , հարցուց Մահմուտ ,
Գատի-Փաշային դռնաւով , որ հազիւ բանակումն
հոն հասեր էր : Պայրազասա՛րը . . . :

— Իր տալարանիցը տեղ աւերակաց կոյտեր
Քիւայն գտայ . պատմասխանեց տխուր կերպով Գա-

տի-Փաշան :

— Մեռա՞ւ .

— Պարսպաներէն կը գուշակեմ . բայց Նէնիչէ-
րեայ վրայ իւր անուան ազդած երկիւղէն օգուտ
բաղելու համար հռչակեցի թէ Մեծ Վէզիրը կըծ-
կեր փախեր է , և թէ քիչ մը վերջը իւր Սլաւանի-
ական զօրաց զլուխն անցած պիտի երևի .

— Բայց երբ հասկնան թէ խաբուեր են , պա-
տասխանեց Մահմուտ , այն ժամանակ աւելի սխալի
ղայրանայ իրենց յանգգնութիւնը : Համարձակ ըսէ ,
չարունակեց Սուլթան , կը կարծե՞ս որ մեզ մնա-
ցած զօրութեամբը կրնանք զսպել ապստամբու-
թիւնը :

— Մեր թշնամիներն այնչափ շատ են , պատաս-
խանեց Ղ.ատի փաշան , որ հոս գալու համար գնդո-
վրա հազիւ կրցի բռնի անցնիլ անոնց բազմութեան
մէջէն .

— Սակայն ասկէ ինչ կ'ելնէ կրկնեց Ղարսուան-
Փաշան . եթէ Ձեր Վեհափառութիւնը ներէ որ իւր
օտջև մեռնինք , արիութիւնն անշուշտ պիտի
յաղթէ բազմութեան :

— Եւ ի՞նչ կուզեն , հարցուց Մահմուտ՝ տխուր
նայուածք մը նետելով բոցածաւալ հրդեհին վրայ
որ ահագին ճարձատմամբ կը յառաջանար :

— Ձեր Վեհափառութիւնը , պատասխանեց
Ղ.ատի - Փաշան , Սուլթան - Սէլիմայ դէմ անոնց
ըրած յանցանքը կը յիշէ անտարակոյս :

— Այսինքն իմ գահընկէց ըլլալս կուզեն . կը
սկսանջեն որ իմ գահուս վրայ ապուշ Մուստա-
ֆան բազմեցնեն , որ իւր բարեբարին արեամբը սըղ-
ծուած է : Լաւ . ուրիշ ի՞նչ կուզեն , սրաշնորհաց
ներուն և իմ խորհրդականացս գլուխները :

Երկու Փաշաներն ալ անձայն գլուխներն խո-
նարհեցուցին .

— Վհայ ըլլաց Ամենակարողն Աստուած , ը-
տու Մահմուտ , ձեռքը դէպ ի երկինք բարձրացը-
նելով , կ'երդնում որ ոչ իմ և ոչ ձեր կեանքը
ամենայ ձեռքը պիտի յանձնեմ : Սէրային գաւթն է-
կէք ինձ հետ , խրախուսեմք մեր զօրաց արիւթիւ-
նը , և եթէ մեր զօրութիւնը նուազի , նենգամտու-
թիւնը ձեռք կտանենք : Օ՛ն ուրեմն . . . նուազ ցա-
ւալի առարկայի վրայ աչքերս դարձնել փափաքե-
ցայ : Այս հրդեհը սոսկալի է , ամեն վայրկեան հող-
մբն անոր բոցերուն ուժգնութիւնը կը յաւելու , և
իմ ժողովրդեանս աղիտղղով ճիչերը մինչև ասկանջս
կը հասցունէ . երանի թէ քիչ ժամանակէն այս ջա-
րիքը գողրեցուցած ըլլայինք :

Հետեւեալ օրն հրդեհը գրեթէ նոյն կատաղու-
թեամբ կը յառաջանայ . և այն մեծ քաղաքին եր-
րորդ մասը կրակի բոցերուն ներքեւ տնհետ եղած :
Սուլթանին Խարրի-Յէրիֆը Ենիշէրիներուն Աղա-
յին զրկուեցաւ . կայսրը նախ և առաջ ապստամ-
բաց այս Պետին կը յանձնէր հրդեհին չիջումը , որ
գլխաւորը կը ընտելէր , և զանի մահու պատժով

պատասխանատու կ'ընէր հրդեհին շիջմանը մասին :

Աղան համբուրելով կայսերական ֆէրմանը քանի մը վայրկեան պաշտօնին վրայ եղած յարձակումն ընդմիջեց, ու ածապարեց հրդեհը մարելու հրամաններ տալ :

Մինչդեռ սարսաղէն ժողովուրդն ու օրդաները սկսայի բերդերուն ներքեւ կը մտրտնչէին. վախճալով միշտ որ չըլլայ թէ յանկարծ Պայրագտարն իր Աւսանիսայի գնդին գլուխն անցած երեւի, մէկ քանի Նէնիչէրիք Մեծ Ալէգիրի ճամբուն աւերակաց մէջէն գաղտնագողի Պայրագտարի փլած ապարանքը մըտան, յուսալով որ թանկագին կողոպուտ մը կըրնան գտնել : Իրենց դաշոյններովն ասդ անդ գլուխը առնալով տան կիսափառ գերանները տասալելով քորաշէն փոքրիկ աշտարակի մ'առջեւ կանկ առին, որ հրդեհին ծախիչ բոցերէն աղաւտ մնացած էր, և որուն մուտքը երկաթէ դուռով մ'ամուր գոցուած :

— Բիւրոս Առաւօք, ըսաւ անկողնակարն Հիւսէին իր ընկերոջը, ո՛վ դիտէ թերեւս Մեծ Ալէգիրը փակած ատեն իր գանձերն հոս պահած ըլլաց :

— Հաւատարմակ, ցիլաի բաժնէնք զանոնք մեր մէջ, ըսաւ միգավաճառ Մուստաֆան :

— Ասալ հաւատար իրաւունք ունիմ ձեզ հետ, յաւելցուց անդիկն շաքարագործ Մէհմէտը : զի պարտաւոր է ինձ այն հաւատարացն մէկ քանի օր առաջ իր շախմատներուն ձեռքով ոտքերուս տուած հարստաներուն հառաչումը :

— Ուրեմն ե՛ս ալ կրկին բաժնի իրաւունքն ունիմ , կրկնեց միւս կողմէն Մուսաաֆան , որովհետեւ ես ալ ահամեջիս կէսը Նէնի-Ճամիի լայնութեան ինքն վրայ թողուցի :

— Ամենքնիս ալ հաւասար , եղբայրներս , հող մի ընէք , հաւասար ըսաւ Քիւրտ Նուսուֆ . բայց պէտք է որ աճապարենք , կրնայ ըլլալ որ հիմայ ուրիշ բարեկամներ ալ գան և մեր բաժիններն նուազուունեն :

Նէնիչէրիք իրենց բոլոր ճիգերն աւ ջանքերն ի գործ դնելով անմիջապէս խորտակեցին երկաթէ դուռն և խմբովին ներս աշտարակը խռւեցին :

Ոսկի ու աղամանդ դիզուած էր հոն . և այս բազմահարուստ թանկագին գանձին քով երկու դիւաններ փռուեր էին , որոնցմէ մին Մեծ Ալէգիրինն էր , իսկ միւսը Չէրքէզուհի աղախնոյն , զոր Պայրազտարն իւր հետ այս ապաստանարանն առած էր , ուր կը յուսար մահուանէ ազատիլ :

Աւարտառութեան ելով անոր ահարկու դէմքը , որուն դիմաց գծագրութիւնը կրակէն բնաւ այլայլած չէր , և նոյնպէս ահարկու և վայրի մնացած էր , մէկէն սարսափեցան , բայց վերջապէս անոնցմէ է՛ն յանդուգը շարժեց դիակն ոտքով , ու ըսաւ մօտենալով — Է՛հ , մեռեր է :

Առաջին անգամ անոր թանկագին գէնքերը վրայէն ստին , յետոյ այն աղամանդներն և ոսկիներն իրենց մէջ բաժնելով դուրս քաշեցին այն մարդուն

մեռած մարմինը՝ որուն կենդանութիւնն այնչափ
զարհուրելի եղած էր իրենց : Եւ ամենքն ալ երեսը
թքնելով վատութեամբ կ'անարգէին ու կը հայհոյե-
ին զմեռեալն և զիսկին դէմ կատաղի ցոյցեր կ'ը-
նէին :

Յետոյ Մեծ Վէգիրի դիակն խայտառակաբար
ցիւցն հանելով քաղաքին մէջ կը պտտցնէին՝ այսպէս
քաջալերելով թէ զօրքերն և թէ ամբոխը : Սէրայը
աւազարող ապստամբները տեսնելով Պայրագոսարի
դիակն ու ստուգելով որ իրենց այս ահարկու թշնա-
մին այլ ևս չը կար, աւելի քաջալերուեցան, ընդհա-
կառակը սկսէններն ու պատանձիները սաստիկ տըխ-
րութեամբ համակուեցան : Այն ատենէն յարձա-
կուժն ալ աւելի կը սաստկանար, և ընդ փոյթ
Սուրթանը սրաշտպանողաց թիւը պակսիլ կը սկսէր :

Քատի Փաշան ու Շովապետն վերջապէս վա-
ղեցին Մահմուտի ոտքն ընկան, իմացունելով որ
քոչոր յոյսերնին ի դերեւ ելան, և յարձակողք իրենց
հրացաններովն բերդը խորտակելու կը պատրաստ-
ուին, որպէս զի Շահ-Ջաւէ Մուստաֆան սուլեն
և իր նախահարց գահուն վրայ թագաւորեցունեն :

— Երեկ խոստացայ, սլատասխանեց Մահմուտ
անխռով, թէ ո՛չ իմ և ո՛չ ձեր կեանքն Եէնիչե-
րիներուն սլիտի մատնուի : Հիմայ ես իմ խոստու-
մըս կը կրտարեմ :

Քատի Փաշա, հետդ առ ներքիններն՝ որք
Մուստաֆա եղբորս հրամանին համեմատ իւր Սուլ-

Թան Ալիմ բարերարը խեղդամահ ըրին . և քան
 զի Աստուած անպէս կուզէ, թո՛ղ արիւն հոս, փո-
 խանակ արեան :

Յետոյ ինքնակալը պատանձիմեքուն գլուխը
 կանչելով ըստ .

— Բոլոր այն պաշտօնեայներս զորս ապստամ-
 բութիւնն ի մահ դատապարտեց, թող նաւը մտնեն
 որ ի ծայր պալատին կըսպասէ, նա զոնոնք ի Սի-
 լիմբի պիտի հանէ, ուստի պիտի անցնին Աստու-
 զի գաւառը : Երբոր անոնք մօտալուստ վտանգէն
 բոլորովին ազատին, այն ատեն բացէք սէրայիմ
 դռներն, թո՛ղ գայ ժողովուրդն, թո՛ղ գայ բաճակն
 իր խոնարհ յարգանաց հաւատին մատուցանելու
 կայսերական գահուս առջև :

Ապստամբաց հեղեղն սերային առաջին դրնէն
 անցածին պէս, որ կայսեր բացարձակ հրամանաւը
 բացուած էր, յանկարծ կանկ առնելով մեծաշուկ
 աղմուկներով յետս յետս ընկրկեցաւ : Արիւնտա-
 քողի մը տակ ծածկեալ ու Սփրիկեցի սեւերու
 խումբէ մը շրջապատեալ Մուստաֆա Դ. անկեալ
 ինքնակալին անշունչ դիակը ներս մտնողաց աչքին
 ահարկու տեսիլ մը կ'ընծայէր :

Մահմուտ միայնակ կենդանի սերունդ կայսերա-
 կան արեան, հրամայեց որ օճագի գլխաւորներն և
 իշխմաներն դիմեն առ ոտս գահուն . որոց՝ սէյ-
 մէններուն բարձումն և անցածներուն ներողութիւն
 խոստանալէն ետքը՝ իրենց կասկածելի հաւատար-

ՄԱՐԳԱՐՏԵԱՅ ՀՈՎԱՆՈՅԻՆ ԿԱՐՄԻՐ ՄԱՐԴԸ

Այս միջոցիս Նէճիպ Ռումելի - Հիսարի ու Կ. Պօլսոյ մէջտեղ պատող տւարառու զօրաց խումբերէն արգիլուած՝ մեծ դժուարութեամբ հազիւ կրցաւ շարունակել իր ճամբան՝ ծածկելով իր անունը, որ կրնար օրդայի դատաւորէն իրեն դէմ վճռուած վերիժառու պատիժն ի յայտ ածել :

Բիւրաւոր վտանգներէ ազատելով վերջապէս մինչև Մեծ Ալէքիլիին ճամբուն ծայրն հասաւ, և արդէն իւր սիրտն կը բաքսիտէր Հէրմինիան իրեն յանձնուելու և այնուհետև և ոչ մէկ արդելք գիւրենք իրարմէ բաժնել չը կարենալու գաղափարովն :

Բայց ո՞ր աստիճան հասաւ իւր սարսափն եւ յուսահատութիւնը, երբ յառաջանալով՝ իւր առջև անթափանցելի պատուարի մը նման շարուած տեսաւ ասլատամբաց խումբերն որոնք զհրդեհն ա՛լ աւելի կարծարծէին և ամենուրեք մահ կը սփռէին. քանի՞ թշուառներ անոնց կազմուած ահուելի շրջանակին մէջ կը փակուէին. ինքն իսկ այն մոլեղին և կատաղի մարդոց ոտքերուն ներքև կոխկռտուելով՝ անոնց ունայն ջանիւր գոհ ըլլալու վտանգին մէջ կը գըտնուէր : Բայց Պայրազտարի ասլաւանքին յանկարծ

վիլին աւարառուաց բազմութիւնը մէկ կողմ քաշուելու ստիպեց :

Երիտասարդն իւր շուարմունքէն թափելով առաջարկեց անցաւ այն ամայութենէն, զոր քիչ յառաջ բազմութիւնը գրաւած էր, և յառաջ զընաց դեռ միացող աւերակաց մէջէն՝ առ ոտն կոխելով այն կիզանող աճիւններով ու հրածախ բեկորներով լցուն ուղիներն որոնք պահ մ'առաջ շէն էին սուռներով ու մարդկանց բազմութեամբ . կը հարցնէր ցաւադին նայուածքով մը այն հրաջինջ աւերակաց՝ թէ արդեօք իրեն համար բաղդն ինչ նակատագիր սահմանած է : Մինչև իրիկուն հոն ժամանակ անցուց դիտելով այն ջնջումն, և բնաւ տեղեկութիւն մը չը կրցաւ առնուլ . վերջապէս երբ արեւը մարլը մը տաւ ալ ուրիշ առաջնորդ շունեցաւ իրեն՝ բայց եթէ հրդեհին հրաշէկ բոցերը . և գետինը նստելով սկսաւ տղու նման արտասուել :

Ամայութեան այս տխրալից տեսարանին վրայ կը թափասուէր իրեն պէս ծերունի մ'ալ լալով և կոծելով իւր աճիւնացած տան և տպատամբներէ ջարդուած ընտանեացն համար : Երիտասարդն անոր մօտենալով տեղեկացաւ անկէ թէ հրդեհին ուղիքներն երիտասարդուհի կին մը տաճկական հանդերձներով հագուած ու սեւ աղախին մ'ետեւը ձգած Ս. Ս. Օսմանայ տունէն դուրս ելած էր : Այս երկու կիներն՝ յաւելցուց ծերունին, կերեար թէ աճապարելով ուղղակի դէպ ի նաւահանգիստը կեր-

Թային : Այս խոհեմ շարժումը Օսմանցւոյ մէջ
սովորական չըլլալով (որովհետեւ կրօնական նախա-
պաշարմունքները կատիպեն դիրենք մնալու վտան-
գին մէջ . մինչդեռ կրնան անկէ փրկուիլ .) երի-
ւասարդին հոգւոյն մէջ կասկածներ յարուց :

Անմիջապէս նաւահանգիստը վազեց ու նաւակը
մոռնելով թիավարաց քսակ մը նետեց :

— Էֆէնտի , ո՞ւր պիտի երթանք , հարցուցին
նաւավարք թիակնին սրտորաատելով .

Այս սլարդ հարցումը դարձեալ գէճիւղ չը-
ւարման մէջ ձգեց , այլ յանկարծ ըսաւ .

— Ի Պէոյիւղ - Տէրէ .

Թեթեւաշարժ և բարակ նաւակն անմիջապէս
շարժիլ սկսաւ տեղի տալով թիավարաց դօրու-
թեանը , քանի մը վայրկենէն ետքը Թուհիանէի
ծայրէն անցնելով դէպ ի Առափոր ուղղուեցաւ :

Գիշեր էր երբ նաւորդը Պէոյիւղ - Տէրէի ա-
փունքն ելաւ : Եւրօպական ծովեզրը չըջապա-
տող լեռներէն վեր դէպ ի Ա . Պօլսոյ կողմը հորի-
զոնին վրայ կարմիր ժապաւէնի նման ծիր մը կը
տեսնուէր :

Եւ ճիւղ՝ յո՛ւսոյ ու երկիւղի սրտմաշութով հալած
մաշած Տիկին Պէնֆէլտին սրահը մտածին պէս ,
կին մը իւր գրկացը մէջ ընկաւ , այս կինն Հերմի-
նիան էր : Այնչափ տառապագին դժուարութիւն-
ներէն ու վերահաս վտանգներէն վերջը Բարձրեա-
լըն հաճեցաւ զանոնք դարձեալ միացնել . և ի-

րենց համար ասկաց վշտաց վերջին փորձը կերե-
ւէր ,

Պարոնուհին ալ կը մասնակցէր իւր որդւոյն
րերկրանայը , և իւր գրկին վրայ սեղմելով կը
փայփայէր իւր երկու սիրալիր զուխներն , զորս իւր
սրտին մէջ այլևս անբաժան ունէր իրարմէ : Այս
առաջին արտադին ողջագուրանքէն յետոյ Հէմինի-
ան խօսքը Տիկին Պէնֆէլտի ուղղելով՝

— Հիմա , տիկին ըսաւ , այնք է որ մեր փրկ-
կութեան վրայ մտածենք : Երեքնիս ալ փափսջինք
այս օտարատեաց երկրէն , որ ա՛յնչափ անկեղծութիւն
յիշատակներ կը զարթուցանէ մեր մէջ :

— Անշուշտ այս ապստամբութիւնը , պատաս-
խանէց Պարոնուհին , սոսկալի դաւադրութիւններ
սխալի պատճառէ : Եէնիջէրիք նոր զոհ մը չըմենալ-
ուած՝ փափսջինք :

— Փախչի՛նք , ըսաւ Նէճիս , մինչդեռ Սէւի-
մայ սպանիչներն գուցէ Մահմուտի կենաց կըս-
պառնան : Բայց ո՛չ , ո՛չ , պարտքս է որ կենամ :
Այս դժբաղդ վայրն արդարեւ երջանիկ տարիներ
սխալի տեսնէ տակաւին : Եւ սակէ դատ , չըսի՞ր
ինձ թէ հայր մ'ունիմ , որուն օգնել աւ փրէժը ըս-
ծել կը պարտիմ :

— Որքեան՞ է իմ , բնդմիջեց Պարոնուհին , ալ
այսուհետեւ քեզ բան մը չըմնար զինքն ողբալէն ի-
դատ :

— Մեռա՞ւ :

— Այո՛, մեռաւ և զոհ եղաւ այն արիւնոտչաւ վայրագներուն՝ որք ընտանիքս ու դժբաղդ Ասալեւորն ի միասին խողխողեցին :

Եէնիչէրինէրը, մրմնջեց Նէճիպ, ե՛րբ, ե՛րբ պիտի գայ վերջապէս այն վրէժխնդրութեան օրն՝ յորում հատուցանեմ արիւն ընդ արեան : Հայրըս . . . ո՛հ, Տիկին . շարունակեց Նէճիպ Պարոնուհայն առջև ծնրադրելով, որովհետև երկինք զլացած ինձ վերջին համբոյրներս անոր նուիրելու սիրտիանքը, կազաչեմ քեզ որ գոնէ անունն ինձ իմացնէք, որ օրհնեմ զայն :

— Ոչ, գերեզմանն անգամ կարող չէ լուծել իմ երդումս, պատասխանեց Պարոնուհին :

Սակայն սոյն մահն զքեզ աղատ կը թողու, կըրկնեց Պարոնուհին՝ գորովալից նայուածք մը նետելով Հերմինեայի վրայ, և զքեզ տէր կընէ քու ապագայդ ուզածիդ պէս տրամադրելու :

— Դեռ քանի մ'օր, պատասխանեց Նէճիպ, սպասենք այս վերջին ապստամբութեան վախճանն ու արդիւնքը իմանալու . եթէ հայրենիք ու թագաւորս մեր բազկին օգնութեանը չը կարօտին, այն ատեն կը փախչինք :

Եէնիչէրիներու յաղթանակն եւ նոր կտրգադրութեանց խափանման ու հին զեղծմանց վերահաստատուելուն նկատմամբ Սուլթան Մահմուտի ահամայ զիջումը զամենքն յուսահատեցուցին :

Վայրագտարի բարեկամաց և Մահմուտի խոր-

Հրդականայ փախուստն յայտ յանդիման կըցուցնէ
 թէ կուսակցութեան դաւադրանայ դէմ հակառա-
 կելու բոլոր փորձերն այսուհետեւ անօգուտ ու վը-
 տանգաւոր պիտի ըլլան : Իվերջապէս Նէճիպ յու-
 տահատելով վճռեց որ ինք ալ Ռուսճուգ փախչի
 Գատի Փաշայի , Պայրագտարի արքանեկաց և
 Գարտան Փաշայի նման , որ Գըրըմի կողմերէն սե-
 րած ըլլալով եկաւ նոյն գաւառին կառավարչին
 քով ապաստանարան խնդրելու . և Ռուսիոյ Կայս-
 րէն բարեսիրական ընդունելութիւն գտաւ :

Պէնֆէլտ Պարոնուհին դատախոյս երիտասար-
 ղին վրայ բոլորովին անտեղեակ կեղծելով ինքզին-
 քը՝ խիստ հաւատարմութեամբ գաղտնի պահեց ա-
 մէն անոր վերաբերեալներն , այնպէս որ իւր թշնա-
 միներն ապստամբութեան ժամանակ մեռած կամ
 անկեալ կառավարութեան նախարարաց հետ փա-
 խած կարծեցին , հետեարար Բերայի մէջ եղող
 ծանօթներուն խմացուց իւր մօտակայ բաժանումը ,
 ինչպէս նաեւ օրիորդ Քիննաստօքի ի Մալթա երթա-
 լլըն՝ ապակտին ժառանգութիւնն առնելու համար :
 Նաւահանգիստն հասած Անգղիական նաւն իւր
 քեռներն ամբողջ առած էր յիշեալ կղզին երթալու
 համար : Նաւապետին հետ խօսք դրին որ գիշերէն
 ատուաջ ճամբայ չելնէ , և թէ արեւը մարը մտնելէն
 ժամ մը վերջն անծանօթ նաւորդ մը պիտի ըն-
 դունի : Նէճիպ իւր Եւրոպական ղգեատները պիտի
 հաղնէր դժուարաճանաչելի վերարկուով մը ծած-

կուած , և արեգական վերջին ճառագայթներն մա-
րածին ալէս իւր մօր նաւակը մտնելով Պէօ-
յիւղ-Տէրէէն դէպ ի նաւը պիտի երթար : Այս-
ալէս իրենց նաւարկութեանը յաջողութեանն հա-
մար հարկաւոր ու զգուշաւոր բոլոր միջոցներն ի
դուրծ դնելով լանհամբեր յաջողակ հովի մը
կ'ստատէին : Ալերջապէս Անգղիայի նաւաստի մը
դուրով խմացուց իրենց որ նոյն իրիկունը պիտի նա-
ւեն , երկու կիներն ալ սլաւրաստուեցան նաւն եր-
թալու :

Պարոնուհին իւր զաւկէն բաժնուելուն համար
մեծ սարսափի ու մտատանջութեան մէջ էր . այլ
մայրական սէրն իրեն ոյժ տուաւ , որով կրցաւ
ծածկել իւր սրտին վրդովը թեթե ժպիտներու տակ .
Հէրմիոնիան իւր տարփածուին գիրկը նետուեցաւ ,
իսկ այս սրտակտաւր բաժանման ատեն չը կրնալով
իւր սրտին սաստիկ յուզմունքները զսպել , թողուց
որ աչքերէն արտասուաց հեղեղներ հաին . առանց
ծածկել կրնալու այն կսկծադին նախադգայութիւն-
քը , որոնք գինքը կը խռովէին :

— Աստուած իմ , դռչեց , արդեօք ընդ միջա-
կը բաժնուիմք :

— Բարձրեալը , սկստանալանեց Նէճիալ , այնչտի
անդութ պիտի չըլլայ մեզ համար որ զմեզ իրարմէ
բաժնէ . քանի որ ինքն հաճեցաւ զմեզ միացնելու
այնպիսի ստուն մ'երբ մարդկան հալածմունքն այն-
չտի մեծ ու խիստ էր մեզ դէմ : Հէրմիոնիա . միւսը-

հատիր, անտարակոյս եղիր որ աստաւանաց վախճանին կը ժօտենանք. քիչ մ'ետքն աքսորանքն ա՛մէն վտանգներու դէմ՝ զիտ պիտի ապահովէ և պիտի ներէ որ յաւիտեան իմ բախտա քուկինիդ հետ միացնեմ :

— Բաժնուելու ժամանակն է, ըսաւ Տ. Պէնֆէլտ, իրիկունն Սատուծով դարձեալ դիրտը կը տենենք : Չգուշութի՛ւն դաւակա. իրիկունը :

— Իրիկուն, պատասխանեց երիտասարդն վերջին ցաւագին նայուածք մ'արձակելով երկու կանանց վրայ. վերջապէս անհամբերութեամբ տղատուած մեկնելու վայրկեանն հասաւ : Արեգակը երկնից վրայ իւր ճառագայթներուն վերջին նշոյլները ձգելով Սփայ ձիւնադաս լեռանց ետե հակելուն տէս, երկու յոյն թխափարներն ոլոնք խորհրդաւոր նուորդն Սաքղիակիւմ նստը պիտի բերէին, հասան դիւղին ծայրը գտնուած մէկ փերլիկ և ամայի ծայրիւ, ուր իրենց նստակն ի ցամաք հանած էին :

— Վերդ, կըսէ նաշաւարներուն մէկն իր բնակերին, որսչելու ժամանակն եկած է : Արկու հարկու դահեկան կառնեա քեզի համար կամ ոյս գումարը ես կառնեմ, և դարձեալ գործը տեղը կերթայ :

— Ա՛ր վախճամ մեղքէն, պատասխանեց երկրորդ թխափարը :

— Հիմա ա՛լ մեղք չ'ըկայ :

— Բոց վաղը խոտաւանելու պիտի երթամ :

և եթէ միայն մեզքս այն ըլլար փառս շունէր .

Անհաւատն իր նմաններուն մատներու աններեւի մեզք մը չէ . մանաւանդ երբ ասոր համար կանխիկ չորս հարիւր դահեկան առնես :

— Գուցէ իրաւունք ունիս , պատասխանեց Գէորդ . դուիւր քերելով . տո՛ւր դուն հիմա երկու հարիւրը , ճամբան խղճմտանքիս հետ կը խօսիմ :

— Խիստ լաւ . բայց լռութիւն , որովհետեւ սուս գին վրայ ոտքի ձայն կը լսեմ . գուցէ մեր ճանապարհորդն է որ այդ կողմէն կուգայ :

— Ի քթթել ական նաւակն ի ծով իջուցին . և Նէճիպ Ասրորի ուժգին հոսանքին վրայէն կը առնէր : Աստեղաց բեկբեկ լուսովը տեսաւ իւր առջեւ այն հաշակաւոր նեղուցին երկու եզերաց դիւթիչ տեսարանը , ուր Երուսալէմ և Ասիան իրար խառնուած կերեւան , և շուտ մը դառնալով դէպ յայն ծովածոցն՝ որ զոսկի քաղաքն (Նաւիւտար) Սէրայի բերդերէն կանջատէ , քիչ ատենէն Անդր . նաւուն սպիտակ առագաստները նշմարեց , և լսեց . նաւուն խարխիւր քաշող շղթային շառաչիւնը :

Թիակները ներդաշնակաւոր ելեէջով կը ճեղքէին ծովուն կապոյտ մակերևոյթը , և նաւակն յոյն թիւասրաց քաղցր երգերովը առնելով վերջապէս մօտեցաւ նաւուն , որուն վրայ Նէճիպ ճերմակ թաշկիւնակի մը ծածանումը կը տեսնէր զոր կերեւէր թէ կին մ'էր ծածանողն ի նշան իրեն . բնաւ չը կատկածեցաւ որ անոյն նշանն ընողը նոյն ինքն Հերմիոնիան էր . և Նէճիպ

Հէրմիտայի յայտնած անձկագին փափաքանաց իւր
չնորհակալիքն յայտնելու նպատակաւ նաւաւարնե-
րուն եռանդը կը գրգռէր :

Բայց ասոնք քանի մը վայրկենէն յանկարծ
թիւերնին թողուցին :

Ծովուն հանդարտ ալեաց վրայէն ուրիշ
նաւակ մը խաղաղ ու համր ընթացքով սահելով
եկաւ մօտեցաւ Նէճիսի նաւակին . և ահա Նէճիս
սարսափահար իւր առջին տեսաւ Քարուճի-Պաշին ,
այսինքն սէրային դահճապետը .

Այս մարդը գլխէն մինչեւ ոտքը կարմիր հա-
ղած էր . իւր աներկիւղ ու գփնէհայեաց աչքերն
աննկարագրելի սարսափ կ'ազդէին նոյն իսկ գիշեր
առուն իրեն հետ ուղեկցող դահճներուն : Նախ
Նէճիսի արտախուրակն ու վերարկուն մերկացուց ,
և յետոյ ձեռքերն անոր ուսին վրայ դնելով , հրա-
մայեց որ իր նաւակն անցնի : Քժրաղղն անտրտունջ
հնազանդեցաւ հրամանին . և տեսնելով որ մատ-
նուած է , արհամարհոտ նայուածք մը նետեց թիա-
վարաց վրայ , որոնք անմիջապէս հեռացան : Դահ-
ճապետին ու ձերբակալ եղող երիտասարդին
նաւակն արագութեամբ անցաւ նաւարկելու վրայ
եղող նաւուն քովէն , և Սէրայի ծովեզերեաց դըռ-
ներէն մէկուն առջեւ ցամաք հանեց իւր նաւորդնե-
րը : Արմիր մարդը Սէրայի պարտէզներուն մէջէն
քիչ մը յառաջանալով մտուց զՆէճիս հովանոցի մը
մէջ , ուր պարտաւոր էր երկրորդ հրամանի մ'օտարակ :

— Ո՞ւր եմ, հարցուց Նէճիպ ,

— Մարդարտեայ հովանոցին մէջ , պատասխա-
նեցին :

— Ո՞վ հրամայեց իմ բանտարկութիւնս .

— Սուլթանը .

— Շատ ժամանակ սլիտի սպասե՞մ մահուան .

— Մեծ է հետաքրքրութիւնդ , պատասխանեց
ներքինապետը . քսան տարիէ ի վեր կայսերական
վճիռներն ի գործ կը դնեմ , գուցէ և ոչ մէկը քեզ
նման այսպիսի յանդգնութիւն մը ցցուց իմ առ-
ջեւ , թէև քուկինէդ աւելի թանկագին գլուխներ
ունէին , եւ դուն ալ անշուշտ չես պահանջեր գլխուդ
համար արծաթեայ 53 ռդ ամսէին բարձր պատիւը :

Նէճիպ չը պատասխանեց , և Քարուճի-պաշին ար-
համարհոտ կերպով մը հովանոցէն դուրս ելաւ : Երբ
բանտարկեալն առանձին մնաց , տխրութեամբ հա-
մակուեցաւ , վասնզի միտքը կը բերէր այն բարիք-
ներն որոնցմէ սլիտի զրկուէր , միտքը կը բերէր այն
կծո՛ւ կսկծանքը զոր իւր ետեւը սլիտի թողուր :

— Այո՛ , անշուշտ եմ կըսէր , որ Սուլթան
Մահմուտ այսպիսի հրաման մը տուած չէ , ինչպէս
որ կըսեն . այլ նորա ամուսնով կուղեն իրենց որ-
սը կեանքէ զրաւել :

Ես՝ Պայրազտարի ամէն արբանեակներէն անբախ-
տըս չը կրցի օգուտ քաղել այն վեհանձն սրահտ-
պանութենէն՝ որով կայսրը իւր հաւատարիմներուն
փախուստը ապահովցուց՝ ղեռ Նէնիչէրիներուն

հլու գերի չեղած : Իմ արիւնս թո՛ղ իրեն յան-
ցանք չը համարուի :

Մինչդեռ այս դառն մտածմանց մէջ ընկղմած
կը խօսէր , և միտքը կը բերէր Հէրմինիայի և իր մօրն
արտաուքներն ու հառաչանքներն՝ երբ իր դժբաղ-
դութիւնն իմանային . հովանոցին սանդուղն ի վեր
ուտքի ծայն մը լսուեցաւ :

— Ա՛հ , ըսաւ վեհանձնութեամբ մը , ահա
ժամանակն հասած է . և ոտքի ելաւ իւր դահլիճնե-
րը դիմաւորելու :

Դրան վարագոյրը բացուեցաւ , Սուլթան
Մահմուտ երեցաւ , քմծիծաղով մը յառաջացաւ
դէպ յերիտասարդն՝ որ այս անակնկալ պատահման
վրայ ափ ի բերան եղած յերկիր անկաւ և իւր հոգ-
ւոյն մէջ յոյսը վերստին ծնունդ առաւ :

— Նէճի՛պ , ըսաւ Փատիշահը , այդ միտքդ դը-
րած վախճաւոն ինձ իմացուցին և ուղեցի մեկ-
նելէդ առաջ դբեղ տեսնել : Աղէ՛կ դիտցիր որ ո՛չ
հաւատարիմ ծառայութիւն կը մոռնամ և ոչ
նախատինք . և եր մ'իմ արդարութիւնս իւրաքանչիւ-
րին հատուցումը պիտի ընէ :

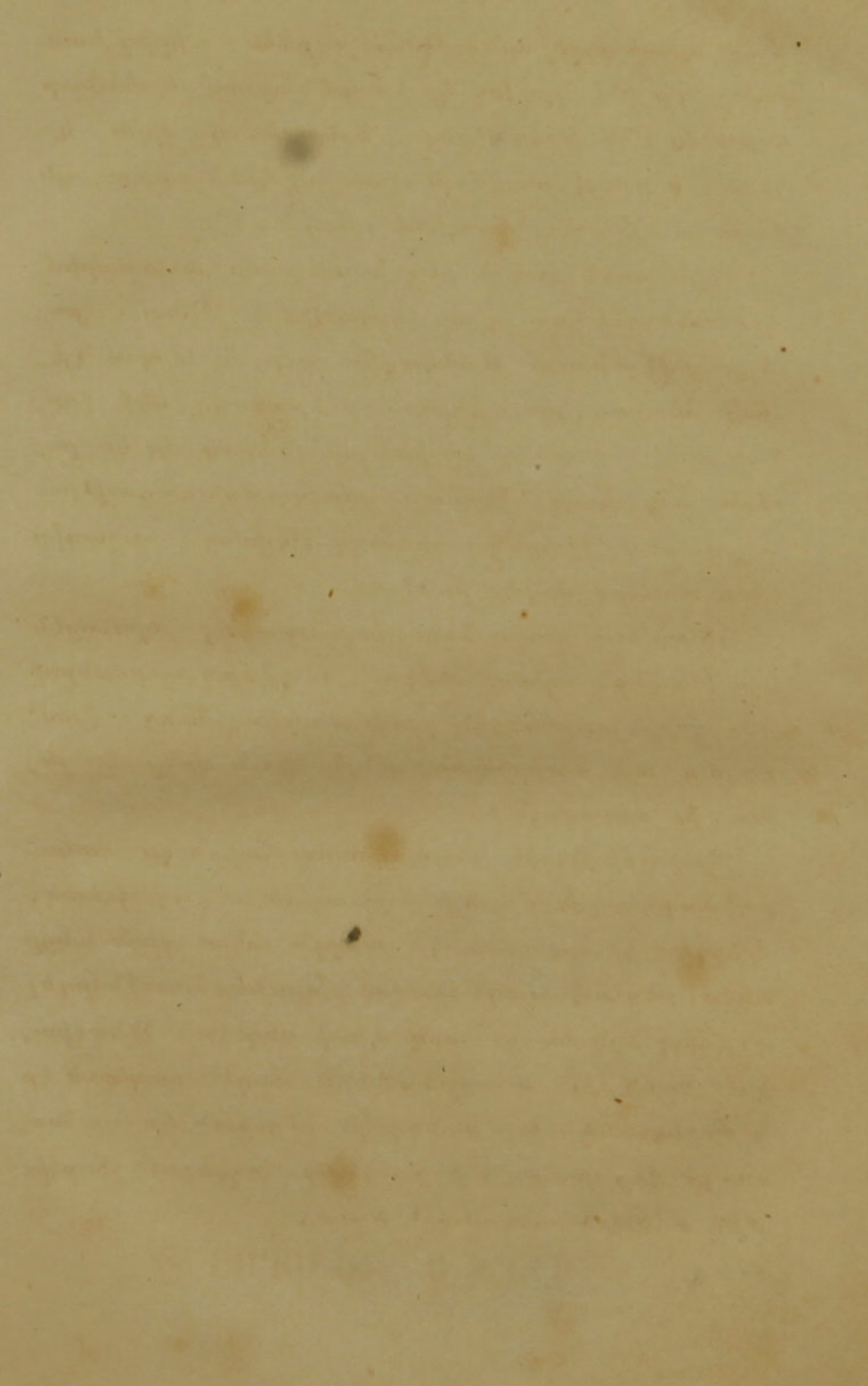
Աղնիւ և Կտրի՛ճ երիտասարդ , Աստուած իւր
արքայութեան դրունքը բացաւ այն բարերարին՝ զոր
երկուքնիս ալ հաւատարմակէս կ'սղբանք , և որ իւր իշ-
խանութեան վերածնութեան վատքն ու նեցուկն ի
քեզ կը դուշակէր , բայց իմ պաշտպանութիւնս կրնայ
իրենին տեղը բռնել , և ուր որ երթաւ քեզ հետա-

մուտ պիտի ըլլայ այն : Պնա՛ ուրեմն , որովհետեւ
բռնաւորք ինէ գլուխդ կը խնդրեն . բայց մի՛ մոռնար
հայրենիքդ ու թագաւորդ , երկուքն ալ վիշտ կը
կրեն , և գուցէ տակաւին շատ ալ կրեն , բայց այն
ժամն աւելի սոսկալի պիտի ըլլայ :

Այն ատեն քեզ և քեզ նման բոլոր հաւատարիմ
պաշտօնեայնեքուս պիտի կարօտիմ : Պնա՛ , յաւ
ւելցուց Մահմուտ՝ թանկագին սուր մը տալով Նե-
ճիպի ձեռքը . այն արիւնը որ երակացդ մէջ շրջ-
ջան կընէ , առաւել նուիրական սրտոք մը կը յա-
ւելու քու վրագ , Առ այս , զոր իբր ժառանգութիւն
հայրդ քեզ թողուց , զաւակդ Ալիմայ , ուշադիր
եղիր ու հօրդ վրէժը լուծէ :

Մահմուտ դուրս ելաւ մարդարտեայ հովանոցէն
այս խօսքերն արտասանելով . և Նեճիպ սարսուելով
իւր սրտին յուզմունքէն՝ շանթահարեալ մնաց : Համ-
բուրեց այն նուիրական գէներն որուն վրայ կը յե-
նուր իր ապագայն :

Պարուճի-Պաշին մարդարտեայ հովանոցը մտաւ՝
բանասարկեալէն աւելի շուարած . որովհետեւ
մինչդեռ կը սլատրաստէր խեղդն տնոր վիզն անցը
նելու , ընդհակառակն հրաման ընդունեց առաջնորդել
դ՛Նեճիպ այն նաւը , որով պիտի մեկնէր : Անգղիա-
կան նաւն իր առագաստներն արդէն սրտղած էր
և միանդամայն իւր օանդղիկն իջուցած էր որ նա-
ւորդը վեր առնու , և յաջողակ հողմերու շնորհիւ
Քիշ մ'ետքն տներևոյթ եղաւ :

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0243387

